

หลักสูตรธรรมศึกษา ชั้นตรี ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช ๒๕๕๗

คณะสงฆ์และรัฐบาลจัดพิมพ์
เพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนา

หนังสือพิมพ์เรียน

หลักสูตรธรรมศึกษา ชั้นตรี ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช ๒๕๕๗

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

คณะสงฆ์และรัฐบาล

หลักสูตรธรรมศึกษาชั้นตรี.-- พิมพ์ครั้งที่ 1.--

กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2558

268 หน้า

ISBN : 978-616-7788-27-2

@ สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

พิมพ์ครั้งที่ ๑/๒๕๕๘ จำนวนพิมพ์ ๕๐๐,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย

๑๒๙ หมู่ ๓ ถ.ศาลายา-นครชัยศรี ต.ศาลายา

อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐

โทร. ๐-๒๘๐๐-๒๓๗๓-๔

คำปรารภ

แม่กองธรรมสนามหลวง

งานด้านการศึกษาเป็นงานที่สำคัญอย่างหนึ่งของชาติ เพราะความเจริญหรือความเสื่อมของประชาชนในชาติขึ้นอยู่กับการศึกษาเป็นสำคัญ ปัจจุบันมีสัญญาณบางอย่างที่เห็นได้ชัดว่า พลเมืองของไทยบางส่วนเสื่อมไปจากคุณธรรมศีลธรรมทางพระศาสนา มีปัญหาด้านอาชญากรรมทุจริตคอร์รัปชัน การลุ่มหลงในอบายมุขซึ่งเป็นสาเหตุแห่งความเสื่อมทั้งทางสุขภาพร่างกายและส่วนรวม อันส่งผลถึงความเสื่อมของครอบครัว สังคม ประเทศชาติ

การศึกษาหลักธรรมและน้อมนำไปปฏิบัติในรูปแบบของการศึกษา ธรรมศึกษาคือการสร้างสรรค์ความเจริญทางปัญญาและทางจิตใจ ซึ่งเป็นต้นเหตุของความเจริญด้านอื่นๆ ทั้งหมด การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตรธรรมศึกษาในสถานศึกษานี้ถือเป็นการปลูกฝังความคิดที่ถูกต้อง เป็นสัมมาทิฐิ เป็นการส่งเสริมความประพฤติดีงามต่างๆ โดยสอดคล้องกับความมุ่งหมายและหลักการของการจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ที่กำหนดให้เป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ดังนั้นจึงขอให้ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ได้ช่วยกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์นี้ให้ได้อย่างสมบูรณ์

ขออนุโมทนาต่อกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงวัฒนธรรม สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ที่ได้แสดงเจตจำนงที่จะร่วมมือกันในการจัดให้มีการเรียนการสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษา ขออำนาจพรให้ทุกหน่วยงานในสังกัด ได้รวมพลังแห่งความสามัคคีดำเนินการให้ปรากฏเป็นรูปธรรม จะนำความสุขสงบ สันติ และความเจริญมาสู่ประเทศไทยต่อไป

ขออัญญาพแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย และกุศลเจตนาที่ท่านทั้งหลายได้ตั้งใจในการ
ส่งเสริมคุณภาพพลเมืองของชาติ ให้เป็นผู้เพียบพร้อมทั้งความรู้คู่คุณธรรมในครั้ง
นี้ จงประมวลเป็นพลวปัจจัยบันดาลให้ทุกท่าน ถึงความงอกงามไพบูลย์ในพระธรรมคำสอน
ของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประสบความเจริญรุ่งเรืองตลอดกาลนาน เทอญ.

สมเด็จพระวันรัต

(สมเด็จพระวันรัต)

แม่กองธรรมสนามหลวง

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือ

ในการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษา

ระหว่าง

สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง กระทรวงศึกษาธิการ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา

กระทรวงวัฒนธรรม และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

วันที่ ๑๘ เดือน สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๕๗

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือฉบับนี้ทำขึ้น ณ ห้องประชุมราชวัลลภ อาคารราชวัลลภ ชั้น ๒ กระทรวงศึกษาธิการ เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๕๗ ระหว่างสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง โดยสมเด็จพระวันรัต แม่กองธรรมสนามหลวง กระทรวงศึกษาธิการ โดยนางสุทศรี วงษ์สมาน ปลัดกระทรวงศึกษาธิการปฏิบัติราชการแทน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงวัฒนธรรม โดยศาสตราจารย์อภินันท์ โปษยานนท์ ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม ปฏิบัติราชการแทนรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยนายกมล รอดคล้าย เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา โดยนายชัยพฤกษ์ เสรีรักษ์ เลขาธิการคณะกรรมการการอาชีวศึกษา และสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา โดยรองศาสตราจารย์นายแพทย์กำจร ตติยกวี เลขาธิการคณะกรรมการการอุดมศึกษา และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ โดยนายณพัรัตน์ เบญจวัฒนานันท์ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มีเจตจำนงร่วมมือกันในการจัดให้มีการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษา

/ความร่วมมือ...

ความร่วมมือมีวัตถุประสงค์ ๔ ประการ ดังนี้

๑. เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และเข้าใจหลักพุทธธรรมที่ถูกต้อง สามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน อันมีผลต่อความเจริญมั่นคงของสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

๒. เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้คู่คุณธรรมและเสริมสร้างศีลธรรม เป็นพลเมืองดีและมีคุณภาพ

๓. เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้ผู้เรียนห่างไกลอบายมุข สิ่งเสพติด สิ่งผิดกฎหมาย และนำไปสู่ความสงบเรียบร้อยของสังคม

๔. เพื่อให้หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา เป็นหน่วยงานหลักรับผิดชอบในการจัดการเรียนการสอนและการสอบธรรมศึกษา โดยให้ถือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมเสริมหลักสูตรและกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

เพื่อให้บรรลุข้อตกลงความร่วมมือดังกล่าว หน่วยงานข้างต้นจึงมีข้อตกลงร่วมกัน ดำเนินการ ดังต่อไปนี้

๑. ให้หน่วยงานในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการที่มีสถานศึกษาในสังกัดดำเนินการดังนี้

๑.๑ ให้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนหลักสูตรธรรมศึกษาในสถานศึกษาที่จัดการศึกษาทั้งในและนอกระบบการศึกษา ในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ

๑.๒ องค์กรหลักรับผิดชอบและดำเนินการจัดการเรียนการสอนและจัดสอบธรรมศึกษาในสถานศึกษา รวมทั้งสนับสนุน ส่งเสริมในส่วนของทรัพยากรบุคคล สถานที่ อุปกรณ์การเรียนการสอน การสอบ และอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยมีสำนักงานส่งเสริมกิจการการศึกษา สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เป็นหน่วยงานกลางในการบูรณาการจัดทำคำของบประมาณและจัดทำแผนปฏิบัติการในภาพรวมของกระทรวงศึกษาธิการ

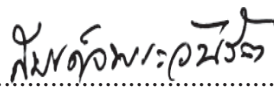
๑.๓ บันทึกผลการสอบธรรมศึกษาไว้ในแบบแสดงผลการเรียนรู้ของสถานศึกษา

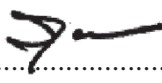
๑.๔ ดำเนินการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษา ร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ โดยความเห็นชอบจากสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง

/บันทึกข้อตกลง...

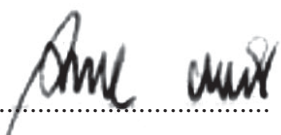
๒. ให้กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงวัฒนธรรม ร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ส่งเสริมสนับสนุนครูสอนธรรมศึกษา สื่ออุปกรณ์การเรียนการสอน และงบประมาณในการดำเนินการและดำเนินการประสานงานด้านอื่นๆ ที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้การจัดการเรียนการสอนและการสอบธรรมศึกษาในสถานศึกษาบรรลุตามวัตถุประสงค์ โดยการแนะนำจากสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง

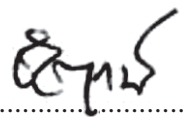
บันทึกข้อตกลงความร่วมมือได้จัดทำขึ้น ๗ ฉบับ มีข้อความตรงกันและเห็นชอบเมื่อทั้ง ๗ หน่วยงาน ได้อ่านและเข้าใจตลอดแล้ว จึงได้ลงลายมือชื่อไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ทั้งนี้ให้บันทึกข้อตกลงความร่วมมือนี้มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ลงนามเป็นต้นไป

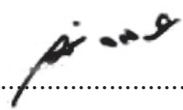
ลงชื่อ.....

(สมเด็จพระวันรัต)
แม่กองธรรมสนามหลวง

(ลงชื่อ).....

(นางสุทธศรี วงษ์สมาน)
ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ
ปฏิบัติราชการแทน
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

(ลงชื่อ).....

(ศาสตราจารย์อภิรักษ์ โปษยานนท์)
ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม
ปฏิบัติราชการแทน
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม

(ลงชื่อ).....

(นายกมล รอดคล้าย)
เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

(ลงชื่อ).....

(นายชัยพฤกษ์ เสรีรักษ์)
เลขาธิการคณะกรรมการการอาชีวศึกษา

(ลงชื่อ).....

(รองศาสตราจารย์นายแพทย์กำจร ตติยกวี)
เลขาธิการคณะกรรมการการอุดมศึกษา

(ลงชื่อ).....

(นายนพรัตน์ เบญจวัฒนานันท์)
ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

มติมหาเถรสมาคม
ครั้งที่ ๒๐/๒๕๕๗
สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม

มติ ๒๐/๒๕๕๗

เรื่อง **บันทึกข้อตกลงความร่วมมือในการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษา**

ในการประชุมมหาเถรสมาคมครั้งที่ ๒๐/๒๕๕๗ เมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๕๗ เลขาธิการมหาเถรสมาคมเสนอว่า กระทรวงศึกษาธิการได้มีหนังสือ ที่ ศธ ๐๒๓๕/๒๕๖๗ ลงวันที่ ๔ กันยายน ๒๕๕๗ แจ้งว่า กระทรวงศึกษาธิการ ร่วมกับ สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง กระทรวงวัฒนธรรม และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ได้ลงนามในบันทึกข้อตกลงความร่วมมือในการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษา เมื่อวันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๕๗ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และเข้าใจหลักพุทธธรรมที่ถูกต้อง สามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน และเพื่อให้หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาเป็นหน่วยงานหลักรับผิดชอบในการจัดการเรียนการสอนและการสอบธรรมศึกษา โดยให้ถือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมเสริมหลักสูตรและกิจกรรมการพัฒนาผู้เรียน และในการประชุมหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเมื่อวันที่ ๒ กันยายน ๒๕๕๗ โดยมีพระพรหมมุนี รองแม่กองธรรมสนามหลวงเป็นประธานในที่ประชุม ได้มีมติให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติดำเนินการ ดังนี้

๑. นำเรื่องบันทึกข้อตกลงความร่วมมือในการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษาเสนอต่อที่ประชุมมหาเถรสมาคมเพื่อทราบ และสั่งการให้เจ้าคณะจังหวัดดำเนินการ

๒. จัดทำใบสมัครและรับสมัครพระสอนธรรมศึกษาทุกจังหวัดทั่วประเทศให้แล้วเสร็จภายในเดือนตุลาคม ๒๕๕๗

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ โดยกองพุทธศาสนศึกษาพิจารณาเห็นว่า เพื่อให้กำหนดดำเนินการตามบันทึกข้อตกลงความร่วมมือในการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษาสำเร็จตามวัตถุประสงค์ จึงเห็นควรนำเสนอมหาเถรสมาคมเพื่อทราบ และแจ้งให้เจ้าคณะจังหวัดทั่วประเทศพิจารณาคัดเลือกพระภิกษุที่มีความรู้ความสามารถในการสอนธรรมศึกษาและให้การสนับสนุนด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษา ร่วมกับสถานศึกษาและหน่วยงานราชการในจังหวัด รายละเอียดตามสำเนาบันทึกข้อตกลงฯ ที่แนบถวายในที่ประชุม

(นายนพรัตน์ เบญจวัฒน์นันท์)

เลขาธิการมหาเถรสมาคม

มติมหาเถรสมาคม
ครั้งที่ ๒๖/๒๕๕๗
สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม

มติ ๒๖/๒๕๕๗

เรื่อง **การจัดประชุมสัมมนาโครงการส่งเสริมพระพุทธศาสนาในสถานศึกษา**

ในการประชุมมหาเถรสมาคมครั้งที่ ๒๖/๒๕๕๗ เมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๗ เลขาธิการมหาเถรสมาคมเสนอว่า ในการประชุมคณะทำงานดำเนินงานการเรียนการสอน ธรรมศึกษาในสถานศึกษากระทรวงศึกษาธิการ เมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๗ ณ ห้องประชุมสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร โดยมีพระพรหมมุนี วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม กรรมการมหาเถรสมาคม รองแม่กองธรรมสนามหลวง เป็นประธาน ที่ประชุมมีมติให้จัดประชุมสัมมนาภายใต้ชื่อโครงการ “ส่งเสริมพระพุทธศาสนาในสถานศึกษา” ในวันพุธ ที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๗ หอประชุมใหญ่พุทธมณฑล อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ผู้เข้าร่วมประชุม ประกอบด้วย เจ้าคณะจังหวัดทุกจังหวัด เจ้าสำนักเรียนในส่วนกลางทุกสำนัก ผู้แทนสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง ผู้แทนมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดทุกจังหวัด ผู้บริหารกระทรวงศึกษาธิการ ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาทุกเขต และผู้แทนในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการที่มีสถานศึกษาในสังกัด รวมทั้งหมดประมาณ ๑,๕๐๐ รูป/คน โดยมีวัตถุประสงค์ให้ผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนาได้รับทราบนโยบายของคณะสงฆ์และรัฐบาล ในการส่งเสริมสนับสนุนให้สถานศึกษาในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปพัฒนา ผู้เรียน ให้เป็นผู้มีความรู้คู่คุณธรรม เป็นพลเมืองดีมีคุณภาพ สร้างภูมิคุ้มกันให้ผู้เรียน ห่างไกลอบายมุข สิ่งเสพติดและสิ่งผิดกฎหมาย โดยมีหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาเป็นหน่วยงานหลักในการจัดการเรียนการสอนและการสอบ

ที่ประชุมรับทราบ และให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติแจ้งเจ้าคณะภาค
ทุกภาคทราบ แจ้งเจ้าคณะจังหวัดทุกจังหวัด ทั้ง ๒ ฝ่าย ทราบและเข้าร่วมการประชุม
สัมมนาดังกล่าว

(นายทนง แสนประเสริฐ)

รองผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ปฏิบัติหน้าที่แทน
เลขาธิการมหาเถรสมาคม

มติมหาเถรสมาคม
ครั้งที่ ๕/๒๕๕๘
สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม

มติ ๑๑๙/๒๕๕๘

เรื่อง การส่งเสริมสนับสนุนการปฏิบัติหน้าที่ของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

ในการประชุมมหาเถรสมาคมครั้งที่ ๕/๒๕๕๘ เมื่อวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘ เลขาธิการมหาเถรสมาคมเสนอว่า พระพรหมมุนี กรรมการมหาเถรสมาคม และรองแม่กองธรรมสนามหลวง ได้มีมติที่ กธ ๒๒/๒๕๕๗ ลงวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘ แจ้งว่า ในการประชุมคณะทำงานดำเนินงานการเรียนการสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ครั้งที่ ๔/๒๕๕๘ เมื่อวันที่ ๑๒ มกราคม ๒๕๕๘ ณ ห้องประชุมสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง โดยมี พระพรหมมุนี กรรมการมหาเถรสมาคม และรองแม่กองธรรมสนามหลวง เป็นประธานที่ประชุม ผู้เข้าประชุมประกอบด้วย ผู้แทนมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พระครูปลัดสุวัฒนบัณฑิตคุณ ผู้อำนวยการสำนักงานพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้บริหารสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง จำนวน ๓ รูป นายกมล ศิริบรรณ รองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ และคณะ นายบุญเลิศ โสภา ผู้อำนวยการกองพุทธศาสนศึกษา และคณะ และผู้แทนจากกรมการศาสนากระทรวงวัฒนธรรม ที่ประชุมพิจารณาเห็นว่าปัจจุบันการปฏิบัติหน้าที่ของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน อยู่ในกำกับของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง โดยที่เจ้าคณะจังหวัดเจ้าสังกัดซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาโดยตรงของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนในจังหวัดนั้นๆ สมควรมีหน้าที่กำกับดูแลการปฏิบัติงาน และเพื่อให้การปฏิบัติหน้าที่ของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและมีประสิทธิภาพ จึงมีมติให้นำเสนอมหาเถรสมาคมเพื่อโปรดพิจารณา ดังนี้

/บันทึกข้อตกลง...

๑. ให้เจ้าคณะจังหวัดสั่งการ ให้ข้อแนะนำ และกำกับดูแลการปฏิบัติงานของพระ
สอนศีลธรรมในโรงเรียนภายในจังหวัดให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย

๒. ให้มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราช
วิทยาลัย ส่งบัญชีรายชื่อพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนภายในจังหวัดนั้นๆ แจ้างเจ้าคณะ
จังหวัดเพื่อโปรดทราบ

๓. ให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ แจ้างเจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค ทุกภาค
เพื่อทราบ

๔. ให้สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดทุกจังหวัดประสานงาน อำนวยความ
สะดวกและดำเนินการในเรื่องดังกล่าวให้เป็นไปตามมติมหาเถรสมาคม พร้อมกับมีบัญชา
ให้นำเสนอมหาเถรสมาคมเพื่อโปรดพิจารณา

ที่ประชุมพิจารณาแล้วลงมติเห็นชอบตามเสนอ และให้ดำเนินการได้ทันที โดยไม่
ต้องรอรับรองรายงานการประชุม

กนก แสนประเสริฐ

(นายกนก แสนประเสริฐ)

รองผู้อำนวยการ ปฏิบัติราชการแทน

ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

เลขาธิการมหาเถรสมาคม

มติมหาเถรสมาคม
ครั้งที่ ๙/๒๕๕๘
สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม

มติ

๒๑/๒๕๕๘

เรื่อง การปรับปรุงหลักสูตรธรรมศึกษาชั้นตรี โท เอก

ในการประชุมมหาเถรสมาคมครั้งที่ ๙/๒๕๕๘ เมื่อวันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๕๘ เลขาธิการมหาเถรสมาคมเสนอว่า สมเด็จพระวันรัต แม่กองธรรมสนามหลวง ได้มีลิขิต ที่ กธ ๓๑/๒๕๕๘ ลงวันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๕๘ แจ้งว่า ตามที่ได้มีการบันทึกข้อตกลงความร่วมมือในการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษา ระหว่างสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง กระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา กระทรวงวัฒนธรรม สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังที่ทราบแล้วนั้น

ในการนี้ เพื่อให้มีหลักสูตรธรรมศึกษาที่เหมาะสมในการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษา และหน่วยงานอื่นๆ สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง จึงได้ปรับปรุงหลักสูตรธรรมศึกษาชั้นตรี โท เอก ดังนี้

๑. ธรรมศึกษาชั้นตรี ประกอบด้วย
 - วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม
 - วิชาธรรม
 - วิชาพุทธประวัติและศาสนพิธี
 - วิชาวินัย (เบญจศีล เบญจธรรม)
๒. ธรรมศึกษาชั้นโท ประกอบด้วย
 - วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม

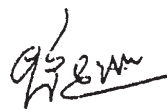
- วิชาธรรม
- วิชาอนุพุทธประวัติและศาสนพิธี
- วิชาวินัย (อุโบสถศีล)

๓. ธรรมศึกษาชั้นเอก ประกอบด้วย

- วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม
- วิชาธรรม
- วิชาพุทธธานุพุทธประวัติและศาสนพิธี
- วิชาวินัย (กรรมบถ)

รายละเอียดตามหนังสือหลักสูตรธรรมศึกษาชั้นตรี โท เอก ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช ๒๕๕๗ ที่แนบถวายในที่ประชุม พร้อมกับมีบัญชาให้นำเสนอมหาเถรสมาคม เพื่อโปรดพิจารณา

ที่ประชุมพิจารณาแล้วมีมติเห็นชอบ และให้ดำเนินการได้ทันที โดยไม่ต้องรอ ร็รับรองรายงานการประชุม

(นายชยพล พงษ์สีดา)

รองผู้อำนวยการ ปฏิบัติราชการแทน
ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ
เลขาธิการมหาเถรสมาคม

สนามหลวงแผนกธรรม

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

พระวินัย

วิ.มหา. = วินัยปิฎก มหาวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ขุ. จุ.	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จุฬินิทเทส (ภาษาไทย)
ที.มหา.	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค (ภาษาไทย)
สํ.ส.	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค (ภาษาไทย)
อง.ติก.	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.อฎฐก.	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อฎฐกนิบาต (ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธัมมบท (ภาษาไทย)
ขุ.อุ.	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.เอก.	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เอกนิบาต ชาดก (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.สตุตค.	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สตุตคนิบาต ชาดก (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.อฎฐก.	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อฎฐกนิบาต ชาดก (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ทสก.	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ทสกนิบาต ชาดก (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ปกิณณก.	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปกิณณกนิบาต ชาดก (ภาษาไทย)
ขุ.วิ.	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	วิมานวัตถุ (ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ (ภาษาไทย)
ขุ.เปต.	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เปตวัตถุ (ภาษาไทย)
ม.มู.	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก (ภาษาไทย)
ขุ.เถร.	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา (ภาษาไทย)

เครื่องหมาย เล่ม ข้อ หน้า

- เลขตัวแรก หมายถึง เล่ม
- เลขตัวที่สอง หมายถึง ข้อ
- เลขตัวที่สาม หมายถึง หน้า

ตัวอย่าง วินัย. ๔/๑-๗/๑-๘ หมายความว่า พระวินัยปิฎกเล่ม ๔ ข้อ ๑-๗ หน้า ๑-๘

สารบัญ

หน้า

วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม ธรรมศึกษา ชั้นตรี ฉบับปรับปรุง ๒๕๕๗

- ๑ ทานวรรค คือ หมวดทาน ๑
- ๑ ปาปวรรค คือ หมวดบาป ๒
- ๑ ปุญญวรรค คือ หมวดบุญ ๔
- ๑ สติวรรค คือ หมวดสติ ๔
- ๑ สីลวรรค คือ หมวดศีล ๕

วิชาธรรม ธรรมศึกษา ชั้นตรี ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๕๗

- ๑ ทุกะ หมวด ๒ ๙
 - ธรรมมีอุปการะมาก ๒ ๙
 - ธรรมเป็นโลกบาล ๒ ๑๐
 - ธรรมอันทำให้งาม ๒ ๑๒
 - บุคคลหาได้ยาก ๒ ๑๓
- ๑ ติกะ หมวด ๓ ๑๕
 - รัตนะ ๓ ๑๕
 - โอวาทของพระพุทธเจ้า ๓ ๑๗
 - ทุจจริต ๓ ๑๘
 - สุจจริต ๓ ๑๙
 - อกุศลมูล ๓ ๒๐
 - กุศลมูล ๓ ๒๑
 - บุญกิริยาวัตถุ ๓ ๒๒
- ๑ จตุกกะ หมวด ๔ ๒๕
 - วุฑฒิ คือ ธรรมเป็นเครื่องเจริญ ๔ ๒๕
 - จักร ๔ ๒๖
 - อคติ ๔ ๒๘
 - ปธาน คือ ความเพียร ๔ ๒๙
 - อธิษฐานธรรม คือ ธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ ๔ ๓๐
 - อิทธิบาท คือ คุณเครื่องให้สำเร็จความประสงค์ ๔ ๓๑

- พรหมวิหาร ๔	๓๒
- อริยสัจ ๔	๓๓
๑ ปัญจกะ หมวด ๕	๓๕
- อนันตริยกรรม ๕	๓๕
- เวสาร์ชชกรณธรรม คือ ธรรมทำความกล้าหาญ ๕	๓๖
- ฌัมมัสสวนานิสงส์ คือ อานิสงส์แห่งการฟังธรรม ๕	๓๗
- พละ คือ ธรรมเป็นกำลัง ๕	๓๘
- ชั้นจ์ ๕	๔๐
๑ ฉักกะ หมวด ๖	๔๒
- คารวะ ๖	๔๒
- สาราณียธรรม ๖	๔๓
๑ สัตตกะ หมวด ๗	๔๖
- อริยทรัพย์ ๗	๔๖
- สัพปุริสธรรม ๗	๔๗
๑ อัฐกะ หมวด ๘	๕๐
- โลกธรรม ๘	๕๐
- มรรคมือองค์ ๘	๕๑
คิหิปฏิบัติ	๕๓
- กรรมกิเลส ๔	๕๓
- ทิฏฐุชัมมิกัตถประโยชน์ ๔	๕๔
- มิตรปฏิรูป ๔	๕๕
- มิตรแท้ ๔	๕๘
- สังคหัตถุ ๔	๖๑
- ธรรมของฆราวาส ๔	๖๒
- มิจฉาวณิชา ๕	๖๓
- สมบัติของอุบาสก ๕	๖๔
- ทิศ ๖	๖๖
- อบายมุข ๖	๗๒

วิชาพุทธประวัติ ธรรมศึกษา ชั้นตรี ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๕๗

ปริมกาล

- ๑ ประเด็นที่ ๑ ๗๗
 - ชมพูทวีปและประชาชน ๗๗
 - วรรณะ ๔ ๗๘
- ๑ ประเด็นที่ ๒ ๘๐
 - สักกชนบทและศากยวงศ์ ๘๐
 - ลำดับศากยวงศ์ ๘๐
- ๑ ประเด็นที่ ๓ ๘๒
 - ประสูติ ๘๒
 - อสิตดาบสเข้าเฝ้าและพยากรณ์ ๘๒
 - ทรงเจริญอานาปานสติ ๘๔
 - ทรงอภิเษกสมรส ๘๔
- ๑ ประเด็นที่ ๔ ๘๕
 - เสด็จออกบรรพชา ๘๕
- ๑ ประเด็นที่ ๕ ๘๖
 - ตรัสรู้ ๘๖
 - ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา ๘๖
 - ทรงเลิกบำเพ็ญทุกรกิริยา ๘๗
 - ทรงบำเพ็ญเพียรทางจิต ๘๘
 - ทรงผจญมาร ๘๙

ปฐมโพธิกาล

- ๑ ประเด็นที่ ๖ ๙๑
 - เสวยวิมุตติสุข ๙๑
 - ทรงพิจารณาสัตว์โลกเปรียบด้วยดอกบัว ๙๒
 - ทรงแสดงปฐมเทศนา ๙๓
 - ทรงแสดงอนัตตลักษณะสูตร ๙๔

๑	ปริเฉทที่ ๗	๙๖
	- ทรงส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนา	๙๖
	- โปรดยสกุลบุตร	๙๖
	- โปรดชฎิล ๓ พี่น้อง	๙๙
	- ทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตร	๑๐๐
๑	ปริเฉทที่ ๘	๑๐๒
	- เสด็จเมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ	๑๐๒
	- ทรงรับพระอุทยานเวฬุวันเป็นสังฆาวาส	๑๐๓
	- ทรงได้พระอัครสาวก	๑๐๔
	มัชฌิมโฆธีกาล	
๑	ปริเฉทที่ ๙	๑๐๘
	- ทรงบำเพ็ญพุทธกิจในแคว้นมคธ	๑๐๘
	- ประทานการอุปสมบทแก่พระมหากัสสปะ	๑๐๘
	- มหาสันนิบาตแห่งพระสาวก	๑๐๙
	- ทรงอนุญาตเสนาสนะ	๑๑๐
	- ทรงมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ในกิจพระศาสนา	๑๑๑
	- ทรงแสดงทิวศ ๖ โปรดสังคาลกมาณพ	๑๑๒
	- ทรงแสดงเวทตาทลี	๑๑๓
๑	ปริเฉทที่ ๑๐	๑๑๕
	- เสด็จแคว้นสักกะ	๑๑๕
	- เสด็จเมืองกบิลพัสดุ์ชาติภูมิ	๑๑๕
	- โปรดพระพุทธรูปบิดา	๑๑๗
	- นันทกุมารออกบวช	๑๑๘
	- ราชูลบรรพชา	๑๑๘
๑	ปริเฉทที่ ๑๑	๑๒๐
	- เสด็จแคว้นโกศล	๑๒๐

ปัจฉิมโพธิกาล

๑ ปรีเฉทที่ ๑๒

- อนุสนธิ ๑๒๒
- ทรงปลงอายุสังขาร เสด็จบ้านเวฬุคาม ๑๒๒
- เหตุทำให้เกิดแผ่นดินไหว ๘ ประการ ๑๒๓
- ประทานโอวาทแก่ภิกษุสงฆ์ เสด็จป่ามหาวัน ๑๒๔
- เสด็จโกศนคร ๑๒๕
- นายจุนทะถวายปัจฉิมบิณฑบาต เสด็จเมืองปาวา ๑๒๖
- ทรงพระประชวร เสด็จเมืองกุสินารา ๑๒๖
- ผิวกายพระตถาคตผ่องใสยิ่งใน ๒ กาล ๑๒๗
- บิณฑบาตทาน ๒ คราวมีผลเสมอกัน ๑๒๘
- บรรทมอนุภูฐานไสยา ๑๒๘
- ทรงปรารภสักการบูชา ๑๒๙
- ประทานโอกาสให้เทวดาเข้าเฝ้า ๑๒๙
- ทรงแสดงสังเวชนียสถาน ๔ ตำบล ๑๓๐
- อาการอันภิกษุทั้งหลายพึงปฏิบัติต่อสตรี ๑๓๐
- วิธีปฏิบัติในพระพุทธรูป ๑๓๐
- ญูปารหบุคคล ๔ ๑๓๑
- ประทานโอวาทแก่พระอานนท์ ๑๓๑
- ตรัสสรรเสริญพระอานนท์ ๑๓๒
- ตรัสถึงเมืองกุสินารา ๑๓๒
- ตรัสสั่งให้แจ้งข่าวปรินิพพานแก่มัลลกะศัตรี ๑๓๓
- โปรดสุภัททปริพาชก ๑๓๓
- ประทานโอวาทแก่ภิกษุสงฆ์ ๑๓๔
- ประทานโอกาสให้ภิกษุสงฆ์ถามข้อสงสัย ๑๓๕
- ปัจฉิมโอวาท ๑๓๕
- ปรินิพพาน ๑๓๖

อปรกาล

๑ ปรีเฉทที่ ๑๓	๑๓๗
- ถวายพระเพลิงพระพุทธรูป	๑๓๗
- แจกพระบรมสารีริกธาตุ	๑๓๘
- สุนทรพจน์ของโศภนพราหมณ์	๑๔๐
- สารสำคัญในการเสด็จประพินิพพานที่เมืองกุสินารา	๑๔๑
- ประเภทแห่งสัมมาสัมพุทธเจดีย์	๑๔๑
- สังเวชนียสถาน ๔	๑๔๒

ศาสนพิธี ธรรมศึกษา ชั้นตรี ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๕๗

๑ อารัมภบท	๑๔๓
๑ องค์ประกอบของศาสนา	๑๔๓
๑ ประโยชน์ของศาสนพิธี	๑๔๔
๑ บทที่ ๑ การจัดโต๊ะหมู่บูชาและเครื่องสักการะ	๑๔๕
- การจัดโต๊ะหมู่บูชา	๑๔๕
- ความเป็นมาของโต๊ะหมู่บูชา	๑๔๕
- ประเภทของโต๊ะหมู่บูชา	๑๔๖
- วัตถุประสงค์การจัดตั้งโต๊ะหมู่บูชา	๑๔๖
- วิธีการจัดโต๊ะหมู่บูชา	๑๔๗
- เครื่องสักการบูชา	๑๔๘
- เครื่องบูชาทองน้อย	๑๔๘
- เครื่องสักการะรูปเทียนแพ	๑๕๐
- การจัดรูปเทียนแพกรวยดอกไม้	๑๕๑
๑ บทที่ ๒ การปฏิบัติพิธี	๑๕๒
- วิธีแสดงความเคารพพระ	๑๕๒
- การประนมมือ	๑๕๒
- การไหว้	๑๕๒
- การกราบ	๑๕๓
- วิธีกราบแบบชาย	๑๕๓
- วิธีกราบแบบหญิง	๑๕๔

- การจัดสถานที่พิธีทำบุญ	๑๕๔
- การบูชาพระรัตนตรัย	๑๕๕
- เครื่องสักการบูชาพระรัตนตรัย	๑๕๕
- การอาราธนาศีล อาราธนาพระปริตร และอาราธนาธรรม	๑๕๖
- วิธีปฏิบัติในการอาราธนา	๑๕๖
- คำอาราธนาศีล ๕	๑๕๗
- คำอาราธนาพระปริตร	๑๕๗
- สรณคมน์และศีล ๕	๑๕๘
- คำอาราธนาธรรม	๑๕๘
- การจุดเทียนน้ำมันต์	๑๕๘
- การถวายภัตตาหารพระสงฆ์	๑๕๙
- การถวายจตุปัจจัยไทยธรรม	๑๕๙
- วิธีประเคนของถวายพระ	๑๖๐
- การกรวดน้ำรับพร	๑๖๑
- วิธีปฏิบัติในการกรวดน้ำ	๑๖๑
๑ บทที่ ๓ พิธีบำเพ็ญกุศลในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา	๑๖๓
- วันมาฆบูชา	๑๖๓
- ความเป็นมาของวันมาฆบูชา	๑๖๓
- การเวียนเทียนในวันมาฆบูชา	๑๖๖
- คำบูชาในวันมาฆบูชา	๑๖๗
- วันวิสาขบูชา	๑๖๘
- ความเป็นมาของวันวิสาขบูชาในประเทศไทย	๑๖๙
- การเวียนเทียนวันวิสาขบูชา	๑๗๒
- วันวิสาขบูชาได้รับการรับรองให้เป็นวันสำคัญสากล	๑๗๒
- การจัดพิธีวิสาขบูชาของชาวพุทธนานาชาติ	๑๗๒
- คำบูชา ดอกไม้ ธูป เทียน วันวิสาขบูชา	๑๗๓
- วันอัฐมีบูชา	๑๗๕
- ความเป็นมาของวันอัฐมีบูชา	๑๗๕
- การจัดพิธีอัฐมีบูชา	๑๗๕

- คำบูชา ดอกไม้ รูป เทียน วันอัฐมีบูชา	๑๗๖
- วันอาสาฬหบูชา	๑๗๘
- ความสำคัญของวันอาสาฬหบูชา	๑๗๘
- ความเป็นมาของวันอาสาฬหบูชา	๑๗๘
- พระราชพิธีในวันอาสาฬหบูชา	๑๗๙
- คำบูชา ดอกไม้ รูป เทียน วันอาสาฬหบูชา	๑๗๙
๑ บทที่ ๔ พิธีทำบุญเลี้ยงพระ	๑๘๒
- ความเป็นมาของพิธีทำบุญเลี้ยงพระ	๑๘๒
- การเตรียมการในพิธีทำบุญ	๑๘๒
- พิธีสวดมนต์เย็น-ฉันเช้า	๑๘๔
- แนวทางการจัดพิธีทำบุญในงานต่าง ๆ	๑๘๔
- พิธีทำบุญคล้ายวันเกิด ทำบุญบ้าน ทำบุญอาคารสำนักงาน	๑๘๕
- การบูชาข้าวพระพุทธรูป	๑๘๕
- พิธีทำบุญขึ้นบ้านใหม่ เปิดอาคารสำนักงาน	๑๘๖
๑ บทที่ ๕ การถวายทาน	๑๘๗
- พิธีถวายทาน	๑๘๘
- พิธีถวายสังฆทาน	๑๘๘
- การเตรียมการและลำดับพิธี	๑๘๙
- ข้อควรทราบ	๑๘๙
- คำถวายสังฆทาน	๑๘๙
๑ บทที่ ๖ พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ	๑๙๑
- ความเป็นมาของพิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ	๑๙๑
- ระเบียบพิธีการแสดงตนเป็นพุทธมามกะ	๑๙๒
๑ คำบูชา อาราธนา และถวายทาน	๑๙๔
วิชาเบญจศิลป์เบญจธรรม ธรรมศึกษา ชั้นตรี ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๕๗	๑๙๙
๑ ศิลและวินัย	๒๐๐
๑ ความหมายของศีล	๒๐๑
๑ เจตนาเป็นศีล	๒๐๓
๑ วิรัติ	๒๐๓

๑ ศิล ๕ เป็นหลักประกันที่ดีของสังคม	๒๐๔
๑ การรักษาศิลเป็นการปรับพื้นฐานของคน	๒๐๖
๑ วัตถุประสงค์ของการรักษาศิล	๒๐๖
๑ ผลของการรักษาศิล	๒๐๘
๑ การสมათานศิลปะ	๒๐๘
๑ อานิสงส์ของการสมათานศิลปะก่อนให้ทาน	๒๐๘
๑ วิธีสมათานและรักษาศิล	๒๐๙
๑ วิธีสมათานศิลปะ ๕	๒๐๙
๑ การรักษาศิล ๕ กับการถึงพระรัตนตรัย	๒๑๐
๑ พระรัตนตรัย	๒๑๑
๑ คุณของพระรัตนตรัย	๒๑๑
๑ การถึงพระรัตนตรัย	๒๑๒
๑ เบญจศิลป์	๒๑๓
๑ เบญจศิลป์ สิกขาบทที่ ๑	
ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนาถเว้นจากการฆ่าสัตว์	๒๑๕
- ความมุ่งหมาย	๒๑๕
- เหตุผลของการรักษา	๒๑๕
- ข้อห้าม	๒๑๕
- หลักวินิจฉัย	๒๑๖
- โทษของการล่วงละเมิด	๒๑๗
- ตัวอย่างโทษของการล่วงละเมิดเบญจศิลป์ สิกขาบทที่ ๑	
เรื่อง นายจุนทสุกริก	๒๑๘
- อานิสงส์ของการรักษา	๒๑๙
- ตัวอย่างอานิสงส์ของการรักษาเบญจศิลป์ สิกขาบทที่ ๑	
เรื่อง นางสุชาดา	๒๒๐
๑ เบญจศิลป์ สิกขาบทที่ ๒	
อทินนาทานา เวรมณี เจตนาถเว้นจากการลักทรัพย์	๒๒๑
- ความมุ่งหมาย	๒๒๑
- เหตุผลของการรักษา	๒๒๑

- ข้อห้าม	๒๒๑
- หลักวินิจฉัย	๒๒๓
- โทษของการล่วงละเมิด	๒๒๔
- ตัวอย่างโทษของการล่วงละเมิดเบญจศีล สิกขาบทที่ ๒ เรื่อง สีลวิมังสนะ	๒๒๔
- ตัวอย่างโทษของการล่วงละเมิดเบญจศีล สิกขาบทที่ ๒ เรื่อง ดาบสโกหก	๒๒๔
- อานิสงส์ของการรักษา	๒๒๕
๑) เบญจศีล สิกขาบทที่ ๓	
กาเมสุ มิจฺฉาจารา เวมณี เจตนาถเว้นจากการประพฤตินิคมในกาม	๒๒๖
- ความมุ่งหมาย	๒๒๖
- เหตุผลของการรักษา	๒๒๖
- ข้อห้าม	๒๒๖
- หลักวินิจฉัย	๒๒๗
- โทษของการล่วงละเมิด	๒๒๗
- ตัวอย่างโทษของการล่วงละเมิดเบญจศีล สิกขาบทที่ ๓ เรื่อง จูฬนุคคหบัณฑิต	๒๒๗
- อานิสงส์ของการรักษา	๒๓๐
๑) เบญจศีล สิกขาบทที่ ๔	
มุสาวาทา เวมณี เจตนาถเว้นจากการพูดเท็จ	๒๓๑
- ความมุ่งหมาย	๒๓๑
- เหตุผลของการรักษา	๒๓๑
- ข้อห้าม	๒๓๑
- หลักวินิจฉัย	๒๓๔
- โทษของการล่วงละเมิด	๒๓๔
- ตัวอย่างโทษของการล่วงละเมิดเบญจศีล สิกขาบทที่ ๔ เรื่อง หมอตา	๒๓๕
- อานิสงส์ของการรักษา	๒๓๕

๑ เบญจศีล สิกขาบทที่ ๕

สุราเมรยมชชพมาทภูจณา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและ
เมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๒๓๖

- ความมุ่งหมาย ๒๓๖

- เหตุผลของการรักษา ๒๓๖

- ข้อห้าม ๒๓๖

- หลักวินิจฉัย ๒๓๗

- โทษของการล่วงละเมิด ๒๓๗

- ตัวอย่างโทษของการล่วงละเมิดเบญจศีล สิกขาบทที่ ๕
เรื่อง พระราชาผู้ดื่มน้ำเมา ๒๓๘

- ตัวอย่างโทษของการล่วงละเมิดเบญจศีล สิกขาบทที่ ๕
เรื่อง นักเลงสุรา ๒๔๐

- อานิสงส์ของการรักษา ๒๔๐

๑ เบญจธรรม ๒๔๑

๑ เบญจธรรม ข้อที่ ๑

เมตตากรุณา ความรักใคร่ปรารถนาให้เป็นสุข และความสงสารคิดช่วย
ให้พ้นทุกข์ ๒๔๒

- วิธีปลูกเมตตากรุณา ๒๔๓

- อานิสงส์ของการเจริญเมตตา ๒๔๔

- ตัวอย่างอานิสงส์ของการประพาศิเบญจธรรม ข้อเมตตากรุณา
เรื่อง สุวรรณสาม ๒๔๕

- ตัวอย่างอานิสงส์ของการประพาศิเบญจธรรม ข้อเมตตากรุณา
เรื่อง ลิงใหญ่ ๒๔๘

๑ เบญจธรรม ข้อที่ ๒

สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ ๒๕๑

- ตัวอย่างอานิสงส์ของการประพาศิเบญจธรรม ข้อสัมมาอาชีวะ
เรื่อง จูฬกเศรษฐี ๒๕๒

๑ เบญจธรรม ข้อที่ ๓

กามสังวร ความสำรวมในกาม ๒๕๔

- ๑ เบญจธรรม ข้อที่ ๔
 - สัจจะ ความมีสัตย์ ๒๕๖
 - ตัวอย่างอานิสงส์ของการประพฤติเบญจธรรม ข้อสัจจะ
 - เรื่อง มหิสสาสกุมาร ๒๕๗
- ๑ เบญจธรรม ข้อที่ ๕
 - สติสัมปชัญญะ ความระลึกได้และความรู้ตัว ๒๖๐
 - ตัวอย่างอานิสงส์ของการประพฤติเบญจธรรมข้อสติสัมปชัญญะ
 - เรื่อง ธัมมิกอุบาสก ๒๖๑

บรรณานุกรม

คณะกรรมการ ปรับปรุงหลักสูตร ๒๕๕๗

วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม
ธรรมศึกษา ชั้นตรี
ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๕๗

วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม ธรรมศึกษา ชั้นตรี
ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๕๗

ในชั้นนี้ กำหนดขอบข่ายไว้ ๕ หมวด คือ

๑. ทานวรรค	๒. ปาปวรรค
๓. ปุณฺณวรรค	๔. สติวรรค
๕. สีลวรรค	

ให้นักเรียนแต่งอธิบายให้สมเหตุสมผล อ้างสุภาษิตอื่นมาประกอบด้วย ๑ สุภาษิต บอกรหัสคัมภีร์ที่มาแห่งสุภาษิตนั้นด้วย สุภาษิตที่อ้างมานั้นต้องเรียงเชื่อมความให้ติดต่อ สมเรื่องกับกระทู้ตั้ง ชั้นนี้ กำหนดให้เขียนลงในใบตอบ ตั้งแต่ ๒ หน้า (เว้นบรรทัด) ขึ้นไป

๑. ทานวรรค คือ หมวดทาน

๑. ทานญจ ยุทธญจ สมานมาหุ.

ท่านว่า ทานและการรบ เสมอกัน.

ส. ส. ๑๕/๒๙. ขุ. ชา. อฎฺฐก. ๒๗/๒๔๙.

๒. นตฺถิ จิตฺเต ปสนฺนมติ อปฺปกา นาม ทกฺขิณา.

เมื่อจิตเสื่อมใสแล้ว ทักขิณาทานชื่อน้อย ย่อมไม่มี.

ขุ. วิมาน. ๒๖/๘๒.

๓. วิเจยฺย ทานํ สุกตฺตปฺปสตถํ.

การเลือกให้ อันพระสุคตทรงสรรเสริญ.

ส. ส. ๑๕/๓๐. ขุ. ชา. อฎฺฐก. ๒๗/๒๔๙. เปต. ๒๖/๑๙๗.

๔. พาลา หเว นปฺปสฺสฺสนฺติ ทานํ.

คนพาลเท่านั้น ย่อมไม่สรรเสริญทาน.

ขุ. ฐ. ๒๕/๓๘.

๕. ททํ มิตฺตานิ คนฺถติ.

ผู้ให้ ย่อมผูกไมตรีไว้ได้.

ส. ส. ๑๕/๓๑๖.

๖. ททํ ปิโย โหติ ภาชนติ นํ พหุ.
ผู้ให้ ย่อมเป็นที่รัก คนหม่อมมากย่อมคบเขา.
อง. ปญจก. ๒๒/๔๓.
๗. ททมาโน ปิโย โหติ.
ผู้ให้ย่อมเป็นที่รัก.
อง. ปญจก. ๒๒/๔๔.
๘. สุขสฺส ทาทา เมธาวิ สุขํ โส อธิคจฺจติ.
ปราชญ์ผู้ให้ความสุข ย่อมได้รับความสุข.
อง. ปญจก. ๒๒/๔๕.
๙. มนาปทายี ลภเต มนาปํ.
ผู้ให้สิ่งที่ชอบใจ ย่อมได้สิ่งที่ชอบใจ.
อง. ปญจก. ๒๒/๕๕.
๑๐. เสฏฺฐนทโท เสฏฺฐมฺเปติ ฌานํ.
ผู้ให้สิ่งประเสริฐ ย่อมถึงฐานะที่ประเสริฐ.
อง. ปญจก. ๒๒/๕๖.
๑๑. อคฺคสฺส ทาทา ลภเต ปุณฺคํ.
ผู้ให้สิ่งที่เลิศ ย่อมได้สิ่งที่เลิศอีก.
อง. ปญจก. ๒๒/๕๖.
๑๒. ททโต ปุณฺณํ ปวทฺตติ.
เมื่อให้ บุญก็เพิ่มขึ้น.
ที่. มหา. ๑๐/๑๕๘. ชุ.อุ. ๒๕/๒๑๕.
๑๓. ทททยย ปุริโส ทานํ.
คนควรให้ของที่ควรให้.
ชู. ชา. สตฺตก. ๒๗/๒๑๗.
๒. ปาปวรรค คือ หมดบาป
๑๔. มลา เว ปาปกา ธมฺมา อสฺมี โลกํ ปรมฺหิ จ.
บาปธรรมเป็นมลทินแท้ ทั้งในโลกนี้ ทั้งในโลกอื่น.
อง. อฎฺฐก. ๒๓/๑๙๘. ชุ .ธ. ๒๕/๔๗.

๑๕. **ทุกฺโข ปาปสฺส อจฺจโย.**
 ความสั่งสมบาป นำทุกข์มาให้.
 ขุ. ฐ. ๒๕/๓๐.
๑๖. **ปาปานํ อกรณํ สุขํ.**
 การไม่ทำบาป นำสุขมาให้.
 ขุ. ฐ. ๒๕/๕๙.
๑๗. **ปาปํ ปาเปณ สุกรํ.**
 ความชั่วอันคนชั่วทำง่าย.
 วิ. จุล. ๗/๑๙๕. ขุ. อ. ๒๕/๑๖๘
๑๘. **ปาเป น รมตี สุขิ.**
 คนสะอาดไม่ยินดีในความชั่ว.
 วิ. มหา. ๕/๓๔. ขุ. อ. ๒๕/๑๖๖.
๑๙. **สกมฺมฺนา หลยฺติ ปาปธมฺโม.**
 คนมีสันดานชั่ว ย่อมลำบากเพราะกรรมของตน.
 ม. ม. ๑๓/๔๑๓. ขุ. เถร. ๒๖/๓๗๙.
๒๐. **ตปฺสา ปชหนฺติ ปาปกมฺมํ.**
 สาธุชน ย่อมละบาปกรรมด้วยตบะ
 ขุ. ชา. อฏฺฐก. ๒๗/๒๔๕.
๒๑. **ปาปานิ กมฺมานิ กโรนฺติ โมหา.**
 คนมักทำบาปกรรมเพราะความหลง.
 ม. ม. ๑๓/๔๑๓. ขุ. ชา. ปกิณฺณก. ๒๗/๓๘๐.
๒๒. **นตฺถิ ปาปํ อकुพฺพโต.**
 บาปไม่มีแก่ผู้ไม่ทำ.
 ขุ. ฐ. ๒๕/๓๑.
๒๓. **ธมฺมํ เม ภณฺมานสฺส น ปาปมฺุปลิมฺปติ.**
 เมื่อเรากล่าวธรรมอยู่ บาปย่อมไม่แปดเปื้อน.
 ขุ. ชา. สตฺตก. ๒๗/๒๒๔.
๒๔. **นตฺถิ อการิยํ ปาปํ มุสฺสวาทิสฺส ชนฺตฺโน.**
 คนมักพูดมุสา จะไม่ฟังทำความชั่ว ย่อมไม่มี.
 ขุ. ฐ. ๒๕/๓๘. ขุ. อิติ. ๒๕/๒๔๓.

๒๕. ปาปานิ ปริวชชเย.

พึงละเว้นบาปทั้งหลาย.

ขุ. ฐ. ๒๕/๓๑.

๒๖. น ฆาสเหตุปิ กเรยย ปาปี.

ไม่ควรทำบาปเพราะเห็นแก่กิน.

นัย-ขุ. ชา. นวก. ๒๗/๒๖๒.

๓. ปุญญวรรค คือ หมวดบุญ

๒๗. ปุญญํ โจรเทหิ ทูหริ.

บุญอันโจรนำไปไม่ได้.

สํ. ส. ๑๕/๕๐.

๒๘. ปุญญํ สุขํ ชีวิตสงฺขมฺหิ.

บุญนำสุขมาให้ในเวลาสิ้นชีวิต.

ขุ. ฐ. ๒๕/๕๙.

๒๙. สุโข ปุญฺญสฺส อจฺจโย.

ความสั่งสมบุญ นำสุขมาให้.

ขุ. ฐ. ๒๕/๓๐.

๓๐. ปุญฺญานิ ปฺรโลกสฺมี ปติฏฺฐา โหนฺติ ปาณินํ.

บุญเป็นที่พึ่งของสัตว์ในโลกหน้า.

สํ. ส. ๑๕/๒๖. อง. ปญจก. ๒๒/๔๔. ขุ. ชา. ทสก. ๒๗/๒๙๔.

๓๑. ปุญฺญานิ กยิรธา สุขาวทานิ.

ควรทำบุญอันนำสุขมาให้.

สํ. ส. ๑๕/๓. อง. ติก. ๒๐/๑๙๘.

๔. สติวรรค คือ หมวดสติ.

๓๒. สติ โลกสฺมี ชาคโร.

สติเป็นธรรมเครื่องตั้งอยู่ในโลก.

สํ. ส. ๑๕/๖๑.

๓๓. สติมโต สทา ภาทํ.

คนผู้มีสติ มีความเจริญทุกเมื่อ

สํ. ส. ๑๕/๓๐๖.

๓๔. สติมา สุขเมธติ.

คนมีสติ ย่อมได้รับความสุข.

สํ. ส. ๑๕/๓๐๖.

๓๕. สติมโต สุขเว เสโยโย

คนมีสติ เป็นผู้ประเสริฐทุกวัน

สํ. ส. ๑๕/๓๐๖

๕. สิวรรค คือ หมวดศีล.

๓๖. สीलํ ยาว ชรา สาธุ.

ศีลยังประโยชน์ให้สำเร็จตราบเท่าชรา.

สํ. ส. ๑๕/๕๐.

๓๗. สุขํ ยาว ชรา สीलํ.

ศีลนำสุขมาให้ตราบเท่าชรา.

ขุ. ฐ. ๒๕/๕๙.

๓๘. สीलํ กิเรว กลยาณํ.

ท่านว่าศีลนั้นเทียว เป็นความดี.

ขุ. ชา. เอก. ๒๗/๒๙.

๓๙. สीलํ โลเก อนุตฺตรํ.

ศีลเป็นเยี่ยมในโลก.

ขุ. ชา. เอก. ๒๗/๒๘.

๔๐. สํวาเสน สीलํ เวทิตพฺพํ.

ศีลพึงรู้ได้เพราะอยู่ร่วมกัน.

นัย-ขุ. อุ. ๒๕/๑๗๘.

๔๑. สาธุ สพฺพตฺถ สํวโร.

ความสำรวมในที่ทั้งปวง เป็นดี.

สํ. ส. ๑๕/๑๐๖. ขุ. ฐ. ๒๕/๖๔.

๔๒. สญฺญมโต เวรํ น จียติ.

เมื่อคอยระวังอยู่ เวย่อมไม่ก่อขึ้น.

ที. มหา. ๑๐/๑๕๙. ขุ. อุ. ๒๕/๒๑๕.

๔๓. สีสํ ฤกษะยย เมธาวี.
ปราชญ์พืงรักษาศีล.
ขุ. อิติ. ๒๕/๒๘๒.

วิชาธรรม
ธรรมศึกษา ชั้นตรี
ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๕๗

วิชาธรรม ธรรมศึกษา ชั้นตรี

ทฤษฎี หมวด ๒

ธรรมมีอุปการะมาก ๒

๑. สติ ความระลึกได้

๒. สัมปชัญญะ ความรู้ตัว

อธิบาย

ธรรมมีอุปการะมาก หมายถึง ธรรมที่เกื้อกูลสนับสนุนการทำกิจทุกอย่างในชีวิต รวมไปถึงการเจริญกุศลธรรมต่างๆ ให้เป็นไปด้วยดี ไม่ให้เกิดความผิดพลาดเสียหาย ได้รับผลสำเร็จตามประสงค์ เป็นคุณธรรมส่งเสริมให้มีความรอบคอบ ไม่ประมาทพลั้งเผลอ หากขาดธรรมนี้แล้ว กิจที่ทำ คำที่พูด สิ่งที่คิดทุกอย่าง ย่อมผิดพลาดเสียหาย มี ๒ อย่าง คือ

๑. สติ ความระลึกได้ หมายถึง ความระลึกรู้ขึ้นได้ ฉกคิดขึ้นได้ ถึงสิ่งที่ทำ พูด คิด เป็นอาการที่จิตไม่หลงลืม ไม่เผลอไผล มีใจจดจ่ออยู่กับสิ่งที่ทำตลอดเวลา เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ความไม่ประมาท ลักษณะของสติ คือความระลึกได้ หน้าที่ของสติ คือจดจำสิ่งต่างๆ ได้ไม่ลืมหลง และกำจัดความประมาท

สตินั้นสามารถระลึกได้ทั้ง ๓ กาล คือ (๑) ระลึกถึงสิ่งที่ล่วงมาแล้วได้ เช่น ระลึกถึงการงานที่ได้ทำ และถ้อยคำที่พูดแล้วได้ (๒) ระลึกถึงสิ่งที่ปัจจุบันได้ เช่น ระลึกถึงการงานที่กระทำอยู่หรือกำหนดระลึกถึงลมหายใจเข้าออก (๓) ระลึกถึงสิ่งอันมีขึ้นในกายหน้า เช่น ระลึกถึงความตายอันจะมีแก่ตนในกาลข้างหน้า

๒. สัมปชัญญะ ความรู้ตัว หมายถึง ความรู้ตัวทั่วพร้อมในขณะที่กำลังทำ พูด คิด รู้ชัดในสิ่งที่นึกได้ ไม่พ่นเพื่อนหลงลืม รู้ว่าสิ่งที่กำลังทำ พูด คิดนั้นเป็นอย่างไร ดีหรือไม่ดี เป็นอาการที่จิตตื่นตัวในขณะที่ทำงาน เช่น ขณะขับรถอยู่ก็รู้ตัวทั่วพร้อมตลอดเวลา ไม่ปล่อยใจคิดเรื่องอื่น ลักษณะของสัมปชัญญะ คือความไม่หลง หน้าที่ของสัมปชัญญะ คือความพิจารณาตัดสินสิ่งที่รู้ขึ้นว่าดีหรือชั่ว และกำจัดความโง่เขลา

องค์ประกอบของสัมปชัญญะมี ๔ ประการ คือ (๑) รู้ชัดว่าเป็นประโยชน์หรือไม่ใช่ประโยชน์ (๒) รู้ชัดว่าเหมาะสมเกื้อกูลหรือไม่เหมาะสมเกื้อกูล (๓) รู้ชัดว่าควรดำเนินหรือไม่ควรดำเนิน (๔) รู้ชัดว่าเป็นความหลงหรือไม่หลง ความรู้ตัวทั่วพร้อมในสิ่งที่กำลังทำ พูด คิด อันประกอบด้วยองค์ทั้ง ๔ นี้จัดเป็นสัมปชัญญะ

สติสัมปชัญญะนี้จัดเป็น **พหุประการธรรม** คือธรรมมีอุปการะมาก เพราะอุดหนุน ก่อกุลกิจการงานทุกอย่างให้สำเร็จ กิจทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นการศึกษาเล่าเรียนก็ตาม การประกอบสัมมาชีพ มีทำนา ค้าขาย รับจ้าง ปฏิบัติราชการเป็นต้นก็ตาม การปฏิบัติ ธรรมเจริญสมาธิภาวนาก็ตาม โดยที่สุตแม้แต่การยืนเดินนั่งนอน ต้องมีสติสัมปชัญญะ คอยกำกับ จึงจะไม่ผิดพลาด เพราะสติสัมปชัญญะทำให้ไม่ประมาทเลินเล่อพลั้งเผลอ มีความรอบคอบ รู้จักยับยั้งชั่งใจ ตื่นตัวในขณะที่ทำงานตลอดเวลา จึงป้องกันความผิดพลาด เสียหายที่จะเกิดกับกิจที่ทำได้

คนไม่มีสติสัมปชัญญะท่านเรียกว่าเป็นคนประมาท คนประมาทแม้มีชีวิตอยู่ก็ เหมือนตายแล้ว เพราะตายจากกุศลธรรมความดีงาม ไม่มีความเจริญก้าวหน้าในชีวิต สติจำต้องใช้ในเวลาก่อนทำ พูด คิด สัมปชัญญะจำต้องใช้ในเวลากำลังทำ พูด คิด สติ สามารถระลึกได้ทั้งอดีตกาล ปัจจุบันกาลและอนาคตกาล สัมปชัญญะเกิดมีเฉพาะ ปัจจุบันกาลเท่านั้น

สติสัมปชัญญะจะเกิดขึ้นได้ ด้วยการฝึกฝนอบรมจิตด้วยวิธีการต่างๆ เช่น สวดมนต์ ทำสมาธิ หรือปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน ๔ คือตั้งสติสัมปชัญญะไว้ที่ กาย เวทนา จิต ธรรม เป็นต้น

ธรรมเป็นโลกบาล คือ คຸ່ມครองโลก ๒

๑. หิริ	ความละอายแก่ใจ
๒. โอตตปปะ	ความเกรงกลัว

อธิบาย

ธรรมเป็นโลกบาล คือ คຸ່ມครองโลก หมายถึง คุณธรรมเป็นเครื่องคຸ່มครอง รักษาสัตว์โลกไว้ไม่ให้ทำความชั่ว หรือไม่ให้ประพฤติทุจริตด้วยกาย วาจา ใจ ทั้งในที่ลับ และที่แจ้ง ทำให้หมู่มนุษย์ในโลกนี้อยู่รวมกันเป็นสังคมได้อย่างมีความสุข พ้นจากความทุกข์ร้อนต่างๆ มี ๒ อย่าง คือ

๑. หิริ ความละอายแก่ใจ หมายถึง ความละอายใจตัวเองต่อการทำบาป ทำ ความชั่ว ต่อความประพฤติทุจริตผิดศีลธรรมต่างๆ มีอาการรังเกียจต่อความชั่ว ไม่กล้า ทำความชั่ว เพราะขยะเขยงต่อความชั่วนั้น ไม่อยากให้มาประอะเปื้อนตัวเอง เหมือน บุคคลเห็นอุจจาระหรือสิ่งของสกปรกอื่นๆ แล้ว เกิดความรังเกียจไม่อยากเข้าใกล้

ไม่ยอมสัมผัส ลักษณะของหิริ คือ ความรังเกียจบาป หน้าที่ของหิริ คือ ไม่ทำบาปทั้งหลาย เพราะละอายใจ

เหตุให้เกิดหิริ มี ๔ อย่าง คือ

๑) พิจารณาถึงชาติตระกูลของตน เช่น คิดว่าเราเกิดในชาติตระกูลดี มีคนนับถือ การทำความชั่วไม่ควรแก่เรา จะทำให้เสียชื่อเสียงวงศ์ตระกูล

๒) พิจารณาถึงวัยของตน เช่น คิดว่าเราเป็นผู้ใหญ่แล้ว อยู่ในฐานะเป็นพี่ เป็นบิดามารดา เป็นครูอาจารย์ การทำความชั่วไม่เหมาะแก่คนเช่นเรา

๓) พิจารณาถึงกำลังของตน เช่น คิดว่าเราเป็นผู้มีกำลัง มีความสามารถ มีความเข้มแข็ง ไม่ใช่คนอ่อนแอ ไม่ควรทำความชั่ว เพราะเป็นการทำของคนอ่อนแอไร้ความสามารถ

๔) พิจารณาถึงความรู้ของตน เช่น คิดว่าเรามีวิชาความรู้ศึกษาเล่าเรียนมามาก ไม่ควรทำความชั่ว เพราะการทำความชั่วเป็นเรื่องของคนพาล

๒. โอตตปปะ ความเกรงกลัว หมายถึง ความสะดุ้งกลัว หวาดกลัว ต่อผลของความชั่ว ต่อผลของทุจริตที่ทำไว้จะตามให้ผล มีอาการกลัวต่อทุกข์โทษที่จะเกิดจากการทำความชั่วของตน เหมือนบุคคลเห็นอสรพิษ กลัวพิษของมัน ไม่กล้าเข้าใกล้ พยายามหลีกเลี่ยงห่างไกล ลักษณะของโอตตปปะ คือความสะดุ้งกลัวต่อบาป หน้าที่ของโอตตปปะ คือไม่ทำบาปทั้งหลาย เพราะสะดุ้งกลัวต่อผลของบาป

เหตุให้เกิดโอตตปปะ ๔ อย่าง คือ (๑) เพราะกลัวตนตีเตียนตนเอง (๒) เพราะกลัวผู้อื่นตีเตียน (๓) เพราะกลัวถูกลงโทษ (๔) เพราะกลัวตกนรก

หิริโอตตปปะ จัดเป็นโลกบาลธรรม คือ ธรรมสำหรับคุ้มครองโลก ทำให้โลกเกิดสันติสุข ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน เพราะคนมีหิริโอตตปปะจะเกลียดความชั่วและกลัวทุกข์โทษภัยที่จะเกิดจากการทำความชั่วของตนเอง ไม่กล้าทำความชั่วทั้งต่อหน้าและลับหลัง ทำให้ไม่ก่อความเดือดร้อนเสียหายให้แก่โลกคือแผ่นดินและหมู่สัตว์ทั้งปวง ถ้าโลกขาดโลกบาลธรรมนี้ จะเกิดความเดือดร้อนวุ่นวายหาความสุขไม่ได้ เพราะคนที่ไม่หิริโอตตปปะนั้น สามารถทำชั่วได้ทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นปล้นฆ่า ลักขโมย ล้วงละเมิดทางเพศ โภกหกลอกหลวง ทุจริตคอร์รัปชัน เป็นต้น

ในโลกपालธัมมสูตร พระพุทธองค์ทรงแสดงว่า หากธรรม ๒ อย่างนี้ไม่คุ้มครองรักษาโลกไว้ ก็จะไม่ปรากฏคำว่า มารดา น้ำ ป่า หรือภรรยาของครูอาจารย์ คนในโลกจะหมดความละอาย ถึงความสับสนปะปนสมสู่กันเอง เหมือนสัตว์ดิรัจฉาน เช่น แพะ แกะ ไก่ สุกร สุนัข เป็นต้น แต่เพราะมีธรรม ๒ อย่างนี้คุ้มครองรักษาอยู่ คนเราจึงมีความละอายชั่วกลัวบาป ไม่กล้าทำชั่วต่อกัน มารดา ป่า น้ำ เป็นต้น จึงยังปรากฏอยู่

คุณธรรมทั้ง ๒ อย่างนี้เป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งไม่ให้ความชั่ว

หิริและโอตตัมปะทั้ง ๒ อย่างนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **สุกกธรรม** คือ ธรรมฝ่ายขาว ธรรมฝ่ายดี หรือ ธรรมที่ทำให้บุคคลเป็นผู้สะอาดบริสุทธิ์ และเรียกว่า **เทวธรรม** คือธรรมที่ทำให้บุคคลเป็นเทวดา หรือธรรมที่ทำให้บุคคลประเสริฐดุจเทวดา

ธรรมอันทำให้งาม ๒

๑. ขันติ	ความอดทน
๒. โสรัจจะ	ความเสถียร

อธิบาย

ธรรมอันทำให้งาม หมายถึง ธรรมที่ทำให้บุคคลให้งดงามด้วยกิริยาทางกาย วาจา และใจ อันเป็นความงามภายใน ไม่ใช่ความงามภายนอกที่เน้นรูปร่างหน้าตา มี ๒ อย่าง คือ

๑. **ขันติ ความอดทน** หมายถึง ความอดทนอดกลั้น ต่อสิ่งที่มากระทบทั้งทางร่างกายและจิตใจ ไม่แสดงอาการทุกข์ร้อน ความโกรธ ความไม่พอใจหรือความฉุนเฉียว ออกมาให้เห็น จัดตามเหตุที่ควรอดทนเป็น ๔ ประเภท คือ

๑) อดทนต่อความลำบากตรากตรำ ได้แก่ อดทนต่อความทุกข์ยากลำบาก ในการทำงานอันเป็นสัมมาชีพ ในการศึกษาเล่าเรียน ไม่แสดงอาการท้อแท้เหนื่อยหน่าย เช่น ทนร้อน ทนหนาว ทนหิวกระหาย เป็นต้น

๒) อดทนต่อทุกขเวทนา ได้แก่ อดทนต่อความเจ็บป่วยทางกาย ไม่แสดงอาการอ่อนแอร้องโอดครวญหรือทรมนทรมายจนเกินเหตุ

๓) อดทนต่อความเจ็บใจ ได้แก่ อดทนต่อการกระทำล่วงเกินของคนอื่น เช่น ถูกด่าว่าเสียดสี ถูกดูหมิ่น ไม่แสดงอาการโกรธหรือโต้ตอบ

๔) อดทนต่ออำนาจกิเลส ได้แก่ อดทนต่อสิ่งต่างๆ ที่เข้ามายั่วยวนชวนให้โลภ โกรธ หลง เป็นต้น ไม่แสดงอาการอยากได้ โกรธเคือง หรือลุ่มหลงมัวเมาจนเกินงาม

๒. **โสรัจจะ ความเสถียร** หมายถึง การควบคุมกาย วาจา ใจ ให้สงบเรียบร้อยเป็นปกติ ทำใจให้แช่มชื่นเบิกบานเหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น เมื่อได้รับทุกข์หรือประสบกับสิ่งยั่วยวนชวนให้โลภโกรธหลง เป็นธรรมคู่กับขันติ ส่งเสริมให้ขันติสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เช่น เมื่อถูกด่าว่าแม้สามารถอดทนไม่ได้โต้ตอบได้ แต่ใจอาจยังเดือดดาลอยู่ หรือเมื่อเจ็บป่วย แม้กายอาจทนได้ แต่ใจอาจยังเร่าร้อนกระสับกระส่าย โสรัจจะนี้ช่วยข่มใจรักษาใจให้สงบ

เยือกเย็นเป็นปกติ สามารถยอมรับการหยามหมิ่นและอดกลั้นสิ่งชั่วร้ายเข้ายวนได้ มีความสงบเสงี่ยมอยู่ภายใน

ธรรม ๒ อย่างนี้จัดเป็น **โสภณธรรม** คือ ธรรมอันทำให้งาม เพราะผู้มีขันติ โสรัจจะย่อมมีกิริยามารยาทสุภาพเรียบร้อย มีความสงบเสงี่ยม มีอัธยาศัยใจงาม ไม่ก้าวร้าวหยาบคาย มีจิตใจเข้มแข็งอดทน ไม่แสดงอาการผิดปกติทางกาย วาจา ใจ เช่น ไม่แสดงอาการท้อแท้เบื่อหน่ายเมื่อได้รับความลำบากตรากตรำ ไม่ครวญครางเมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย ไม่หน้าบึ้งเมื่อโกรธ ไม่ด่าตบเมื่อถูกด่า ไม่แสดงอาการสูงๆ ต่ำๆ หรืออาการขึ้นๆ ลงๆ ให้ปรากฏเมื่อต้องประสบกับสิ่งเข้ายวนชวนให้หลง เป็นต้น จึงจัดเป็นธรรมอันทำให้งาม

เหตุให้เกิดขันติโสรัจจะ มี ๓ อย่าง คือ

๑) มองโลกในแง่ดี ดังพระปุณณเถระทูลลาพระพุทธเจ้าไปจำพรรษาที่สุนาปรันตชนบท พระพุทธองค์ตรัสถามว่า “ปุณณะ ชาวสุนาปรันตจะเป็นคนดุร้ายหยาบคาย เธอจะอยู่ได้หรือ” ท่านกราบทูลว่า “อยู่ได้ เพราะข้าพระองค์จะคิดว่า เขาต่ำดีกว่าเขาตี เขาตีดีกว่าเขาฆ่าให้ตาย”

๒) ทำใจให้หนักแน่นดุจแผ่นดิน แม้จะถูกเหยียบย่ำหรือราดรดด้วยสิ่งสกปรก โสโครก ก็ไม่รู้รู้สึกสุขหรือทุกข์ ดังพระสารีบุตรเถระที่พระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ใครๆ ไม่อาจให้ความโกรธหรือความประทุษร้ายเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้เช่นกับสารีบุตรได้ ภิกษุทั้งหลาย จิตของสารีบุตรเช่นกับแผ่นดินใหญ่”

๓) แผ่เมตตา แผ่ความรักความปรารถนาดีให้แก่กันและกัน คิดอยู่เสมอว่า เรารักสุขเกลียดทุกข์ฉันใด คนอื่นก็รักสุขเกลียดทุกข์ฉันนั้น จึงไม่ควรเบียดเบียนประทุษร้ายทำลายกัน

บุคคลหาได้ยาก ๒

๑. บุพพการี

บุคคลผู้ทำอุปการะก่อน

๒. กตัญญูกตเวที

บุคคลผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทน

อธิบาย

บุคคลหาได้ยาก หมายถึง บุคคลที่หาได้ไม่ง่าย เกิดขึ้นได้ยาก เพราะการที่ทั้งสองฝ่ายจะปฏิบัติหน้าที่ต่อกันให้สมบูรณ์ครบถ้วนควบคู่กันไปในนั้นเป็นไปได้ยากมาก กล่าวคือ ฝ่ายหนึ่งทำ แต่อีกฝ่ายไม่ทำ หรือทำด้วยกันทั้งสองฝ่าย แต่ยิ่งหย่อนกว่ากัน มี ๒ ประเภทคือ

๑. บุพพการี บุคคลผู้ทำอุปการะก่อน หมายถึง คนที่ช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นก่อน โดยไม่หวังผลตอบแทน และไม่ใส่ใจว่าผู้นั้นจะเคยทำอุปการะแก่ตนมาก่อนหรือไม่ แต่ทำด้วยจิตเมตตากรุณาหรือด้วยหวังสงเคราะห์อนุเคราะห์เป็นที่ตั้ง เช่น บิดามารดา ให้การเลี้ยงดูบุตรธิดา เป็นต้น รวมไปถึงบุคคลที่มีจิตอาสาชอบบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่างๆ เช่น ช่วยชีวิตสัตว์ อนุรักษ์ป่า รักษาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

๒. กตัญญูกตเวทิตี บุคคลผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทน คำว่า กตัญญูกตเวทิตี แยกเป็น ๒ คำ คือ กตัญญู แปลว่า ผู้รู้อุปการะคุณที่ท่านทำแล้ว กับ กตเวทิตี แปลว่า ประกาศคุณที่ท่านทำแล้วให้ปรากฏ รวมเป็น กตัญญูกตเวทิตี หมายถึง คนที่สำนึกรู้ในบุญคุณที่ผู้อื่นทำแก่ตนแล้วตอบแทนบุญคุณท่าน ทำคุณท่านให้ปรากฏแก่สาธารณชน ด้วยวิธีการอันเหมาะสมแก่ฐานะ เช่น บุตรธิดาตอบแทนคุณมารดาบิดาด้วยการเลี้ยงดูช่วยท่านทำการทำงาน เชื้อฟังกำสั่งสอนของท่าน เป็นต้น รวมไปถึงผู้ที่รู้สึกถึงบุญคุณของสัตว์สถานที่อยู่อาศัย ประเทศชาติหรือศาสนา ที่ช่วยให้ตนได้รับความสะดวกสบายอยู่เย็นเป็นสุข แล้วตอบแทนด้วยการช่วยเหลือเกื้อกูล ดูแลรักษา และประพฤติตนเป็นพลเมืองดีอย่างนี้ก็ถือว่ามีความกตัญญูกตเวทิตีต่อประเทศชาติศาสนา

กตัญญูกตเวทิตีนี้ เป็นเครื่องหมายของคนดี ในบางแห่งท่านเรียกว่า **สัปบุริสญฺมิ** คือภูมิธรรมของสัตบุรุษหรือคนดี หมายความว่า คนดีทุกคนล้วนมีความกตัญญูกตเวทิตีเป็นพื้นฐานของจิตใจ

บุพพการีและกตัญญูกตเวทิตี จัดตามบุคคลที่เกี่ยวข้องกันเป็น ๔ คู่ คือ

- (๑) บิดามารดาเป็นบุพพการีของบุตรธิดา
- (๒) ครูอาจารย์เป็นบุพพการีของศิษย์
- (๓) พระมหากษัตริย์เป็นบุพพการีของราษฎร
- (๔) พระพุทธเจ้าเป็นบุพพการีของพุทธศาสนิกชน

บุคคลทั้งสองประเภทนี้จัดเป็น **ทูลลภบุคคล** คือ บุคคลที่หาได้ยาก โดยอธิบายว่า บุพพการีหาได้ยาก เพราะคนโดยมากถูกตัณหาครอบงำ ทำให้เป็นคนมักได้ เห็นแก่ตัว ไม่ชอบช่วยเหลือเกื้อกูลใคร ชอบเป็นผู้รับมากกว่าเป็นผู้ให้ แม้จะให้บ้างก็ต้องการผลตอบแทน มีชื่อเสียง เป็นต้น ที่ทำด้วยเมตตากรุณาหวังช่วยเหลือจริงๆ หาได้ยาก ส่วนกตัญญูกตเวทิตีหาได้ยาก เพราะคนโดยมากถูกอวิชชาครอบงำ ทำให้ไม่เห็นคุณค่าความดีของผู้อื่น ลืมบุญคุณง่าย ได้รับอุปการะจากผู้อื่นจนมีความสุขสบายแล้ว มักลืมตัว ขาดจิตสำนึกที่จะตอบแทนบุญคุณ โดยมากมักรู้จักแต่คุณ ไม่รู้จักตอบแทน อนึ่ง บุคคลทั้งสองนี้ที่หาได้ยาก เพราะที่ทำได้ถูกต้องสมบูรณ์ตามหน้าที่ของแต่ละฝ่ายจริงๆ นั้นหาได้ยาก โดยมากมักบกพร่องไม่สมบูรณ์ ทำได้ไม่เต็มที่ ทำได้ไม่ตลอด

ติกะ หมวด ๓

รัตนะ ๓

พระพุทธ ๑ พระธรรม ๑ พระสงฆ์ ๑

๑. ท่านผู้สอนให้ประชุมชนประพาศด้วย กาย วาจา ใจ ตามพระธรรมวินัย ที่ท่านเรียกว่า พระพุทธศาสนา ชื่อพระพุทธเจ้า
๒. พระธรรมวินัยที่เป็นคำสั่งสอนของท่าน ชื่อพระธรรม
๓. หมู่ชนที่ฟังคำสั่งสอนของท่านแล้ว ปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย ชื่อพระสงฆ์

อธิบาย

รัตนะ แปลว่า แก้ว โดยทั่วไปหมายถึง อัญมณีหรือแร่ธาตุที่มีค่ามากหาได้ยาก เช่น เพชร พลอย ทับทิม เป็นต้น อีกอย่างหนึ่ง คนสัตว์หรือสิ่งของที่ดีประเสริฐสุด ท่านก็เรียกว่า รัตนะ เช่น อิตถิรัตนะ หญิงที่ประเสริฐ หัตถิรัตนะ ช่างตัวประเสริฐ จักกรรัตนะ จักรที่ประเสริฐ แต่ รัตนะ ในที่นี้หมายถึงสิ่งที่ประเสริฐสุด มีค่ามาก หาสิ่งเปรียบมิได้ ๓ ประการ คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ที่เรียกว่า พระรัตนตรัย หรือ พระไตรรัตน แปลว่า แก้ว ๓ ประการ คือ

๑. พระพุทธ คำว่า พุทธ แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ในที่นี้หมายถึง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือพระบรมศาสดา ผู้ตรัสรู้ร้อยสี่ ๔ โดยชอบด้วยพระองค์เองแล้ว อาศัยพระมหากรุณาคุณทรงสั่งสอนประชาชนให้ประพาศด้วยกาย วาจา ใจ ทำให้ได้รับประโยชน์สุขตามสมควรแก่การปฏิบัติ และทรงประดิษฐานพระพุทธศาสนาขึ้น

พระพุทธเจ้าทรงมีพระคุณอนเนกอนันต์ ที่สำคัญมี ๓ ประการ คือ

๑. พระปัญญาคุณ ได้แก่ ความฉลาดรอบรู้ในธรรมทั้งปวง
๒. พระบริสุทธิคุณ ได้แก่ ความบริสุทธิ์สิ้นกิเลส
๓. พระมหากรุณาคุณ ได้แก่ ความมีพระหทัยสงสาร คิดช่วยสัตว์โลกให้พ้นทุกข์ และทรงอาศัยพระมหากรุณาคุณนี้เป็นที่ตั้ง จึงได้เสด็จจาริกประกาศพระศาสนาสั่งสอนประชาชนให้ประพาศดีปฏิบัติชอบ ได้รับความสุขพ้นจากทุกข์ทั้งปวง

๒. พระธรรม คำว่า ธรรม แปลว่า สภาพที่ทรงไว้ สภาพที่รักษาไว้ ในที่นี้หมายถึง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหมด จำแนกเป็น ๒ คือ ธรรมกับวินัย **ธรรม** ได้แก่ คำสอนที่เนื่องด้วยการปฏิบัติ เป็นหลักที่ควรรู้และควรปฏิบัติ เพื่อฝึกหัดอบรมกาย วาจา ใจ ให้ละเอียดประณีตขึ้นตามลำดับจนสามารถกำจัดกิเลสให้หมดสิ้นไปได้ **วินัย**

ได้แก่ คำสั่งสอนที่เนื่องด้วยข้อบัญญัติ เป็นข้อห้าม เป็นหลักปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยดีงามในหมู่คณะ

พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้นเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **สังฆธรรม** แปลว่า ธรรมของคนดี หรือ ธรรมที่ทำให้เป็นคนดี จำแนกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. ปริยัตติสังฆธรรม สังฆธรรมคือสิ่งที่พึงศึกษาเล่าเรียน ได้แก่ พระพุทธพจน์ในพระไตรปิฎก

๒. ปฏิปัตติสังฆธรรม สังฆธรรมคือสิ่งที่พึงปฏิบัติ ได้แก่ ไตรสิกขาหรืออริยมรรคมีองค์ ๘

๓. ปฏิเวธสังฆธรรม สังฆธรรมคือผลที่จะพึงบรรลุ ได้แก่ มรรคผลและนิพพาน

พระธรรมมีคุณคือ รักษาผู้ประพฤติปฏิบัติ ไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว ที่ชั่วมี ๒ ประเภท คือ (๑) ที่ชั่วในภพนี้ ได้แก่ การเป็นคนชั่ว เสื่อมจากความดี เสื่อมจากลาภยศ ต้องโทษทัณฑ์ ถูกคุมขัง ได้รับความทุกข์ร้อนต่างๆ (๒) ที่ชั่วในภพหน้า ได้แก่ อบายภูมิ คือที่อันหาความเจริญมิได้ มี ๔ อย่าง คือ นรก สัตว์ดิรัจฉาน เปรต และอสุรกาย ผู้ประพฤติปฏิบัติตามพระธรรม ย่อมไม่ถึงความเสื่อม ไม่ตกอบายภูมิ ได้รับแต่ความสุขความเจริญโดยสมควรแก่การปฏิบัติ

๓. **พระสงฆ์** คำว่า สงฆ์ แปลว่า หมู่ ในที่นี้หมายถึง หมู่ชนที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วประพฤติดีปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัยที่ทรงแสดงไว้ มี ๒ ประเภท คือ อริยสงฆ์ กับ สมมติสงฆ์

อริยสงฆ์ พระสงฆ์ผู้เป็นพระอริยบุคคล หมายถึงหมู่พระสาวกที่ได้บรรลุมรรคผลและนิพพานแล้ว แบ่งเป็น ๔ จำพวก คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์

สมมติสงฆ์ พระสงฆ์โดยสมมติ หมายถึงหมู่พระภิกษุที่บวชถูกต้องตามพระวินัย แต่ยังไม่ได้บรรลุมรรคผลและนิพพาน ในทางวินัยหมายถึงภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป ซึ่งสามารถทำสังฆกรรมได้ตามพระวินัยกำหนด

อริยสงฆ์จัดเป็นสังฆรัตนะโดยตรง ส่วนสมมติสงฆ์ผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย จัดเป็น สังฆรัตนะโดยอนุโลม

พระสงฆ์มีคุณคือ ท่านประพฤติชอบตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว สอนให้ผู้อื่นทำตาม อนึ่ง พระพุทธศาสนาที่ตั้งมั่นยั่งยืนนานมาได้จนถึงบัดนี้ ก็เพราะอาศัยพระสงฆ์ช่วยเป็นกำลังสำคัญในการรักษา ทรงจำ ศึกษา ปฏิบัติ และเผยแผ่สืบมา

พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ทั้ง ๓ ประการนี้ จัดเป็น รัตนะ รวมกันเรียกว่า พระรัตนตรัย หรือ พระไตรรัตน เพราะเป็นสิ่งประเสริฐสุด ควรเคารพยำเกรง มีค่ามากหาที่เปรียบมิได้ เป็นสิ่งที่หาได้ยาก สามารถดับทุกข์ นำความสุขความเจริญมาให้แก่ผู้ยอมรับนับถือ ซึ่งรัตนะมีค่าอย่างอื่นไม่สามารถนำมาให้ได้ การถึงรัตนะทั้ง ๓ นี้ เรียกว่า ไตรสรณคัมภ์ คือที่พึ่งที่ระลึกอันเกษมสูงสุดของพุทธศาสนิกชน ไม่มีที่พึ่งที่ระลึกอื่นใดจะเทียบเท่า ผู้ถึงรัตนะทั้ง ๓ นี้เป็นสรณะที่พึ่งที่ระลึก ย่อมสามารถกำจัดทุกข์ภัยทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ให้ถึงความสุขเกษมศานต์ ทั้งได้สมบัติอันยิ่งยวดคือพระนิพพาน

โอวาทของพระพุทธเจ้า ๓

๑. เว้นจากทุจริต คือไม่ประพฤติชั่วด้วย กาย วาจา ใจ
๒. ประกอบสุจริต คือประพฤติชอบด้วย กาย วาจา ใจ
๓. ทำใจของตนให้หมดจดจากเครื่องเศร้าหมอง มีโลก โกรธ หลง เป็นต้น

อธิบาย

โอวาท โดยทั่วไป หมายถึง คำกล่าวสอน คำแนะนำ คำตักเตือน ในที่นี้หมายถึง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่เป็นหลักการใหญ่ เป็นประธาน มี ๓ อย่าง คือ

๑. เว้นจากทุจริต คือไม่ประพฤติชั่วด้วย กาย วาจา ใจ หมายถึง การไม่ทำความชั่วทุกอย่าง ทั้งทางกาย วาจา ใจ
๒. ประกอบสุจริต คือประพฤติชอบด้วย กาย วาจา ใจ หมายถึง การทำความดีทุกอย่าง ทั้งทางกาย วาจา ใจ
๓. ทำใจของตนให้หมดจดจากเครื่องเศร้าหมอง มีโลก โกรธ หลง เป็นต้น หมายถึง การทำใจของตนให้สะอาดผ่องใสอยู่เสมอ ไม่ปล่อยให้กิเลสมีความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นต้นครอบงำ ซึ่งชักนำไปทำความชั่วต่างๆ

โอวาท ๓ นี้ เรียกสั้นๆ ว่า ละชั่ว ทำดี ทำใจให้ผ่องใส เป็นคำสั่งสอนที่พระพุทธเจ้าทรงประทานแก่พระอรหันตสาวก ๑,๒๕๐ องค์ ที่วัดเวฬุวัน เมืองราชคฤห์ ในวันมาฆบูชา เรียกว่า โอวาทปาติโมกข์ แปลว่า คำสั่งสอนที่เป็นหลัก เป็นประธาน ถือเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา

ผู้ละชั่วทุกอย่าง ทำความดีทุกประการ ทำใจให้ผ่องใส ได้ชื่อว่าปฏิบัติตามโอวาทของพระพุทธเจ้าครบทั้ง ๓ อย่าง ย่อมได้รับความสุขความเจริญทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ตลอดจนถึงได้รับประโยชน์สูงสุดคือพระนิพพาน

ทุจจริต ๓

๑. ประพฤติชั่วด้วยกาย เรียกกายทุจจริต
๒. ประพฤติชั่วด้วยวาจา เรียกวาจิตุจจริต
๓. ประพฤติชั่วด้วยใจ เรียกมโนทุจจริต

กายทุจจริต ๓

ฆ่าสัตว์ ๑ ลักทรัพย์ ๑ ประพฤติผิดในกาม ๑

วจิตุจจริต ๔

พูดเท็จ ๑ พูดส่อเสียด ๑ พูดคำหยาบ ๑ พูดเพ้อเจ้อ ๑

มโนทุจจริต ๓

โลภอยากได้ของเขา ๑ พยาบาทปองร้ายเขา ๑ เห็นผิดจากคลองธรรม ๑

อธิบาย

ทุจจริต แปลว่า การประพฤติชั่ว หมายถึงการทำความชั่ว การทำความผิด การทำสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม จัดเป็น ๓ อย่าง คือ

๑. กายทุจจริต การทำความชั่วทางกาย มี ๓ อย่าง คือ

๑) ปาณาติบาต ฆ่าสัตว์ หมายถึง การฆ่าสัตว์ทุกประเภท รวมทั้งการทำร้ายเบียดเบียน ทรมาน ผู้อื่นสัตว์อื่นให้ได้รับบาดเจ็บหรือความลำบาก

๒) อทินนาทาน ลักขื้อ หมายถึง การถือเอาสิ่งของของคนอื่นโดยที่เขาไม่ยินยอมให้ รวมทั้งการแสวงหารายได้โดยทางทุจจริต เช่น ลัก ขโมย ปล้น ชิง ฉ้อราษฎ์ บังหลวง รับสินบน ฉ้อโกง เบียดบังเอาทรัพย์สินของราชการ เป็นต้น

๓) กาเมสุ มิจฉาจาร ประพฤติผิดในกาม หมายถึง การล่วงเกินสมสู่ในคูครองของผู้อื่น หรือในบุคคลที่เขาหวงห้าม เช่น บุตรธิดาที่อยู่ในการปกครองของบิดามารดา เป็นต้น

๒. วจิตุจจริต การทำความชั่วทางวาจา หรือการพูดชั่ว มี ๔ อย่าง คือ

๑) มุสาวาท พูดเท็จ หมายถึง พูดโกหกหลอกลวง พูดให้คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง โดยมุ่งจะให้ผู้ฟังเข้าใจผิดจากความจริง รวมทั้งการเขียนหนังสือโกหกหลอกลวงก็จัดเป็นพูดเท็จเหมือนกัน

๒) ปิสุนวาทา พูดส่อเสียด หมายถึง พูดยุยง นำความฝ่ายนี้ไปบอกฝ่ายโน้น นำ

ความฝ้ายโน้นมาบอกฝ้ายนี้ ด้วยเจตนาจะให้เขาแตกสามัคคีกัน หรือให้เขามารักชอบตน

๓) ผรุสวาทา พุดคำหยาบ หมายถึง พุดเสียดแทง พุดด่าว่า พุดประชด พุดกระทบกระทั่ง พุดคำไม่สุภาพ โดยมุ่งจะให้ผู้ฟังเกิดความเจ็บใจ บั่นดาลโทษและได้รับความอภัยสอดสรุคหายไม่พอใจ

๔) สัมผัสปลापะ พุดเพื่อเจ้อ หมายถึง พุดเหลวไหลไร้สาระ พุดตลกคคะนอง พุดเล่นไม่รู้กาลเทศะ หาประโยชน์แก่ผู้ฟังมิได้

๓. มโนทุจริต การทำความชั่วทางใจ หรือความคิดชั่ว มี ๓ อย่าง คือ

๑) อภิชฌา โลภอยากได้ของเขา หมายถึง คิดอยากได้ของคนอื่นมาเป็นของตนเองโดยวิธีทุจริต

๒) พยาบาท ปองร้ายเขา หมายถึง ความผูกใจเจ็บ คิดมุ่งร้ายทำลายเขาให้พินาศ

๓) มิจฉาทิฎฐิ เห็นผิดจากคลองธรรม หมายถึง มีความคิดเห็นขัดแย้งกับหลักธรรมหลักความเป็นจริง เช่น เห็นว่าบาปบุญไม่มี ความดีความชั่วไม่มีเหตุ คนจะดีหรือชั่ว ก็ดีเองชั่วเอง ไม่ใช่เพราะการกระทำ บิดามารดาไม่มีคุณจริง เป็นต้น

ในทุจริตทั้ง ๓ อย่างนี้ มโนทุจริตสำคัญที่สุด เพราะสิ่งทั้งหลายขึ้นอยู่ที่ใจ เมื่อใจคิดชั่วแล้ว พฤติกรรมทางกายและวาจา ก็เป็นไปในทางชั่วทั้งสิ้น

ทุจริตทั้ง ๓ อย่างนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อกุศลกรรมบถ แปลว่า ทางทำกรรมชั่ว หรือทางทำกรรมไม่ดี ควรละเสีย ไม่ควรประพฤติ เพราะทำให้เกิดความทุกข์เดือดร้อนเสียหาย ผู้ประพฤติทุจริตทั้ง ๓ นี้ย่อมได้รับโทษ ๕ อย่าง คือ (๑) ตนตีเตียนตนเองได้ (๒) ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วตีเตียนได้ (๓) ชื่อเสียงไม่ดี ย่อมฟุ้งขจรไป (๔) ตายอย่างหลงลืมสติ (๕) ตายแล้วไปเกิดในอบายภูมิ

สุจริต ๓

๑. ประพฤติชอบด้วยกาย เรียกกายสุจริต
๒. ประพฤติชอบด้วยวาจา เรียกวาจาสุจริต
๓. ประพฤติชอบด้วยใจ เรียกมโนสุจริต

กายสุจริต ๓

เว้นจากฆ่าสัตว์ ๑ เว้นจากลักทรัพย์ ๑ เว้นจากประพฤติผิดในกาม ๑

วจีสุจริต ๔

เว้นจากพูดเท็จ ๑ เว้นจากพูดส่อเสียด ๑ เว้นจากพูดคำหยาบ ๑ เว้นจากพูดเพ้อเจ้อ ๑

มโนสุจริต ๓

ไม่โลภอยากได้ของเขา ๑ ไม่พยาบาทปองร้ายเขา ๑ เห็นชอบตามคลองธรรม ๑

อธิบาย

สุจริต แปลว่า การประพฤติดี หมายถึง การทำความดี การไม่ทำความผิด การทำสิ่งที่ดีงาม จัดเป็น ๓ อย่าง คือ

๑. กายสุจริต การทำความดีทางกาย มี ๓ อย่าง
๒. วจีสุจริต การทำความดีทางวาจา หรือการพูดดี มี ๔ อย่าง
๓. มโนสุจริต การทำความดีทางใจ หรือความคิดดี มี ๓ อย่าง

คำอธิบายสุจริตแต่ละอย่าง ผู้ศึกษาพึงทราบโดยนัยอันตรงกันข้ามกับคำอธิบายในทุจจริต ๓ อย่าง

สุจริตทั้ง ๓ อย่างนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กุศลกรรมบถ แปลว่า ทางทำกรรมดี หรือทางดี ผู้ประพฤติสุจริตย่อมได้รับผลดี เพราะสุจริตเป็นเหตุให้เกิดความสุขกาย สบายใจ ผู้ประพฤติสุจริตทั้ง ๓ อย่างนี้ย่อมได้รับผลดี ๕ อย่าง คือ (๑) ตนดีเทียบตนเองไม่ได้ (๒) ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วย่อมสรรเสริญ (๓) ชื่อเสียงอันดีงาม ย่อมพุ่งขจรไป (๔) ตายอย่างมีสติ (๕) ตายแล้วไปเกิดในสุคติภูมิ ดังนั้น ผู้ศึกษาควรสนใจในการกระทำความดี ละเว้นความชั่วให้เด็ดขาด เพราะว่าความดีให้ผลเป็นความสุข ความชั่วส่งผลให้ได้รับความทุกข์

อกุศลมูล ๓

รากเหง้าของอกุศล เรียกอกุศลมูล มี ๓ อย่าง คือ

โลภะ อยากได้ ๑ โทสะ คิดประทุษร้ายเขา ๑ โมหะ หลงไม่รู้จริง ๑

อธิบาย

อกุศลมูล แปลว่า รากเหง้าของอกุศล หมายถึงต้นเหตุของความชั่วหรือสาเหตุให้ทำบาปอกุศลซึ่งจัดเป็นความชั่วต่างๆ มี ๓ อย่าง คือ

๑. โลภะ อยากได้ หมายถึง ความอยากได้โดยทางทุจริต อยากได้ในทางที่ผิด เช่น อยากได้ทรัพย์ของคนอื่นมาเป็นของตน อยากสอบได้จึงทุจริตในการสอบ อยาก

รำรวยจึงค้ายาบ้า เป็นต้น ส่วนความอยากตามธรรมชาติ เช่น อยากกินข้าว เป็นต้น หรืออยากได้ในทางสุจริต เช่น อยากสอบได้ แล้วขยันศึกษาเล่าเรียน อยากรำรวย แล้วแสวงหาในทางที่ชอบ ไม่จัดเป็นโลภะ

เมื่อโลภะเกิดขึ้น อกุศลอย่างอื่น เช่น ความเพ่งเล็งอยากได้ ความมกมาก ความตระหนี่ ความเห็นแก่ตัว ความหลอกลวง การลักขโมย การปล้น การทุจริตคอร์รัปชัน จนถึงฆ่ากันตายเพราะความโลภ เป็นต้น ที่ยังไม่เกิด ก็เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็เจริญมากขึ้น

๒. โทสะ คิดประทุษร้าย หมายถึงความคิดที่จะทำร้ายผู้อื่นให้ได้รับอันตราย เช่น บาดเจ็บ เดือดร้อน เสียทรัพย์ เสียชีวิต เป็นต้น เมื่อโทสะเกิดขึ้นแล้ว อกุศลอย่างอื่น เช่น การล้างผลาญกัน การฆ่าฟัน การทะเลาะวิวาท การด่าว่า พุดจาหยาบคาย การทำลายทรัพย์สินของกันและกัน เป็นต้น ที่ยังไม่เกิด ก็เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็เจริญมากขึ้น

๓. โมหะ หลงไม่รู้จริง หมายถึง ความหลงเพราะไม่รู้ตามที่เป็นจริง ความหลงมกมายโดยไม่มีเหตุผล เช่น ไม่รู้ว่าอะไรผิดอะไรถูก อะไรเป็นกุศลอะไรเป็นอกุศล เป็นต้น เมื่อโมหะเกิดขึ้นแล้ว อกุศลอย่างอื่น เช่น ความลบหลู่คุณท่าน ความริษยา ความอวดดี ความเป็นคนหัวดี ความอกตัญญู ความเกียจคร้าน ความเชื่อง่าย ความหลงมกมาย ความเห็นผิดเป็นชอบ เป็นต้น ที่ยังไม่เกิด ก็เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็เจริญมากขึ้น

โลภะ โทสะ โมหะ ทั้ง ๓ นี้ จัดเป็นอกุศลมูล คือรากเหง้าหรือมูลเหตุของความชั่ว เพราะเป็นสาเหตุให้คนทำความชั่วต่างๆ เมื่ออกุศลมูล ๓ อย่างนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น อกุศลอย่างอื่นที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็เจริญมากขึ้น เพราะเหตุนี้ ควรละเสีย โลภะละได้ด้วยทาน คือการให้ การบริจาค โทสะละได้ด้วยเมตตา คือการมีความรักความปรารถนาดีต่อกัน โมหะละได้ด้วยปัญญา คือใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นจริงในสิ่งนั้นๆ

กุศลมูล ๓

รากเหง้าของกุศล เรียกกุศลมูล มี ๓ อย่าง คือ

อโลภะ ไม่อยากได้ ๑ อโทสะ ไม่คิดประทุษร้าย ๑ อโมหะ ไม่หลง ๑

อธิบาย

กุศลมูล แปลว่า รากเหง้าของกุศล หมายถึงต้นเหตุของความดีหรือสาเหตุให้ทำบุญกุศลซึ่งจัดเป็นความดีต่างๆ มี ๓ อย่าง คือ

๑. อโลภะ ไม่อยากได้ หมายถึง ความไม่อยากได้โดยทางทุจริต ความไม่อยากได้สิ่งของของผู้อื่นมาเป็นของตนด้วยอาการอันไม่ชอบธรรม เมื่ออโลภะเกิดขึ้นแล้ว กุศล

อย่างอื่น เช่น ความไม่เพ่งเล็งอยากได้ ความมกน้อย ความเสียสละ ความไม่เห็นแก่ตัว ความสันโดษยินดีด้วยของของตน ความซื่อสัตย์สุจริต เป็นต้น ที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็เจริญมากขึ้น

๒. อโทสะ ไม่คิดประทุษร้าย หมายถึง ความไม่คิดทำร้ายผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อนเสียหาย เมื่ออโทสะเกิดขึ้น กุศลอย่างอื่น เช่น ความไม่ล้างผลาญกัน ความไม่อาฆาตพยาบาทกัน ความไม่จองเวรกัน การให้อภัย การพูดจาอ่อนโยน การประพฤติสิ่งที่ประโยชน์ต่อกัน เป็นต้น ที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้ว ก็เจริญมากขึ้น

๓. อโมหะ ไม่หลง หมายถึง ความรู้สภาพตามความเป็นจริง คือรู้ว่าอะไรเป็นกุศล ควรประพฤติ อะไรเป็นอกุศลไม่ควรประพฤติ เป็นต้น เมื่ออโมหะเกิดขึ้น กุศลอย่างอื่น เช่น ความมีปัญญา ความไม่เชื่อง่าย ความกตัญญู ความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม ความเป็นคนว่าง่ายสอนง่าย เป็นต้น ที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็เจริญมากขึ้น

อโลภะ อโทสะ อโมหะ ทั้ง ๓ อย่างนี้ จัดเป็นกุศลมูล คือรากเหง้าหรือมูลเหตุของความดี เพราะเป็นสาเหตุให้คนทำความดีต่าง ๆ เมื่อกุศลมูล ๓ อย่างนี้ อย่างไม่อย่างหนึ่งเกิดขึ้น กุศลอย่างอื่นที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็เจริญมากขึ้น เพราะเหตุนี้ ควรทำให้เกิดมีในจิตใจ

บุญกิริยาวัตถุ ๓

๑. ทานมัย	บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน
๒. สีลมัย	บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล
๓. ภาวนามัย	บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา

อธิบาย

คำว่า บุญ แปลว่า สิ่งที่ชำระจิตสันดานให้หมดจด หมายถึง ความดี ความถูกต้อง ธรรมดา ที่บุคคลทำแล้วเป็นเหตุให้มีความสุข ความเจริญก้าวหน้า ความหมดจดผ่องใส จนถึงเป็นเหตุให้ถึงสุคติภูมิ และให้ถึงความสิ้นกิเลสได้ บุญ แบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ บุญส่วนเหตุ ได้แก่ บุญกิริยาวัตถุ ๓ และบุญส่วนผล ได้แก่ ความสุข ความเจริญ ความสะอาด ความผ่องแผ้วแห่งจิต **บุญกิริยาวัตถุ** แปลว่า เหตุเป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญ หมายถึงเหตุเกิดบุญ วิธีการทำบุญ หรือหลักการทำความดี โดยย่อมี ๓ อย่าง คือ

๑. ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน หมายถึงการให้ทรัพย์สินสิ่งของของตน เพื่อประโยชน์แก่คนที่ควรให้ เช่น ถวายปัจจัย ๔ แก่พระภิกษุสามเณร เพื่อบูชาคุณงาม

ความดีที่ท่านได้ประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ให้วัตถุสิ่งของแก่บุพการีมีมารดาบิดา เป็นต้น เพื่อตอบแทนพระคุณที่ท่านได้เลี้ยงตนมา ให้วัตถุสิ่งของ แก่คนประสบภัยพิบัติ คนตกทุกข์ได้ยาก ให้ทุนการศึกษา ให้ทรัพย์สินสร้างสาธารณประโยชน์มีวัด โรงเรียน โรงพยาบาล ถนน เป็นต้น เพื่อการสงเคราะห์ช่วยเหลือเกื้อกูล รวมถึงการให้แก่ สัตว์ดิรัจฉาน ด้วยเมตตากรุณา

ตามปกติคนที่ถูกความตระหนี่ครอบงำจิต ไม่ต้องการจะสงเคราะห์อุปถัมภ์ใคร ไม่อยากให้อะไรแก่ใคร จึงมีจิตใจเศร้าหมอง มีดมัว จัดเป็นบาปเป็นทุกข์อยู่ในจิต การให้ทานก็เพื่อกำจัดความตระหนี่ถี่เหนียวออกไปจากจิต จิตจะได้ผ่องใสสว่างเป็นบุญ คือ เป็นสุข บุญคือความสุขนี้ เกิดด้วยการให้หรือการบริจาค จึงได้ชื่อว่าทานมัย

๒. สีสมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล หมายถึง เจตนาคือความตั้งใจที่จะงดเว้น จากการทำชั่วต่างๆ รักษากายวาจาให้เรียบร้อยเป็นปกติดีงามตามสมควรแก่ สถานะของแต่ละบุคคล เช่น เป็นคฤหัสถ์ก็รักษาศีล ๕ หรือ ศีล ๘ เป็นสามเณรก็รักษาศีล ๑๐ พระภิกษุก็รักษาศีล ๒๒๗

ปกติคนที่ถูกโทสะครอบงำจิต ย่อมจะเดือดร้อนใจ ที่เรียกกันว่าคนใจร้อนๆ มักจะเสียความประพฤติทางกาย เช่น ทูบตีฆ่าเขาบ้าง เสียความประพฤติทางวาจา พูดเท็จหักรานประโยชน์เขาบ้าง ต่ำว่าเขาบ้าง เป็นต้น ก็ชื่อว่าทำบาปเพราะโทสะ จำต้องรักษาศีล ควบคุมกายวาจาให้สงบ ตลอดถึงคุมจิตให้เป็นปกติหายโทสะ จิตจึงจะเป็น บุญคือสุข บุญคือความสุขที่เกิดด้วยการรักษาศีลดังนี้ จึงชื่อว่าสีลมัย

๓. ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา หมายถึง การอบรมจิตใจให้ตั้งมั่น อยู่ในความดีและให้ฉลาดโดยการอบรมจิตด้วยวิธีต่างๆ แบ่งเป็น ๒ ระดับ คือ

๑) ระดับพื้นฐาน ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียน การฟังธรรม การวิจัยไตร่ตรอง หมั่นฟัง หมั่นคิด หมั่นถาม หมั่นสนทนากับท่านผู้รู้ จนเกิดความฉลาดขึ้น รวมทั้งการทำงานด้วยการพินิจพิเคราะห์

๒) ระดับสูง ได้แก่ การอบรมจิตให้สงบเป็นสมาธิและการพัฒนาจิตให้เกิดปัญญา เรียกอีกอย่างว่า การเจริญจิตภาวนาหรือการบำเพ็ญกรรมฐาน

ตามปกติคนที่ถูกโมหะครอบงำจิต ย่อมไม่รู้จักผิดถูกชั่วดี มีความมืด มองไม่เห็น ความจริงในสิ่งต่างๆ ที่ควรรู้ควรเห็น จะทำพูดคิดอะไรๆ ด้วยอำนาจโมหะ มีแต่ความ เศร้าหมองใจ เป็นบาปคือทุกข์ใจ จึงจำต้องเจริญภาวนา กำจัดโมหะเสีย เมื่อกำจัดได้ จิตใจก็สว่างไสวเป็นบุญคือเป็นสุขใจ บุญคือความสุขที่เกิดด้วยการเจริญภาวนาดังนี้ จึงชื่อว่าภาวนามัย

การทำบุญหรือการทำความดีนั้นย่อมมีหลายวิธีหลายลักษณะ กล่าวโดยย่อมีเพียง ๓ เพื่อเป็นเครื่องกำจัดกิเลส ๓ อย่าง คือ ทานสำหรับกำจัดโลภะ ศีลสำหรับกำจัดโทสะ ภาวนาสำหรับกำจัดโมหะ ส่วนการบำเพ็ญบุญกุศลด้วยวิธีอื่นๆ นอกจากนี้ แม้จะมีมาก ล้วนจัดเข้าในบุญกิริยาวัตถุ ๓ อย่างนี้ได้ทั้งสิ้น

จตุกกะ หมวด ๔

วุฑฒิ คือ ธรรมเป็นเครื่องเจริญ ๔

๑. สัปปุริสสังเสวะ	คบท่านผู้ประพฤติชอบด้วย กาย วาจา ใจ ที่เรียกว่า สัตบุรุษ
๒. สัทธัมมัสสวนะ	ฟังคำสั่งสอนของท่านโดยเคารพ
๓. โยนิโสมนสิการ	ไตรตรองให้รู้จักสิ่งที่ดีหรือชั่วโดยอุบายที่ชอบ
๔. ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ	ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรมซึ่งได้ตรองเห็นแล้ว

อธิบาย

วุฑฒิ แปลว่า ความเจริญ ความรุ่งเรือง คำเต็มว่า วุฑฒิธรรม ธรรมเป็นเหตุให้เจริญรุ่งเรือง เป็นเหตุเจริญงอกงามแห่งปัญญา เป็นธรรมมีอุปการะต่อการปฏิบัติขั้นพื้นฐาน ใช้สำหรับสร้างความเจริญได้ในทุกทาง สุดแต่ผู้ปฏิบัติจะฟังปรารภนา ทั้งในทางโลกและทางธรรม ตามสมควรแก่การปฏิบัติ มี ๔ อย่าง คือ

๑. สัปปุริสสังเสวะ คบท่านผู้ประพฤติชอบด้วย กาย วาจา ใจ ที่เรียกว่า สัตบุรุษ สัตบุรุษ คือ คนดี คนมีความรู้ดี ประพฤติดี ทำดี พูดดี คิดดี และชักชวนผู้อื่นให้ทำดี พูดดี คิดดีด้วย สัตบุรุษสูงสุด ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวกของพระพุทธเจ้า เป็นต้น

การคบ หมายถึง การเข้าไปคบหา ทำความสนิทสนม สนทนาปราศรัย ปรึกษาหารือ สอบถาม และฟังคำสั่งสอนของท่าน

๒. สัทธัมมัสสวนะ ฟังคำสั่งสอนของท่านโดยเคารพ หมายถึง เมื่อเข้าไปคบหา สัตบุรุษแล้ว ก็หมั่นรับฟังคำสั่งสอนของท่านโดยเคารพ มีสติกำกับคุมอยู่เสมอ ไม่ปล่อยใจให้ฟังชานไปในเรื่องต่างๆ กำหนดจดจำถ้อยคำที่ท่านสั่งสอนแล้วนำไปประพฤติปฏิบัติตามในทางธรรม คือการยอมรับนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึกแล้วฟังธรรมและนำไปปฏิบัติตามสมควรแก่อัธยาศัยของตน

๓. โยนิโสมนสิการ ไตรตรองให้รู้จักสิ่งที่ดีหรือชั่วโดยอุบายที่ชอบ หมายถึง ความเป็นผู้ฉลาดในการคิด คิดอย่างถูกวิธี คิดมีระบบ ไตรตรองถึงสาเหตุหรือต้นตอของเรื่อง ที่คิด แล้วประมวลความคิดให้รอบด้านจนสามารถสรุปออกมาได้ว่า สิ่งนั้นควรหรือไม่ควร ดีหรือไม่ดี มีประโยชน์หรือไม่ประโยชน์ เป็นต้น โดยมีเหตุผลรองรับ ได้แก่การทำในใจ

โดยแยกคาย คือพิจารณาให้เห็นตามเป็นจริง ในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าไม่เที่ยง ในสิ่งที่เป็นทุกข์ว่า เป็นทุกข์ ในสิ่งที่มีใจตัวตนว่าไม่เป็นตัวตน ในสิ่งไม่งาม ว่าไม่งาม โยนิโสมนสิการนี้เป็นวิถี ทางแห่งปัญญา เป็นบ่อเกิดแห่งสัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ

๔. ธัมมานุธัมมปฏิบัติ ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรมซึ่งได้ตรองเห็นแล้ว หมายถึง การปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักธรรม คือหลังจากตริตรองแล้วก็ปฏิบัติตนให้ เหมาะแก่ธรรม โดยเริ่มต้นปฏิบัติธรรมขั้นพื้นฐานก่อน เมื่อมั่นคงแล้วก็ปฏิบัติให้สูงขึ้น รุดหน้าไปตามลำดับ จนถึงมรรคผลชั้นสูง กล่าวในทางโลก เช่น เมื่อปฏิบัติหน้าที่ก็ปฏิบัติ ตามหน้าที่นั้นๆ เติบโตตามความรู้ความสามารถของตน ตามฐานะ ภาวะ เพศ และวัย การทำตนให้สอดคล้องกับสังคม ไม่ละเมิดกฎประเพณีอันดีงามนั้นๆ

ธรรมทั้ง ๔ อย่างนี้ พุทโธให้จำง่ายว่า “คบคนดี ฟังจี้โดยเคารพ นอบนบด้วยพินิจ ทำกิจด้วยปฏิบัติ” เป็นเหตุเป็นผลเนื่องกัน คือ การคบสัตบุรุษ เป็นเหตุให้ได้ฟังคำสั่งสอน โดยเคารพ แล้วใช้ความไตร่ตรองหาเหตุผลโดยถูกอุบายวิธี และประพฤติปฏิบัติธรรมตาม ที่ได้ตรองพิจารณาแล้ว เมื่อปฏิบัติตามครบทั้ง ๔ อย่างแล้ว ย่อมทำให้เกิดความเจริญทาง ปัญญาได้อย่างยิ่ง

จักร ๔

๑. ปฏิรูปเทสวาสะ	อยู่ในประเทศอันสมควร
๒. สัมปยุตตบารมี	คบสัตบุรุษ
๓. อุตตสัมมาปณิธิ	ตั้งตนไว้ชอบ
๔. ปุพเพกตปุญญตา	ความเป็นผู้ได้ทำความดีไว้ในปางก่อน

อธิบาย

จักร แปลว่า วงล้อ มีลักษณะเป็นวงกลมหมุนรอบตัวได้ไม่ติดขัด หมายถึง จักรธรรม คือธรรมที่เป็นเสมือนล้อรถนำไปสู่จุดหมาย หรือนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง มี ๔ อย่าง คือ

๑. ปฏิรูปเทสวาสะ อยู่ในประเทศอันสมควร หมายถึง การอยู่ในประเทศที่เหมาะสม ที่ดี ที่เจริญ มีการคมนาคมสะดวก ที่มีนักปราชญ์ราชบัณฑิตหรือสัตบุรุษอยู่อาศัย มีสิ่ง แวดล้อมดี มีสภาพเหมาะแก่การปฏิบัติธรรมและประกอบสัมมาอาชีวะ และมีคำสอนของ พระพุทธเจ้าแพร่หลาย มีการทำบุญให้ทาน รักษาศีล บำเพ็ญภาวนา เป็นต้น

คำว่า สมควร โดยสรุป ได้แก่ สัปปายะ ๔ อย่าง คือ (๑) อาวาสสัปปายะ สถานที่สบาย ดินฟ้าอากาศดี (๒) บุคคลสัปปายะ บุคคลในถิ่นนั้นก็เป็นคนดีมีศีลธรรม (๓) อาหารสัปปายะ อาหารการกินอุดมสมบูรณ์ (๔) ธรรมสัปปายะ มีการปฏิบัติธรรมแพร่หลาย มีหลักการปกครอง กฎ ระเบียบ และจารีตประเพณีที่ดีเกื้อกูลต่อการทำความดี

๒. สัปบุรุษปัสสยะ คบสัตบุรุษ หมายถึง การเข้าไปคบหา ทำความสนิทสนม สันทนา ปราศรัย ปรีกษาหรือ สอบถามสิ่งที่ยังไม่รู้กับสัตบุรุษ สัตบุรุษ คือคนที่ประพฤติดี ทำดี พุทธิ คิตติ และชักชวนผู้อื่นให้ทำดี พุทธิ คิตติด้วย สัตบุรุษสูงสุดได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวกของพระพุทธเจ้า เป็นต้น

๓. อตตสัมมาปณิธิ ตั้งตนไว้ชอบ หมายถึง การตั้งกายและจิตให้ถูกต้องตาม ทำนองคลองธรรม หรือการวางตัวได้เหมาะสม มีความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย มีความประพฤติเรียบร้อย มีการศึกษาหาความรู้ มีความเอื้อเฟื้อแบ่งปัน มีความรอบรู้เท่าทันต่อเหตุการณ์ ตั้งใจทำสิ่งที่ดีเป็นสุจริต เว้นวิถีทางที่เป็นทุจริต ทำตัวเหมาะสมแก่ฐานะภาวะ และหน้าที่ของตน

๔. ปุพเพกตปุญญตา ความเป็นผู้ได้ทำความดีไว้ในปางก่อน หมายถึง การได้ทำความดีมาก่อนตั้งแต่ในอดีต เช่น เคยให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา เป็นต้น คุณความดีที่ทำไว้แต่ปางก่อนนั้น อาจเป็นอดีตอันไกล เช่น ในวันก่อน เดือนก่อน ปีก่อน หรืออดีตที่ไกลออกไปในชาติก่อน

จักรธรรม ๔ อย่างนี้ เป็นเหตุและผลเนื่องถึงกัน คือ การได้อยู่ในประเทศอันสมควร เป็นเหตุให้ได้คบกับสัตบุรุษ เมื่อได้คบกับสัตบุรุษแล้ว ย่อมเป็นเหตุให้ได้ตั้งตนไว้ชอบ คุณธรรม ๓ อย่างข้างต้นสืบเนื่องแต่การที่ได้ทำความดีไว้ในปางก่อนทั้งนั้น

ในจักรธรรม ๔ อย่างนี้ **อตตสัมมาปณิธิ การตั้งตนไว้ชอบ** นับว่าสำคัญยิ่ง เพราะการที่ได้ทำความดีไว้ในปางก่อนจะสำเร็จผลได้ ก็ต้องอาศัยการตั้งตนไว้ชอบ แม้บุคคลจะอยู่ในประเทศอันสมควร แต่ไม่รู้จักตั้งตนในทางที่ชอบ การอยู่ในประเทศนั้นก็ไม้อาจอำนวยผลให้ได้ ถึงบุคคลได้ทำความดีไว้ในปางก่อน แต่ภายหลังไม่รู้จักตั้งตนไว้ชอบ ความดีนั้นก็ไม้อาจส่งเสริมได้

อคติ ๔

๑. ลำเอียงเพราะรักใคร่กัน	เรียกฉันทาคติ
๒. ลำเอียงเพราะไม่ชอบกัน	เรียกโทสาคติ
๓. ลำเอียงเพราะเขลา	เรียกโมหาคติ
๔. ลำเอียงเพราะกลัว	เรียกภยาคติ

อธิบาย

อคติ แปลว่า แนวทางที่ไม่ควรดำเนิน หมายถึง ความลำเอียง ความไม่ยุติธรรม ความไม่เป็นกลาง หรือแนวทางที่ไม่ควรประพฤติ เพราะเมื่อประพฤติยอมทำให้เสียความเที่ยงธรรม มี ๔ อย่าง คือ

๑. ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะรักใคร่กัน หมายถึง ความลำเอียงเพราะอำนาจความรักใคร่พอใจ เช่น การตัดสินคดีความ โดยตัดสินให้ผู้ที่ชอบพอกันเป็นผู้ชนะทั้งๆ ที่ไม่ควรชนะ การแบ่งปันสิ่งของ การพิจารณาให้ยศหรือรางวัล โดยให้สิ่งของที่ดีให้ยศหรือรางวัลแก่ผู้ที่ชอบพอกันทั้งๆ ที่ไม่ควรจะได้ด้วยอำนาจความพอใจรักใคร่กัน ซึ่งเป็นการไม่ยุติธรรมประการหนึ่ง

๒. โทสาคติ ลำเอียงเพราะไม่ชอบกัน หมายถึง ความลำเอียงเพราะความเกลียดชังกัน หรือเพราะโกรธกัน เช่น การตัดสินคดีด้วยอำนาจความโกรธเกลียดชังกัน โดยให้ผู้ที่โกรธเกลียดชังกันนั้น เป็นผู้แพ้ทั้งๆ ที่ไม่ควรแพ้ ให้ของที่ไม่ดีแก่ผู้ที่ตนเกลียดชังทั้งๆ ที่เขาควรจะได้ของดี ไม่ให้ยศหรือรางวัลแก่ผู้ที่ไม่ชอบกันทั้งๆ ที่เขาควรได้ ซึ่งเป็นการไม่ยุติธรรมประการหนึ่ง

๓. โมหาคติ ลำเอียงเพราะเขลา หมายถึง ความลำเอียงเพราะความโง่เขลา ไม่พิจารณาให้ถ่องแท้ เช่น ผู้มีหน้าที่ตัดสินคดีความ เมื่อได้รับคำฟ้องแล้ว ยังไม่ทันได้สอบสวนให้รอบคอบก็ด่วนตัดสิน ทำให้เกิดความผิดพลาด นี้จัดเป็นความไม่ยุติธรรมประการหนึ่ง

๔. ภยาคติ ลำเอียงเพราะกลัว หมายถึง ความลำเอียงเพราะความกลัวภัยหรือเกรงใจ เช่น ผู้มีอำนาจหรือผู้มีอิทธิพลทำผิด ผู้พิพากษาไม่กล้าตัดสินลงโทษ เพราะกลัวเขาจะทำร้ายตอบ เจ้าหน้าที่ตำรวจเห็นคนทำผิดกฎหมายไม่จับกุมเพราะเกรงต่ออำนาจและอิทธิพลของคนผิด นี้จัดเป็นการไม่ยุติธรรมประการหนึ่ง

อคติเป็นสิ่งที่ผู้ปกครองหรือผู้นำควรเว้น ถ้าไม่เว้นก็จะเสียความยุติธรรม ความเสื่อมทางการปกครอง ล้วนมีอคติ ๔ อย่างนี้เป็นมูลเหตุทั้งสิ้น หากผู้ปกครองทำอะไรโดย

มีอคติอย่างใดอย่างหนึ่ง การปกครองก็ไม่เรียบร้อย ผู้อยู่ใต้ปกครองก็จะเดือดร้อนไม่สงบสุข แต่ถ้าผู้ปกครองทำอะไรโดยไม่มียุติ การปกครองก็เป็นไปโดยเรียบร้อย ผู้อยู่ใต้ปกครองก็ไม่เดือดร้อน มีแต่ความสงบสุข เพราะเหตุนี้ อคติ ๔ อย่างนี้ไม่ควรประพฤติ

ปธาน ๔

๑. สังวรปธาน	เพียรระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้นในสันดาน
๒. ปหานปธาน	เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว
๓. ภาวนापธาน	เพียรให้กุศลเกิดขึ้นในสันดาน
๔. อนุรักษนาปธาน	เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อม

อธิบาย

ปธาน แปลว่า ความทรง หรือความตั้งไว้ทั่ว หมายถึง ความเพียรที่ตั้งไว้ในใจ หรือความเพียรที่เป็นหลักใหญ่ เป็นธรรมเครื่องกำจัดความเกียจคร้าน อุดหนุนกำลังกายใจให้เข้มแข็ง มี ๔ อย่าง คือ

๑. สังวรปธาน เพียรระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้นในสันดาน หมายถึง เพียรระวังบาปอกุศลธรรม ที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้นในจิต โดยการสำรวมอินทรีย์ ๖ คือ สำรวมตาในเวลาดูรูป สำรวมหูในเวลาฟังเสียง สำรวมจมูกในเวลาได้กลิ่น สำรวมลิ้นในเวลาลิ้มรส สำรวมกายในเวลาถูกต้องสัมผัส และสำรวมใจในเวลาคิดนึกอารมณ์ต่างๆ การสำรมนั้นก็คือ เลือกดู เลือกฟัง เลือกสูดดม เลือกลิ้ม เลือกสัมผัส และเลือนึกคิด ระวังอย่าให้อารมณ์เหล่านั้นมีอำนาจเข้าครอบงำได้ ระวังใจอย่าให้ยินดียินร้ายไปตามอารมณ์นั้นๆ

๒. ปหานปธาน เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว หมายถึง เพียรกำจัดบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วในจิต เมื่อความโลภ ความโกรธ ความหลง เกิดขึ้นก็เพียรพยายามละเสีย อย่าให้มีอำนาจเหนือใจตนได้

๓. ภาวนापธาน เพียรให้กุศลเกิดขึ้นในสันดาน หมายถึง เพียรพยายามทำความดีให้มีขึ้น เช่น หมั่นให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ให้มากยิ่งขึ้น เพียรทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น

๔. อนุรักษนาปธาน เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อม หมายถึง เพียรพยายามรักษากุศลธรรม ที่มีอยู่แล้วให้ตั้งมั่น และให้เจริญงอกงามมากยิ่งขึ้น คุณความดีต่างๆ ที่ตนเคยทำไว้แล้ว ก็เพียรพยายามรักษาไว้ให้คงอยู่

ความเพียร ๔ อย่างนี้ เรียกอีกอย่างว่า **สัมมัปปธาน** แปลว่า ความเพียรชอบ ควรประกอบให้มีในตน ผู้ใดประกอบด้วยความเพียร ๔ อย่างนี้ ผู้นั้นย่อมสามารถป้องกันความชั่วไม่ให้เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็สามารถกำจัดได้ ทำความดีให้เกิดขึ้นและรักษาความดีไว้ได้

อธิษฐานธรรม ๔

๑. ปัญญา ครอบรู้สิ่งที่ควรรู้
๒. สัจจะ ความจริงใจ คือประพาสสิ่งใดก็ได้จริง
๓. จาคะ สละสิ่งที่ เป็นข้าศึกแก่ความจริงใจ
๔. อุปสมะ สงบใจจากสิ่งที่ เป็นข้าศึกแก่ความสงบ

อธิบาย

อธิษฐานธรรม แปลว่า ธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ หมายถึง ธรรมอันเป็นฐานที่มั่นคงของใจ เพราะเป็นหลักธรรมประจำใจ เป็นเครื่องนำทางแห่งความประพฤติปฏิบัติของบุคคลให้ดียิ่งขึ้นโดยลำดับมี ๔ อย่าง คือ

๑. ปัญญา ครอบรู้สิ่งที่ควรรู้ หมายถึง ความรู้ทั่ว ความรู้ชัด ความรู้ประจักษ์ สิ่งที่ควรรู้นั้นก็คือ เหตุแห่งความเสื่อม เหตุแห่งความเจริญ และอุบายวิธีเว้นความเสื่อมและสร้าง ความเจริญ เหตุเกิดแห่งปัญญานั้น มี ๓ อย่าง คือ

- ๑) สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการศึกษาเล่าเรียน
- ๒) จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการนึกคิดพิจารณาหาเหตุผล
- ๓) ภวานามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการฝึกอบรมลงมือปฏิบัติ

๒. สัจจะ ความจริงใจ คือประพาสสิ่งใดก็ได้จริง หมายถึง มีความจริงใจในการประกอบกิจการต่างๆ ทั้งทางโลกและทางธรรม ทางโลก เช่น ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ตั้งใจในการทำงาน ทางธรรม เช่น ตั้งใจในการละความชั่ว ทำความดี ทำใจให้ผ่องใส เป็นต้น

๓. จาคะ สละสิ่งที่ เป็นข้าศึกแก่ความจริงใจ หมายถึง การสละกิเลส คือ โลภะ โทสะ โมหะ ที่ขัดขวางความตั้งใจจริง เช่น สละความเห็นแก่ตัว ความตระหนี่ ความใจแคบ ความเกียจคร้าน ตลอดถึงความประพาสไม่ดีทั้งหลายที่เป็นข้าศึกแก่ความจริงใจ

๔. อุปสมะ สงบใจจากสิ่งที่ เป็นข้าศึกแก่ความสงบ หมายถึง การตั้งใจระงับราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้น อันเป็นข้าศึกแก่ความสงบใจ เพราะใจเป็นธรรมชาติสงบในบางครั้ง และฟุ้งซ่านในบางครั้ง ต้องอาศัยความสงบเป็นฐาน จึงจะสละกิเลสต่างๆ ได้

อิทธิฐานธรรมสามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ เช่น เมื่อตั้งใจจะทำอะไรต้องใช้เวลาพิจารณาสิ่งนั้นให้เห็นว่าดีว่าชอบแล้วตั้งใจทำอย่างจริงจัง สละกิเลสที่มาขัดขวางเสียได้ ใจก็จะสงบระงับ การปฏิบัติธรรมทั้ง ๔ อย่างนี้ พึงปฏิบัติตามพุทธภาษิตที่ว่า บุคคลไม่ควรละเลยการใช้ปัญญา หมั่นรักษาสัจจะ เพิ่มพูนจาคะ ศีกษาสันติ คือ ความสงบใจ

อิทธิบาท ๔

๑. ฉันทะ	พอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น
๒. วิริยะ	เพียรประกอบสิ่งนั้น
๓. จิตตะ	เอาใจฝึกฝนในสิ่งนั้น ไม่วางธุระ
๔. วิมังสา	หมั่นตรិตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น

อธิบาย

อิทธิบาท แปลว่า คุณเครื่องให้สำเร็จความประสงค์ หมายถึง ทางให้ถึงความสำเร็จ หรือปฏิบัติแห่งความสำเร็จผลตามที่มุ่งหมาย มี ๔ อย่าง คือ

๑. ฉันทะ พอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น หมายถึง พอใจในหน้าที่การงานที่ทำ เช่น นักเรียนรักการเรียน ครูรักการสอน เป็นต้น และพอใจทำความดี เป็นคุณธรรมอันสำคัญเบื้องต้น ผู้ปรารถนาความเจริญก้าวหน้าพึงทำให้เกิดมีในตน เพราะถ้าขาดคุณธรรมข้อนี้แล้ว แม้จะมีปัจจัยภายนอกสนับสนุนมาก ก็ยากที่จะประสบความสำเร็จได้

๒. วิริยะ เพียรประกอบสิ่งนั้น หมายถึง เพียรพยายาม กล้าที่จะลงมือทำ ขยันทำการงาน หรือขยันทำความดี คุณธรรมข้อนี้เป็นเครื่องพุงความพอใจไม่ให้ทอดลอยในการทำงาน เพราะว่าการทำงานทุกชนิดมักจะง่ายตอนคิดแต่มักจะติดตอนทำ จึงจำเป็นต้องใช้ความเพียรพยายามเรื่อยไปจนกว่าจะสำเร็จผลตามที่ตั้งเป้าหมายไว้

๓. จิตตะ เอาใจฝึกฝนในสิ่งนั้นไม่วางธุระ หมายถึง เอาใจใส่ในงานที่ทำ ทำงานด้วยความตั้งใจ จดจ่อกับงานที่ทำ ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ไม่ทอดทิ้งการงาน

๔. วิมังสา หมั่นตริตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น หมายถึง การใช้ปัญญาพิจารณา สอดส่องเทียบเคียงเปรียบเทียบ ทั้งเหตุทั้งผล ในการทำงานต่างๆ ที่ทำมาแล้ว คือย้อนกลับไปดูว่าตนได้ทำเหตุ คือได้ปลูกฉันทะ ใช้วิริยะ ได้ตั้งจิตตะ ในการนั้นๆ ไว้มากน้อยเท่าไร แล้วได้ผลเท่าไร ถ้ายังไม่ดีก็ปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น

อิทธิบาททั้ง ๔ นี้ ฉันทะเป็นคุณธรรมอันสำคัญเบื้องต้น เพราะเมื่อฉันทะเกิดขึ้นแล้ว อิทธิบาทข้ออื่นๆ ย่อมเกิดตามมา ดังนั้น ฉันทะจึงนับเป็นพื้นฐานนำไปสู่ความสำเร็จ มีฉันทะก็เต็มใจทำ มีวิริยะก็จะมีกำลังใจทำ มีจิตตะก็จะใส่ใจทำ มีวิมังสา ก็จะเข้าใจทำงานจึงสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ในสิ่งที่ไม่เหลือวิสัย

พรหมวิหาร ๔

๑. เมตตา ความรักใคร่ ปรารถนาจะให้มีความสุข
๒. กรุณา ความสงสาร คิดจะช่วยให้พ้นทุกข์
๓. มุทิตา ความพลอยยินดี เมื่อผู้อื่นได้ดี
๔. อุเบกขา ความวางเฉย ไม่ตีใจไม่เสียใจ เมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ

อธิบาย

พรหมวิหาร แปลว่า ธรรมอันเป็นเครื่องอยู่ของพรหมคือผู้ประเสริฐ หรือผู้ใหญ่ หมายถึง ธรรมเป็นหลักประจำใจของผู้ประเสริฐ ธรรมที่ผู้ใหญ่พึงประพฤติ เป็นธรรมที่กระตุ้นให้ผู้เป็นใหญ่สงเคราะห์อนุเคราะห์ผู้น้อย มี ๔ อย่าง คือ

๑. เมตตา ความรักใคร่ ปรารถนาจะให้มีความสุข หมายถึง ความรักใคร่สนิทสนมที่ปราศจากความกำหนัด ความปรารถนาดีไม่มีตรีจิต ต้องการให้ผู้อื่นและสัตว์อื่นมีความสุข ความเจริญ

๒. กรุณา ความสงสาร คิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ หมายถึง ความห่วงใย เมื่อเห็นผู้อื่นและสัตว์อื่นได้รับความทุกข์ร้อน คิดจะช่วยเหลือจากความทุกข์

๓. มุทิตา ความพลอยยินดี เมื่อผู้อื่นได้ดี หมายถึง ความดีใจ ความเบิกบานใจ มีจิตผ่องใสบันเทิง เมื่อเห็นผู้อื่นได้ดีมีสุข ได้รับความสำเร็จ เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป

๔. อุเบกขา ความวางเฉย ไม่ตีใจไม่เสียใจ เมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ หมายถึง ความวางใจเป็นกลาง เมื่อเห็นผู้อื่นได้รับวิบัติ โดยพิจารณาว่า สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของๆ ตน ผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว ไม่ตีใจไม่เสียใจเมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติต่างๆ

พรหมวิหาร ๔ อย่างนี้ควรเจริญต่างเวลากันตามความเหมาะสม คือ เมตตาควรเจริญในเวลาปกติทั่วไป กรุณาควรเจริญเมื่อเห็นผู้อื่นได้รับความทุกข์ มุทิตาควรเจริญเมื่อเห็นผู้อื่นได้ดี อุเบกขาควรเจริญเมื่อเห็นผู้อื่นถึงความวิบัติ ซึ่งไม่สามารถจะช่วยเหลือได้ เช่น เห็นคนกำลังจะถูกประหารชีวิต หรือเมื่อเห็นผู้อื่นเจริญรุ่งเรือง เช่น เห็นคนสร้างเนื้อสร้างตัวมีหลักฐานมั่นคง เป็นต้น

ธรรมทั้ง ๔ อย่างนี้ ที่แผ่ไปโดยจำเพาะเจาะจงตัว จัดเป็นพรหมวิหาร ส่วนที่แผ่ไปโดยไม่จำเพาะเจาะจงตัว ไม่มีจำกัดจำนวน ไม่มีประมาณ ไม่มีเขตแดน จัดเป็นอภัยมัญญา แปลว่า ภาวนามีสัตว์หาประมาณมิได้เป็นอารมณ์

อริยสัจ ๔

๑. ทุกข์	คือความทนได้ยาก
๒. สมุทัย	คือเหตุให้ทุกข์เกิด
๓. นิโรธ	คือความดับทุกข์
๔. มรรค	คือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

อธิบาย

อริยสัจ แปลว่า ความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอริยะ ความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงเป็นอริยะ อริยสัจนี้เป็นหลักธรรมสำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนา เป็นหลักแห่งความจริง มี ๔ อย่าง คือ

๑. ทุกข์ คือ ความไม่สบายกายไม่สบายใจ ที่ได้ชื่อว่าทุกข์ เพราะเป็นของทนได้ยาก กล่าวคือ สภาพที่ทนได้ยาก สภาพที่บีบคั้น สภาพที่ขัดแย้ง ทุกข์ในที่นี่ ได้แก่ ชาติ ชรา มรณะ ความเศร้าโศก ความพิโรธรำพัน ความทุกข์กายทุกข์ใจ ความคับแค้นใจ การประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก ความปรารถนาที่ไม่ได้ดังหวัง กล่าวโดยย่อ คือ อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์

๒. สมุทัย คือ เหตุให้ทุกข์เกิด หมายถึง สาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ได้แก่ ตัณหา คือ ความทะยานอยาก มี ๓ อย่าง คือ (๑) ความอยากในอารมณ์ที่น่าใคร่ เรียกว่า กามตัณหา (๒) ความอยากเป็นโน่นเป็นนี่ เรียกว่า ภวตัณหา (๓) ความอยากไม่เป็นโน่นเป็นนี่ เรียกว่า วิภวตัณหา

๓. นิโรธ คือ ความดับทุกข์ หมายถึง ความดับตัณหาได้สิ้นเชิง ทุกข์ดับไปหมด ที่ได้ชื่อนิโรธ เพราะเป็นความดับทุกข์ โดยดับตัณหาอันเป็นสาเหตุให้เกิดทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง ได้แก่ นิพพาน

๔. มรรค คือ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ หมายถึง ทางดำเนินให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ ปัญญาอันเห็นชอบว่า สิ่งนี้ทุกข์ สิ่งนี้เหตุให้ทุกข์เกิด สิ่งนี้ความดับทุกข์ สิ่งนี้ทางให้ถึงความดับทุกข์ ที่ได้ชื่อนามรรค เพราะเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

มรรคนั้นมีองค์ ๘ คือ

๑. ปัญญาเห็นชอบ	๒. ความดำริชอบ
๓. การเจรจาชอบ	๔. การงานชอบ
๕. การเลี้ยงชีพชอบ	๖. ความเพียรชอบ
๗. ความระลึกชอบ	๘. ความตั้งใจชอบ

มรรคมื้อองค์ ๘ นี้เรียกอีกอย่างว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง
 อริยสัจ ๔ นี้ ทุกข์เป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้ สมุทัยเป็นสิ่งที่ควรละ นิโรธเป็นสิ่งที่ควร
 ทำให้แจ้ง มรรคเป็นสิ่งที่ควรทำให้เจริญ ทุกข์เป็นผล สมุทัยเป็นเหตุ นิโรธเป็นผล มรรค
 เป็นเหตุ

ปัญจกะ หมวด ๕

อนันตริยกรรม ๕

๑. มาตุฆาต	ฆ่ามารดา
๒. ปิตุฆาต	ฆ่าบิดา
๓. อรหัตฆาต	ฆ่าพระอรหันต์
๔. โลหิตุปบาท	ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงยังพระโลหิตให้ห้อขึ้นไป
๕. สังฆเภท	ยังสงฆ์ให้แตกจากกัน

อธิบาย

อนันตริยกรรม แปลว่า กรรมที่ให้ผลไม่มีระหว่าง คือ ให้ผลในทันทีไม่มีกรรมอื่นแทรก โดยให้ผลก่อนกรรมอื่นทั้งหมด เช่น ผู้ที่บริจาคทรัพย์ทำบุญ หมดทรัพย์นับไม่ถ้วน แต่ไปทำอนันตริยกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเข้า พอตายไปอนันตริยกรรมก็จะส่งผลให้ตกอเวจีมหานรกทันที มี ๕ อย่าง คือ

๑. มาตุฆาต และ **๒. ปิตุฆาต** คือ การฆ่ามารดาหรือบิดา ได้แก่ บุตรฆ่ามารดาหรือบิดาบังเกิดเกล้า ด้วยตนเองหรือสั่งให้คนอื่นฆ่า เมื่อมารดาหรือบิดาตาย จัดเป็นอนันตริยกรรม

๓. อรหัตฆาต ฆ่าพระอรหันต์ หมายถึง การมีเจตนาฆ่าพระอรหันต์ผู้หมดสิ้นอาสวะกิเลสแล้วให้ตาย

๔. โลหิตุปบาท ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงยังพระโลหิตให้ห้อขึ้นไป หมายถึง การทำร้ายพระพุทธเจ้า เพียงทำพระโลหิตให้ห้อขึ้นไปไม่ถึงกับเป็นแผล เช่น พระเทวทัตถักกิ่งก้อนหินลงจากเขาคิชฌกูฏหวังจะทำร้ายพระพุทธเจ้า เศษหินกระทบพระบาททำให้ห้อพระโลหิต

๕. สังฆเภท ยังสงฆ์ให้แตกจากกัน หมายถึง การพยายามทำสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงให้แตกกัน เป็นพวก เป็นหมู่ จนถึงกับแยกทำอุโบสถสังฆกรรม แม้สงฆ์จะห้ามปรามตักเตือนให้เลิกละพฤติกรรมอย่างนั้นเสีย ก็ยังฝืนทำไม่เลิก

กรรม ๕ อย่างนี้ จัดเป็นบาปอันหนักที่สุดทั้งนั้น เพราะมารดาบิดาเป็นผู้มีพระคุณต่อบุตรมากที่สุด พระอรหันต์เป็นผู้หมดจดจากกิเลสมีความบริสุทธิ์อย่างยิ่ง เป็นเนืองนาบุญสูงสุดของชาวโลก พระพุทธเจ้าเป็นเจ้าของพระพุทธศาสนา ทรงเป็นพระธรรมราชาที่เคารพสูงสุดของพุทธศาสนิกชน หมู่สงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกัน นำพระศาสนา

สืบต่อกันมาไม่ขาดสาย เป็นหมู่ที่สำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนา ฉะนั้น ผู้ทำกรรม ๕ อย่างนี้แม้เพียงอย่างเดียว ก็ชื่อว่าทำบาปหนักที่สุด ห้ามสวรรค์ ห้ามนิพพาน ท่านจึงห้ามมิให้ทำเป็นอันขาด

เวสาร์ชชกรณธรรม ๕

๑. สัทธา	เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ
๒. ศีล	รักษากายวาจาให้เรียบร้อย
๓. พาหุสัจจะ	ความเป็นผู้ศึกษามาก
๔. วิริยารัมภะ	ปรารถนาความเพียร
๕. ปัญญา	รอบรู้สิ่งที่ควรรู้

อธิบาย

เวสาร์ชชกรณธรรม แปลว่า ธรรมที่ทำให้เกิดความกล้าหาญ หมายถึง ธรรมเป็นเครื่องสนับสนุนใจให้กล้าหาญ มี ๕ อย่าง คือ

๑. สัทธา เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ หมายถึง ความเชื่อที่มีเหตุผลประกอบด้วยปัญญา ความเชื่อที่ปราศจากปัญญา ไม่จัดเป็นศรัทธาในที่นี้ ความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ มี ๔ อย่าง คือ

๑) กัมมสัทธา เชื่อกรรม คือ เชื่อการกระทำของบุคคล ถ้าทำดีก็เป็นเหตุดี ทำชั่วก็เป็นเหตุชั่ว

๒) วิปากสัทธา เชื่อผลของกรรม เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผล ผลดีเกิดจากเหตุดี ผลชั่วเกิดจากเหตุชั่ว

๓) กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน ตนเป็นเจ้าของกรรมที่ตนทำ ทำกรรมใดไว้ ต้องรับผลของกรรมนั้น

๔) ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้ อริยสัจ ๔ จริง

ความเชื่อทั้ง ๔ อย่างนี้ เป็นคุณสมบัติของชาวพุทธ เป็นเหตุให้เกิดความกล้าหาญที่จะทำความดีด้วยตนเอง ไม่มกมายเชื่อง่าย ไม่หลงเชื่อเรื่องการดลบันดาล เป็นต้น

๒. ศีล รักษากายวาจาให้เรียบร้อย หมายถึง การละเว้นจากการกระทำผิดทางกายและวาจา การควบคุมกายวาจาให้เรียบร้อยงดงามไม่ให้ผิดปกติธรรมดา เมื่อคนมีเจตนาละเว้นจากการกระทำผิดพุดผิดแล้ว ย่อมองอาจกล้าหาญ ไม่หวาดหวั่นต่อการทักท้วงด้วยการโจทก์ในทางทุจริต

๓. พหุสัจจะ ความเป็นผู้ศึกษามาก หมายถึง ความเป็นผู้ได้สดับรับฟังมาก ในทางโลก หมายถึง ผู้มีปัญญารอบรู้ ผู้ศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยาการมากมาย ได้ยินได้ฟัง เรื่องราวต่างๆ มากมาย และสามารถทรงจำไว้ได้เป็นอย่างดี จนนับได้ว่าเป็นผู้รู้ เป็น นักปราชญ์ ในทางธรรม หมายถึง ผู้ได้เล่าเรียนหรือได้ฟังพระพุทธพจน์ และทรงจำไว้ ได้มาก เป็นผู้ฉลาดรู้ในศาสนธรรม โดยวิธี “เรียนจากครู ดูจากตำรา สดับเทศนา” คนมี การศึกษามากย่อมเป็นผู้เฉลียวฉลาด สามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ทันต่อเหตุการณ์

๔. วิริยารัมภะ ปรารภความเพียร หมายถึง ลงมือทำความเพียรอย่างเข้มแข็ง เด็ดเดี่ยว มีใจตั้งมั่นริเริ่มทำความเพียรอยู่เสมอ ไม่กลัวต่อความเหนื่อยยาก ไม่หวาดหวั่น ต่อภยันตรายใดๆ หากมีปัญหาอุปสรรคเกิดขึ้น ก็เพียรพยายามละอุปสรรคนั้นให้ หดสิ้นไป ไม่ย่อท้อมุ่งมั่นทำงานกว่าจะบรรลุเป้าหมายที่ประสงค์ ผู้ปรารภความเพียร อยู่เสมอ ย่อมเป็นผู้กล้าหาญของอาจสามารถจัดปัญหาอุปสรรคต่างๆ ได้

๕. ปัญญา รอบรู้สิ่งที่ควรรู้ หมายถึง ความรู้ทั่ว ความรู้ชัด ความรู้เข้าใจ แยกแยะได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์และมิใช่ประโยชน์ เป็นต้น และรู้ที่จะ จัดแจง จัดสรร จัดการ รอบรู้ในกองสังขารตามความเป็นจริง โดยปริยาย ได้แก่ ความรู้ ประจักษ์ สิ่งทีควรรู้นั้นก็คือ เหตุแห่งความเสื่อม เหตุแห่งความเจริญ และอุบายวิธี เว้นความเสื่อมและสร้างความเจริญ ในทางโลก ได้แก่ ศิลปวิทยาสาขาต่างๆ ที่เป็น แนวทางประกอบสัมมาชีพ ให้ทรัพย์สมบัติและอิสริยยศเกิดขึ้น ในทางธรรม ได้แก่ เรื่องบาปบุญ คุณโทษ ทุกข์สุข พร้อมทั้งเหตุเกิด เมื่อบุคคลมีปัญญารอบรู้สิ่งที่ควรรู้ ดังกล่าวแล้ว ย่อมกล้าคิดกล้าทำกล้าพูดในสิ่งที่ถูกต้อง สามารถทำประโยชน์ตนและ ประโยชน์ผู้อื่นให้สำเร็จบริบูรณ์ได้

เวสารัชชกรณธรรม ๕ อย่างนี้ เมื่อบุคคลปฏิบัติครบถ้วนเต็มความสามารถแล้ว ย่อมทำให้เป็นคนกล้าหาญ เพราะศรัทธาทำให้ใจหนักแน่น ศีลทำให้กายวาจาปกติไม่ทำ ชั่วพูดชั่ว พหุสัจจะทำให้ประกอบกิจถูกหลักวิชา วิริยารัมภะทำให้ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค และปัญญาทำให้รอบรู้ในสิ่งทั้งปวง

ธัมมัสสวนานิสงส์ ๕

๑. ผู้ฟังย่อมได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
๒. สิ่งใดเคยได้ฟังแล้ว แต่ไม่เข้าใจชัด ย่อมเข้าใจในสิ่งนั้นชัด
๓. บรรเทาความสงสัยเสียได้
๔. ทำความเห็นให้ถูกต้องได้
๕. จิตของผู้ฟังย่อมผ่องใส

อธิบาย

ธัมมัสสวนานิสงส์ อานิสงส์แห่งการฟังธรรม หมายถึง ผลดีที่ได้รับจากการฟังธรรม ผู้ฟังธรรมจะได้รับอานิสงส์อย่างแท้จริงนั้น ต้องอาศัยการฟังโดยเคารพ มีสติสัมปชัญญะ ควบคุมใจให้มุ่งไปตามกระแสธรรมที่ท่านแสดง โดยไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านไปในอารมณ์ต่างๆ จึงจะได้รับอานิสงส์ ๕ อย่าง คือ

๑. ผู้ฟังยอมได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง หมายความว่า พระธรรมในพระพุทธศาสนามีมากเหมือนน้ำในมหาสมุทร ส่วนธรรมที่ผู้ฟังเคยฟังมาแล้วเพียงเล็กน้อยเหมือนน้ำในถ้วยแก้วเท่านั้น เพราะฉะนั้น ผู้ฟังธรรมบ่อยๆ เมื่อตั้งใจฟังโดยเคารพ ย่อมได้ฟังธรรมที่ยังไม่เคยฟังเพิ่มมากขึ้นโดยลำดับ

๒. สิ่งใดเคยได้ฟังแล้ว แต่ไม่เข้าใจชัด ย่อมเข้าใจในสิ่งนั้นชัด หมายความว่า ผู้แสดงแต่ละท่านย่อมมีปฏิภาณโวหารไพเราะ และแนวความคิดดี ที่จะอธิบายเรื่องราวต่างๆ ไม่เหมือนกันเสมอไป ข้ออรรถข้อธรรมบางข้อ จะต้องฟังซ้ำหลายหน หรือจะต้องฟังจากหลายๆ ท่านอธิบายจึงเข้าใจ ด้วยเหตุนี้การฟังธรรมที่เคยฟังแล้วจึงทำให้แตกฉานมากยิ่งขึ้น

๓. บรรเทาความสงสัยเสียได้ หมายความว่า โดยปกติบุคคลย่อมมีความสงสัยในข้ออรรถข้อธรรมอยู่เสมอ เมื่อฟังธรรมบ่อยๆ ย่อมบรรเทาความสงสัยเสียได้

๔. ทำความเห็นให้ถูกต้องได้ หมายความว่า โดยปกติบุคคลที่ยังมีโลก โกรธ หลง บางครั้งอาจมีความเห็นถูก บางครั้งอาจมีความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรมไปบ้าง เมื่อได้ฟังธรรมที่ท่านผู้รู้ยกหลักธรรมประกอบด้วยเหตุด้วยผลขึ้นมาแสดง ผู้ฟังก็จะเข้าใจ เปลี่ยนความเห็นผิดเป็นถูกได้ ดังนั้น การฟังธรรมจึงทำให้ความเห็นให้ถูกต้องได้

๕. จิตของผู้ฟังยอมผ่อนคลาย หมายความว่า โดยปกติจิตของบุคคล บางครั้งผ่องใส บางครั้งเศร้าหมอง ขึ้นอยู่กับอารมณ์ที่มากกระทบ เมื่อได้ฟังธรรมแล้วจิตยอมผ่อนคลาย เพราะในขณะที่ฟังธรรม จิตยอมคลายความสงสัย มีความเห็นที่ถูกต้องแล้วจะผ่อนคลายเบิกบาน

ผู้หวังได้อานิสงส์แห่งการฟังธรรม ต้องตั้งใจฟังด้วยความเคารพ ส่งกระแสจิตไปตามกระแสธรรม ไม่ปล่อยจิตให้ฟุ้งซ่านไปในที่อื่น ย่อมได้รับอานิสงส์แห่งการฟังธรรม ๕ อย่างดังกล่าวมา เช่น ท่านพระยสกุลบบุตรฟังพระธรรมครั้งแรก ได้เป็นพระโสดาบัน ภายหลังได้ฟังพระธรรมเรื่องเดิมซ้ำอีก ก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ เป็นต้น

พละ ๕

๑. สัทธา	ความเชื่อ
๒. วิริยะ	ความเพียร
๓. สติ	ความระลึกได้
๔. สมาธิ	ความตั้งใจมั่น
๕. ปัญญา	ความรอบรู้

อธิบาย

พละ แปลว่า กำลังหรือพลัง หมายถึง หลักธรรมอันทำให้เกิดกำลังทางใจ ทำให้เกิดความมั่นคงทางด้านจิตใจ มี ๕ อย่าง คือ

๑. สัทธา ความเชื่อ หมายถึง ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุและผล สามารถพิสูจน์ให้เห็นจริงได้ ความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย ตลอดจนถึงเชื่อในเรื่องกรรม ผลของกรรม ทุกคนมีกรรมเป็นของของตน และเชื่อในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ไม่มกมายเชื่อง่าย ไม่หลงเชื่อเรื่องการดลบันดาล เรื่องปาฏิหาริย์ เป็นต้น สัทธานี้เป็นคุณธรรมให้เกิดพลังความเข้มแข็งทางจิตใจที่จะทำความดีได้

๒. วิริยะ ความเพียร หมายถึง ความบากบั่น ความแก้แค้น ความเพียรเพื่อจะละความชั่ว ประพฤติความดี ความพยายามทำกิจไม่ทอดอย เช่น เพียรระวังไม่ให้บาปอกุศลเกิดขึ้นในสันดาน เพียรละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรให้กุศลเกิดขึ้น เพียรรักษากุศลที่ได้ทำไว้แล้ว ไม่ให้เสื่อมสูญไป วิริยะนี้เป็นคุณธรรมพยุ้งจิตไม่ให้อ่อนโยนในการทำกิจต่างๆ

๓. สติ ความระลึกได้ หมายถึง ความระลึกหรือนึกขึ้นได้ ความไม่เผลอ การคุมใจไว้กับกิจ หรือคุมจิตไว้กับสิ่งที่เกี่ยวข้อง จำการที่ทำและคำที่พูดแล้วแม่นยำ สตินี้เป็นคุณธรรมให้เกิดพลังที่กำกับควบคุมใจให้ระลึกได้ ในเวลาก่อนจะทำจะพูด หรือช่วยให้นึกคิดล่วงหน้าอย่างรอบคอบ ก่อนจะแสดงพฤติกรรมใดๆ ออกมา เพื่อมิให้ผิดมิให้พลาดประมาทเลินเล่อเผลอตัว

๔. สมาธิ ความตั้งใจมั่น หมายถึง ความมีใจตั้งมั่น ความตั้งมั่นแห่งจิต การทำใจสงบแน่วแน่ไม่ฟุ้งซ่าน การมีจิตกำหนดแน่วแน่อยู่นิ่งในสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพาะ การประคองจิตไว้ในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง สมาธินี้เป็นคุณธรรมให้จิตมีกำลังมั่นคงในกุศลธรรม

๕. ปัญญา ความรอบรู้ หมายถึง ความรู้ทั่ว ปรีชาหยั่งรู้เหตุผล ความรู้เข้าใจ ชัดเจน ความรู้เข้าใจแยกแยะได้ในเหตุผล ดีชั่วคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์เป็นต้น และรู้ที่จะจัดแจง จัดสรร จัดการ ความรอบรู้ในกองสังขาร มองเห็นตามเป็นจริง รู้เหตุแห่งสุขและทุกข์ เหตุแห่งความเสื่อม และเหตุแห่งความเจริญ ปัญญานี้เป็นคุณธรรมให้รู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งปวง

ธรรม ๕ อย่างนี้ เรียกว่า พละ เพราะเป็นคุณธรรมให้เกิดความเข้มแข็งมั่นคง เป็นพลังทำให้บุคคลดำเนินชีวิตด้วยความมั่นใจ เป็นเครื่องเกื้อหนุนแก่อริยมรรค เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อินทรีย์ เพราะเป็นใหญ่ในกิจของตน คือ สัทธา เป็นใหญ่ในการเชื่อ วิริยะ เป็นใหญ่ในการพากเพียร สติ เป็นใหญ่ในการระลึก สมาธิ เป็นใหญ่ในการตั้งจิตให้มั่น ปัญญา เป็นใหญ่ในการรอบรู้ ต่างฝ่ายต่างทำหน้าที่เฉพาะของตน

ขั้นที่ ๕

๑. รูป	๒. เวทนา
๓. สัญญา	๔. สังขาร
๕. วิญญาณ	

อธิบาย

ขั้นที่ ๕ แปลว่า กอง หมายถึง กองแห่งรูปธรรมและนามธรรม ที่ประชุมรวมกันเข้าเป็นก้อน ซึ่งบัญญัติเรียกว่า สัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา เป็นต้น มี ๕ อย่าง คือ

๑. รูปขั้นที่ ๕ หมายถึง ส่วนที่เป็นร่างกาย ซึ่งประกอบด้วยธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ประชุมกัน มี ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง กระดูก เป็นต้น

๒. เวทนาขั้นที่ ๕ หมายถึง ส่วนที่รับรู้อารมณ์ว่า เป็นสุข เป็นทุกข์ หรือเฉยๆ ไม่สุข ไม่ทุกข์ กล่าวคือความรู้สึกเป็นสุข สบายกาย สบายใจ หรือเป็นทุกข์ ไม่สบายกาย ไม่สบายใจ หรือเฉยๆ

๓. สัญญาขั้นที่ ๕ หมายถึง ส่วนที่กำหนดจดจำอารมณ์ได้ คือ จำ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อารมณ์ที่เกิดกับใจได้

๔. สังขารขั้นที่ ๕ หมายถึง ส่วนที่ปรุงแต่งจิตให้คิดดี ชั่ว หรือกลางๆ ได้แก่ ความคิดดี คิดชั่ว คิดไม่ดีไม่ชั่ว

๕. วิญญาณขั้นที่ ๕ หมายถึง ส่วนที่รู้แจ้งอารมณ์ ได้แก่ ความรู้อารมณ์เมื่ออายตนะภายในกับอายตนะภายนอกมากระทบกัน เช่น ตากระทบรูป แล้วเกิดจักขุวิญญาณ ความรู้แจ้งทางตา เป็นต้น

ชั้น ๕ หรือ เบญจชั้นนี้ ย่อเป็น ๒ ส่วน คือ รูป และนาม รูปจัดเป็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ จัดเป็นนาม ชั้น ๕ ที่บุคคลเข้าไปยึดมั่นถือมั่นได้ชื่อว่าเป็นทุกข์ เพราะเป็นบ่อเกิดแห่งกองทุกข์ทั้งปวง มีชาติ ชรา มรณะ เป็นต้น

ฉีกะ หมวด ๖

การวะ ๖

๑. ความเคารพในพระพุทธเจ้า	๒. ความเคารพในพระธรรม
๓. ความเคารพในพระสงฆ์	๔. ความเคารพในการศึกษา
๕. ความเคารพในความไม่ประมาท	๖. ความเคารพในปฏิสันถาร

อธิบาย

ความเคารพ ตรงกับคำในภาษาบาลีว่า **การวะ หรือ การวตา** คือ การแสดงความเคารพนับถือบูชาต่อบุคคลหรือสิ่งที่ควรบูชาสักการะ โดยเอาใจใส่อย่างจริงจัง และปฏิบัติด้วยความเคารพเอื้อเพื่อ แสดงกิริยาอาการนอบน้อมเทิดทูนไว้เหนือตน เพราะมองเห็นคุณค่าและความสำคัญของบุคคลหรือสิ่งที่เคารพนั้น มี ๖ ประการ คือ

๑. ความเคารพในพระพุทธเจ้า คือ การแสดงความเคารพด้วยความศรัทธา เลื่อมใส ทางกาย วาจา ใจ ในพระพุทธเจ้า ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า รวมถึงการแสดงความเคารพพระบรมสารีริกธาตุ สังเวชนียสถาน พระพุทธรูป และปูชนียสถานที่สร้างอุทิศถวายพระพุทธเจ้า โดยแสดงกิริยาอาการเคารพนับถือยำเกรง ไม่นำเอาพระพุทธเจ้าและสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้ามาล้อเลียนสนุกสนาน อันเป็นการขาดความเคารพ

๒. ความเคารพในพระธรรม คือ การแสดงความเคารพด้วยความศรัทธาเลื่อมใส ในพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ระลึกถึงคุณของพระธรรม รวมถึงการแสดงความเคารพคัมภีร์ที่จารึกหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา รวมถึงเอกสาร หนังสือ ใบลาน แผ่นศิลาจารึก ปูชนียวัตถุ ปูชนียสถานที่จารึกหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา โดยไม่แสดงกิริยาเหยียบย่ำทำลาย ไม่ก้าวข้าม และไม่นำเอาพระธรรมวินัยไปพูดเล่นสนุกสนาน

๓. ความเคารพในพระสงฆ์ คือ การแสดงความเคารพด้วยความศรัทธาเลื่อมใส ในพระอริยสงฆ์และสมมติสงฆ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย ระลึกถึงคุณของพระสงฆ์ โดยแสดงความเคารพนับถือบูชา อุปถัมภ์บำรุงด้วยปัจจัย ๔ รับฟังคำสั่งสอนโดยเคารพยำเกรง รวมถึงการไม่แสดงกิริยาดูหมิ่นเหยียดหยาม ไม่เหยียบย่ำ ผักกาสาวพัสตร์ ไม่แต่งกายเลียนแบบพระสงฆ์ อันเป็นการขาดความเคารพ

๔. ความเคารพในการศึกษา คือ การแสดงความเคารพด้วยความศรัทธาเลื่อมใสในการศึกษา ทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ การตั้งใจศึกษาหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) อันเป็นหลักสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์อย่างสมบูรณ์แบบ ทั้งทางกาย วาจา ใจ และสติปัญญา ส่วนทางโลก ได้แก่ ความเอาใจใส่ ไม่เกียจคร้านต่อการเล่าเรียนวิชาการต่างๆ ที่ดีไม่มีโทษ เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต เพื่อพัฒนาความรู้ความสามารถให้ทันโลกทันเหตุการณ์

๕. ความเคารพในความไม่ประมาท คือ การเป็นผู้ไม่เลินเล่อเพลอสติ ได้แก่ ความมีสติสัมปชัญญะ ระลึกได้ก่อนทำ ก่อนพูด ก่อนคิด และรู้ตัวตลอดในขณะที่ทำ ขณะพูด ขณะคิด รวมถึงการทำความไม่ประมาทมัวเมาระวังใจไม่ให้งำหนด ขัดเคือง ลุ่มหลง มัวเมา ในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด ขัดเคือง ลุ่มหลง มัวเมา อันเป็นเหตุให้ละหุจริตและประพฤตिसุจริต

๖. ความเคารพในปฏิสันถาร คือ ความเอาใจใส่ในการต้อนรับสนทนาปราศรัยกับอาคันตุกะผู้มาเยี่ยมเยียนด้วยความฉลาดรอบรู้ และเอื้อเฟื้อด้วยน้ำใจไมตรีตามสมควรแก่ฐานะ การปฏิสันถาร มี ๒ อย่าง คือ (๑) **อามิสปฏิสันถาร** ต้อนรับด้วยอามิส ได้แก่ การต้อนรับด้วยวัตถุสิ่งของ เพื่อความสุขกาย เช่น เครื่องดื่ม ข้าวปลาอาหาร เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย เป็นต้น (๒) **ธรรมปฏิสันถาร** ต้อนรับด้วยธรรม ได้แก่ การแนะนำในทางธรรมด้วยอัธยาศัยไมตรีที่ดีงาม เจรจาปราศรัยตามหลักธรรมที่ให้ระลึกถึงคุณความดี และให้เกิดความสบายใจแก่ผู้มาเยี่ยมเยียน

ความเอื้อเฟื้อหรือความเคารพ ๖ อย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมจากพระศาสนาและคุณธรรมแก่ผู้ปฏิบัติตาม และเกิดผลดีคือ ผู้มีความเคารพในพระรัตนตรัย คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ย่อมได้ต้นแบบที่ดี และสามารถเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ผู้อื่น เป็นผู้ที่มีที่พึ่งที่ระลึกอันประเสริฐ ตั้งมั่นอยู่ในธรรม ชีวิตไม่ตกต่ำ ไม่ตกไปสู่อบายภูมิ และมีความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต ผู้มีความเคารพในการศึกษา ย่อมได้รับความเจริญด้วยวิชาการต่างๆ เป็นผู้ฉลาดรอบรู้เชี่ยวชาญในกิจการงานทั้งปวง ผู้มีความเคารพในความไม่ประมาท ย่อมมีสติสัมปชัญญะอยู่เสมอ สามารถประกอบกิจการงานทุกอย่างให้สำเร็จ ลุล่วงด้วยดี และผู้มีความเคารพในปฏิสันถาร ย่อมได้รับน้ำใจไมตรีอันดีจากญาติมิตรเป็นจำนวนมาก

สาราณียธรรม ๖

๑. เข้าไปตั้งกายกรรมประกอบด้วยเมตตาในเพื่อน
๒. เข้าไปตั้งวจีกรรมประกอบด้วยเมตตาในเพื่อน
๓. เข้าไปตั้งมโนกรรมประกอบด้วยเมตตาในเพื่อน
๔. แบ่งปันลาภที่ตนได้มาแล้วโดยชอบธรรม ให้แก่เพื่อน
๕. รักษาศีลบริสุทธิเสมอกันกับเพื่อน
๖. มีความเห็นตรงกัน

อธิบาย

สาราณียธรรม หมายถึง ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งการระลึกรู้ถึงกันและกัน หลักธรรมที่หมู่คณะยึดถือปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน นับว่าเป็นหลักธรรมเครื่องประสานสัมพันธ์ให้อยู่ร่วมกันอย่างสนิทสนมกลมเกลียว เป็นเหตุให้รักถึงกัน ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน สาราณียธรรมนี้ แม้พระพุทธเจ้าตรัสสอนแก่พระภิกษุสามเณร แต่คนทั่วไปก็สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้เช่นกัน มี ๖ อย่าง ดังนี้

๑. เมตตากรรม หมายถึง การช่วยเหลือกิจธุระของเพื่อนหรือหมู่คณะที่อยู่ร่วมกัน ด้วยน้ำใสใจจริง ไม่นิ่งดูตายและไม่รังเกียจ มีความชวนช่วยช่วยเหลือรับผิดชอบการงานร่วมกัน แสดงให้เห็นน้ำใจของกันและกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒. เมตตาวจีกรรม หมายถึง การช่วยแนะนำตักเตือน พยายามเพื่อนต่อหน้าในเวลาประพฤติน่าติด้วยความหลงผิด และเมื่อลับหลังก็ปรารภถึงด้วยความห่วงใยปรารถนาดี ไม่มีอคติเจือปน

๓. เมตตามโนกรรม หมายถึง ความมีจิตคิดแต่ประโยชน์เกื้อกูล ปรารถนาจะให้เพื่อนมีความสุข ไม่คิดริษยา ไม่คิดพยาบาทปองร้าย ไม่คิดโลภอยากได้ของเพื่อนทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๔. สาธารณโภคี หมายถึง ความไม่หวงลาภ ผลประโยชน์ โภคทรัพย์ที่ได้มาโดยสุจริตชอบธรรมไว้บริโภคนผู้เดียว ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว รู้จักแบ่งปันสิ่งของที่ได้มาแก่เพื่อนอย่างทั่วถึง โดยไม่เลือกว่า ผู้นี้ควรให้ ผู้นี้ไม่ควรให้ เพื่อเป็นการผูกน้ำใจไมตรี เอื้ออาทรต่อกัน

๕. สีสามัญญตา หมายถึง การตั้งอยู่ในศีลธรรม มีความประพฤติเสมอเหมือนคนอื่น ๆ ในสังคม ไม่ทำตนให้เป็นที่รังเกียจของคนอื่น ตลอดถึงประพฤติปฏิบัติตามกฎหมาย

ระเบียบ กฎ กติกา วัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามของสังคม ไม่ล่วงละเมิด เพราะจะนำความเดือดร้อนมาให้ทั้งแก่ตนและผู้อื่น

๖. ทิฏฐิสามัญญตา หมายถึง การมีความเห็นที่ถูกต้องร่วมกัน การมีความคิดเห็นลงกันได้ ในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา เพื่อไม่ให้เกิดการทะเลาะวิวาทโต้แย้งกัน ตลอดถึงการปรับทัศนคติในทุกเรื่องให้เสมอเหมือนกัน เคารพสิทธิในการตัดสินใจที่ถูกต้องชอบธรรมของคนส่วนใหญ่

สาราณียธรรม ๖ ประการนี้ ย่อมทำผู้ปฏิบัติตามให้เป็นที่รักที่เคารพของผู้อื่น เป็นไปเพื่อความอนุเคราะห์สงเคราะห์กันและกัน เป็นไปเพื่อความไม่ทะเลาะวิวาทแก่งแย่ง ชิงดีชิงเด่นกัน และเป็นไปเพื่อความสามัคคีในหมู่คณะ มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันตลอดไป

สัตตกะ หมวด ๗

อริยทรัพย์ ๗

๑. ศรัทธา เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ
๒. ศีล รักษากาย วาจาให้เรียบร้อย
๓. หิริ ความละอายต่อบาปทุจริต
๔. โอตตัปปะ สะดุ้งกลัวต่อบาป
๕. พาหุสัจจะ ความเป็นคนเคยได้ยินได้ฟังมานาน คือ ทรงจำธรรมและรู้ศิลปวิทยามาก
๖. จาคะ สละให้ปันสิ่งของของตนแก่คนที่ควรให้ปัน
๗. ปัญญา รอบรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์

อธิบาย

อริยทรัพย์ แปลว่า ทรัพย์อันประเสริฐ หมายถึง ทรัพย์ที่มีอยู่ภายในจิตใจของท่าน ผู้ประเสริฐ ซึ่งดีกว่าทรัพย์ภายนอก เพราะไม่มีใครแย่งชิงไปได้ ไม่สูญหายไปด้วยภัยอันตรายต่างๆ เป็นเหตุให้ได้ทรัพย์ภายนอกด้วย มี ๗ อย่าง คือ

๑. **ศรัทธา เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ** หมายถึง ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุและผล สามารถพิสูจน์ให้เห็นจริงได้ ความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย ตลอดจนถึงเชื่อในเรื่องกรรม ผลของกรรม ทุกคนมีกรรมเป็นของของตน และเชื่อในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

๒. **ศีล รักษากาย วาจาให้เรียบร้อย** หมายถึง การควบคุมกายวาจาให้เป็นปกติ การประพฤติถูกต้องดีงาม มีกิริยามารยาทสงบเสงี่ยมพูดจาสุภาพเรียบร้อย ศีลนั้นเป็นที่พึ่งแรกของมนุษย์ เป็นมารดาแห่งความดีงาม และเป็นประมุขของคุณธรรมทั้งปวง ผู้มีศีลสมบูรณ์ย่อมเจริญด้วยโภคทรัพย์ มีชื่อเสียงอันดีงาม เป็นผู้องอาจกล้ากล้าในสังคม มีสติในเวลาใกล้ตาย และบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์

๓. **หิริ ความละอายต่อบาปทุจริต** หมายถึง ความละอายใจต่อการทำบาปทุจริต ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ความกระดากใจในการทำความชั่วทางกาย วาจา ใจ เพราะนึกถึงชาติตระกูล ความรู้ ความสามารถ คุณธรรม เป็นต้น ของตน จึงไม่ทำความชั่ว ไม่ผิดต่อศีลธรรมและกฎหมายบ้านเมือง เปรียบเสมือนคนผู้รักสะอาด รักสวยรักงาม รังเกียจสิ่งปฏิกูลของสกปรกฉะนั้น

๔. โอตตัปปะ สะดุ้งกลัวต่อบาป หมายถึง ความเกรงกลัวต่อบาปทุจริตและผลของกรรมชั่วที่จะส่งผลในภายหลัง หรือทุกข์โทษที่จะได้รับจากการทำความผิดนั้นๆ เปรียบเสมือนคนกลัวอสรพิษ แม้มันตัวเล็กๆ ก็ไม่ยอมเข้าใกล้ฉะนั้น

๕. พาหุสัจจะ ความเป็นคนเคยได้ยินได้ฟังมามาก คือ ทรงจำธรรมและรู้ศิลปวิทยามาก หมายถึง ความเป็นผู้คงแก่เรียน อันเกิดจากการศึกษาหาความรู้ด้วยการฟัง การคิด การสอบถาม และการบันทึก แล้วทรงจำนำไปปฏิบัติได้

๖. จาคะ สละให้ปันสิ่งของของตนแก่คนที่ควรให้ปัน หมายถึง ความเสียสละเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปันสิ่งของแก่ผู้อื่น และการสละความสุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่น เป็นการกำจัดความเห็นแก่ตัว ความตระหนี่ใจแคบให้ออกไปจากจิตใจ

๗. ปัญญา รอบรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ หมายถึง ความรู้ความเข้าใจถ่องแท้ในเหตุผล ดีชั่ว ถูกผิด คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ฐิติ ฐิพิจารณา และรู้ที่จะจัดทำ เหตุเกิดปัญญามี ๓ คือ (๑) สุตมยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการศึกษาเล่าเรียน (๒) จินตามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการคิดพิจารณาหาเหตุผล (๓) ภวานามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการฝึกอบรมลงมือปฏิบัติ ตลอดจนถึงปัญญากำหนดเห็นสามัญญลักษณะ ๓ คือ ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นสภาวะไร้ตัวตน ของสังขารธรรม เห็นความเกิดดับของสังขาร กำจัดกิเลส ถึงความสิ้นทุกข์ เข้าถึงความ เป็นพระอรหันต์บุคคล

อริยทรัพย์ ๗ อย่างนี้ เรียกอีกอย่างว่า **พหุการธรรม** ธรรมมีอุปการะมาก เพราะเป็นกำลังหนุนช่วยส่งเสริมในการบำเพ็ญคุณธรรมต่างๆ ยิ่งประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้สำเร็จได้อย่างกว้างขวางไพบุลย์ เปรียบเสมือนคนมีทรัพย์มาก ย่อมสามารถใช้จ่ายทรัพย์เลี้ยงตนเลี้ยงผู้อื่นให้มีความสุข และบำเพ็ญประโยชน์ต่างๆ ได้เป็นอันมาก

สัปปุริสธรรม ๗

๑. **ธัมมัญญตา** ความเป็นผู้รู้จักเหตุ เช่น รู้จักว่า สิ่งนี้เป็นเหตุแห่งสุข สิ่งนี้เป็นเหตุแห่งทุกข์
๒. **อัตถัญญตา** ความเป็นผู้รู้จักผล เช่น รู้จักว่า สุขเป็นผลแห่งเหตุอันนี้ ทุกข์เป็นผลแห่งเหตุอันนี้
๓. **อัตถัญญตา** ความเป็นผู้รู้จักตนว่า โดยชาติตระกูล ยศศักดิ์ สมบัติ บริวาร ความรู้ และคุณธรรมเพียงเท่านั้น แล้วประพฤติตนให้สมควรแก่ที่เป็นอยู่อย่างไร
๔. **มัตถัญญตา** ความเป็นผู้รู้จักประมาณ ในการแสวงหาเครื่องเลี้ยงชีวิตแต่โดยทางที่ชอบ และรู้จักประมาณในการบริโภคแต่พอควร

๕. กาลัญญตา ความเป็นผู้รู้จักกาลเวลาอันสมควรในอันประกอบกิจนั้นๆ
๖. ปริสัจญตา ความเป็นผู้รู้จักประชุมชน และกิจการที่จะต้องประพฤติต่อประชุมชนนั้นๆ ว่า หมู่นี้เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกิจการอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ เป็นต้น
๗. ปุคคัลปิโรปรัญญตา ความเป็นผู้รู้จักเลือกบุคคลว่า ผู้นี้เป็นคนดี ควรคบ ผู้นี้เป็นคนไม่ดี ไม่ควรคบ เป็นต้น

อธิบาย

สัปปุริสธรรม แปลว่า ธรรมของสัตบุรุษ หรือธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ คำว่า สัตบุรุษ หมายถึงคนดี คนที่มีความประพฤติทางกายวาจาใจถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เรียกร้อยดีไม่มีโทษ สัตบุรุษสูงสุดคือ พระพุทธเจ้า ธรรมของสัตบุรุษ หมายถึง หลักธรรมที่ปฏิบัติแล้วทำให้เป็นคนดี มีศีลธรรม เป็นที่เคารพยำเกรงของคนทั่วไป มี ๗ อย่าง คือ

๑. **ธัมมัญญตา ความเป็นผู้รู้จักเหตุ** หมายถึง รู้หลักความจริงที่จะทำให้เกิดผล เช่น รู้ว่าการทำความดีเป็นเหตุแห่งความสุข การทำความชั่วเป็นเหตุแห่งความทุกข์ รู้ว่าอะไรเป็นเหตุแห่งความชั่ว ความเสื่อม อะไรเป็นเหตุแห่งความดี ความเจริญ เป็นต้น ก็จักคาดคะเนผลล่วงหน้าได้ แล้วเลือกทำแต่ความดี ละเว้นความชั่วเสีย

๒. **อัตถัญญตา ความเป็นผู้รู้จักผล** หมายถึง รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่สืบเนื่องมาจากเหตุสามารถสาวไปหาเหตุได้ถูกต้อง เช่น รู้ว่าสุขเป็นผลมาจากเหตุนี้ ทุกข์เป็นผลมาจากเหตุนี้ รู้ว่าได้ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ ก็เป็นผลมาจากประพฤติดุจจริต เป็นต้น

๓. **อัตถัญญตา ความเป็นผู้รู้จักตน** หมายถึง รู้สถานะของตนว่า มีชาติตระกูล ยศศักดิ์ สมบัติ บริวาร ความรู้ ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น เท่าไร อย่างไรแล้ว ประพฤติให้เหมาะสมและรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป เช่น เป็นผู้ใหญ่ต้องปฏิบัติต่อผู้น้อย ด้วยพรหมวิหารธรรม ส่วนผู้น้อยก็ต้องมีความเคารพ อ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ เป็นต้น

๔. **มัตถัญญตา ความเป็นผู้รู้จักประมาณ** หมายถึง รู้จักความพอดี ไม่มากหรือน้อยจนเกินไปในทุกเรื่อง เช่น ในการแสวงหา การรับ การใช้จ่าย เป็นต้น ไม่ใช่จ่ายสุรุ่ยสุร่ายจนเกินฐานะของตน มีรายได้ มีรายจ่าย แต่ก็ต้องมีรายเหลือ หากเป็นบรรพชิต ต้องรู้จักประมาณในการรับและบริโภคปัจจัย ๔ ส่วนคฤหัสถ์ ต้องรู้จักประมาณในการใช้จ่ายโภคทรัพย์ในการเลี้ยงชีพ โดยปฏิบัติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

๕. **กาลัญญตา ความเป็นผู้รู้จักกาล** หมายถึง รู้จักกาลเวลาอันเหมาะสม รู้จักระยะเวลาที่จะต้องใช้ในการประกอบกิจการงานต่างๆ รู้ว่าสิ่งไหนควรทำก่อน สิ่งไหน

ควรทำหลัง รู้ถึงคุณค่าของเวลาและใช้เวลาที่ล่วงเลยไปอย่างคุ้มค่ามีประโยชน์ที่สุด เพื่อให้ตรงเวลา ให้ทันเวลา ผู้รู้จักกาลจึงเป็นคนตรงต่อเวลา

๖. ปริสัณญุตตา ความเป็นผู้รู้จักประชุมชน หมายถึง รู้จักชุมชน สังคม องค์กร และสถานที่ที่ตนต้องติดต่อปฏิสัมพันธ์ รู้หลักการปฏิบัติ กฎกติกา กิริยามารยาทในสถานที่นั้นๆ แล้วปรับตัวให้เข้ากับชุมชน สังคม องค์กร ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม เช่น รู้จักว่าสังคมนี้ต้องปฏิบัติอย่างนี้ ต้องพูดอย่างนี้ เป็นต้น ผู้รู้จักชุมชนเช่นนี้จึงเป็นผู้ไม่เก้อเขิน มีความองอาจกล้ากล้าในที่ทุกสถาน ในกาลทุกเมื่อ

๗. บุคคลปรัญญุตตา ความเป็นผู้รู้จักเลือกบุคคล หมายถึง รู้จักการเลือกคบคน รู้จักเลือกเฟ้นพิจารณาถึงอุปนิสัยใจคอ ความแตกต่างแห่งบุคคล เป็นต้นว่า ผู้นี้เป็นคนดีมีศีลธรรม ควรคบ ผู้นี้เป็นคนไม่ดีไร้ศีลธรรม ไม่ควรคบ เป็นต้น ในที่บางแห่งใช้คำว่า บุคคลัณญุตตา ความเป็นผู้รู้จักบุคคล ก็มี

สัปปุริสธรรม ๗ อย่างนี้ เป็นคุณธรรมเครื่องกำหนดให้รู้ว่าเป็นคนดี ทำให้ผู้ปฏิบัติตามฉลาดรอบรู้เท่าทันทุกเหตุการณ์ ควรแก่การยกย่องนับถือของคนทั่วไป แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระเจ้าจักรพรรดิ ก็ทรงประกอบด้วยสัปปุริสธรรมนี้ จึงทรงสามารถประกาศหลักพุทธธรรมและปกครองอาณาจักรให้เป็นไปด้วยดี ในสัปปุริสธรรม ๗ อย่างนี้ ชื่อว่า ธัมมัญญุตตา ความเป็นผู้รู้จักเหตุสำคัญที่สุด เพราะธรรมทั้งหลายทั้งปวงล้วนเกิดจากเหตุ จะดับก็เพราะเหตุดับก่อน ผู้รู้จักเหตุสามารถคาดคะเนผลข้างหน้าได้ถูกต้อง จะปฏิบัติกิจการใดก็ไม่ผิดพลาดเสียหาย

อัฐฐกะ หมวด ๘

โลกธรรม ๘

๑. มีลาภ	๒. ไม่มีลาภ
๓. มียศ	๔. ไม่มียศ
๕. นินทา	๖. สรรเสริญ
๗. สุข	๘. ทุกข์

อธิบาย

โลกธรรม แปลว่า ธรรมที่ครอบงำสัตว์โลก หมายถึง หลักธรรมดาของโลก มีอยู่คู่กับโลก ซึ่งมนุษย์ในโลกจำต้องประสบด้วยกันทุกคน ไม่มีใครหนีพ้นไปได้ ไม่ว่าจะต้องการหรือไม่ต้องการก็ตาม มี ๘ อย่าง คือ

๑. มีลาภ หมายถึง การได้ทรัพย์สินสิ่งของตามที่ปรารถนา
 ๒. ไม่มีลาภ หมายถึง การไม่ได้สิ่งที่ต้องการ หรือการเสื่อมจากสิ่งที่ได้มาแล้ว
 ๓. มียศ หมายถึง การมีตำแหน่งหน้าที่ที่ชอบใจ มี ๓ อย่างคือ (๑) อีสริยยศ ได้แก่ ความเป็นใหญ่มีอำนาจเหนือผู้อื่น (๒) เกียรติยศ ได้แก่ การมีชื่อเสียงดังกาม (๓) บริวารยศ ได้แก่ การมีบริวารแวดล้อม
 ๔. ไม่มียศ หมายถึง การไม่ได้ตำแหน่งหน้าที่หรือการเสื่อมจากตำแหน่งหน้าที่ที่ได้แล้ว
 ๕. นินทา หมายถึง การถูกตำหนิติเตียน การถูกนินทาว่าร้ายลับหลัง
 ๖. สรรเสริญ หมายถึง การได้รับคำพรรณนาคุณความดี การได้รับยกย่องเชิดชูเกียรติคุณ
 ๗. สุข หมายถึง ความสบายกายและสบายใจ เช่น มีร่างกายแข็งแรง มีสุขภาพจิตดี เป็นต้น
 ๘. ทุกข์ หมายถึง ความไม่สบายกายและไม่สบายใจ เช่น มีสุขภาพกายทรุดโทรม มีจิตใจเศร้าหมอง เป็นต้น
- โลกธรรมนั้น แบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ
๑. อัฐฐารมณั์ อารมณ์ที่น่าปรารถนา ที่คนทั่วไปต้องการ ได้แก่ มีลาภ มียศ สรรเสริญ และสุข

๒. อนิฏฐารมณ อารมณที่ไม่น่าปรารถนา ที่คนทั่วไปไม่ต้องการ ได้แก่ ไม่มีลาภ ไม่มียศ นินทา และทุกข์

โลกธรรมทั้ง ๘ อย่างนี้ ย่อมเกิดขึ้นแก่ปุถุชนและอริยชน แต่ที่แตกต่างกัน คือ ปุถุชนเมื่อประสบโลกธรรม ย่อมไม่เข้าใจสภาพตามความเป็นจริง จึงลุ่มหลงเพลิดเพลีน ยินดียินร้าย ปล่อยใจให้โลกธรรมเข้าครอบงำอำยัจิตใจ พุยุบเรื่อยไปตามโลกธรรมทั้งที่เป็น อิฏฐารมณ และอนิฏฐารมณ จึงไม่พ้นจากความทุกข์ ความโศกเศร้าเสียใจ ส่วนอริยชน เมื่อประสบโลกธรรม ย่อมพิจารณาเห็นว่า โลกธรรมเหล่านี้เกิดขึ้นแล้ว ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมดา จึงไม่ลุ่มหลงมัวเมาในอิฏฐารมณ และไม่เศร้าโศกเสียใจในอนิฏฐารมณ เพราะมีสติรู้เท่าทันตามความเป็นจริง

ผู้ประสบโลกธรรม ๘ อย่างนี้ แล้วไม่ยินดีในฝ่ายอิฏฐารมณ และไม่ยินร้ายในฝ่ายอนิฏฐารมณ ย่อมถึงความเจริญงอกงามไพบุลย์ในธรรม เป็นมงคลแห่งชีวิตอันสูงสุด ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในมงคลสูตรว่า “จิตของผู้ถูกโลกธรรม ๘ ครอบงำแล้ว ย่อมไม่หวั่นไหว ไม่เศร้าโศก ปราศจากกิเลสธูลี ปลอดภัย โปร่ง นับเป็นมงคลสูงสุด”

มรรคมีองค์ ๘

๑. สัมมาทิฏฐิ	ความเห็นชอบ
๒. สัมมาสังกัปปะ	ดำริชอบ
๓. สัมมาวาจา	เจรจาชอบ
๔. สัมมากัมมันตะ	ทำกรณงานชอบ
๕. สัมมาอาชีวะ	เลี้ยงชีวิตชอบ
๖. สัมมาวายามะ	เพียรชอบ
๗. สัมมาสติ	ระลึกชอบ
๘. สัมมาสมาธิ	ตั้งใจไว้ชอบ

อธิบาย

มรรค แปลว่า ทาง หมายถึง ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เป็นข้อปฏิบัติที่พอดี ไม่หย่อนไม่ตึงเกินไป ข้อปฏิบัติแต่ละข้อ เรียกว่า องค์ มีอยู่ ๘ องค์ จึงเรียกว่า มรรคมีองค์ ๘ ได้แก่

๑. สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ หมายถึง ความเห็นที่ถูกต้อง ปัญญาที่แจ้งในอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ปัญญาที่แจ้งในไตรลักษณ์ ในปฏิจจสมุปบาท

๒. **สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ** หมายถึง ความดำริที่ถูกต้อง ความดำริในการพรากออกจากกาม การไม่ผูกพยาบาท และการไม่เบียดเบียนผู้อื่น

๓. **สัมมาวาจา การเจรจาชอบ** หมายถึง การพูดที่ถูกต้อง การพูดที่ปราศจากวจีทุจริต ๔ อย่าง คือ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ และไม่พูดเพื่อเจ้า

๔. **สัมมากัมมันตะ การงานชอบ** หมายถึง การทำงานที่ถูกต้อง ไม่มีโทษปราศจากกายทุจริต ๓ อย่าง คือ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ และไม่ประพฤตินอกใจ

๕. **สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ** หมายถึง การเลี้ยงชีวิตที่ถูกต้อง ประกอบแต่อาชีพสุจริต งดเว้นจากมิถิลาชีพ ที่ผิดศีลธรรม ผิดกฎหมาย มีโทษทั้งทางโลก และทางพุทธบัญญัติ

๖. **สัมมาวายามะ ความพยายามชอบ** หมายถึง ความเพียรพยายามที่ถูกต้อง ความเพียรพยายามในสัมมัตตฐาน ๔ คือ เพียรระวังไม่ให้บาปอกุศลเกิดขึ้น เพียรละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรให้บุญกุศลเกิดขึ้น และเพียรรักษาบุญกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว

๗. **สัมมาสติ ความระลึกชอบ** หมายถึง ความระลึกที่ถูกต้อง ความระลึกไปในสติปัฏฐาน ๔ คือ กาย เวทนา จิต ธรรม

๘. **สัมมาสมาธิ ความตั้งใจชอบ** หมายถึง ความตั้งใจมั่นที่ถูกต้อง ความตั้งใจมั่นในการเจริญฌาน ๔ คือ ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน

มรรคมืองค์ ๘ เรียกอีกหนึ่งอย่างว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” แปลว่า “ทางสายกลาง” ข้อปฏิบัติอย่างกลางๆ พอดีๆ ไม่ตึงเกินไปไม่หย่อนเกินไป เป็นปฏิปทานำไปสู่จุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือ นิพพาน และสงเคราะห์เข้าในไตรสิกขาได้ ดังนี้

๑. สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สงเคราะห์เข้าใน ปัญญาสิกขา

๒. สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สงเคราะห์เข้าใน สีลสิกขา

๓. สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ สงเคราะห์เข้าใน จิตตสิกขา

คิหิปฏิบัติ

กรรมกิเลส ๔

๑. ปาณาติบาต	ทำชีวิตสัตว์ให้ตกลง
๒. อทินนาทาน	ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ ด้วยอาการแห่งขโมย
๓. กาเมสุ มิจฉาจาร	ประพฤติผิดในกาม
๔. มุสาวาท	พูดเท็จ

อธิบาย

กรรมกิเลส แปลว่า กรรมเครื่องเศร้าหมอง หมายถึง การกระทำที่เป็นเหตุให้บุคคลผู้กระทำเศร้าหมอง ไม่ผ่องใสสะอาดบริสุทธิ์ เป็นคนผู้น่ารังเกียจที่สุด มี ๔ อย่างคือ

๑. ปาณาติบาต การทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป คือ การฆ่ามนุษย์และสัตว์ดิรัจฉาน รวมถึงการทำร้ายเบียดเบียนผู้อื่น ด้วยจิตใจโหดร้ายทารุณ ปาณาติบาตนี้ต้องละด้วยการมีเมตตากรุณา

๒. อทินนาทาน การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ หรือการลักขโมยด้วยวิธีการต่างๆ ละเมิดลิขสิทธิ์ กรรมสิทธิ์ ทรัพย์สินของคนอื่น อทินนาทานนี้ต้องละด้วยทานและการประกอบสัมมาชีพ เลี้ยงชีวิตในทางที่ถูกต้องชอบธรรม

๓. กาเมสุ มิจฉาจาร ความประพฤติผิดในกาม หมายถึง การประพฤติผิดล่วงประเวณีในชายหญิงที่มีเจ้าของหวงแหน การเป็นหญิงหลายใจชายหลายคู่ คบชู้คู่ชายหญิงที่ไม่ใช่คู่ครองของตน กาเมสุ มิจฉาจารนี้ต้องละด้วยความสำรวมในกาม ยินดีในคู่ครองของตน

๔. มุสาวาท การพูดเท็จ หมายถึง การพูดโกหกหลอกลวง บิดเบือนจากความจริง มุสาวาทนี้ต้องละด้วยการรักษาสัจจะ พูดแต่คำจริง

กรรมกิเลส ๔ อย่างนี้ ตรงกับพฤติกรรมที่ว่าโหดร้าย มีโอว ใจเร็ว และพูดปด ผู้ที่ทำแม้ข้อใดข้อหนึ่ง เชื่อว่าดำเนินชีวิตผิดจากครรลองคลองธรรมอันดีงามของมนุษย์ เป็นผู้เศร้าหมอง ผู้รู้แต่เพียง ไม่มีความเจริญก้าวหน้าในชีวิต และมีอบายภูมิเป็นที่ไปในภพหน้า

ทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ ๔

๑. **อุฏฐานสัมปทา** ถึงพร้อมด้วยความหมั่นในการประกอบกิจเครื่องเลี้ยงชีวิตที่ดีในการศึกษาเล่าเรียนที่ดี ในการทำฐานะหน้าที่ของตนที่ดี

๒. **อารักขสัมปทา** ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือรักษาทรัพย์ที่แสวงหามาได้ด้วย ความหมั่นไม่ให้เป็นอันตรายก็ดี รักษาการงานของตัวไม่ให้เสื่อมเสียไปก็ดี

๓. **กัลยาณมิตตตา** ความมีเพื่อนเป็นคนดี ไม่คบคนชั่ว

๔. **สมชีวิตา** ความเลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ ไม่ให้ฝืดเคืองนัก ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก

อธิบาย

ทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ หมายถึง ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขในปัจจุบันชาติมี ๔ อย่าง คือ

๑. **อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น** หมายถึง ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญาสอดส่องตรวจตราหาอุบายวิธีสามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี ผู้ที่ขยันหมั่นเพียรเลี้ยงชีพด้วยปัญญา ย่อมประสบความสำเร็จได้โดยไม่ยาก ดังพุทธภาษิตว่า “ปฏิรูปการี จรูวา อุฏฐาตา วินทเต ธนั” ผู้มีความหมั่นเอาธุระ ทำกิจเหมาะสม ย่อมหาทรัพย์ได้”

๒. **อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา** หมายถึง รู้จักคุ้มครองเก็บรักษา โภคทรัพย์ ที่ตนหามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสียไป เพราะทรัพย์สมบัติที่แสวงหามาได้ หากไม่รู้จักเก็บรักษาไว้ด้วยดี ก็ย่อมหมดสิ้นไปแน่นอน

๓. **กัลยาณมิตตตา ความมีเพื่อนเป็นคนดี** หมายถึง รู้จักเลือกเสวนาคบหา แต่คนดี มีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา และไม่คบค้าเสวนากับคนชั่ว คนผู้มีความประพฤติต่ำทราม การคบคนดี มีศีลธรรม ก็เหมือนการมีคนคอยคุ้มครองรักษาในที่มิอันตราย เหมือนมีประทีปแสงสว่างในที่มืดมิด ส่วนการคบคนชั่ว ไม่มีศีลธรรม ก็เหมือนการจุดไฟเผาเรือนตนเอง เพราะคนช้วนำแต่ภัยพิบัติมาให้

๔. **สมชีวิตา ความเลี้ยงชีวิตตามสมควร** หมายถึง รู้จักดำรงชีวิตที่พอดี รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายแล้วเลี้ยงชีวิตแต่พอดี มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือยจนเกินไป รู้จักประหยัดเก็บออมไว้ ใช้ชีวิตให้พอเหมาะแก่ฐานะความเป็นอยู่ของตนเอง

ธรรม ๔ อย่างนี้ เรียกเต็มว่า ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตินิกธรรม ย่อให้จำง่ายว่า อ. อา. ก. ส. เรียกหัวใจเศรษฐี ผู้ที่ปฏิบัติธรรม ๔ อย่างนี้ คือ ขยันหา รักษาดี มีกัลยาณมิตร เลี้ยงชีวิตแต่พอเหมาะ ย่อมมีชีวิตที่สมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ ลาภ ยศ สรรเสริญ และ มิตรไมตรีในปัจจุบันชาตินี้

มิตรปฏิรูป ๔

๑. คนปอกลอก	๒. คนดีแต่พูด
๓. คนหัวประจบ	๔. คนชักชวนในทางฉิบหาย

อธิบาย

มิตรปฏิรูป คือ มิตรเทียม ได้แก่ คนที่เป็นศัตรูผู้มาในร่างของมิตร หรือ อมิตร ในสิ่งคาลกสูตร พระพุทธองค์ทรงแสดงมิตรเทียม มิตรแท้ แก่สิ่งคาลกมาณพ ไว้ ๔ จำพวก คือ

๑. คนปอกลอก มีลักษณะ ๔ อย่าง

- ๑) คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว
- ๒) เสียให้น้อย คิดเอาให้ได้มาก
- ๓) เมื่อมีภัยแก่ตัว จึงรีบทำกิจของเพื่อน
- ๔) คบเพื่อน เพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ของตัว

อธิบาย

คนปอกลอก คือ คนที่มุ่งจะถือเอาของเพื่อนไปอย่างเดียว มีลักษณะ ๔ อย่าง คือ

๑) **คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว** คือ คนผู้มีมือเปล่ามาแล้ว นำเอาของอย่างใดอย่างหนึ่งไปโดยข้างเดียว มีนิสัยหนักไปในทางเห็นแก่ตัว มิได้คิดถึงประโยชน์ของผู้อื่นว่า จะได้รับความเสียหายจากการกระทำของตนแต่อย่างใด

๒) **เสียให้น้อย คิดเอาให้ได้มาก** คือ ให้ของอย่างใดอย่างหนึ่งแต่น้อย แล้วปรารถนาของมากจากเขา เป็นคนเอาเปรียบคน คบกับใครไม่ยอมขาดทุน

๓) **เมื่อมีภัย จึงรีบทำกิจของเพื่อน** คือ เมื่อภัยเกิดขึ้นแก่ตน จึงทำกิจนั้นๆ เหมือนทาสของเขา คนประเภทนี้ไม่ทำกิจในกาลทั้งปวง เมื่อภัยเกิดขึ้นเท่านั้นจึงทำ ไม่ทำด้วยความรัก ไม่ทำด้วยความเต็มใจ ทำเพียงเพื่อให้ตนเองรอดพ้นจากความผิดจากภัยเท่านั้น

๔) คบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์ของตนฝ่ายเดียว คือ คบเพราะรู้ว่าตนจะได้ผลประโยชน์จากเพื่อน ๓ ทาง คือ กำลังทรัพย์ กำลังกาย และกำลังความคิด

๒. คนดีแต่พูด มีลักษณะ ๔ อย่าง

- ๑) เก็บเอาของล่วงแล้วมาปราศรัย
- ๒) อ้างเอาของที่ยังไม่มีมาปราศรัย
- ๓) สงเคราะห์ด้วยสิ่งหาประโยชน์มิได้
- ๔) ออกปากฟังมิได้

อธิบาย

คนดีแต่พูด คือ คนผู้กระทำเพียงคำพูดเท่านั้น แต่ไม่ลงมือกระทำ มีลักษณะ ๔ อย่าง คือ

๑) **เก็บเอาของที่ล่วงแล้วมาปราศรัย** คือ มักอ้างเหตุการณ์ที่ผ่านมาแล้วว่าตนจะทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ให้แต่ไม่ได้ทำ เช่นว่า ทำไม้เพียงมา เมื่อวันนั้นทำไม้ไม่มา เราเตรียมวัสดุสิ่งของไว้ให้ท่านเรียบร้อย แล้วนั่งรอคอยท่าน แต่ก็ไม่เห็นท่านมา เป็นต้น

๒) **อ้างเอาของที่ยังไม่มีมาปราศรัย** คือ ย่อมพูดเหมือนจะสงเคราะห์ด้วยสิ่งที่ยังมาไม่ถึงอย่างนี้ว่า ในวันข้างหน้าถ้ากิจการของเราประสบความสำเร็จ เราจะให้ความช่วยเหลือท่าน เป็นต้น

๓) **สงเคราะห์ด้วยสิ่งหาประโยชน์มิได้** คือ มักพูดว่าเราจะให้สิ่งของเหมาะสมแก่ท่าน ของที่ท่านชอบใจ แต่เมื่อให้ กลับไม่เป็นของตามที่พูดไว้ หรือให้ของที่ไร้ประโยชน์มิได้

๔) **ออกปากฟังมิได้** คือ เมื่อเพื่อนมีธุระจำเป็นเกิดขึ้น ออกปากขอความช่วยเหลือก็แสดงความขัดข้อง โดยอ้างแต่เหตุขัดข้อง เช่น เมื่อเพื่อนพูดว่า เราต้องการใช้รถไปทำธุระจำเป็น ทั้งที่รถสภาพดีอยู่แต่ก็พูดว่า น่าเสียดายจริง รถของเราเสียกำลังซ่อมอยู่ เป็นต้น

๓. คนหัวประจบ มีลักษณะ ๔ อย่าง

๑) จะทำชั่วก็คล้อยตาม	๒) จะทำดีก็คล้อยตาม
๓) ต่อหน้าสรรเสริญ	๔) ถ้อยหลังนินทา

อธิบาย

คนหัวประจบ คือ คนที่มักคล้อยตามเพื่อนที่จะให้ผลประโยชน์แก่ตนได้ มีลักษณะ ๔ อย่างตามหัวข้อที่ตั้งไว้ โดยคนหัวประจบ ๒ ประเภทแรก แสดงให้เห็นถึงความเป็นคนโลเล ฟุ้งไม่ได้ จะทำตามใจเพื่อนทุกอย่าง แม้ให้ทำความชั่วก็ทำตาม แม้เมื่อเพื่อนพูดว่าพวกเราจะไปลักทรัพย์กัน คนหัวประจบจะไม่คัดค้านห้ามปราม แต่กลับสนับสนุนส่งเสริม แม้ในการทำดีก็คล้อยตาม จะตามใจไม่ขัดเพื่อนทุกอย่างเช่นกัน

ส่วน ๒ ประเภทหลัง มีลักษณะเป็นคนกลับกลอก ตรงกับคำที่ว่า “ต่อหน้ามะพลับลับหลังตะโก หรือ หน้าไหว้หลังหลอก” เมื่ออยู่ต่อหน้าเพื่อนก็จะยกแต่ความดีขึ้น พุดสรรเสริญ มิได้มีความจริงใจอย่างที่พูด ครั้นพอลับหลังก็ขุดเอาแต่เรื่องไม่ดี ซึ่งจริงบ้างไม่จริงบ้างมานินทาว่าร้าย

๔. คนชักชวนในทางฉิบหาย มีลักษณะ ๔ อย่าง

- ๑) ชักชวนดื่มน้ำเมา
- ๒) ชักชวนเที่ยวกลางคืน
- ๓) ชักชวนให้มัวเมาในการเล่น
- ๔) ชักชวนเล่นการพนัน

อธิบาย

คนชักชวนในทางฉิบหาย คือ คนผู้ชักชวนในทางเสื่อมแห่งภคทรัพย์ทั้งหลาย ทำให้ชีวิตเสียหายล่มจม มีลักษณะ ๔ อย่าง คือ

๑) **ชักชวนดื่มน้ำเมา** คือ ชักชวนไปดื่มสุราเมรัย ของมึนเมาอันทำให้ประมาทขาดสติ แล้วไปก่อความชั่วต่างๆ ตามมาอีกเป็นอันมาก

๒) **ชักชวนเที่ยวกลางคืน** คือ ชักชวนกันเที่ยวระเริงสนุกสนานในเวลาค่าคืน ซึ่งเป็นเวลาพักผ่อนของคนโดยทั่วไป พวกกันไปเที่ยวเตร่ตามสถานบันเทิง

๓) **ชักชวนให้มัวเมาในการเล่น** คือ ชักชวนกันไปดูการแสดงมหรสพต่างๆ มากเกินไปหามรุ่งหามค่ำ จนไม่มีเวลาพักผ่อน ทำให้เกิดโทษแก่ร่างกายและชีวิตตามมาอย่างมากมาย

๔) **ชักชวนเล่นการพนัน** คือ ชักชวนกันไปตามสถานการพนัน บ่อน คาสีโน เพื่อเล่นไพ่ ไฮโล ถั่ว ม้า มวย หวย การพนันทางด้านกีฬา มีการพนันบอล เป็นต้น เป็นเหตุให้เสียทรัพย์สินเงินทอง บ้าน ที่ดินและสิ่งมีค่าอื่นๆ จนหมดเนื้อหมดตัว

มิตรปฏิรูป คือ มิตรเทียม ไม่ใช่มิตรแท้ หรือเพื่อนไม่ดี ซึ่งมีลักษณะดังกล่าวมานี้ไม่ควรคบ หากใครคบเข้าก็เสื่อมเสีย เปรียบเหมือนปลาเน่า ใครถูกต้องก็พลอยเหม็นไปด้วย เพราะคนที่คบค้าสมาคมกับมิตรเทียม ย่อมมีแต่ความเสียหายล้มเหลวในชีวิต คนเทียมมิตรนั้นเป็นเหมือนเรือที่ไฟไหม้ คอยนำแต่ภัยพิบัติมาให้ผู้ที่ทำตาม ก่อแต่ความเสียหายแห่งชีวิตอย่างใหญ่หลวงให้ เช่น พระเจ้าอชาตศัตรูที่คบหาสมาคมกับพระเทวทัตผู้เป็นมิตรชั่ว เชื่อฟังคำยุยงของพระเทวทัต จึงได้ทำปิตุฆาตอันเป็นอนันตริยกรรม เป็นเหตุให้ตัดอุปนิสัยแห่งโศดาปัตติผลที่จะพึงได้รับในชาตินั้น เพราะฉะนั้น ผู้หวังความเจริญในชีวิตไม่ควรคบคนชั่ว คนเทียมมิตรเป็นอันตราย ควรหลีกเลี่ยงเสียให้ห่างไกล

มิตรแท้ ๔

๑. มิตรมีอุปการะ	๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์
๓. มิตรแนะนำประโยชน์	๔. มิตรมีความรักใคร่

อธิบาย

มิตรแท้ คือ มิตรมีใจดี มิตรที่จริงใจมีความสนิทชิดเชื่อเอื้ออาทรต่อกัน นับว่าเป็นกัลยาณมิตร และควรคบค้าสมาคมกับมิตรเหล่านี้ มีอธิบายดังนี้

๑. มิตรมีอุปการะ มีลักษณะ ๔ อย่าง

- ๑) ป้องกันเพื่อนผู้ประมาทแล้ว
- ๒) ป้องกันทรัพย์สมบัติของเพื่อนผู้ประมาทแล้ว
- ๓) เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งพำนักได้
- ๔) เมื่อมีธุระ ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก

อธิบาย

มิตรมีอุปการะ คือ มิตรที่คอยช่วยเหลือเกื้อกูลในสถานการณ์ต่างๆ มีลักษณะ ๔ อย่าง คือ

๑) **ป้องกันเพื่อนผู้ประมาทแล้ว** คือ มิตรมีอุปการะ เมื่อเห็นเพื่อนประมาท เผลอสติ ซึ่งจะก่อให้เกิดอันตรายอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น เห็นเพื่อนดื่มน้ำเมาแล้วขาดสติ คิดว่าเมื่อเพื่อนเป็นอย่างนี้ใครๆ พึงทำร้ายหรือขโมยทรัพย์สินไป จึงดูแลใกล้ชิด และเมื่อได้สติก็ช่วยตักเตือน เป็นต้น

๒) ป้องกันทรัพย์สินสมบัติของเพื่อนผู้ประมาทแล้ว คือ คอยป้องกันรักษาทรัพย์สินสมบัติของเพื่อนผู้พลั้งเผลอ เช่น เพื่อนไปข้างนอก ไม่มีคนเฝ้าบ้าน โจรจะพึงลักของอย่างใดอย่างหนึ่งไป จึงช่วยสอดส่องดูแลป้องกันทรัพย์สินสมบัติของเพื่อนจากภัยต่างๆ เพราะความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของเพื่อน เป็นต้น

๓) เมื่อมีภัยเป็นที่พึ่งพำนักได้ คือ เมื่อภัยอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น มิตรมีอุปการะกล่าวว่า อย่ากลัวเลย เมื่อสหายเช่นเรายังอยู่ท่านจะกลัวอะไร แล้วขจัดภัยนั้นออกไป เป็นที่พึ่งพำนักได้ หรือ เมื่อเพื่อนมีภัยอันตรายก็สามารถช่วยระงับได้

๔) เมื่อมีฐานะ ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก คือ เพิ่มทรัพย์ให้มากกว่าที่เพื่อนออกปากขอ เมื่อฐานะที่ควรทำเกิดขึ้น มิตรมีอุปการะเห็นสหายมาหาตนแล้วด้วยต้องการใช้สอยทรัพย์ เพื่อระงับทุกข์ที่เกิดขึ้น ก็ยินดีออกทรัพย์ของตนช่วยเหลือด้วยความจริงใจ

๒ มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ มีลักษณะ ๔ อย่าง

- ๑) ขยายความลับของตนแก่เพื่อน
- ๒) ปิดความลับของเพื่อนไม่ให้แพร่งพราย
- ๓) ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ
- ๔) แม้ชีวิตก็อาจสละแทนได้

อธิบาย

มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ คือ มิตรผู้อยู่ด้วยตลอดไม่ทอดทิ้ง เวลาเพื่อนมีสุขก็สุขด้วย พลอยยินดีด้วย เวลาเพื่อนมีความทุกข์ ก็พลอยทุกข์ด้วย ประหนึ่งว่าทุกข์ของเพื่อนคือทุกข์ของตน มีลักษณะ ๔ อย่าง คือ

๑) ขยายความลับของตนแก่เพื่อน คือ ไม่บอกเรื่องอันควรปกปิด ความลับของตนแก่คนอื่นแล้ว บอกแก่เพื่อนผู้เดียวเท่านั้น

๒) ปิดความลับของเพื่อนไม่ให้แพร่งพราย คือ รักษาความลับที่เพื่อนบอกแก่ตนไว้ โดยไม่บอกแก่คนอื่นให้รู้

๓) ไม่ละทิ้งยามวิบัติ คือ เมื่อภัยหรือความวิบัติเสียหายเกิดขึ้น ย่อมไม่ทอดทิ้งกัน อยู่เคียงข้างเสมอ

๔) แม้ชีวิตก็อาจสละแทนได้ คือ เมื่อเห็นว่าชีวิตเพื่อนมีประโยชน์ต่อส่วนรวม ก็สามารถสละชีวิตของตนแก่เพื่อนได้ เมื่อมีภัยเกิดขึ้นไม่คำนึงถึงชีวิตของตน คำนึงถึงความปลอดภัยของเพื่อนเป็นสำคัญ

๓. มิตรแนะนำประโยชน์ มีลักษณะ ๔ อย่าง

๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว	๒) แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี
๓) ให้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง	๔) บอกทางสวรรค์ให้

อธิบาย

มิตรแนะนำประโยชน์ คือ มิตรผู้คอยแนะนำพร่ำสอนในสิ่งที่เป็นสาระประโยชน์ เป็นไปเพื่อความเจริญก้าวหน้าในการดำเนินชีวิต มีลักษณะ ๔ อย่าง คือ

๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว คือ ห้ามปรามเพื่อนจากการทำความชั่ว เช่น ไม่ให้ประพฤติดุจจริตผิดศีลธรรม เป็นต้น

๒) แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี คือ แนะนำให้ประกอบความดี เช่น ให้ทาน รักษา ศีล เจริญภาวนา เป็นต้น

๓) ให้ฟังในสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง คือ ให้ฟังเรื่องที่ดีมีประโยชน์ ละเอียด ทำให้ฉลาด ซึ่งยังไม่เคยฟัง

๔) บอกทางสวรรค์ให้ คือ บอกวิธีปฏิบัติที่เป็นทางนำไปสู่สุคติโลกสวรรค์ เช่น คนที่ให้ทาน รักษาศีล อยู่เสมอ ย่อมเกิดในสวรรค์ เป็นต้น

๔. มิตรมีความรักใคร่ มีลักษณะ ๔ อย่าง

๑) เมื่อทุกข์ ทุกข์ด้วย	๒) เมื่อสุข สุขด้วย
๓) โต้เถียงคนที่พูดติเตียนเพื่อน	๔) รักรองคนที่พูดสรรเสริญเพื่อน

อธิบาย

มิตรมีความรักใคร่ คือ มิตรที่มีน้ำใจเมตตา มีความรักใคร่ปรารถนาดี มีลักษณะ ๔ อย่าง คือ

๑) เมื่อทุกข์ ทุกข์ด้วย คือ เมื่อเห็นหรือได้ยินความสูญเสียบุตรภรรยาหรือบริวารของเพื่อน ก็รู้สึกเศร้าเสียใจไปด้วย โดยเห็นทุกข์ของเพื่อนเหมือนกับทุกข์ของตน

๒) เมื่อสุข สุขด้วย คือ เมื่อได้เห็นหรือได้ยินว่าเพื่อนมีความสุข สมบูรณ์ด้วย โภคสมบัติ หรือได้เป็นใหญ่ ก็พลอยยินดีชื่นชมไปด้วย ประหนึ่งว่าเป็นความสุขของตน

๓) โต้เถียงคนที่พูดติเตียนเพื่อน คือ เมื่อมีคนพูดติเตียนเพื่อนว่า มีรูปชั่วตัวดำ มีชาติตระกูลต่ำ หรือเป็นคนทุศีล ก็ห้ามคนที่กล่าวติเตียนเพื่อนไม่ให้พูดอย่างนั้น

๔) รักรองคนที่สรรเสริญเพื่อน คือ เมื่อมีคนพูดยกย่องเพื่อนว่า มีรูปงาม

น่านับถือ มีชาติตระกูลดี เป็นคนดีมีศีลธรรม ก็สนับสนุนคนที่สรรเสริญเพื่อนของตน

มิตรแท้มีลักษณะ ๔ อย่างดังกล่าวมานี้ จัดเป็นกัลยาณมิตร คือมิตรที่ดี ควรคบ เพราะเป็นเหตุแห่งความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต บุคคลโดยทั่วไป แม้จะมีเพื่อนหนึ่งคน แต่เป็นเพื่อนดี ย่อมดีกว่ามีเพื่อนเป็นร้อย แต่เป็นเพื่อนร้ายแน่นอน ดังเกลือมีดีที่เค็ม เพื่อนมีดีที่คุณ น้ำเค็มกว่าจะมาเป็นเกลือต้องผ่านกรรมวิธี จะมีเพื่อนดี ต้องมีการเลือกคบ เพื่อนดีต้องคอยแบ่งปันช่วยเหลือกัน ปรีกษาหารื้อกันได้ หรือใครมีปัญหาที่พูดคุยกันได้ ใครเหงาก็เข้าไปอยู่เป็นเพื่อน ใครไม่สบายก็ไปเยี่ยมเยียน คอยถามไถ่ไม่ทอดทิ้งกัน ดังคำประพันธ์ว่า “เห็นกันเมื่อยามป่วยไข้ ให้อภัยเมื่อยามมีทุกข์ ปลอดภัยในยามผิตหวัง เป็นพลังในยามอ่อนแอ”

สังคหวัตถุ ๔

๑. ทาน	ให้ปันสิ่งของของตนแก่ผู้อื่นที่ควรให้ปัน
๒. ปิยวาจา	เจรจาจาที่อ่อนหวาน
๓. อัถถจริยา	ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น
๔. สมานัตตตา	ความเป็นคนมีตนเสมอ ไม่ถือตัว

อธิบาย

สังคหวัตถุ แปลว่า ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว หมายถึง หลักธรรมเครื่องสงเคราะห์กัน และกัน ที่ยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่คนไว้ในสามัคคี มี ๔ อย่าง คือ

๑. ทาน คือ การให้ การแบ่งปันสิ่งของแก่ผู้อื่น เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปันช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของแก่คนที่ควรให้ เช่น ผู้ใหญ่มีมารดาบิดา เป็นต้น มีเจตนาจงใจจะอนุเคราะห์บุตรธิดา เป็นต้น บุตรธิดาเป็นต้นนั้นถือว่าเป็นคนที่มารดาบิดาควรให้ ตลอดถึงให้ความรู้ ให้คำแนะนำสั่งสอนเพื่อเตือนสติ และการให้อภัยแก่ผู้อื่น

๒. ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ คือ การพูดด้วยวาจาเป็นที่รัก ดุดตี่มน้ำใจ หรือ ซาบซึ้งใจ ได้แก่ การกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรี และความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ ประกอบด้วยเหตุผล เป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยอมตาม

๓. อัถถจริยา คือ ความประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ได้แก่ การบำเพ็ญตนให้เป็นคนมีประโยชน์ต่อผู้อื่น ขวนขวายช่วยเหลือกิจธุระของผู้อื่นโดยไม่นิ่งดูตาย ช่วยบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์ของสังคม ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมผู้อื่นในทางจริยธรรมเพื่อแสดงอัธยาศัยไมตรีอันน่านับถือ

๔. **สมานัตตตา** คือ ความเป็นผู้วางตนได้เหมาะสม ทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอในคนทั่วไปโดยไม่ถือตัว คือไม่หยิ่งจองหองเมื่อได้ดีมีฐานะ และไม่ปล่อยตัวคือไม่ประพฤติตัวต่ำต้อยน้อยหน้าลงมาจากงาม แม้ในคราวสุขหรือทุกข์ก็ร่วมรับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี

สังคหัตถ์ทั้ง ๔ อย่างนี้ นับว่าเป็นธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจกันไว้ในโลก เหมือน สลักเพชรรถุมรถที่แล่นไปอยู่ไฉนนั้น ถ้าธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจเหล่านี้ไม่พึงมี มารดา บิดาก็จะพึงไม่ได้รับความนับถือหรือการบูชาจากบุตรธิดา ทั้งยังเป็นไปเพื่อความมี พวกรับบวรเป็นจำนวนมาก ธรรมหมวดนี้กำหนดจดจำอย่างง่าย ๆ คือ **โอบอ้อมอารี วจีไพเราะ สงเคราะห์ชุมชน วางตนให้เหมาะสม**

ธรรมของฆราวาส ๔

๑. สัจจะ	สัตย์ซื่อต่อกัน
๒. ทมะ	รู้จักข่มจิตของตน
๓. ขันติ	อดทน
๔. จาคะ	สละให้ปันสิ่งของของตนแก่คนที่ควรให้ปัน

อธิบาย

ฆราวาสธรรม แปลว่า ธรรมของฆราวาส หมายถึง ธรรมสำหรับการครองเรือน หรือหลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ อันนำไปสู่ความสุข ความเจริญ มี ๔ อย่าง คือ

๑. **สัจจะ สัตย์ซื่อต่อกัน** หมายถึง ความจริงใจซื่อตรงต่อกัน ไม่คดโกง ไม่หลอกลวงกันและกัน ได้แก่ความซื่อสัตย์ระหว่างบุคคลที่เกี่ยวข้องกัน เช่น สามีภรรยา มีความซื่อสัตย์ต่อกัน มารดาบิดาและบุตรธิดามีความซื่อสัตย์ต่อกัน ญาติพี่น้องมีความซื่อสัตย์ต่อกัน เพื่อนบ้านมีความซื่อสัตย์ต่อกัน เป็นต้น

๒. **ทมะ รู้จักข่มจิตของตน** หมายถึง การฝึกฝนข่มใจ ฝึกนิสัยปรับตัว รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดตัดนิสัยแก้ไขข้อบกพร่อง ปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา ได้แก่ การบังคับควบคุมจิตใจไม่ให้ทะเยอทะยานใฝ่สูงเกินขอบเขต ไม่ให้โกรธเคืองมุทะลุเอาแต่อารมณ์ตนเองเป็นใหญ่ ไม่ให้ลุ่มหลงในรูป เสียงที่เข้ายวนใจ เป็นต้น โดยเป็นคนยอมรับฟังเหตุผลของผู้อื่น เช่น สามีภรรยาฟังเหตุผลกันและกันแล้วปรับตัว ปรับนิสัยเข้าหากัน เป็นต้น

๓. **ขันติ อดทน** หมายถึง มีความอดทนต่อการทำหน้าที่การทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็งไม่หวั่นไหว มั่นคงในจุดหมาย ไม่เดี๋ยวดาลง่าย เมื่อประสบปัญหาอุปสรรคต่างๆ ก็ไม่ท้อถอย มีความอดทนต่อความลำบากในการทำงานเลี้ยงชีพ ต่อทุกขเวทนา และต่อคำดูถูกเหยียดหยาม ตลอดถึงการมีจิตเข้มแข็งในการถอนตัวออกจากความชั่วและพยายามทำความดี

๔. **จาคะ สละให้ปันสิ่งของของตนแก่คนที่ควรให้ปัน** หมายถึง ความเสียสละได้แก่ การแบ่งปันสิ่งของที่ตนมีอยู่ให้แก่คนที่สมควรให้ เป็นคนใจกว้างพร้อมสละความสุขสบายและผลประโยชน์ส่วนตนเพื่อผู้อื่นได้ พร้อมทั้งจะรับฟังความทุกข์ ความเดือดร้อนและความต้องการของผู้อื่น แล้วพิจารณาให้ความช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ตามควร ไม่เป็นคนใจแคบเห็นแก่ตัว ตลอดถึงการรู้จักสละกิเลสให้ภัยผู้อื่น

ฆราวาสธรรมทั้ง ๔ อย่างนี้ เป็นธรรมช่วยควบคุมให้คนในตระกูล ในครอบครัวมีความสมานสามัคคีกลมเกลียวกัน เข้าใจไว้ใจกันและกัน ทำให้ชีวิตในการครองเรือนมีความสุขความเจริญมั่นคง ตามสมควรแก่ชีวิตฆราวาส เพราะตามความเป็นจริง สิ่งที่ฆราวาสต้องการมากที่สุด ก็คือ ครอบครัวที่เป็นสุข การมีบ้านอยู่ มีคู่เกล้า มีข้าวกิน มีสินใช้ แต่จิตใจต้องมีคุณธรรมด้วย ฆราวาสธรรมนี้เป็นเสมือนยานานวิเศษที่ทำให้ความรักของคนที่มีคู่ครองมั่นคงยั่งยืน รักจะไม่ร้าง บ้านจะไม่ร้าง เพราะมีธรรม ๔ อย่างนี้คอยค้ำยันให้ความรักมั่นคงแนบแน่นตลอดไป

มิจฉาวณิขชา ๕

๑. ค้าขายเครื่องประหาร
๒. ค้าขายมนุษย์
๓. ค้าขายสัตว์เป็นสำหรับฆ่าเพื่อเป็นอาหาร
๔. ค้าขายน้ำเมา
๕. ค้าขายยาพิษ

อธิบาย

มิจฉาวณิขชา แปลว่า การค้าขายที่ผิดธรรม หมายถึง การค้าขายที่ไม่ถูกต้องก่อความเดือดร้อนให้แก่มนุษย์และสัตว์อื่น ซึ่งอุบาสกอุบาสิกาไม่ควรประกอบ มี ๕ อย่างคือ

๑. **ค้ำขายเครื่องประหาร** คือ ค้ำขายอาวุธในการฆ่าทำลายมนุษย์และสัตว์ เช่น หอก ดาบ ปืน ระเบิด เครื่องจับสัตว์ เป็นต้น

๒. **ค้ำขายมนุษย์** คือ การค้ำขายมนุษย์เพื่อประโยชน์ทางธุรกิจของตนโดยไม่ชอบธรรม เช่น ค้ำขายมนุษย์เป็นทาส ค้ำขายแรงงานกรรมกรเพื่อทรมาน เอาไรต์เอาเปรียบค้ำขายเด็กหรือสตรีเพื่อให้บริการทางเพศ เป็นต้น

๓. **ค้ำขายสัตว์เป็นสำหรับฆ่าเพื่อเป็นอาหาร** คือ ค้ำขายสัตว์เพื่อฆ่าเป็นอาหาร ถ้าเป็นสัตว์ใหญ่มีคุณมาก ก็จะมีโทษรุนแรง เช่น วัว ควาย เป็นต้น

๔. **ค้ำขายน้ำเมา** คือ ค้ำขายยาเสพติดของมีนเมาทุกชนิด เช่น สุรา เบียร์ เป็นต้น รวมถึง ยาบ้า ยาอี ผีน เฮโรอีน กัญชา หรือสารเสพติดให้โทษอื่นๆ ก็จัดเข้าในข้อนี้

๕. **ค้ำขายยาพิษ** คือ ค้ำขายสารพิษสำหรับฆ่าหรือทำลายชีวิตมนุษย์และสัตว์ทั้งปวง เช่น ยาฆ่าแมลง ยาเบื่อหนู เป็นต้น

การค้ำขาย ๕ อย่างนี้ เป็นข้อห้ามสำหรับอุบาสกอุบาสิกา ไม่ให้ประกอบเพราะก่อให้เกิดการเบียดเบียนชีวิตและความสุขของผู้อื่น เป็นไปเพื่อความโหดเหี้ยมเลวทรามไร้มนุษยธรรม คนทั่วไปอาจประกอบแล้วไม่ผิดกฎหมาย เพราะได้รับใบอนุญาตประกอบกิจการ เช่น กิจการสถานบันเทิง กิจการค้ำขายอาวุธ กิจการโรงฆ่าสัตว์ เป็นต้น ล้วนเป็นสิ่งที่คนปัจจุบันเห็นเป็นเรื่องธรรมดา แต่ในพระพุทธศาสนาเห็นว่า เป็นอาชีพที่ก่อให้เกิดการทำร้ายเบียดเบียนคนอื่นหรือสัตว์อื่น อุบาสกอุบาสิกาผู้หนึ่งใกล้พระรัตนตรัยควรถือเคร่งครัดกว่าคนทั่วไป ไม่ควรประกอบเด็ดขาด

สมบัติของอุบาสก ๕

๑. ประกอบด้วยศรัทธา
๒. มีศีลบริสุทธิ
๓. ไม่ถือมงคลตื่นข่าว คือ เชื่อกรรม ไม่เชื่อมงคล
๔. ไม่แสวงหาเขตบุญนอกพุทธศาสนา
๕. บำเพ็ญบุญแต่ในพุทธศาสนา

อธิบาย

สมบัติของอุบาสก หรือ อุบาสกธรรม หมายถึง คุณสมบัติประจำตัวของอุบาสกอุบาสิกาผู้ปฏิบัติตนจนถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะที่พึ่งอย่างแท้จริง มี ๕ อย่าง คือ

๑. ประกอบด้วยศรัทธา หมายถึง อุบาสกอุบาสิกาจะต้องมีศรัทธาความเชื่ออย่าง มีเหตุมีผล ประกอบด้วยปัญญา คือไม่เชื่ออย่างงมงาย ตามหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนา ๔ อย่าง คือ (๑) กัมมศรัทธา เชื่อเรื่องกรรม (๒) วิปากศรัทธา เชื่อผลของกรรมว่า ให้ผลจริง ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว (๓) กัมมัสสกตาศรัทธา เชื่อว่าทุกคนมีกรรมเป็น ของตนเอง ไม่มีผู้ใดมาบังคับบัญชาให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ได้ (๔) ตถาคตโพธิศรัทธา เชื่อ ปัญญาการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าว่าเป็นพระสัพพัญญู รู้จริงทุกสรรพสิ่ง ศรัทธาทั้ง ๔ อย่างนี้ สามารถพิสูจน์ได้ด้วยหลักการแห่งปัญญา มีเหตุผลสามารถพิสูจน์ได้ทุกกาลสมัย

๒. มีศีลบริสุทธ์ หมายถึง อุบาสกอุบาสิกาต้องตั้งมั่นในศีล ๕ ศีล ๘ เพื่อเป็นการ ฝึกหัดกาย วาจาให้สงบเรียบร้อย และได้ชื่อว่าเป็นคนดีมีศีลธรรม ทั้งนี้เพราะศีล เป็นพื้นฐาน รากแก้วของคุณงามความดีทั้งปวง ดังข้อความในขุททกนิกาย เถรคาถา ว่า “ศีลนั้นเป็นที่พึ่งแรกของมนุษย์ เป็นมารดาแห่งความดีงาม และเป็นประมุขของคุณธรรม ทั้งปวง”

๓. ไม่ถือมงคลตื่นข่าว คือ เชื่อกรรม ไม่เชื่อมงคล หมายถึง อุบาสกอุบาสิกา ต้องเชื่อกรรม ต้องมุ่งหวังผลจากการกระทำและการงานเป็นสำคัญ มิใช่หวังผลจาก สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเทพเจ้าใดจะมาบันดาลให้เกิดความสุข โชคลาภ การถือมงคลตื่นข่าวนี้ เป็นความเชื่อคำเล่าลือที่ขาดการพินิจพิจารณาด้วยปัญญา เช่น ลือกันว่ามีย่านน้ำศักดิ์สิทธิ์ กินแล้วหายจากโรคร้าย ก็แตกตื่น เสียเงินเสียทอง เสียเวลาไป หรือลือกันว่ามีสำนัก ร้างทรงบอกใบ้ให้หวยแม่ก็พากันไปเสี่ยงโชค เป็นต้น อุบาสกอุบาสิกาไม่ควรแตกตื่น เช่นนั้น

๔. ไม่แสวงหาเขตบุญนอกพุทธศาสนา หมายถึง อุบาสกอุบาสิกาต้องเชื่อมั่นใน พระพุทธศาสนาว่ามีเขตบุญที่ประเสริฐยอดเยี่ยมที่สุดในโลก ทำบุญแล้วย่อมได้อานิสงส์ ผลบุญจริง ได้แก่ การทำบุญกับพระภิกษุสงฆ์ผู้เป็นอริยสงฆ์และสมมติสงฆ์ที่ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ศึกษาปฏิบัติตามพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าแล้วนำมาสั่งสอนมนุษย์ให้รู้ และปฏิบัติตาม

๕. บำเพ็ญบุญแต่ในพุทธศาสนา หมายถึง อุบาสกอุบาสิกาต้องกระทำการ ส่งเสริมสนับสนุนกุศลกิจ และชวนชววยในการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาเป็นเบื้องต้น เพราะกุศลกิจในพระพุทธศาสนายังมีมากมายที่จะให้พุทธศาสนิกชนได้ร่วมกันบำเพ็ญ ส่งเสริม ทำนุบำรุงเพื่อเป็นบุญเป็นกุศล เป็นสิริมงคลแก่ชีวิต ฉะนั้น พุทธศาสนิกชนจึง ควรทำกุศลกิจในพระพุทธศาสนาให้ดีเสียก่อน จึงค่อยไปบำเพ็ญบุญตามลัทธิศาสนา หรือ ประเพณีอื่นๆ โดยไม่ผิดศีลธรรม ท่านก็ไม่ห้าม

อุบาสกอุบาสิกาผู้ประกอบด้วยสมบัติของอุบาสก ๕ อย่างนี้ ได้ชื่อว่ามีจิตวิญญานแห่งความเป็นพุทธศาสนิกชน มีสรัณะที่พึ่งอย่างมั่นคง มีจุดยืนไม่หวั่นไหวไม่เอนเอียงไปตามมวงคลตื้นช่าว และอุบาสกอุบาสิกาผู้เข้าถึงพระรัตนตรัยอย่างแท้จริง ย่อมได้รับการยกย่องว่า เป็นอุบาสกอุบาสิกาแก้ว ส่วนอุบาสกอุบาสิกาที่ไม่ประกอบด้วยคุณสมบัติ ๕ อย่างนี้ ย่อมถูกตำหนิว่าเป็นอุบาสกอุบาสิกาต่ำช้าเศร้าหมองน่าตีเตียน

ทิส ๖

๑. ปุรัตถิมทิส	คือ ทิสเบื้องหน้า มารดาบิดา
๒. ทักขินทิส	คือ ทิสเบื้องขวา อาจารย์
๓. ปัจฉิมทิส	คือ ทิสเบื้องหลัง ภรรยา
๔. อุตตรทิส	คือ ทิสเบื้องซ้าย มิตร
๕. เภฏฐิมทิส	คือ ทิสเบื้องต่ำ บ่าว
๖. อุปริมทิส	คือ ทิสเบื้องบน สมณพราหมณ์

อธิบาย

ทิส ในที่นี้ หมายถึง บุคคลประเภทต่างๆ ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทางสังคมดุจทิสที่อยู่รอบตัว มี ๖ ทิส คือ

๑. **ปุรัตถิมทิส** คือทิสเบื้องหน้า ได้แก่ มารดาบิดา เพราะท่านทั้งสองเป็นผู้มีอุปการคุณแก่บุตรธิดาก่อนคนอื่นๆ ดังนั้น บุตรธิดาพึงบำรุงมารดาบิดาด้วยกิจ ๕ อย่าง คือ

๑) **ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ** คือ มารดาบิดาเลี้ยงเรามาด้วยกิจต่างๆ มิให้ตีเม่น้ำนม เลี้ยงดูและคอยเอาใจใส่ประคับประคองมาจนเติบโต ดังนั้น บุตรธิดาจึงต้องเลี้ยงดูท่านทั้งสองให้มีความสุขสบาย เหมือนที่ท่านทั้งสองเคยทำแก่เรามาก่อน

๒) **ทำกิจของท่าน** คือ มารดาบิดามอบหมายการงานใดๆ ให้ทำ ก็ควรยินดีรีบทำการงานนั้นๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยความเรียบร้อย การงานทุกอย่างที่สามารถช่วยได้แม้ท่านไม่ได้บอกปากใช้ให้ทำ บุตรธิดาที่ดีก็ควรชวนชววยจัดทำเสียเอง

๓) **ดำรงวงศ์สกุล** คือ บุตรธิดาที่ดีควรรักษาเกียรติ ขนบธรรมเนียมของวงศ์สกุลไว้ไม่ให้เสื่อม ไม่ทำทรัพย์สมบัติ เงินทอง เป็นต้น ของมารดาบิดาให้สูญเสียไปโดยไม่จำเป็น และไม่ยกเลิกกิจการงานบุญที่มารดาบิดาหรือวงศ์ตระกูลได้ปฏิบัติสืบต่อกันมา

๔) **ประพடுத்தินให้เป็นผู้ควรรับทรัพย์มรดก** คือ ประพடுத்தินแต่สิ่งที่ดีมีประโยชน์ อันเป็นเหตุนำความสุขความเจริญมาสู่ตนและวงศ์ตระกูล เว้นจากความชั่วต่างๆ ไม่ประพடுத்தินเป็นคนเสเพล ไม่ทำให้มารดาบิดาเดือดร้อน ประพடுத்தินอยู่ในโอวาท คำสั่งสอนของท่านด้วยดี

๕) **เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน** คือ การทำบุญอุทิศให้แก่ มารดาบิดาผู้ล่วงลับไปแล้ว เป็นส่วนหนึ่งแห่งการตอบแทนบุญคุณ บุตรธิดาที่ดีต้องทำ ทานอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้ท่านทั้งสองผู้ล่วงลับไปแล้ว และทำเป็นประจำตามโอกาส อันควร

มารดาบิดาได้รับบำรุงเช่นนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์บุตรธิดา ด้วยกิจ ๕ อย่าง คือ

๑) **ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว** คือ ห้ามไม่ให้ทำความชั่วทั้งในปัจจุบันและอนาคต ตีเตียนว่ากล่าวบุตรที่กระทำความชั่ว มารดาบิดาที่ดีต้องบอกโทษของการทำความชั่ว เช่น ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ เป็นต้น ว่ามีโทษมหันต์ทั้งในชาตินี้และในชาติหน้า แล้วห้ามปราม บุตรธิดาไม่ให้ทำความชั่วทั้งปวง

๒) **ให้ตั้งอยู่ในความดี** คือ ให้ดำรงอยู่ในกุศลทั้งหลาย มีการให้ทาน รักษาศีล ฟังธรรม เป็นต้น ตลอดถึงคุณความดีอย่างอื่นที่บัณฑิตสรรเสริญ มารดาบิดาที่ดีต้องบอก ผลของการทำดีเหล่านั้นว่ามีอันสงส์มากทั้งในชาตินี้และในชาติหน้า แล้วชักชวนจงใจ โนมน้าวให้บุตรธิดาทำความดี เหมือนเศรษฐีอนาถปิณฑิกะที่จ้างลูกไปฟังธรรมรักษาศีล

๓) **ให้ศึกษาศิลปวิทยา** คือ มารดาบิดาที่ดีต้องสนับสนุนส่งเสริมให้บุตรธิดา ได้ศึกษาเล่าเรียนเมื่อถึงวัยอันสมควรแก่การศึกษา เพื่อให้ลูกมีความรู้ความสามารถใน วิทยาการต่างๆ เพื่อการประกอบอาชีพในอนาคต

๔) **หาคู่ครองที่สมควรให้** คือ เมื่อบุตรธิดาถึงวัยที่สมควรหาคู่ครอง ควร แต่งงาน มารดาบิดาที่ดีก็ต้องการคู่ครองที่ดีมีความเหมาะสมให้ เช่น มีรูป ตระกูล ศีล และปัญญา เป็นต้น ที่เสมอกัน

๕) **มอบทรัพย์ให้ในสมัย** คือ มารดาบิดาที่ดีต้องมอบทรัพย์สมบัติให้แก่บุตร ธิดาในโอกาสอันควร เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในแต่ละวันบ้าง เพื่อการศึกษาเล่าเรียนบ้าง เพื่อ ใช้ทำบุญกุศลบ้าง หรือแม้กระทั่งให้ในเวลาพิเศษ เช่น ในวันเกิด วันแต่งงาน เป็นต้น

๒. **ทักษิณทิต ทิศเบื้องขวา** ได้แก่ **ครูอาจารย์** เพราะท่านได้แนะนำพร่ำสอน ชี้ผิดชี้ถูกให้แก่ศิษย์ เปรียบเหมือนมือข้างขวาที่ต้องทำงานประจำที่สำคัญของเรา ดังนั้น ศิษย์พึงบำรุงอาจารย์ ด้วยกิจ ๕ อย่าง คือ

๑) **ด้วยลุกขึ้นยืนรับ** คือ เมื่อเห็นครูอาจารย์มาแต่ไกลต้องลุกขึ้นจากที่นั่งไปทำการต้อนรับ รับสิ่งของจากมือ จัดที่นั่งอันเหมาะสมให้ท่านแล้วทำกิจต่างๆ ตามสมควร

๒) **ด้วยเข้าไปยืนคอยรับใช้** คือ เอาใจใส่ดูแลช่วยเหลือการงานของท่าน แม้ท่านจะใช้หรือมิได้ใช้ให้ทำ ถ้าเห็นเป็นการสมควรก็ทำ

๓) **ด้วยเชื่อฟัง** คือ เอาใจใส่ในการศึกษาเล่าเรียน ตั้งอยู่ในโอวาทของครูอาจารย์ และเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย

๔) **ด้วยอุปัฏฐาก** คือ คอยปรนนิบัติรับใช้ท่าน เมื่อท่านเจ็บป่วยก็ช่วยรักษาพยาบาล

๕) **ด้วยเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ** คือ ในเวลาที่ท่านสอนก็ตั้งใจฟังโดยเคารพ ไม่ดูหมิ่นครูอาจารย์ ไม่คะนองกายวาจา ให้เกียรติครูอาจารย์

ครูอาจารย์ได้รับบารุณนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์ศิษย์ ด้วยกิจ ๕ อย่าง คือ

๑) **แนะนำดี** คือ แนะนำกิจกรรมารยาทที่ดีในสังคม สั่งสอนให้ประพฤติตนเป็นคนดี ไม่ให้คบคนชั่วเป็นมิตร ให้คบคนดีมีศีลธรรม

๒) **ให้เรียนดี** คือ ให้เรียนวิชาที่เป็นประโยชน์ทั้งทางโลกและทางธรรม สอนให้เข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง ชี้แจงอธิบายเนื้อหาสาระวิชาการอย่างละเอียดถี่ถ้วน หาวิธีการสอนให้ศิษย์เข้าใจโดยง่าย

๓) **บอกศิลปะให้สิ้นเชิง ไม่ปิดบังอำพราง** คือ สอนทุกอย่างที่รู้ มีประโยชน์แก่ศิษย์ โดยไม่ปิดบังอำพราง ไม่มีจิตใจคับแคบริษยา ไม่ตระหนี่ความรู้ ด้วยเกรงว่าศิษย์จะเก่งกว่าตน

๔) **ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง** คือ ให้รางวัลหรือประกาศเกียรติคุณ ยกย่องสรรเสริญคุณความดีความสามารถของศิษย์ให้ปรากฏทั้งในหมู่เพื่อนและสังคมทั่วไป

๕) **ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย (จะไปทางทิศไหนก็ไม่อดอยาก)** คือ ฝากเพื่อนหรือผู้ใดผู้หนึ่งให้อำนวยความสะดวก และให้มีความปลอดภัย ศิษย์จะไปในที่ใดๆ ก็ไม่ให้ได้รับความลำบาก

๓. **ปัจฉิมทิศ ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ ภรรยา** เพราะเป็นผู้คอยสนับสนุนอยู่เบื้องหลังสามีพึงบารุณด้วยกิจ ๕ อย่าง คือ

๑) **ด้วยยกย่องนับถือว่าเป็นภรรยา** คือ เลี้ยงดูให้มีความสุข ยกย่องให้เกียรติอยู่เสมอทั้งในบ้านและนอกบ้าน

๒) **ด้วยไม่ดูหมิ่น** คือ ไม่กล่าวดูถูกเหยียดหยามให้เจ็บช้ำน้ำใจ

๓) **ด้วยไม่ประพฤตินอกใจ** คือ มีความซื่อสัตย์จริงใจ ไม่คบหญิงอื่นในทาง

๔) **ด้วยมอบความเป็นใหญ่ให้** คือ มอบกิจการงานทุกอย่างภายในบ้านให้จัดการดูแล

๕) **ด้วยให้เครื่องแต่งตัว** คือ ให้เครื่องประดับเป็นของขวัญตามโอกาสต่างๆ เช่น วาระครบรอบวันเกิด วาระครบรอบวันแต่งงาน เป็นต้น

ภรรยาได้รับการบำรุงฉะนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์สามี ด้วยกิจ ๕ อย่าง คือ

๑) **จัดการงานดี** คือ จัดการงานภายในบ้านให้เรียบร้อย ไม่ให้ขาดตกบกพร่อง เช่น ดูแลทำความสะอาดบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เป็นต้น

๒) **สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามีดี** คือ ให้ความช่วยเหลือญาติมิตรของสามี ด้วยความเต็มใจไม่รังเกียจ

๓) **ไม่ประพฤตินอกใจสามี** คือ มีความซื่อสัตย์จริงใจต่อสามี ไม่คบขู้ขู่ชาย

๔) **รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ไว้** คือ ดูแลรักษาทรัพย์สมบัติ รู้จักจัดสรรรายได้ให้เหมาะสมกับฐานะ ว่าส่วนไหนควรจ่าย ส่วนไหนควรเก็บ

๕) **ขยันไม่เกียจคร้านในกิจการงานทั้งปวง** คือ เอาใจใส่ทำการงานทั้งภายในบ้านและนอกบ้าน ขยันไม่เกียจคร้านในการทำการงานทุกอย่าง

๔. **อุตตริทศ ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตร** เพราะได้ช่วยเหลือเราเมื่อคราวจำเป็น เปรียบเหมือนมือซ้าย ดังนั้น บุคคลพึงบำรุงมิตร ด้วยกิจ ๕ อย่าง คือ

๑) **ด้วยให้ปัน** คือ มีใจกว้าง ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว แบ่งปันสิ่งของให้มิตรตามสมควร

๒) **ด้วยเจรจาถ้อยคำไพเราะ** คือ พูดจาด้วยคำไพเราะ อ่อนหวาน จริงใจ มีสาระประโยชน์ ถูกกาลเทศะ

๓) **ด้วยประพฤติประโยชน์** คือ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้วยกำลังกาย กำลังทรัพย์ กำลังสติปัญญา ตามที่สามารถจะช่วยเหลือได้

๔) **ด้วยความเป็นผู้มีตนเสมอ** คือ เมื่อตนได้ดีมีลาภยศก็ไม่เหยียง มิตรตกอับก็ไม่ทับถม ปฏิบัติตนเสมอต้นเสมอปลาย ร่วมสุขร่วมทุกข์ในทุกที่ทุกสถาน

๕) **ด้วยไม่แก้งกล่าวให้คลาดจากความเป็นจริง** คือ มีความซื่อสัตย์จริงใจต่อมิตร ไม่กล่าวคำลวงให้มิตรเข้าใจผิดเป็นอย่างอื่น อันเป็นเหตุนำความเสียหายมาให้แก่มิตร

มิตรได้รับบำรุงฉะนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์มิตรตอบ ด้วยกิจ ๕ อย่าง คือ

๑) **รักษามิตรผู้ประมาทแล้ว** คือ เมื่อมิตรเผลอหลงผิดก็หาทางให้ถอนตัวกลับมาในทางถูก เช่น ให้เลิกจากการเป็นนักเลงการพนัน เป็นต้น

๒) **รักษาทรัพย์ของมิตรผู้ประมาทแล้ว** คือ ป้องกันรักษาทรัพย์สมบัติของ

เพื่อนผู้ปลั่งเปลอ เช่น เมื่อมิตรหลงผิดติดการพนัน จนต้องขายสมบัติ ก็ช่วยซื้อไว้ก่อน แล้วขายคืนให้ภายหลังโดยไม่คิดกำไร เป็นต้น

๓) **เมื่อมีภัย เอาเป็นที่พึ่งพำนักได้** คือ เมื่อภัยอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นก็ยินดี ช่วยเหลือเกื้อกูลให้มิตรรู้สึกเย็นใจในยามเดือดร้อน

๔) **ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ** คือ ไม่เมินเฉยในยามมิตรตกทุกข์ได้ยาก เมื่อเกิดความวิบัติยากเข็ญอย่างใดอย่างหนึ่งแก่มิตร ก็ช่วยเหลือปลดเปลื้องให้พ้นจากวิบัติเหล่านั้น

๕) **นับถือตลอดถึงวงศ์ของมิตร** คือ เคารพนับถือให้เกียรติไม่เหยียดหยามมิตร ตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตรประดุจว่าเป็นญาติของตน

๕. **เหฏฐิมทิต ทิศเบื้องต่ำ** ได้แก่ บ่าว (คนรับใช้, คนงาน, ลูกจ้าง) เพราะเป็นผู้ช่วยทำการงานต่างๆ เป็นฐานกำลังให้ นายพึงบำรุงด้วยกิจ ๕ อย่าง คือ

๑) **ด้วยจัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง** คือ ให้ทำงานเหมาะสมกับกำลังความรู้ ความสามารถ และเวลา

๒) **ด้วยให้อาหารและรางวัล** คือ ให้ค่าจ้างอันสมควรแก่การงานให้เลี้ยงชีพได้อย่างสบายไม่ฝืดเคือง และให้รางวัลพิเศษตามโอกาส

๓) **ด้วยรักษาพยาบาลในเวลาเจ็บไข้** คือ มีสวัสดิการ เมื่อลูกจ้างหรือคนรับใช้เจ็บไข้ ก็ช่วยดูแลรักษาพยาบาล

๔) **ด้วยแจกของมีรสแปลกประหลาดให้กิน** คือ ให้ของบริโภคที่มีรสอร่อย แก่ลูกจ้างหรือคนรับใช้บ้าง ในบางครั้ง

๕) **ด้วยปล่อยในสมัย** คือ อนุญาตให้ลูกจ้างหรือคนรับใช้หยุดงานเพื่อพักผ่อน หย่อนใจตามโอกาสอันสมควร เช่น วันปีใหม่ วันสงกรานต์ เป็นต้น

บ่าวหรือลูกจ้างเมื่อได้รับการบำรุงฉะนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์นาย ด้วยกิจ ๕ อย่าง คือ

๑) **ลุกขึ้นทำการงานก่อนนาย** คือ มีความขยันลุกขึ้นทำงานก่อนนาย หรือก่อนเวลาที่กำหนดไว้

๒) **เลิกการงานทีหลังนาย** คือ ทำงานให้เต็มเวลา ไม่เลิกงานก่อนนายหรือก่อนเวลาที่กำหนดไว้

๓) **ถือเอาแต่ของที่นายให้** คือ ไม่หยิบฉวยสิ่งของอะไรๆ ที่นายยังไม่อนุญาตถือเอาเฉพาะสิ่งของที่นายให้เท่านั้น

๔) **ทำการงานให้ดีขึ้น** คือ รักงานที่ทำ ปรับปรุงพัฒนาการทำงานของตนให้มีคุณภาพดียิ่งขึ้นเสมอ

๕) นำคุณของนายไปสรรเสริญในที่นั้นๆ คือ ไปในที่ใดๆ ก็นำเอาคุณความดีของนายไปสรรเสริญยกย่องให้สาธารณชนได้รับรู้

๖. อุปริมทิศ ทิศเบื้องบน ได้แก่ สมณพราหมณ์ หรือ พระสงฆ์ เพราะเป็นผู้สูงโดยเพศและโดยคุณธรรม กุลบุตรพึงบำรุงด้วยกิจ ๕ อย่าง คือ

๑) ด้วยกายกรรม คือ ทำอะไรๆ ประกอบด้วยเมตตา ได้แก่ มีความปรารถนาดีช่วยเหลือเกื้อกูลด้วยกำลังกาย เช่น ช่วยทำธุระต่างๆของท่าน เป็นต้น

๒) ด้วยวจีกรรม คือ พูดอะไรๆ ประกอบด้วยเมตตา ได้แก่ เจรจาปราศรัยกับท่านด้วยวาจาที่สุภาพเรียบร้อย มีสัมมาคารวะ ไม่ก้าวร้าว ด้วยมีความปรารถนาดีเป็นเบื้องหน้า

๓) ด้วยมโนกรรม คือ คิดอะไรๆ ประกอบด้วยเมตตา ได้แก่ คิดปรารถนาให้ท่านอยู่ดี มีความสุขกายสบายใจ ปราศจากโรคภัยเบียดเบียน

๔) ด้วยความเป็นผู้ไม่ปิดประตู คือ มิได้ห้ามเข้าบ้านเรือน ได้แก่ ยินดีต้อนรับสมณพราหมณ์ซึ่งสมบูรณด้วยศีลาจารวัตรผู้มาสู่บ้านเรือน ปฏิสันถารกับท่านด้วยความเคารพ

๕) ด้วยให้อาમิสทาน ได้แก่ อุปถัมภ์บำรุงท่านด้วยปัจจัย ๔ คือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค อันสมควรแก่สมณะ เพื่อเกื้อกูลต่อการประพฤติปฏิบัติธรรมของท่าน

สมณพราหมณ์ หรือพระสงฆ์ ได้รับการบำรุงฉะนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรด้วยกิจ ๖ อย่าง คือ

๑) ห้ามไม่ให้กระทำความชั่ว คือ สอนให้รู้จักความชั่ว โทษของความชั่ว แล้วห้ามไม่ให้ทำความชั่ว ไม่ให้ประพฤตินุจริตทางกาย วาจา ใจ

๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี คือ สอนให้รู้จักความดี คุณของความดี แล้วแนะนำให้ทำความดี ประพฤติสุจริตทางกาย วาจา ใจ

๓) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม คือ มีจิตเมตตาปรารถนาดี หวังความสุข ความเจริญแก่กุลบุตร อบรมสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในคุณความดี

๔) ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง คือ แสดงหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า หรือสิ่งที่เป็นประโยชน์ ที่ยังไม่เคยฟังให้ฟัง เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

๕) ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง คือ อธิบายเรื่องที่เคยฟังมาแล้ว แต่ยังไม่คลุมเครือไม่เข้าใจ ให้เข้าใจแจ่มแจ้งชัดเจน ให้สิ้นความสงสัย

๖) **บอกทางสวรรค์ให้** คือ สอนให้ปฏิบัติถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา อันเป็นทางไปสู่สุคติโลกสวรรค์

บุคคล ๖ จำพวก มีมารดาบิดา เป็นต้น ได้ชื่อว่าทิศ ๖ เพราะพระพุทธเจ้านำไปเปรียบกับทิศใหญ่ทั้ง ๖ ในทางโลก โดยเป็นทิศอันบุคคลพึงไหว้ เมื่อบุคคลมาไหว้ทิศ ๖ ด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมอันเป็นหน้าที่ประจำตัวอย่างนี้แล้ว ก็จักมีความเคารพนับถือกันและกัน มีความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เพราะต่างรู้หน้าที่ของตนเอง

อบายมุข ๖

๑. ตีมน้ำเมา	๒. เที้ยวกลางคืน
๓. เที้ยวดูการเล่น	๔. เล่นการพนัน
๕. คบคนชั่วเป็นมิตร	๖. เกียจคร้านทำการงาน

อธิบาย

อบายมุข คือ ทางที่นำไปสู่ความเสื่อม ความพินาศแห่งโภคทรัพย์ ทำให้ชีวิตตกอับล้มสลายประสบแต่ความทุกข์ยาก และอุปสรรคนานัปการ มี ๖ อย่าง คือ

๑. **ตีมน้ำเมา** คือ การตีมน้ำที่ทำให้มีน้ำเมา เช่น สุรา เมรัย เบียร์ ไวน์ เป็นต้น ตลอดถึงการเสพสิ่งเสพติดชนิดต่างๆ มี บุหรี่ กัญชา ฝิ่น ยาบ้า ยาอี สารระเหย เป็นต้น มีโทษ ๖ อย่าง คือ

๑) เสียทรัพย์	๒) ก่อการทะเลาะวิวาท
๓) เป็นบ่อเกิดของโรค	๔) ถูกตีเตียน
๕) ไม่รู้จักอาย	๖) ทอนกำลังปัญญา

๒. **เที้ยวกลางคืน** คือ การเที่ยวไปตามตรอกซอกซอย อันเป็นสถานที่ไม่สมควร เช่น คลับ บาร์ คาราโอเกะ เป็นต้น ไม่รู้จักพักผ่อนหลับนอนด้วยความคึกคะนอง เหมือนชายหนุ่มหญิงสาวผู้ประมาทมัวเมา มีโทษ ๖ อย่าง คือ

๑) ชื่อว่าไม่รักษาตัว	๒) ชื่อว่าไม่รักษาลูกเมีย
๓) ชื่อว่าไม่รักษาทรัพย์สมบัติ	๔) เป็นที่ระแวงของคนทั้งหลาย
๕) มักถูกใส่ความ	๖) ได้รับความลำบากมาก

๓. **เที้ยวดูการเล่น** คือ การเที่ยวดูมหรสพ การเล่นรื่นเริงประเภทต่างๆ ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัดลุ่มหลงมัวเมาเพลิดเพลिन ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเรื่องที่ต้องเสียเงินเสียทอง เสียเวลา เสียการเสีงาน มีโทษเสียหายหลายอย่าง ตามสิ่งที่เที่ยวไปดู ๖ อย่าง คือ

วิชาพุทธประวัติ
ธรรมศึกษา ชั้นตรี
ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๕๗

วิชาพุทธประวัติ ธรรมศึกษา ชั้นตรี

ปฐมกาล

ปริเฉทที่ ๑

ชมพูทวีปและประชาชน

ชมพูทวีป เป็นดินแดนที่กำหนดหมายด้วยต้นหว่านในครั้งดึกดำบรรพ์ มีพื้นที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศไทย ได้แก่ ดินแดนประเทศอินเดีย เนปาล ปากีสถาน บังกลาเทศ อัฟกานิสถาน และภูฏาน ในปัจจุบันนี้

ชมพูทวีป เป็นดินแดนที่มีพื้นที่อยู่ทางตอนใต้ของเทือกเขาหิมาลัย มีความเจริญสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติมากมาย แบ่งลักษณะทางภูมิศาสตร์ออกเป็น ๒ ส่วนคือ

๑. มัชฌิมชนบท หรือมัธยมประเทศ เป็นที่ตั้งแห่งพระนครใหญ่ๆ เป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์เจริญด้วยการค้า การศึกษา มีประชาชนและนักปราชญ์ราชบัณฑิตอาศัยอยู่มากมาย

๒. ปัจจุบันชนบท คือเขตแดนรอบนอกมัชฌิมชนบทออกไป ทิศตะวันออกจรดมหาศาลนคร ทิศตะวันออกเฉียงใต้จรดแม่น้ำสัลลวตี ทิศใต้จรดหมู่บ้านเสตกัณณิกะนิคม ทิศตะวันตกจรดหมู่บ้านภูคคาม ทิศเหนือจรดภูเขาอุสิรรชชะ

ประชาชนในชมพูทวีป แบ่งเป็น ๒ ชนชาติ

๑. ชาวอริยกะ ไม่ใช่เจ้าของถิ่นเดิม อาศัยอยู่ทางตอนเหนือของเทือกเขาหิมาลัย มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดเฉียบแหลม เจริญด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีและศิลปวิทยาต่างๆ

๒. ชาวมิลักกะ เจ้าของถิ่นเดิม มีการศึกษาน้อย อาศัยอยู่ในชมพูทวีปมาแต่เดิม ก่อนพวกอริยกะจะย้ายเข้ามาตั้งรกรากถิ่นฐาน มีความเจริญในระดับหนึ่ง มีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง แต่ไม่รู้จักขนบธรรมเนียมประเพณีในการปกครอง

ชาวอริยกะ ได้อพยพจากดินแดนทางตอนเหนือ ข้ามเทือกเขาหิมาลัยรุกไล่ชาวมิลักกะให้ถอยร่นลงมาทางใต้ของชมพูทวีป แผ่ขยายอำนาจ เข้ายึดครองดินแดนอันอุดมสมบูรณ์แทน ภายหลังกลายเป็นศูนย์กลางความเจริญรุ่งเรืองในทุกด้าน เช่น อารยธรรม เกษตรกรรม และพาณิชย์กรรม เป็นต้น เพราะฉะนั้น จึงเรียกดินแดนที่ชาวอริยกะปกครองว่า มัชฌิมชนบท หรือมัธยมประเทศ เรียกดินแดนที่ชาวมิลักกะย้ายไปตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ว่า ปัจจุบันชนบท

หลังจากชาวอริยกะเข้าปกครองมณฑลประเทศแล้ว ได้แบ่งการปกครองออกเป็น
 แคว้นใหญ่ ๑๖ แคว้น คือ อังคะ มคธะ กาสี โภสละ วัชชี มัลละ เจตี วังสะ กुरु ปัญจาละ
 มัจฉะ สุรเสนะ อัสสกะ อวันตี คันธาระ กัมโปชะ นอกจากนี้ ยังมีแคว้นเล็กอีก ๕ แคว้น
 คือ สักกะ โกลิยะ ภัคคะ วิเทหะ อังคุดตราปะ แต่ละแคว้นมีการปกครองแตกต่างกันไป
 แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์บ้าง แบบสามัคคีธรรมบ้าง

วรรณะ ๔

การปกครองในสมัยนั้น ถ้าผู้ปกครองมีอำนาจมาก ก็สามารถแผ่ขยายอาณาเขต
 ของตนออกไปได้มาก ถ้าผู้ปกครองเสื่อมอำนาจ ก็ตกเป็นเมืองขึ้นของผู้อื่น ถูกจับเป็นเชลย
 หรือตกเป็นทาส ทำให้เกิดการรังเกียจกัน เป็นสาเหตุการแบ่งชนชั้น เรียกว่า วรรณะ
 ชาวชมพูทวีปในยุคนั้น จึงถูกแบ่งออกเป็น ๔ ชนชั้น คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร

กษัตริย์ หมายถึง ชนชั้นเจ้า ถือเป็นชนชั้นสูง ได้แก่ นักรบ นักปกครอง เสนา
 อำมาตย์ต่างๆ ศึกษาเรื่องยุทธวิธี มีหน้าที่ปกป้องรักษาและบริหารบ้านเมืองให้มีความสุข

พราหมณ์ หมายถึง เจ้าลัทธิ ถือเป็นชนชั้นสูงเช่นเดียวกับกษัตริย์ ได้แก่ นักบวช
 นักปราชญ์ ครูอาจารย์ ศึกษาเรื่องศาสนา คัมภีร์พระเวท และวิทยาการต่างๆ มีหน้าที่
 สอนศิลปวิทยาการ และประกอบพิธีกรรมตามลัทธิของตน ตลอดจนให้คำปรึกษาแก่
 กษัตริย์

แพศย์ หมายถึง พลเรือนทั่วไป ถือเป็นชนชั้นกลาง ได้แก่ เกษตรกร พ่อค้า
 ศึกษาเรื่องศิลปะ กสิกรรม และพาณิชย์กรรม มีหน้าที่ทำนา ค้าขาย และฝีมือทางการช่าง

ศูทร หมายถึง คนใช้แรงงาน ถือเป็นชนชั้นต่ำ ได้แก่ กรรมกร คนรับใช้ ข้าทาส
 มีหน้าที่ในการรับจ้างและทำงานทั่วไป

กษัตริย์เป็นวรรณะสูงสุด แต่พวกพราหมณ์ก็ถือว่าตนมีวรรณะสูงเช่นเดียวกัน
 คนเหล่านั้น สำคัญตนว่าสูงกว่าวรรณะอื่น มีมานะถือตัวจัด รังเกียจคนวรรณะต่ำลงมา
 ไม่ยอมสมรสเป็นสามีภรรยา ไม่คบหาสมาคม ไม่รวมกินร่วมนอนด้วย เพราะฉะนั้น
 กษัตริย์ก็ดี พราหมณ์ก็ดี จึงสมรสกันแต่ในพวกของตนเท่านั้น หากสมรสกับคนต่าง
 วรรณะ เช่น พราหมณ์สมรสกับศูทร มีบุตรออกมา จัดเป็นอีกจำพวกหนึ่ง เรียกว่า
 จัณฑาล บุตรที่เกิดจากมารดาบิดาต่างวรรณะกันเช่นนี้ ถือเป็นชนชั้นต่ำสุด เป็นที่ดูหมิ่น
 เหยียดหยามของคนวรรณะอื่น

ลัทธิความเชื่อของคนในยุคนั้น สรุปลงเป็น ๒ อย่าง คือ พวกหนึ่งเชื่อว่าตายแล้ว
 เกิด อีกพวกหนึ่งเชื่อว่าตายแล้วสูญ

พวกที่ถือว่าตายแล้วเกิด แบ่งออกไปอีก ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายหนึ่งเห็นว่าชาตินี้เกิดเป็นอะไร ตายแล้วเกิดใหม่ ก็จะเป็นอย่างนั้นอยู่เช่นเดิม ไม่มีเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่าชาตินี้เกิดเป็นอะไร ตายแล้วเกิดใหม่ ย่อมเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นได้

พวกที่ถือว่าตายแล้วสูญ ก็แบ่งออกไปอีก ๒ ฝ่ายเหมือนกัน คือ ฝ่ายหนึ่งเห็นว่าตายแล้วสูญทุกสิ่งทุกอย่าง อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่า ตายแล้วสูญเฉพาะบางสิ่งบางอย่าง

ปริเฉทที่ ๒

สักกชนบทและศากยวงศ์

ครั้งดึกดำบรรพ์ พระเจ้าโศกกากราช ครองราชสมบัติในพระนครแห่งหนึ่ง ทรงมีพระราชโอรส ๔ พระองค์ พระราชธิดา ๕ พระองค์ ประสูติจากพระครรภ์ของพระมเหสีที่เป็นพระภคินีของพระองค์เอง ต่อมาพระมเหสีทิวกต ได้ทรงอภิเษกสมรสกับพระมเหสีองค์ใหม่ ทรงโปรดปรานมาก พลั้งพระราชทานพรให้พระนางเลือกสิ่งที่จะต้องประสงค์ พระนางจึงทูลขอราชสมบัติให้แก่พระราชโอรส พระเจ้าโศกกากราชไม่พระราชทานให้ตามที่ทูลขอ พระนางก็ไม่ลดละความพยายาม กราบทูลรบเร้าอยู่เนืองๆ พระเจ้าโศกกากราชทรงดำริว่า ถ้าไม่พระราชทานให้ ก็จะไม่เสวยสัจย์ เพราะได้ลั่นพระวาจาไปแล้ว จึงตรัสสั่งพระราชโอรสพระราชธิดาให้ไปสร้างพระนครอยู่ใหม่

พระราชโอรส ๔ พระองค์ ถวายบังคมลาพระราชบิดา พาพระภคินี ๕ พระองค์ ไปสร้างพระนครอยู่ใหม่ ในดงไม้สักกะ เขตป่าหิมพานต์ อันเป็นที่อยู่ของกบิลดาบส จึงขนานนามพระนครว่า กบิลพัสดุ์ ให้ตรงกับชื่อของกบิลดาบสที่ยอมสละพื้นที่ให้ทรงอภิเษกสมรสกันเอง ตั้งศากยวงศ์ขึ้นมา ฝ่ายพระเชษฐภคินี ภายหลังได้ทรงอภิเษกสมรสกับพระเจ้ากรุงเทวทหะ ตั้งโกถยวงศ์ต่อมา

ลำดับศากยวงศ์

ศากยวงศ์สืบเชื้อสายมาโดยลำดับ ในรัชกาลพระเจ้าชยเสนะ พระองค์มีพระราชโอรสพระนามว่าสีหหนุ และพระราชธิดาพระนามว่าโยโสธรา ครั้นสิ้นรัชกาลพระเจ้าชยเสนะ สีหหนุราชกุมารเสด็จขึ้นครองราชสมบัติสืบสันตติวงศ์ต่อมา ทรงอภิเษกสมรสกับพระนางกัญญา พระกนิษฐภคินีของพระเจ้าอัญชนะ กรุงเทวทหะ ทรงมีพระราชโอรส ๕ พระองค์ คือ สุทโธทนะ สุกโกทนะ อมิโตทนะ โธโตทนะ ฆนิโตทนะ และพระราชธิดา ๒ พระองค์ คือ ปมิตา อมิตา

ส่วนพระนางโยโสธรา พระราชธิดาของพระเจ้าชยเสนะ ต่อมาได้ทรงอภิเษกสมรสกับพระเจ้าอัญชนะ ทรงมีพระราชโอรส ๒ พระองค์ คือ สุปปพุทธะ ทัณฑปาณิ และพระราชธิดา ๒ พระองค์ คือ มายา ปชาบดี

พระเจ้าสุทโธทนะ ทรงอภิเษกสมรสกับพระนางมายา เสด็จขึ้นครองราชสมบัติในกรุงกบิลพัสดุ์ สืบสันตติวงศ์ต่อจากพระเจ้าสีหหนุ

พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย เสด็จอุบัติในชมพูทวีป มีชณินชนบท แคว้นสักกะ เป็นชนชาติอริยกะ วรรณะกษัตริย์ ศากยวงศ์ พระราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะกับ พระนางสิริมหามายา ก่อนพุทธศักราช ๘๐ ปี

ปริเฉทที่ ๓

ประสูติ

พระโพธิสัตว์ ทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์พระนางสิริมหามายา เมื่อครบกำหนด ทศมาส จวนจะประสูติ พระนางได้ทูลขออนุญาตพระราชสวามี เพื่อเสด็จไปประสูติที่ เมืองเทวทหะ ตามธรรมเนียมพราหมณ์ว่า เมื่อภรรยาตั้งครรภ์ จะไม่คลอดที่เรือนสามี ต้องกลับไปคลอดที่เรือนสกุลเดิมของตน เป็นประเพณีสืบทอดกันมา พระเจ้าสุทโธทนะก็ ทรงประทานอนุญาต มิได้ขัดพระทัยพระมเหสี

ครั้นรุ่งเช้าวันเพ็ญวิสาขมาส (ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖) ก่อนพุทธศักราช ๘๐ ปี พระนาง เสด็จออกไปพร้อมด้วยข้าราชการบริพาร ทั้งฝ่ายในและฝ่ายหน้า โดยสถลมารค เมื่อเสด็จถึง อุทยานลุมพินีวัน ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างเมืองกบิลพัสดุ์กับเมืองเทวทหะ ทรงมีพระประสงค์จะ ทรงหยุดพักสักครู่หนึ่ง ในขณะนั้น ทรงเกิดประชวรพระครรภ์ ประสูติพระราชโอรส ภายใต้อ้อมไม้สาละสถานที่นั่นเอง

เมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติ ได้เสด็จพระดำเนินด้วยพระบาท ๗ ก้าว ทรงเปล่ง อาสภิวาจาว่า **อโคหมสมิ โลกสส เขฎฐโหมสมิ โลกสส เสฎฐโหมสมิ โลกสส อยมนตติมา ขาติ นตฺถิทานิ ปุนพฺภโว** เราเป็นเลิศในโลก เราเป็นใหญ่ในโลก เราเป็น ผู้ประเสริฐในโลก ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ ภพใหม่ไม่มี คำอุทานนี้เป็นนิมิตหมายการ บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ

พระเจ้าสุทโธทนะ ทรงทราบข่าวการประสูติพระราชโอรส ทรงดีพระทัย รับสั่งให้ ทูลเชิญเสด็จพระมารดาและพระราชโอรสกลับคืนสู่เมืองกบิลพัสดุ์

เกิดเหตุการณ์สำคัญ

อสิตดาบสเข้าเฝ้าและพยากรณ์

เมื่อพระราชโอรสประสูติได้ ๓ วัน อสิตดาบส เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า กภาพเทวิลดาบส อาศัยอยู่ใกล้ภูเขาคิณพินันต์ มีความคุ่นเคยและเป็นที่เคารพนับถือของราชสกุล ได้ทราบ ข่าวพระราชโอรสประสูติ จึงเข้าไปเฝ้า พระเจ้าสุทโธทนะ ทรงทราบแล้ว ตรัสเชิญ ให้เข้าไปนั่งในพระตำหนัก ทรงอภิเษก และปราศรัยตามสมควรแล้ว รับสั่งให้อุ้ม พระราชโอรสออกมา เพื่อนมัสการอสิตดาบส พระดาบสเห็นพระราชโอรสนั้น มีพระ ลักษณะตรงตามตำรามหาบุรุษลักษณะ จึงลุกขึ้นกราบลงที่พระบาททั้งสองของพระ

ราชโอรสด้วยเศียรเกล้า กล่าวคำทำนายพระลักษณะของพระราชโอรส ตามมหาบุรุษ-
ลักษณะพยากรณ์ศาสตร์ว่า ผู้มีลักษณะเช่นนี้ มีคติเป็น ๒ คือ

๑. ถ้าอยู่ครองฆราวาส จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นใหญ่ในแผ่นดิน มีมหาสมุทร
ทั้ง ๔ เป็นขอบเขต

๒. ถ้าออกผนวช จะได้ตรัสรู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นพระศาสดา
เอกในโลก แล้วถวายพระพรลากลับไปอาศรมของตน

ฝ่ายราชสกุล เห็นดาบสผู้เป็นที่นับถือของตน ก็กราบพระบาทของพระราชโอรส
แสดงความนับถือ และได้ฟังคำพยากรณ์อย่างนั้น มีจิตเลื่อมใสในพระราชโอรสยิ่งนัก
ยอมถวายพระโอรสของตนให้เป็นบริวารสกุลละองค์ ส่วนพระเจ้าสุทโธทนะทอด
พระเนตรเห็นการกระทำเช่นนั้น ก็กราบพระราชโอรส นี่เป็นการกราบครั้งแรกของ
พระราชบิดา พร้อมรับสั่งให้จัดพี่เลี้ยงนางนมคอยอภิบาลรักษาพระราชโอรสเป็นอย่างดี

เมื่อพระราชกุมารประสูติได้ ๕ วัน พระเจ้าสุทโธทนะ ทรงโปรดให้ประชุมพระ
ประยูรญาติ และเสนามาตย์ พร้อมทั้งเชลยพราหมณ์ ๑๐๘ คน มาบริโภคนาหารใน
พระราชนิเวศน์ ครั้นเสร็จแล้ว ทรงคัดเลือกพราหมณ์ ๘ คน ผู้มีความชำนาญในการ
ทำนายลักษณะ พราหมณ์ ๗ คนแรก เห็นพระลักษณะของพระมหาบุรุษตรงตาม
ตำรามหาบุรุษลักษณะ ได้ทำนายเป็น ๒ คติ เหมือนที่อัสติดาบสทำนายไว้ แต่โกณฑัญญ-
พราหมณ์ ซึ่งเป็นพราหมณ์หนุ่ม มีอายุน้อยกว่าพราหมณ์ทั้งหมด ได้ทำนายเป็นคติเดียวว่า
พระราชกุมารจะเสด็จออกผนวช ตรัสรู้เป็นพระศาสดาเอกในโลกแน่นอน ต่อจากนั้น
ทำการขนานพระนามว่า สิหัตถะ แปลว่า ผู้มีความต้องการสำเร็จ แต่มหาชนมักเรียก
ตามพระโคตรว่า โคตมะ

ฝ่ายพระนางสิริมหามายา พระมารดา พอประสูติพระราชโอรสได้ ๗ วัน
ก็สิ้นพระชนม์ พระเจ้าสุทโธทนะ ทรงมอบพระราชโอรสให้พระนางปชาบดีโคตมี
พระน่านาง ได้เลี้ยงดูต่อมา ภายหลังพระนางทรงอภิเษกสมรสกับพระเจ้าสุทโธทนะ
ทรงมีพระราชโอรส พระนามว่านันทกุมาร ทรงมีพระราชธิดา พระนามว่ารูปนันทา

เมื่อพระสิหัตถกุมาร ทรงมีพระชนมายุได้ ๗ ปี พระราชบิดารับสั่งให้ชุดสระ
โบกขรณี ๓ สระ ภายในพระราชนิเวศน์ ปลูกบัวขาบสระหนึ่ง ปลูกบัวหลวงสระหนึ่ง
ปลูกบัวขาวสระหนึ่ง ตกแต่งให้เป็นที่เล่นสำราญพระทัยของพระราชโอรส และจัด
เครื่องทรง คือ จันทน์สำหรับทา ผ้าโพกพระเศียร ฉลองพระองค์ ผ้าทรงสะพัก พระภูษา
ล้วนเป็นของแก้วนกาสีทั้งสิ้น ซึ่งนิยมกันว่าเป็นของประณีตในเวลานั้น มีคนคอยกั้น

เศวตฉัตรทั้งกลางวันกลางคืน เพื่อไม่ให้เย็น ร้อน ฤดูละออง แดด น้ำค้าง มาต้อง พระวรกายได้

ครั้งพระราชกุมาร มีพระชนมายุเจริญวัย ควรจะศึกษาศิลปวิทยาได้ พระราชบิดา ทรงพาไปมอบไว้ในสำนักครุวิศวามิตร พระราชกุมารทรงเรียนได้ว่องไว จบสิ้นความรู้ของ อาจารย์ แสดงศิลปวิทยาให้ปรากฏในหมู่พระญาติ ไม่มีพระราชกุมารอื่นจะเทียบได้

ทรงเจริญอานาปานสติ

ขณะทรงพระเยาว์ คราวหนึ่งมีพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ถือเป็น นักขัตฤกษ์ของบ้านเมือง พระราชบิดาเสด็จแรกนาด้วยพระองค์เอง โปรดให้พระสิทธัตถ- กุมารตามเสด็จด้วย และให้จัดที่ประทับภายใต้ต้นหว่า ครั้นถึงเวลาแรกนา เหล่าพี่เลี้ยง นางนมพากันออกมาดูข้างนอก พระกุมารประทับอยู่ตามลำพัง เสด็จขึ้นนั่งบนบัลลังก์ เจริญอานาปานสติ ทำปฐมฌานให้เกิดขึ้น ขณะนั้นเป็นเวลาบ่าย เเงาต้นไม้คนอื่นล้อยตาม ตะวัน แต่เงาต้นหว่าตรงเหมือนเวลาเที่ยง เหล่าพี่เลี้ยงนางนมกลับเข้ามาเห็น ต่างพิศวง สงสัย จึงกราบทูลให้พระเจ้าสุทโธทนะทรงทราบแล้ว พระองค์เสด็จมาเห็นเหตุอัศจรรย์ เช่นนั้น จึงถวายบังคมพระราชโอรสเป็นครั้งที่ ๒

ทรงอภิเษกสมรส

เมื่อพระราชกุมารมีพระชนมายุได้ ๑๖ ปี พระเจ้าสุทโธทนะ มีพระประสงค์จะให้ เจ้าชายสิทธัตถะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิตามคำทำนาย จึงพยายามทะนุถนอมเป็นอย่างดี ทรงรับสั่งให้สร้างปราสาท ๓ ฤดู คือ ฤดูหนาว ฤดูร้อน ฤดูฝน ตกแต่งปราสาทให้เหมาะ แก่ฤดูนั้นๆ เพื่อเป็นที่ประทับอยู่ของพระราชกุมาร ทรงให้อภิเษกสมรสกับเจ้าหญิง ยโสธราหรือพิมพา พระราชธิดาของพระเจ้าสุปปพุทธะเมืองเทวทหะ ซึ่งประสูติแต่ พระนางอมิตา พระกนิษฐภคินีของพระองค์ เจ้าชายสิทธัตถะประทับอยู่ในปราสาท ๓ ฤดู เสวยสุขสมบัติทั้งกลางวันกลางคืน พอพระชนมายุได้ ๒๙ ปี ทรงมีพระราชโอรส พระนาม ว่าราहुลกุมาร ประสูติแต่พระนางยโสธรา

ปริเฉทที่ ๔ เสด็จออกบรรพชา

เจ้าชายสิทธัตถะ เสด็จอยู่ครองฆราวาสจนถึงพระชนมายุ ๒๙ ปี วันหนึ่งได้เสด็จประพาสอุทยานกับนายฉันทะ เทวดาจึงได้เนรมิตเทวทูต ๔ คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และสมณะ ให้ปรากฏเบื้องหน้าพระพักตร์ตามลำดับ เมื่อพระองค์ทอดพระเนตรเห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตาย ทรงเกิดความสังเวชสลดพระทัย และเมื่อทอดพระเนตรเห็นสมณะ ก็มีพระทัยน้อมไปในการออกบรรพชา พร้อมกับได้ทราบข่าวการประสูติพระโอรส ทำให้พระองค์ทรงเห็นว่า ความแก่ ความเจ็บ และความตาย ล้วนเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเกิด เป็นเหตุให้ตัดสินพระทัยเสด็จออกผนวชทันที

พระองค์เสด็จออกผนวชตอนกลางคืน ทรงม้ากัณฐกะ มีนายฉันทะตามเสด็จไปถึงฝั่งแม่น้ำอโนมา รับสั่งให้นายฉันทะนำม้ากัณฐกะกลับคืนพระนคร ทรงตัดพระเมาลีด้วยพระขรรค์ ครั้งเดียว พระเมาลีเหลือยาวประมาณ ๒ องคุลี ฆฎิการพรหมได้น้อมนำบาตร และผ้ากาสาหวัดสร้อย้อมด้วยน้ำฝาดของต้นไม้มีสีเหลืองหม่น เข้าไปถวายสำหรับนุ่งผืนหนึ่ง ห่มผืนหนึ่ง พระองค์ทรงครองผ้ากาสาหวัดสร้อย้อมแล้ว อธิษฐานเพศเป็นบรรพชิต ณ ฝั่งแม่น้ำอโนมานั่น

ปริเฉทที่ ๕

ตรัสรู้

พระมหาบุรุษครั้นผนวชแล้ว เสด็จประทับแรมที่สวนมะม่วงแห่งหนึ่ง ชื่อ อนุปิยัมพวัน เขตอนุปิยนิกม แคว้นมัลละ ราว ๗ วัน หลังจากนั้น ทรงออกแสวงหาความรู้ที่จะทำให้หลุดพ้นจากทุกข์ เสด็จเดินทางไปพบปะสนทนากับนักบวชและคณาจารย์ต่าง ๆ จนถึงแคว้นมคธ เมืองราชคฤห์ พระเจ้าพิมพิสาร ผู้ครองแคว้นมคธ เสด็จมาเข้าเฝ้า ตรัสถามถึงชาติสกุลแล้ว ได้ทรงเชื่อเชิญให้อยู่ด้วยกันที่แคว้นมคธ โดยจะแบ่งสิริราชสมบัติให้ครอบครองส่วนหนึ่ง พระองค์ทรงปฏิเสธและแสดงความประสงค์ว่าจะออกแสวงหาทางพ้นทุกข์ พระเจ้าพิมพิสาร ทรงอนุโมทนาและทูลขอปฏิญญาว่า ถ้าตรัสรู้แล้ว ขอให้เสด็จมาเทศนาโปรดด้วย

เมื่อทรงรับปฏิญญาพระเจ้าพิมพิสารแล้ว พระองค์ได้เสด็จไปยังสำนักของอาหารดาบส กาลามโคตร ฝึกจิตจนสำเร็จสมบัติ ๗ แต่ทรงเห็นว่ายังไม่ใช่ทางพ้นทุกข์ จึงทรงลาอาหารดาบสเสด็จไปศึกษากับอุทกดาบส รามบุตร จนสำเร็จสมบัติ ๘ ทรงเห็นว่ายังไม่ใช่ทางพ้นทุกข์ที่ทำให้พ้นไปจากการเกิด แก่ เจ็บ ตาย จึงทรงลาอุทกดาบสเสด็จจาริกไปแสวงหาทางพ้นทุกข์ลำพังพระองค์เอง เมื่อเสด็จถึงตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ทอดพระเนตรเห็นพื้นที่ร่มรื่น แนวป่าเขียวสดใส เป็นที่เบิกบานใจ มีแม่น้ำไหลผ่าน น้ำใสสะอาด อยู่ใกล้หมู่บ้าน เทียวภิกษาจารย์สะตวก เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร จึงตัดสินใจประทับอยู่ ณ สถานที่นั้น

ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา

เมื่อพระมหาบุรุษตัดสินใจพระทัยแสวงหาทางพ้นทุกข์ด้วยพระองค์เองเช่นนั้นแล้ว ทรงดำริว่า บางทีการทรมานกายให้ลำบาก จะเป็นทางแห่งการตรัสรู้ จึงเริ่มบำเพ็ญทุกรกิริยา คือ การทำความเพียรที่ทำได้ยาก เป็นการทรมานตนเองให้ลำบากด้วยวิธีการต่างๆ ดังนี้

วาระแรก ทรงกตพระหนต์ด้วยพระหนต์ กตพระตาลูด้วยพระชีวหาให้แน่น จนพระเสโทไหลออกจากพระกัจฉะ ทรงเสวยทุกขเวทนาแสนสาหัส เหมือนคนที่แข็งแรง จับคนมีกำลังน้อยที่ศีรษะหรือที่คอ บีบให้แน่น แม้พระวรกายกระวนกระวาย แต่ทุกขเวทนามาก็ไม่อาจครอบงำพระทัยให้กระสับกระส่ายได้เลย มีพระสติมั่นคง ไม่พินเพื่อน ไม่ท้อถอย ครั้นทรงเห็นว่าไม่ใช่ทางตรัสรู้ จึงทรงเปลี่ยนเป็นวิธีอื่น

วาระที่สอง ทรงกลั่นลมอัสสาสะปัสสาสะ ทางช่องพระนาสิกและช่องพระโอษฐ์ เกิดเสียงดังอุ้ทางช่องพระกรรณทั้งสอง ให้ปวดพระเศียร เสียดพระอุทร ร้อนในพระวรกายเป็นกำลัง แม้จะเสวยทุกขเวทนาแสนสาหัสถึงเพียงนี้ ทุกขเวทนานั้น ก็ไม่อาจครอบงำพระทัยให้กระสับกระส่ายได้ มีพระสติมั่นคง ไม่พินเพื่อน ไม่ท้อถอย ครั้นทรงเห็นว่าไม่ใช่ทางตรัสรู้ จึงทรงเปลี่ยนเป็นวิธีอื่นอีก

วาระที่สาม ทรงอดพระกระยาหาร เสวยวันละน้อยบ้าง เสวยพระกระยาหารละเอียดบ้าง จนพระวรกายเหี่ยวแห้ง พระฉวีวรรณเศร้าหมอง พระอัฐิปราภฏทั่วพระวรกาย เมื่อทรงลูบพระวรกาย เส้นพระโลหิตมีรากเนาหลุดร่วงไป มีพระกำลังน้อยลง จะเสด็จไปข้างไหนก็ล้มพับอยู่ตรงนั้น ทรงเห็นว่ายังไม่ใช่ทางตรัสรู้แท้จริง

ทรงเลิกบำเพ็ญทุกรกิริยา

ภายหลังทรงสันนิษฐานว่า ทุกรกิริยาไม่ใช่ทางตรัสรู้แน่แล้ว จึงทรงเลิกบำเพ็ญทุกรกิริยา ครั้งนั้น อุปมา ๓ ข้อ ที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อนเลย ปรากฏขึ้นในพระทัยของพระองค์ว่า

๑. สมณพราหมณ์เหล่าใด มีกายยังไม่หลีกออกจากกาม ใจยังระคนด้วยกิเลส มีความพอใจรักใคร่ในกาม เขายังละไม่ได้ ยังสงบระงับไม่ได้ สมณพราหมณ์เหล่านั้น แม้จะเสวยทุกขเวทนาแสนสาหัส เพราะทำความเพียรก็ดี ไม่ได้เสวยก็ดี ก็ไม่สามารถจะตรัสรู้ได้ เหมือนไม้สดชุ่มด้วยยาง แच्छอยู่ในน้ำ ถ้าบุรุษมีความต้องการไฟ นำไม้ขึ้นมาสีให้เกิดไฟ ก็ไม่อาจให้ไฟเกิดขึ้นได้เลย เขาต้องเหน็ดเหนื่อยเปล่า เพราะไม้ นั้นยังสด มียางอยู่ ทั้งच्छอยู่ในน้ำ

๒. สมณพราหมณ์เหล่าใด มีกายหลีกออกจากกามแล้ว แต่ใจยังระคนด้วยกิเลส มีความพอใจรักใคร่ในกาม เขายังละไม่ได้ ยังสงบระงับไม่ได้ สมณพราหมณ์เหล่านั้น แม้จะเสวยทุกขเวทนาแสนสาหัส เพราะทำความเพียรก็ดี ไม่ได้เสวยก็ดี ก็ไม่สามารถจะตรัสรู้ได้ เหมือนไม้สดชุ่มด้วยยาง วางไว้บนบก แม้ห่างไกลจากน้ำ ก็ไม่อาจนำมาสีให้เกิดไฟได้ เขาต้องเหน็ดเหนื่อยเปล่า เพราะเป็นไม้สดชุ่มด้วยยาง แม้จะวางอยู่บนบกก็จริง

๓. สมณพราหมณ์เหล่าใด มีกายหลีกออกจากกามแล้ว ใจก็ไม่ระคนด้วยกิเลส ทั้งละความพอใจรักใคร่ในกามได้แล้ว สงบระงับดีแล้ว สมณพราหมณ์เหล่านั้น ได้เสวยทุกขเวทนาแสนสาหัสเพราะทำความเพียรก็ดี ไม่ได้เสวยก็ดี ก็สามารถจะตรัสรู้ได้ เหมือนไม้แห้งสนิท วางอยู่บนบก ห่างไกลจากน้ำ ย่อมนำมาสีให้เกิดไฟได้ เพราะเป็นไม้แห้ง ทั้งวางอยู่บนบก ไกลจากน้ำ

พระมหาบุรุษทรงดำริว่า สมณพราหมณ์เหล่าใด ได้เสวยทุกขเวทนาแสนสาหัส เกิดจากการทำความเพียร ในอดีต อนาคต หรือปัจจุบัน ทุกขเวทนานั้น อย่างมากก็เท่าที่ เราประสบอยู่นี้ ไม่เกินไปกว่านี้ แต่เราก็ไม่สามารถจะตรัสรู้ด้วยทุกรกิริยาอันแผ่ร้อน อย่างนี้ ชะรอยทางแห่งการตรัสรู้ยังมีอยู่อีก ทรงระลึกได้ว่า เมื่อคราวมีพระชนมายุ ๗ ปี ทรงเจริญอานาปานสติ คือ การกำหนดลมหายใจเข้าออก จนบรรลุปฐมฌาน การบำเพ็ญ เพียรทางจิตจะเป็นทางแห่งการตรัสรู้ได้ และความเพียรเช่นนั้น คนชুবวมไม่สามารถจะ ทำให้สำเร็จได้ เราจะกินข้าวสุกและขนมกุมมาสีให้ร่างกายแข็งแรงก่อน ครั้นทรงตกลง พระทัยเช่นนี้แล้ว จึงหันมาเสวยพระกระยาหารตามปกติ

ฝ่ายปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ คือ โกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ อัสสชิ เมื่อทราบ ข่าวว่าพระมหาบุรุษเสด็จออกบรรพชา จึงพากันติดตามออกบวช คอยเฝ้าปรนนิบัติ ด้วยหวังว่า พระองค์ทรงบรรลุธรรมแล้ว จะทรงสั่งสอนตนให้บรรลุธรรมนั้นบ้าง ครั้นเห็น พระองค์ทรงเลิกอดพระกระยาหารและการทรมานกายโดยวิธีต่างๆ แล้วหันมาเสวย พระกระยาหารตามปกติเช่นนั้น แสดงอาการรังเกียจว่า พระสมณโคดมคลายความเพียร เวียนมาเป็นคนมักมากเสียแล้ว คงไม่อาจบรรลุธรรมพิเศษได้ เพราะปัญจวัคคีย์มี ความเชื่อว่าการทำทุกรกิริยาเท่านั้น เป็นทางแห่งการตรัสรู้ จึงเบื่อหน่ายไม่คิดจะเฝ้า ปรนนิบัติรับใช้อีกต่อไป พากันหลีกไปอยู่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี

ทรงบำเพ็ญเพียรทางจิต

พระมหาบุรุษเสวยพระกระยาหาร ทำพระวรกายให้กลับมีพระกำลังแข็งแรง ทรงละทิ้งลัทธิที่มีมาแต่เดิมทั้งหมด เพราะทรงแนพระทัยว่าไม่ใช่ทางแห่งการตรัสรู้ ไม่ ทำให้พระองค์ค้นพบทางหลุดพ้นจากทุกข์ เป็นการใช้เวลาให้สูญเปล่าถึง ๖ ปี จึงทรง เลือกลงปฏิบัติเป็นทางสายกลางเรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เพื่อบำเพ็ญเพียรทางจิตต่อไป

เวลาเช้าของวันตรัสรู้ พระมหาบุรุษทรงรับข้าวปายาสของนางสุชาดา ธิดาของ คฤหบดีผู้มั่งคั่งแห่งตำบลอรุเวลาเสนานิคม ซึ่งตั้งความปรารถนาไว้ว่า ขอให้ได้สามีที่มี ตระกูลเสมอกัน และขอให้ได้บุตรคนแรกเป็นชาย ครั้นสมปรารถนาแล้ว จึงหุงข้าวปายาส คือ ข้าวสุกหุงด้วยน้ำนมวัว จัดลงในถาดทองคำ นำไปบวงสรวงเทวดาที่ต้นขนบานไว้ เมื่อเห็นพระมหาบุรุษประทับนั่งอยู่ที่โคนต้นพระศรีมหาโพธิ มีพระวรกายผ่องใสยิ่งนัก เข้าใจว่าเป็นรุกขเทวดา จึงน้อมถาดข้าวปายาสเข้าไปถวาย ในเวลานั้นบาตรของพระ

มหาบุรุษอันตรธานหายไป จึงทรงรับเถาข้าวปายาสด้วยพระหัตถ์ แล้วทอดพระเนตร
 คุณางสุชาดา นางทราบพระอาการเช่นนั้น จึงกราบทูลถวายทั้งเถาแล้วกลับไป พระ
 มหาบุรุษเสวยแล้ว ทรงอธิษฐานลอยเถาตกลงในแม่น้ำเนรัญชราว่า ถ้าได้ตรัสรู้เป็น
 พระพุทธเจ้า ขอให้เถานี้ลอยทวนกระแสน้ำขึ้นไป ขณะนั้น เถาทองได้ลอยทวนกระแส
 น้ำตามคำอธิษฐาน พระองค์เสด็จประทับอยู่ที่ดงไม้สาละ ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เวลาบ่ายจึง
 เสด็จกลับไปที่ตั้งพระศรีมหาโพธิ ในระหว่างทางทรงรับหญ้าคา ๘ กำ จากนายโสถถิยะ
 คนหาบหญ้า ทรงนำหญ้านั้นมาปูลาดต่างรัตนบัลลังก์ ณ โคนต้นพระศรีมหาโพธิ ประทับ
 นั่งขัดสมาธิ หันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก พระปฤษฎางค์อยู่ทางต้นพระศรีมหาโพธิ
 ตั้งพระวรกายตรง ดำรงพระสติมั่น ทรงตั้งพระทัยเด็ดเดี่ยวว่า แม้เนื้อและเลือดจะ
 เหือดแห้งไป เหลือแต่หนัง เอ็น และกระดูกก็ตามที ถ้าไม่ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า จะไม่
 ลุกขึ้นจากที่นั่ง

ทรงผจญมาร

เวลาเย็นของวันตรัสรู้ ขณะที่พระมหาบุรุษกำลังบำเพ็ญเพียรเพื่อบรรลุพระสัมมา-
 สัมโพธิญาณ พญาวสวัตตีมารมีใจริษยา คอยตามขัดขวางการสำเร็จมรรคผลตั้งแต่เสด็จ
 ออกผนวช เพราะเกรงว่าพระมหาบุรุษจะพ้นจากอำนาจของตน จึงยกพลเสนามารมาผจญ
 แสดงฤทธิ์ประการต่างๆ เพื่อข่มขู่พระมหาบุรุษให้ตกพระทัยกลัว ยกเลิกการบำเพ็ญเพียร
 พระมหาบุรุษทรงมีพระทัยสงบนิ่ง มิได้สะทกสะท้านหวั่นเกรง ทรงนึกถึงพระบารมี
 ๑๐ ทัศ คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา และ
 อุเบกขา ที่ทรงเคยสั่งสมมาตั้งแต่นในอดีตชาติ อ่างมหาปฐพีเป็นพยาน เข้าช่วยผจญ
 พญามารพร้อมเหล่าเสนามารให้ปราชัยแล้ว

หลังจากพญาวสวัตตีมารและเหล่าเสนามารพ่ายแพ้กลับไปหมดสิ้นแล้ว พระ
 มหาบุรุษทรงบำเพ็ญเพียรต่อไป โดยทรงเจริญสมถภาวนา ทำจิตให้เป็นสมาธิแน่นแน่ว ปราศ
 จาก อุปกิเลสคืออารมณ์เครื่องเศร้าหมองใจ พระสติปัญญาแจ่มใส พิจารณาหลักธรรมได้
 ละเอียดลึกซึ้งโดยลำดับ ไม่ซ้าก็บรรลุปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน เกิดเป็น
 ความสงบระงับดับเย็นในพระทัย

เวลาปฐมยาม ทรงบรรลุความรู้พิเศษเรียกว่า ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือ ระลึก
 ชาติได้ ทำให้พระองค์สามารถหยั่งรู้อดีตของพระองค์และสรรพสัตว์ได้ตามพระประสงค์

เวลามัชฌิมยาม ทรงบรรลุจุตูปปาตญาณ หรือทิพพจักขุญาณ ทำให้สามารถ
 ทราบการจุติและการเกิดของสรรพสัตว์ทั้งหลาย

เวลาปัจฉิมยาม ทรงบรรลुอาสวัคชญาณ ทำให้ตัดกิเลสอาสวะทั้งปวงได้สิ้นเชิง
ครั้นใกล้รุ่ง ทรงบรรลुพระสัมมาสัมโพธิญาณ ตรัสรู้อรุณสัง ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ
มรรค สำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ขณะมีพระชนมายุ ๓๕ ปี
ก่อนพุทธศักราช ๔๕ ปี

ปฐมโพธิกาล
 ปริเฉทที่ ๒
 เสวยวิมุตติสุข

หลังจากตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว พระองค์ประทับเสวยวิมุตติสุข คือ สุขในการหลุดพ้นจากอาสวะกิเลส ณ สถานที่ ๗ แห่ง แห่งละ ๗ วัน รวม ๗ สัปดาห์ ดังนี้

สัปดาห์ที่ ๑ เสด็จประทับนั่งอยู่บนรัตนบัลลังก์ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์นั่นเอง ยังไม่เสด็จลุกขึ้นไปไหน ทรงพิจารณาปฏิจสงมุขปาทกลับไปกลับมา

สัปดาห์ที่ ๒ เสด็จไปประทับยืนทางทิศอีสาน คือทิศตะวันออกเฉียงเหนือของต้นพระศรีมหาโพธิ์ ทอดพระเนตรต้นพระศรีมหาโพธิ์ ไม่กระพริบพระเนตร สถานที่นั้นเรียกว่า อนิมิสเจดีย์ แสดงให้เห็นพระกตัญญูตเวทีต่อต้นพระศรีมหาโพธิ์ ที่ทรงอาศัยร่มเงาบำเพ็ญเพียรจนได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

สัปดาห์ที่ ๓ ทรงเนรมิตสถานที่จงกรมขึ้นทางทิศอุดร คือทิศเหนือ ระหว่างต้นพระศรีมหาโพธิ์กับอนิมิสเจดีย์ เสด็จจงกรมในที่นั้น สถานที่นั้นเรียกว่า รัตนจงกรมเจดีย์

สัปดาห์ที่ ๔ เสด็จไปประทับนั่งขัดบัลลังก์ ทรงพิจารณาอิทธิธรรมปิฎก ณ เรือนแก้วที่เทวดาเนรมิตถวาย ตั้งอยู่ทางทิศพายัพ คือทิศตะวันตกเฉียงเหนือของต้นพระศรีมหาโพธิ์ สถานที่นั้นเรียกว่า รัตนขจรเจดีย์

สัปดาห์ที่ ๕ เสด็จออกไปประทับใต้ต้นไทร ชื่อชบาลนิโครธ เป็นที่พักของคนเลี้ยงแพะ ตั้งอยู่ทางทิศบูรพา คือทิศตะวันออกเฉียงใต้ของต้นพระศรีมหาโพธิ์ ขณะประทับนั่งเสวยวิมุตติสุข อดิฆมาร ๓ นาง คือ ตัณหา ราคะ และอordi ได้เข้ามาช่วยวน แต่ก็ไม่สามารถทำให้พระทัยของพระองค์หวั่นไหวได้จึงต้องล่าถอยกลับไปจากนั้นพราหมณ์คนหนึ่งชื่อหุหุขชาติ เพราะมักตวาดคนอื่นว่า หี หี ได้มาทูลถามปัญหาเกี่ยวกับหลักธรรมที่ทำให้คนเป็นพราหมณ์อย่างแท้จริง พระองค์ตรัสว่า ผู้ลอยบาปได้แล้ว ไม่ข่มขู่คนอื่นด้วยคำหยาบว่า หี หี หมั่นสำรวมตน รอบรู้ ประพฤติพรหมจรรย์จบแล้ว ไม่มีกิเลสในใจแม้หน่อยหนึ่ง ควรเรียกว่าเป็นพราหมณ์แท้จริง พราหมณ์นั้น ได้ฟังแล้วเดินหลีกไป

สัปดาห์ที่ ๖ เสด็จไปประทับนั่งใต้ต้นจิก ชื่อมุจลินท์ ตั้งอยู่ทางทิศอาคเนย์ คือทิศตะวันออกเฉียงใต้ของต้นพระศรีมหาโพธิ์ ระหว่างนั้นมีฝนตกทั้งสัปดาห์ มุจลินทนาคราชได้ขึ้นจากสระน้ำในบริเวณนั้น มาขนดลำตัวโอบรอบพระวรกายและแผ่พังพานปกป้องพระเศียร มิให้ลมและฝนต้องพระวรกาย ครั้นฝนหายขาดแล้ว มุจลินทนาคราชคลายขนดออกแล้วจากไป

สัปดาห์ที่ ๗ เสด็จไปประทับใต้ต้นเกศ ซึ่งอราชาชายตนะ ตั้งอยู่ทางทิศทักษิณ คือทิศใต้ของต้นพระศรีมหาโพธิ์ ขณะประทับนั่งเสวยวิมุตติสุข พานิชสองพี่น้อง คือ ตปุสสะและภัลลิกะ เดินทางจากอุกกลชนบทมาถึงที่นั่น เห็นพระพุทธเจ้าประทับนั่งอยู่ใต้ต้นราชาชายตนะ ได้นำข้าวสัตตูก้อนและสัตตุงงเข้าไปถวาย และแสดงตนเป็นปฐมอุบาสก ขอลงพระรัตน ๒ ประการ คือ พระพุทธเจ้าและพระธรรม เป็นสรณะที่พึ่งตลอดชีวิต เรียกว่า เทววาจิกอุบาสก

ทรงพิจารณาสัตว์โลกเปรียบด้วยดอกบัว

เมื่อสิ้นสัปดาห์ที่ ๗ พระพุทธเจ้าเสด็จกลับไปประทับใต้ต้นอชปาลนิโครธอีกครั้งหนึ่ง ทรงรำพึงถึงพระธรรมที่ได้ตรัสรู้แล้ว ทรงเห็นว่าเป็นธรรมลึกซึ้ง ยากที่บุคคลผู้เพลิดเพลีนอยู่ในกามคุณจะรู้แจ้งเห็นจริงได้ จึงไม่น้อมพระทัยสั่งสอนธรรมแก่ผู้อื่น ทันใดนั้นท้าวสหัมบดีพรหมได้มาเข้าเฝ้า กราบทูลอาราธนาให้ทรงสั่งสอนธรรม เพราะผู้ที่มีกิเลสเบาบางสามารถรู้แจ้งธรรมก็มีอยู่ ถ้าไม่ทรงสั่งสอนธรรม คนเหล่านั้นจะสูญเสียโอกาสและประโยชน์อย่างใหญ่หลวง พระพุทธองค์ทรงอาศัยพระกรุณาในหมู่สัตว์ เมื่อท้าวสหัมบดีพรหมกราบทูลเช่นนั้น จึงทรงรับคำอาราธนา ทรงตรวจดูอุสัยของเวไนยสัตว์ ควรแก่การแนะนำสั่งสอน ทรงทราบด้วยพระปัญญาว่า บางคนมีกิเลสน้อย บางคนมีกิเลสมหา บางคนมีอินทรีย์กล้า บางคนมีอินทรีย์อ่อน บางคนสอนให้รู้ง่าย บางคนสอนให้รู้ยาก บางคนไม่สามารถจะรู้ได้เลย เหมือนบัวเกิดในน้ำ เจริญเติบโตในน้ำ งอกงามในน้ำ บางเหล่ายังจมอยู่ในน้ำ ยังไม่พ้นน้ำ น้ำหล่อเลี้ยงไว้ บางเหล่าตั้งอยู่เสมอน้ำ บางเหล่าตั้งขึ้นพ้นน้ำ บัวทั้ง ๓ ชนิดนั้น บัวพ้นน้ำ พอสัมผัสแสงอาทิตย์ก็แบ่งบานในวันหนึ่ง บัวเสมอน้ำ รอแบ่งบานในวันพรุ่งนี้ และ บัวจมน้ำ ตั้งอยู่ในน้ำ คอยแบ่งบานในวันต่อๆ ไป

ในพระบาลีปรากฏเพียงบัว ๓ เหล่า คือ บัวจมน้ำ บัวเสมอน้ำ บัวพ้นน้ำ แต่ในอรรถกถาได้เพิ่มเป็นบัว ๔ เหล่า เพื่อนำไปเปรียบกับบุคคล ๔ ประเภท ปรากฏอยู่ในพระบาลีสถิตตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต และพระบาลีอภิธรรมปิฎก ปุคคลบัญญัติ ดังนี้

๑. **อุคฆฏิตัญญู** บุคคลมีปัญญาเฉียบแหลม เพียงแต่ยกหัวข้อธรรมขึ้นแสดงก็สามารถรู้แจ้งทันที เปรียบเหมือนบัวพ้นน้ำ พอสัมผัสแสงอาทิตย์ก็พลันแบ่งบานในวันหนึ่ง

๒. **วิปจิตัญญู** บุคคลมีปัญญापานกลาง พอได้ฟังอธิบายหรือขยายความให้เข้าใจเพียงเล็กน้อย ก็สามารถรู้แจ้งได้ เปรียบเหมือนบัวเสมอน้ำ รอแบ่งบานในวันพรุ่งนี้

๓. **เนยยะ** บุคคลมีปัญญาพอจะแนะนำได้ เมื่อได้รับการพร่ำสอนอย่างสม่ำเสมอ ก็พอจะรู้แจ้งตามได้ เปรียบเหมือนบัวจมน้ำ คอยเบ่งบานในวันมะรืนนี้

๔. **ปทปรมะ** บุคคลอับปัญญา แม้เล่าเรียนทรงจำไว้ได้แล้ว แต่ไม่สามารถจะรู้แจ้งธรรม เป็นคนอากัฏฐ์ ไม่ยอมรับคำแนะนำ เปรียบเหมือนบัวจมน้ำอยู่ในโคลนตม เป็นอาหารของปลาและเต่า ไม่มีโอกาสจะเบ่งบานได้เลย

ครั้นพระพุทธเจ้าทรงตั้งพระทัยจะแสดงธรรมสั่งสอนชาวโลกอย่างนี้แล้ว จากนั้นทรงพิจารณาบุคคลผู้ควรได้ฟังธรรมก่อน ก็ทรงเห็นอาหารดาบสและอุททกดาบส ผู้สอนให้พระองค์สำเร็จสมบัติ ๘ ท่านทั้งสองเป็นคนฉลาด มีกิเลสเบาบาง สามารถจะรู้ธรรมได้ฉับพลัน แต่ทรงทราบว่าคนทั้งสองสิ้นชีวิตเสียแล้ว เมื่อทรงพิจารณาตรวจสอบดูต่อไป ก็ทรงเห็นปัญจวัคคีย์ที่เคยเฝ้าปรนนิบัติพระองค์ขณะทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาอยู่ เมื่อทรงเลิกบำเพ็ญทุกรกิริยา ได้ละทิ้งพระองค์ไป และทรงทราบว่า ขณะนี้ปัญจวัคคีย์พักอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี

ทรงแสดงปฐมเทศนา

พระองค์ทรงกำหนดว่าจะแสดงธรรมแก่ปัญจวัคคีย์ก่อน จึงเสด็จออกจากต้นอชปาลนิโครธ ตอนเช้าวันขึ้น ๑๔ ค่ำแห่งเดือนอาสาฬหะ คือ เดือน ๘ ทรงพระดำเนินไปตามทางที่จะไปเมืองพาราณสี อันเป็นเมืองหลวงของแคว้นกาสิ ครั้นเสด็จถึงเขตติดต่อระหว่างแม่น้ำคยากับต้นพระศรีมหาโพธิ์ ทรงพบอาชีวกชื่ออุปกะเดินสวนทางมา อุปกาชีวกเห็นพระฉวีวรรณของพระองค์ผุดผ่อง นึกประหลาดใจ ต้องการทราบว่าใครเป็นศาสดา จึงทูลถามพระองค์ พอได้ยินคำตอบว่า พระองค์เป็นผู้ตรัสรู้เอง ไม่มีใครเป็นศาสดาสั่งสอน อุปกาชีวกไม่เชื่อ สิ้นศรัทธาแล้วเดินหนีไป พระองค์เสด็จต่อไปยังป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ถึงที่อยู่ของปัญจวัคคีย์ในเวลาเย็นวันเดียวกัน

ฝ่ายปัญจวัคคีย์เห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมาแต่ไกล ก็นัดหมายกันว่า พระสมณโคดมนี้ทรงเลิกบำเพ็ญทุกรกิริยา คลายความเพียร เวียนมาเพื่อความมกมากเสียแล้ว ไม่สามารถจะบรรลุธรรมวิเศษอะไรได้ เมื่อเสด็จมาถึง พวกเราจะไม่ไหว ไม่ต้อนรับ ไม่รับบาตรจีวรเหมือนแต่ก่อน แต่จะปูอาสนะไว้ ครั้นพระองค์เสด็จเข้าไปหาแล้ว ปัญจวัคคีย์พูดถ้อยคำอันแสดงความไม่เคารพ พระองค์จึงตรัสว่า เราได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว มาแสดงธรรมให้ฟัง ปัญจวัคคีย์ไม่เชื่อ จึงทรงเตือนสติว่า เธอทั้งหลายจำได้อยู่หรือว่า วาจาเช่นนี้เราเคยพูดมาก่อน ปัญจวัคคีย์นึกขึ้นได้ว่า พระองค์ไม่เคยตรัสคำนี้มาก่อน จึงถวายอภิวัชยยอมรับฟังพระธรรมเทศนา

รุ่งขึ้นวันอาสาฬหบูชา พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนาซึ่งอัมมจักกัปปวัตตนสูตรโปรดปัญจวัคคีย์ ความย่อว่า ส่วนสุดสองอย่างบรรพชิตไม่ควรยึดถือปฏิบัติ ได้แก่ กามสุขัลลิกานุโยค การหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุข ซึ่งหย่อนเกินไป และอัตตกิลมณานุโยค การทำตนให้เดือดร้อน เช่น การทำทุกรกิริยา ซึ่งตึงเกินไป ส่วนสุดสองอย่างนี้ ไม่ใช่ทางพ้นทุกข์ พระองค์ทรงค้นพบทางสายกลางที่ไม่ซึ้งแฉะกับส่วนสุดสองอย่างนั้น ไม่หย่อนนัก ไม่ตึงนัก เปรียบเหมือนสายพิณ หย่อนนักก็ตึงไม่ดัง ตึงนักก็ตึงแล้วมักขาด สายพิณที่ซึ้งได้พอดี จึงจะตึงดังและไม่ขาด ทางสายกลางนี้ เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา เป็นทางแห่งการตรัสรู้และพระนิพพาน

ขณะทรงแสดงพระธรรมเทศนาอยู่ โภณฑัญญะเกิดดวงตาเห็นธรรมว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดย่อมดับเป็นธรรมดา เมื่อทรงแสดงปฐมเทศนาจบลง ท่านได้บรรลุโสดาปัตติผล พระองค์ทรงทราบ จึงทรงเปล่งอุทานว่า **อัญญาสิ วต โภ โภณฑญฺโฆ** แปลว่า ผู้เจริญทั้งหลาย โภณฑัญญะรู้แล้วหนอ พระอุทานนี้ทำให้ท่านได้ชื่อว่า อัญญาโภณฑัญญะ เป็นสักขีพยานว่า พระธรรมของพระองค์ที่ว่า ประณีตลุ่มลึกนั้น บัดนี้มีผู้รู้แจ้งแล้ว เมื่อท่านทูลขออุปสมบท พระองค์ทรงให้โภณฑัญญะอุปสมบทเป็นภิกษุ ด้วยพระวาจาว่า ท่านจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว ท่านจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด วิธีอุปสมบทอย่างนี้ เรียกว่า เอหิภิกขุอุปสัมปทา ส่วนผู้ที่ได้รับการอุปสมบทด้วยวิธีนี้ เรียกว่า เอหิภิกขุ การอุปสมบทของพระอัญญาโภณฑัญญะ ทำให้เกิดพระภิกษุองค์แรกขึ้นในพระพุทธศาสนา และทำให้มีพระรัตนตรัยครบสมบูรณ์ คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ในวันอาสาฬหบูชานี้

หลังจากนั้นมา พระองค์ประทับจำพรรษาแรก ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ทรงแสดงพระธรรมเทศนาอื่นอีก จนพระปัญจวัคคีย์ที่เหลือได้ดวงตาเห็นธรรมครบทุกรูป และทรงบวชให้ทั้งหมด เหมือนอย่างบวชให้พระอัญญาโภณฑัญญะทุกประการ

ทรงแสดงอนัตตลักขณสูตร

เมื่อภิกษุปัญจวัคคีย์บรรลุโสดาปัตติผล ตั้งอยู่ในฐานะเป็นพระอริยสาวก เพราะฟังอัมมจักกัปปวัตตนสูตรแล้ว พระพุทธเจ้าทรงมีพระประสงค์จะให้ภิกษุปัญจวัคคีย์เหล่านั้นบรรลุอรหัตต์ จึงทรงแสดงอนัตตลักขณสูตรให้ฟัง ความย่อว่า ภิกษุทั้งหลาย รูปคือร่างกาย เวทนาคือความรู้สึกสุขทุกข์หรือไม่สุขไม่ทุกข์ สัญญาคือความจำ สังขารคือสภาพที่เกิดกับจิต ประจุแต่งจิตให้ติบ้าง ชั่วบ้าง และวิญญาณคือจิต รวมเรียกว่าขันธ ๕ นี้เป็นอนัตตาไม่ใช่ตัวตน ถ้าขันธ ๕ นี้เป็นตัวตนแล้ว บุคคลผู้เป็นเจ้าของพึงปรารถนาได้

ตามใจชอบว่า จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าเป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะชั้น ๕ เป็นอนัตตาไม่ใช่ตัวตน บุคคลผู้เป็นเจ้าของจึงไม่สามารถบังคับได้ตามใจหวัง

เมื่อพระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุปัญจวัคคีย์ให้พิจารณาแยกกายใจโดยชั้น ๕ เป็นอนัตตาไม่ใช่ตัวตนอย่างนี้แล้ว ภิกษุปัญจวัคคีย์พิจารณาตามกระแสพระธรรมเทศนานั้น จิตก็หลุดพ้นจากอาสวะ ไม่ถือมั่นด้วยอุปาทาน สำเร็จเป็นพระอรหันต์ทั้งหมด

ขณะนั้น มีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก ๖ องค์ คือ พระพุทธเจ้าและภิกษุปัญจวัคคีย์อีก ๕ คือ พระอัญญาโกณฑัญญะ พระวชิระ พระภัททิยะ พระมหานามะ และพระอัสสชิ

ปริเฉทที่ ๗
ทรงส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนา
โปรดยสกุลบบุตร

หลังจากแสดงธรรมโปรดปัญจวัคคีย์แล้ว เสด็จประทับอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี บุตรเศรษฐีคนหนึ่งชื่อยส มีเรือน ๓ หลังเป็นที่อยู่ประจำใน ๓ ฤดู มีความสุขตามฉราวาสวิสัย ขณะนั้นเป็นช่วงฤดูฝน คินวันหนึ่งยสกุลบบุตรนอนหลับก่อน เหล่านางบำเรอและบริวารหลับที่หลัง แสงไฟที่ตามไฉยสว่างอยู่ ยสตื่นขึ้นมาเห็น บริวารเหล่านั้นนอนหลับอย่างขาดสติ มีอาการต่างๆ บางนางพิงตอกอยู่ที่รักแร้ บางนาง ตะโพนวางอยู่ข้างคอ บางนางเปิงมางตอกอยู่บนอก บางนางสยายผม บางนางน้ำลายไหล บางนางบ่นละเมอพึมพำ ไม่น่ายินดีเหมือนแต่ก่อน ปรากฏแก่ยสกุลบบุตรเหมือนซากศพที่ถูกทิ้งในป่าช้า ยสกุลบบุตรเห็นแล้วสลดหดหู่ใจ เกิดความเบื่อหน่ายต่อชีวิตฉราวาสหนีออกจากบ้าน บ่นพึมพำว่า ที่นี่วุ่นวายหนอ ที่นี่ขัดข้องหนอ เดินไปตามทางป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

ในเวลานั้นจวนใกล้รุ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จจงกรมอยู่ที่แจ้ง ทรงได้ยินเสียงยสกุลบบุตรเดินบ่นมา จึงตรัสเรียกว่า ที่นี่ไม่วุ่นวาย ที่นี่ไม่ขัดข้อง ยสมานี้เกิด นังลงเกิด เราจักแสดงธรรมให้ฟัง ยสกุลบบุตรได้ยินเสียงพระพุทธเจ้ารับสั่งอย่างนั้นแล้ว จึงถอดรองเท้าเข้าไปเฝ้าพระองค์ ถวายบังคม นั่ง ณ ที่สมควรข้างหนึ่งแล้ว

พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดยสกุลบบุตรด้วยอนุพุทฺธิกถา คือ พรรณนาการให้ทาน ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การรักษาศีล ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกันทางกายวาจาตามหลักมนุษยธรรม การเกิดในสวรรค์ อันเป็นผลจากการให้ทานและรักษาศีลนั้น โทษของกาม อันเกิดจากการเสวยสุขในสวรรค์ ซึ่งไม่จีรังยั่งยืน ไม่สงบสุข ประกอบด้วยความคับแค้น น่าเบื่อหน่าย เป็นบ่อเกิดแห่งทุกข์ไม่มีที่สิ้นสุด และอานิสงส์การออกไปจากกาม ตัดช่องทางให้เกิดทุกข์ สงบสุข เหมือนคนออกจากเรือนที่ไฟกำลังไหม้อยู่ไม่เร่าร้อน ปลอดภัยทุกประการ

ครั้นพระองค์ทรงแสดงอนุพุทฺธิกถา พอจิตยสกุลบบุตรให้ห่างไกลจากความยินดีในกาม จนเกิดดวงตาเห็นธรรม สำเร็จเป็นพระโสดาบัน เหมือนผ้าที่ปราศจากมลทินควรรับน้ำย้อมแล้ว จึงทรงแสดงอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ นิโรธ ความดับทุกข์ และทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ทางดำเนินถึงความดับทุกข์ โปรดยสกุลบบุตรให้ได้เห็นธรรมพิเศษ ณ ที่นั่น

ครั้งรุ่งเช้า มารดาของยสกุบุตรขึ้นไปบนเรือนไม่เห็นลูกชาย ตกใจ รีบไปบอก เศรษฐี ผู้เป็นสามี ท่านเศรษฐีใช้คนให้ไปตามหาทั้ง ๔ ทิศ ส่วนตนก็ออกตามหาด้วย เผลอเดินทางผ่านมาใกล้ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เห็นร่องเท้าของลูกชายวางอยู่ จำได้ จึงตามเข้าไปดู ได้พบลูกชายของตนนั่งอยู่กับพระพุทธเจ้า

เมื่อท่านเศรษฐีถวายบังคมแล้วนั่งอยู่ พระองค์ทรงแสดงอนุปุพพิกขาและอริยสัจ ๔ โปรตเศรษฐีให้ได้ดวงตาเห็นธรรม สำเร็จเป็นพระโสดาบันแล้ว เศรษฐีทูลสรรเสริญ พระธรรมเทศนาและแสดงตนเป็นอุบาสก ขอลือถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะที่พึ่งตลอดชีวิต นับเป็นอุบาสกคนแรกในพระพุทธศาสนาที่ได้ชื่อว่า เตวาจิกอุบาสก

ขณะพระพุทธเจ้าทรงแสดงอนุปุพพิกขาและอริยสัจ ๔ โปรตเศรษฐีบิดาของ ยสกุบุตรฯ นั่งอยู่ด้วย ได้ฟังพระธรรมเทศนาทั้งสองเรื่องนี้ซ้ำอีกครั้งหนึ่ง พิจารณาธรรม ตามกระแสพระธรรมเทศนา จิตก็หลุดพ้นจากอาสวะ ไม่ถือน้ำด้วยอุปาทาน สำเร็จเป็น พระอรหันต์ ณ ที่นั่นนั่นเอง นับเป็นคฤหัสถ์คนแรกสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ขณะยังมีทันได้บวชเป็นภิกษุ

ฝ่ายเศรษฐีผู้เป็นบิดา ไม่ทราบว่ายสกุบุตรบรรลุพระอรหันต์แล้ว จึงบอกว่า พ่อยสะ มารดาของเจ้ากำลังร้องไห้เสียใจอยู่ จงกลับไปบ้านเกิด ยสกุบุตรมองดู พระพุทธเจ้า พระองค์จึงตรัสบอกเศรษฐีว่า ยสกุบุตรบรรลุอรหัตผล สำเร็จเป็น พระอรหันต์แล้ว ไม่ใช่ผู้ควรจะกลับคืนไปครองเพศฆราวาสอีก เศรษฐีกราบทูลว่า เป็น ลากของพ่อยสะแล้ว นิมนต์พระพุทธเจ้าเสด็จไปรับบิณฑบาตที่บ้านในเช้าวันนั้น และให้ ยสกุบุตรตามเสด็จด้วย ครั้นทราบว่าพระองค์ทรงรับนิมนต์แล้ว ถวายบังคมลากลับไป แจ้งข่าวภรรยาและสั่งให้เตรียมภัตตาหารถวายพระพุทธเจ้า

เมื่อเศรษฐีกลับไปไม่นาน ยสกุบุตรทูลขออุปสมบทเป็นภิกษุ พระพุทธเจ้า ทรงประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทาแก่ยสกุบุตร ด้วยพระวาจาว่า เธอจงเป็นภิกษุมาเกิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว จงประพฤติพรหมจรรย์เถิด แต่ไม่ตรัสคำว่า เพื่อทำที่สุตทุกข์ โดยชอบ เพราะพระยสะได้ถึงที่สุดแห่งทุกข์แล้ว

ในเวลาเช้าวันนั้น พระพุทธเจ้ามีพระยสะเป็นปัจฉาสมณะ เสด็จไปยังเรือนเศรษฐี ตามคำนิมนต์ ประทับนั่งบนอาสนะที่จัดเตรียมไว้ มารดาและภรรยาของพระยสะมาเข้าเฝ้า พระองค์ทรงแสดงอนุปุพพิกขาและอริยสัจ ๔ โปรตสตรีทั้ง ๒ ให้ได้ดวงตาเห็นธรรม สำเร็จเป็นพระโสดาบัน เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา แสดงตนเป็นอุบาสิกา ขอลือถึง พระรัตนตรัยเป็นสรณะที่พึ่งตลอดชีวิต สตรีทั้ง ๒ นั้น นับเป็นอุบาสิกาก่อนหญิงใดในโลก

ครั้งนั้นได้เวลาภัตกิจ มารดา บิดา และภรรยาของพระยสะ น้อมนำภัตตาคารเข้ามาถวายพระพุทธเจ้าและพระยสะด้วยมือตนเอง เมื่อเสร็จภัตกิจแล้ว พระพุทธเจ้าทรงทำอนุโมทนาให้คนทั้ง ๓ อัจฉาญว่าเรียงในธรรมแล้ว เสด็จกลับไปประทับยังป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ขณะนั้น ได้มีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก ๗ องค์ รวมทั้งพระยสะ

สหายนของพระยสะ ๔ คน คือ วิมลละ สุพาหุ ปุณณชิ และควัมปติ เป็นบุตรเศรษฐีเมืองพาราณสี ทราบข่าวว่าพระยสะออกบวช มีความสนใจใคร่จะรู้ธรรมเป็นเหตุให้พระยสะออกบวช จึงพร้อมใจกันไปหาพระยสะที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน พระยสะพาสหายนทั้ง ๔ คนนั้นไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ทูลขอให้ทรงแสดงธรรมโปรดสหายนของตน พระองค์ทรงแสดงธรรมโปรดเศรษฐีบุตรทั้ง ๔ คนนั้น ให้ได้ดวงตาเห็นธรรมแล้ว ทรงให้อุปสมบทเป็นภิกษุด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา และทรงสั่งสอนให้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในเวลาต่อมา ขณะนั้น มีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก ๑๑ องค์

ต่อมาสหายนของพระยสะอีก ๕๐ คน เป็นชาวชนบท พอทราบข่าวนั้นแล้ว มีความคิดเช่นเดียวกับสหายนของพระยสะ ๔ คนแรก จึงพากันออกบวชตามพระยสะ ได้ฟังธรรมต่อหน้าพระพักตร์พระพุทธเจ้า สำเร็จเป็นพระอรหันต์ทั้งหมด ขณะนั้น มีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก ๖๑ องค์

เพียงในพรรษาแรกหลังจากตรัสรู้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมสั่งสอนจนมีผู้ตรัสรู้ตามสำเร็จเป็นพระอรหันต์ถึง ๖๐ องค์ หลังออกพรรษาแล้ว ทรงเห็นว่ามีพระสาวกมากพอจะประกาศพระศาสนาได้แล้ว จึงทรงส่งพระสาวกทั้ง ๖๐ องค์นั้น ออกไปประกาศพระศาสนาในทิศต่าง ๆ ด้วยพระดำรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราได้พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวงทั้งเป็นของทิพย์ ทั้งเป็นของมนุษย์ แม้เธอทั้งหลายก็เช่นกัน เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่าไปทางเดียวกัน ๒ องค์ ต่างองค์ต่างไป จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ จงประกาศพรหมจรรย์บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง สัตว์ทั้งหลายถูกกิเลสเพียงน้อยนิดปิดบังปัญญาไว้ ดุจผงธูลีในจักขุ จะเสื่อมจากคุณพึงได้ฟังถึง เพราะโทษที่ไม่ได้ฟังธรรม แม้เราก็จะไปตำบลอรุเวลาเสนานิคมประกาศพระศาสนาเช่นกัน

พระสาวกทั้ง ๖๐ องค์นั้น รับพระดำรัสแล้ว ถวายบังคมลาพระพุทธเจ้า ออกจากป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เที่ยวจาริกไปประกาศพระศาสนาในชนบทน้อยใหญ่ตามพระพุทธประสงค์แล้ว ส่วนพระองค์เสด็จดำเนินไปตำบลอรุเวลาเสนานิคม ครั้นถึงไร่ฝ้ายระหว่างทาง ทรงหยุดพักไต้ร่มไม้แห่งหนึ่ง

ขณะนั้น มาณพ ๓๐ คน เป็นสหายรักใคร่กัน เรียกว่าภัททวัคคีย์ ต่างคนต่างพาภรรยามาเที่ยวเล่นในที่นั้น สหายคนหนึ่งไม่มีภรรยา สหายเหล่านั้้นจึงหาหญิงแพศยาคนหนึ่งมาอยู่เป็นเพื่อน ครั้นสหายเหล่านั้้นเผลอไป ไม่ทันระวัง หญิงแพศยาคณั้้นได้ลักเอาห่อเครื่องประดับหนีไป มาณพทั้ง ๓๐ คนนั้้น พากันออกตามหาหญิงแพศยานั้้นไปพบพระพุทเจ้าประทับอยู่ที่ไรฝ้ายนั้้น จึงเข้าไปเฝ้าและทูลถามว่า พระองค์ทรงเห็นสตรีนางหนึ่งมาทางนี้บ้างหรือไม่ นางลักห่อเครื่องประดับหนีไป พระองค์ตรัสตอบว่า กุมารทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะแสวงหาสตรีนั้้นดี หรือจะแสวงหาตนดีกว่า เมื่อสหายเหล่านั้้นกราบทูลว่าแสวงหาตนดีกว่า จึงทรงแสดงอนุบุพพิกขาและอริยสัจ ๔ ให้ภัททวัคคีย์ทั้ง ๓๐ คนนั้้น ได้ดวงตาเห็นธรรม สูงสุดเป็นพระอนาคามี ต่ำสุดเป็นพระโสดาบัน ทรงประทานอุปสมบทเป็นภิกษุ ด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา ทรงส่งไปประกาศพระศาสนา เช่นเดียวกับพระสาวก ๖๐ องค์ก่อนนั้้น

โปรดชฎิล ๓ พี่น้อง

หลังจากส่งพระภัททวัคคีย์ไปแล้ว พระพุทเจ้าเสด็จตรงไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เป็นที่อยู่ของชฎิล ๓ พี่น้องกับหมู่บริวาร ตั้งอยู่ในเขตเมืองราชคฤห์ ซึ่งพระเจ้าพิมพิสารทรงปกครองอยู่ เป็นเมืองเจริญรุ่งเรืองคับคั่งด้วยผู้คน เจ้าลัทธิมากมายมาอาศัย บรรดาเจ้าลัทธิเหล่านั้้น มีนักบวชจำพวกชฎิลท่านหนึ่ง ชื่ออุรุเวลกัสสปะ เป็นคณาจารย์ใหญ่ มีคนเคารพนับถือมากมาย มีพี่น้อง ๓ คนด้วยกัน อุรุเวลกัสสปะเป็นพี่ชายใหญ่ มีชฎิลบริวาร ๕๐๐ นทีกัสสปะน้องชายคนกลาง มีชฎิลบริวาร ๓๐๐ คยากัสสปะน้องชายคนเล็ก มีชฎิลบริวาร ๒๐๐ ทั้ง ๓ พี่น้องออกบวชจากตระกูลกัสสปโคตร สร้างอาศรมอยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชราตามลำดับ คือ อุรุเวลกัสสปะ อยู่ต้นแม่น้ำในตำบลอุรุเวลาเสนานิคม นทีกัสสปะ อยู่ถัดลงมาอีกตำบลหนึ่ง คยากัสสปะ อยู่ที่ค้้งแม่น้ำตอนใต้ ในตำบลคยาสิสะ ชฎิลเหล่านั้้นทั้งหมด ถือลัทธิการบูชาไฟ

พระพุทเจ้าเสด็จถึงอาศรมของอุรุเวลกัสสปะในเวลาเย็น ทรงขอพักแรมด้วยราตรีหนึ่ง อุรุเวลกัสสปะรังเกียจ ไม่พอใจให้พัก พุดบายเบียง เพราะเห็นว่าพระองค์เป็นนักบวชต่างลัทธิกัน พระองค์จึงขอพักที่โรงไฟ อันเป็นสถานที่บูชาเพลิงของเหล่าชฎิลและเป็นที่อยู่ของนาคราชดุร้าย อุรุเวลกัสสปะห้ามไม่ให้พักเพราะเกรงว่าจะเป็นอันตรายแก่ชีวิต เมื่อพระองค์ทรงรับสั่งยืนยันว่า นาคราชไม่อาจจะทำอันตรายได้ จึงอนุญาตให้เข้าไปพักแรมตามพระพุทเจ้าประสงค์ พระองค์เสด็จเข้าไปอยู่ในโรงบูชาไฟ ทรงแสดงฤทธิ์บังหวนควันและเปลวเพลิงทรมานนาคราชจนสิ้นฤทธิ์เดช

ครั้งรุ่งเช้า อรุณเวลกัสสปะเห็นพระองค์ไม่มีอันตรายอย่างใดอย่างหนึ่ง นึกประหลาดใจว่า พระมหาสมณะองค์นี้ มีอำนาจมาก สามารถปราบนาคราชให้ สิ้นฤทธิ์เดชได้ มีจิตเลื่อมใสในอิทธิปาฏิหาริย์ กราบทูลนิมนต์ไปเสวยพระกระยาหาร ที่อาศรมของตน ได้ฟังพระพุทธโฆษาแล้ว เห็นว่าลัทธิของตนไม่มีแก่นสาร จึงชักชวน ชฎิลบริวาร ๕๐๐ ลอยชฎาและบริวารเครื่องบูชาไฟลงในแม่น้ำ ทูลขออุปสมบทเป็น ภิกษุในพระพุทธศาสนา พระองค์ทรงประทานอุปสมบทให้ชฎิลเหล่านั้นเป็นภิกษุด้วย เอหิภิกขุอุปสัมปทาทุกรูป

นทีกัสสปะ น้องชายคนกลาง เห็นชฎาและบริวารเครื่องบูชาไฟเหล่านั้นลอยมา ตามกระแสน้ำ เข้าใจว่าเกิดอันตรายแก่พี่ชายของตน จึงพร้อมด้วยชฎิลบริวาร ๓๐๐ รีบมายังอาศรมพี่ชาย เมื่อเดินทางมาถึง เห็นพระอรุณเวลกัสสปะและภิกษุบริวารครองเพศ เป็นภิกษุแล้ว สอบถามเรื่องราวที่เกิดขึ้น ทราบความจริงทั้งหมดแล้ว มีความเลื่อมใสใน พระพุทธเจ้า จึงชักชวนชฎิลบริวาร ๓๐๐ ลอยชฎาและบริวารเครื่องบูชาไฟลงในแม่น้ำ ทูลขออุปสมบทเป็นภิกษุเหมือนพี่ชาย พระองค์ทรงประทานอุปสมบทให้ชฎิลเหล่านั้น เป็นภิกษุด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาทุกรูป

ฝ่ายคยากัสสปะ น้องชายคนเล็ก เห็นชฎาและบริวารเครื่องบูชาไฟลอยมาตาม กระแสน้ำ จำได้ เข้าใจว่าเกิดอันตรายแก่พี่ชายทั้ง ๒ ของตน จึงพร้อมด้วยชฎิลบริวาร ๒๐๐ รีบมายังอาศรมของพระอรุณเวลกัสสปะ เห็นพี่ชายทั้ง ๒ และเหล่าบริวารครองเพศเป็น ภิกษุแล้ว สอบถามเรื่องราวที่เกิดขึ้น ทราบความจริงทั้งหมดแล้ว มีความเลื่อมใสใน พระพุทธเจ้า จึงชักชวนชฎิลบริวาร ๒๐๐ ลอยชฎาและบริวารเครื่องบูชาไฟลงในแม่น้ำ ทูลขออุปสมบทเป็นภิกษุเหมือนพี่ชายทั้ง ๒ ของตน พระองค์ทรงประทานอุปสมบท ให้ชฎิลเหล่านั้นเป็นภิกษุด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา

ทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตร

พระพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่ที่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคมพอสมควรแล้ว ทรงพาภิกษุ เหล่านั้นเสด็จไปตำบลคยาสีสะ เมืองราชคฤห์ ประทับอยู่ ณ ริมฝั่งแม่น้ำคยา ตรัสเรียก ภิกษุเหล่านั้นมารวมกันแล้ว ทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตร อันควรแก่อัธยาศัยของภิกษุ เหล่านั้น ซึ่งเคยเป็นชฎิลถือลัทธิบูชาไฟมาก่อน ความย่อว่า आयตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เมื่อได้สัมผัสอายตนะภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และ ธรรมารมณ์ ก็จะทำให้เกิดความเร่าร้อนขึ้น เพราะถูกเผาไหม้ด้วยไฟกิเลส คือ ราคะ โทสะ โมหะ นอกจากนี้ยังร้อนรุ่มเพราะไฟทุกข์ คือ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย

ความโศกเศร้า ความรำไรรำพัน ความเสียใจ ความคับแค้นใจ เมื่อเปื้อนหายในสิ่งทั้งปวง
นั้น ก็ปราศจากความกำหนัดรักใคร่ จิตหลุดพ้นจากความยึดมั่นถือมั่น เมื่อจิตหลุดพ้น ก็รู้
แจ้งด้วยญาณว่าหลุดพ้นแล้ว

ภิกษุ ๑,๐๐๓ เหล่านี้ ฟังอาทิตตปริยายสูตรจบแล้ว มีจิตหลุดพ้นจากกิเลส
ทั้งหลาย ไม่ยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทาน สำเร็จเป็นพระอรหันต์ทุกองค์

ปริเฉทที่ ๘ เสด็จเมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ

ก่อนจะเผยแผ่พระศาสนาไปยังดินแดนอื่นๆ พระพุทธเจ้าทรงเล็งเห็นว่า แคว้นมคธเป็นแคว้นใหญ่ มีอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาล มีอำนาจแผ่ขยายครอบคลุมกว้างไกล โดยรวมแคว้นอังคะเข้าไว้ด้วย มีเขตแดนติดต่อกับแคว้นโกศล แคว้นกาสี และแคว้นวัชชี มีเมืองราชคฤห์เป็นเมืองหลวง พระเจ้าพิมพิสารทรงปกครองโดยสิทธิ์ขาด เป็นแหล่งรวมเจ้าลัทธิและศาสนาต่างๆ ที่มีอยู่ในสมัยนั้น ทั้งจะได้โปรดพระเจ้าพิมพิสารตามที่ทูลขอให้เสด็จกลับมาโปรด หลังตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว จึงทรงเลือกแคว้นมคธเป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธศาสนาเป็นแห่งแรก

ครั้นเสด็จประทับอยู่ที่ตำบลคยาสิระตามสมควรแล้ว พระองค์จึงเสด็จไปยังเมืองราชคฤห์พร้อมด้วยพระสงฆ์สาวก ๑,๐๐๓ องค์ เสด็จประทับอยู่ ณ ลัทธิวันสวนตาลหนุ่ม เมืองราชคฤห์ เมื่อพระเจ้าพิมพิสารทรงได้สดับกิตติศัพท์ว่า พระสมณโคดม พระโอรสแห่งศากยราชสกุล สละฆราวาสสมบัติ เสด็จออกผนวช จนได้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า บัดนี้ เสด็จมาถึงเมืองราชคฤห์ ประทับอยู่ ณ ลัทธิวัน ทรงโสมนัสอย่างยิ่ง ได้เสด็จไปเข้าเฝ้าพร้อมด้วยข้าราชการบริวารจำนวน ๑๒ นหุต พระเจ้าพิมพิสารถวายอภิวัตด้วยความเคารพ แต่เหล่าข้าราชการแสดงอาการกระด้างกระเดื่อง บางพวกถวายบังคม บางพวกแค่ประณมมือ บางพวกแค่พุดทักทาย บางพวกประกาศชื่อตระกูลของตน บางพวกนั่งนิ่งเฉย ไม่ถวายบังคม ไม่สนใจ เพราะสงสัยว่า พระพุทธเจ้ากับพระอรุเวลกัสสปะ ใครเป็นอาจารย์ ใครเป็นศิษย์ พระพุทธองค์ทรงทราบวาทว่า ชาวมคธเคารพนับถือชฎิล ๓ พี่น้อง จึงทรงรับสั่งให้พระอรุเวลกัสสปะแก้ความสงสัยนั้น

พระอรุเวลกัสสปะลุกจากที่นั่ง ห่มจีวรเฉวียงบ่า กราบลงแทบพระยุคลบาท พระพุทธเจ้า อธิบายเหตุผลที่เลิกนับถือลัทธิบูชาไฟ หันมานับถือพระพุทธศาสนาว่าการบูชาไฟไม่ใช่ทางหลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลาย เราได้เห็นทางอันสงบ ไม่มีกิเลสเป็นเหตุก่อให้เกิดทุกข์ ไม่มีความกังวลเข้ามาพัวพัน ไม่ติดอยู่ในกามภพ ไม่แปรปรวนเป็นอย่างอื่น ไม่ใช่ธรรมที่บุคคลอื่นจะแนะนำให้เชื่อได้ แต่เป็นคุณที่ปรากฏแก่ใจตนเอง เหตุนี้ เราจึงไม่ยินดีในการเซ่นสรวงและการบูชาไฟ ซึ่งเคยประพฤติมาแล้ว จากนั้นได้ประกาศว่า พระพุทธเจ้าเป็นศาสดาของเรา ส่วนเราเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า

เมื่อเหล่าข้าราชการบริพารของพระเจ้าพิมพิสารเห็นเช่นนั้น ก็หมดความเคลือบแคลงสงสัย คลายความถือตัว ไม่มีกิริยากระด้างกระเดื่องเหมือนตอนมาถึง พระพุทธองค์ทรงเห็นว่า ทุกคนพร้อมจะรับฟังพระธรรมเทศนา จึงทรงแสดงอนุปุพพิกถาและจบลงด้วยอริยสัจ ๔ พระเจ้าพิมพิสารพร้อมข้าราชการบริพาร ๑๑ นหุต ได้ดวงตาเห็นธรรม สำเร็จเป็นพระโสดาบัน อีก ๑ นหุต มีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ทั้งหมดประกาศตนเป็นอุบาสก ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์ตลอดชีวิต

พระเจ้าพิมพิสารกราบทูลว่า เมื่อหม่อมฉันยังเป็นพระราชกุมารอยู่ ได้ตั้งความปรารถนาไว้ ๕ ประการ คือ

๑. ขอให้ได้รับราชาภิเษกเป็นกษัตริย์แคว้นมคธ
๒. ขอให้พระอรหันต์ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบมายังแคว้นมคธ
๓. ขอให้ได้เข้าไปนั่งใกล้พระอรหันต์นั้น
๔. ขอให้พระอรหันต์นั้นแสดงธรรมให้ฟัง
๕. ขอให้ได้รู้ทั่วถึงธรรมของพระอรหันต์นั้น

บัดนี้ ความปรารถนาที่หม่อมฉันตั้งใจไว้ สำเร็จแล้วทุกประการ ในวันรุ่งขึ้นขออาราธนาพระองค์พร้อมด้วยพระสงฆ์สาวกทั้งปวง เสด็จไปเสวยภัตตาหารในพระราชานิเวศน์

พระพุทธเจ้าทรงรับด้วยพระอาการดุษฎี พระเจ้าพิมพิสารพร้อมด้วยข้าราชการถวายอภิวัตตูลลาเสด็จกลับ

ทรงรับพระอุทยานเวฬุวันเป็นสังฆาวาส

ในวันรุ่งขึ้น พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสงฆ์สาวก เสด็จไปยังพระราชานิเวศน์ประทับนั่งบนพุทธอาสน์แล้ว พระเจ้าพิมพิสารทรงถวายภัตตาหาร ทรงอังคาสพระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เอง ครั้นพระสงฆ์ฉันภัตตาหารเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระเจ้าพิมพิสารกราบทูลว่า ลัทธิวินที่เสด็จประทับอยู่นั้น เป็นสถานที่เล็กทั้งไกลจากชุมชน หนทางไปมาไม่สะดวก หม่อมฉันขอถวายพระราชอุทยานเวฬุวันสวนไม้ไผ่ให้เป็นสังฆาวาสที่พักของพระสงฆ์ ด้วยเป็นสถานที่กว้างใหญ่ มีเสนาสนะพร้อมมูลอยู่ไม่ไกลไม่ไกลจากชุมชน กลางวันไม่พลุกพล่านด้วยผู้คน กลางคืนเงียบสงัด ไม่มีเสียงอื้ออึง หนทางไปมาสะดวก เหมาะจะแสวงหาความสงบ หลีกเร้นอยู่ตามวิสัยสมควรเป็นที่ประทับอยู่ของพระองค์ แล้วทรงจับพระเด้าทองเต็มด้วยน้ำหลังลงบนพระหัตถ์ พระพุทธเจ้า ถวายพระราชอุทยานเวฬุวันเป็นสังฆาวาส

พระพุทธเจ้าทรงรับพระเวฬุวันเป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนาทรงอนุโมทนาแล้ว ทรงพาพระสงฆ์สาวกไปประทับ ณ พระเวฬุวัน และทรงใช้พระเวฬุวันแห่งนี้ เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธศาสนา นับแต่ทรงให้การอุปสมบทชฎิล ๓ พี่น้อง ทรงพาไปเผยแผ่ธรรมในเมืองราชคฤห์โดยมีพระเจ้าพิมพิสารเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก ทำให้พระพุทธศาสนาแผ่ขยายไปได้อย่างรวดเร็ว

ทรงได้พระอัครสาวก

ขณะพระพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่ ณ เมืองราชคฤห์นี้ มีมาณพคนหนึ่งชื่ออุปติสสะ เกิดในตระกูลพราหมณ์ ในหมู่บ้านอุปติสสคาม ตำบลนาลันทา ใกล้เมืองราชคฤห์ เป็นบุตรของวังคันทพราหมณ์และนางสารีพราหมณี เป็นเพื่อนสนิทกับมาณพอีกคนหนึ่งชื่อ โกลิตะ ลูกชายนางโมคคัลลีพราหมณี ในหมู่บ้านโกลิตคาม ซึ่งอยู่ใกล้กับหมู่บ้านอุปติสสคาม ทั้งสองตระกูลนี้คบหาเป็นเพื่อนกันมานานถึง ๗ ชั่วโมงคน ดังนั้นอุปติสสมานพและโกลิตมานพ จึงคบหาเป็นเพื่อนกันตามบรรพบุรุษ ทั้งสองคนมีอายุ รุ่งราวคราวเดียวกัน เข้าศึกษาศิลปวิทยาในสำนักเดียวกัน มักไปไหนมาไหนด้วยกัน และมีบริวารคนละ ๕๐๐ คอยติดตามห้อมล้อมไปด้วยเสมอ

วันหนึ่งชวนกันไปดูมหรสพ แต่ไม่รู้สึกสนุกสนาน เกิดความเบื่อหน่ายในการชมมหรสพ เห็นพ้องต้องกันว่า การดูมหรสพจะได้ประโยชน์อะไร คนที่กำลังแสดงอยู่อีกไม่ถึง ๑๐๐ ปี ก็จะต้องตายกันหมด ควรออกบวชแสวงหาโมกขธรรมดีกว่า จึงชวนกันไปบวชอยู่ในสำนักของสัจจชัยปริพาชก หนึ่งในจำนวนครูทั้ง ๖ ซึ่งมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของคนมากมายในสมัยนั้น

หลังจากบวชเป็นปริพาชกแล้ว มาณพทั้งสองใช้เวลาไม่นานนักก็ศึกษาเล่าเรียนจนจบความรู้ของอาจารย์ เพราะเป็นผู้มีสติปัญญาดี แต่ไม่พอใจในความรู้เพียงเท่านั้น เพราะไม่สามารถทำให้บรรลุโมกขธรรมได้ จึงเที่ยวเสาะแสวงหาพราหมณาจารย์ ผู้เป็นนักปราชญ์สามารถบอกทางบรรลุโมกขธรรมได้ เมื่อไม่พบนักปราชญ์ตามที่คาดหวัง จึงพากันกลับมาอยู่ในสำนักอาจารย์สัจจชัยตามเดิม และทำกติกากันว่า ใครพบโมกขธรรมก่อน จงบอกแก่กัน จากนั้นได้แยกย้ายกันเสาะแสวงหาโมกขธรรม

เข้าวันหนึ่ง ขณะพระอัสสชีกำลังเที่ยววิณฑบาตในเมืองราชคฤห์ อุปติสสปริพาชก เดินมาจากอารามปริพาชก ได้เห็นพระอัสสชีกิริยาอาการสำรวม น่าเลื่อมใส สุขภาพเรียบร้อย สงบเสงี่ยม งดงามทั้งการเดินและการยืน มีนัยน์ตาทอดลง แปรจากบรรพชิตทั่วไป เกิดความเลื่อมใสในจริยาวัตรของท่าน จึงเดินตามหลังไปด้วยความรู้สึกแปลกใจว่า

นักบวชท่านนี้เป็นใครกัน เราไม่เคยพบเห็นมาก่อน คงจะเป็นพระอรหันต์หรือผู้บรรลุธรรมขั้นใดขั้นหนึ่ง สังเกตเห็นพระเถระกำลังบิณฑบาตอยู่ ไม่เหมาะจะเข้าไปถาม จึงเดินตามไปห่างๆ ครั้นเห็นพระเถระได้อาหารบิณฑบาตพอสมควร กำลังหาสถานที่ฉันภัตตาหาร จึงเข้าไปปรนนิบัติให้เกิดความคุ้นเคย แล้วสอบถามว่า ท่านผู้เจริญ อากัปกริยาของท่านสงบเสงี่ยมมีนัยน์ก ผิพรรณก็เปล่งปลั่งสุกใส ใครเป็นศาสดาของท่าน ท่านชอบใจคำสอนของใคร ทำให้ต้องละทิ้งบ้านเรือนออกบวช เมื่อพระอัสสชิตอบว่า พระสมณโคดมทรงละฆราวาสวิสัย เสด็จออกผนวชจากราชสกุลศากยะ เป็นศาสดาของเรา เราชอบใจคำสอนของพระองค์ จึงติดตามออกบวช จึงถามต่อไปว่า ศาสดาของท่านสั่งสอนอย่างไร

พระเถระตอบอย่างถ่อมตนว่า เราบวชได้ไม่นานนัก เพิ่งเข้ามาศึกษาพระธรรมวินัยนี้ จึงไม่สามารถแสดงธรรมให้ท่านฟังโดยพิสดารได้ แต่จะบอกให้รู้เพียงใจความสั้นๆ

อุปติสสปริพาชกขอให้บอกเพียงใจความสั้นๆ เท่านั้น พระอัสสชิ จึงบอกย่อๆ ว่า

เย ธมมา เหตุปภวา

เตสํ เหตุํ ตถาคโต

เตสยจ โย นิโรธจ

เอวํวาทิ มหาสมณโณ

แปลว่า ธรรมเหล่าใดเกิดจากเหตุ พระตถาคตทรงแสดงเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้นไว้ด้วย พระมหาสมณะมีปกติตรัสสอนอย่างนี้

เมื่อพระเถระกล่าวจบ อุปติสสปริพาชกเกิดดวงตาเห็นธรรมว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีการเกิดขึ้นเป็นธรรมตา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีการดับไปเป็นธรรมตา จากนั้นถามพระเถระว่า ขณะนี้พระศาสดาประทับอยู่ที่ไหน เมื่อทราบว่าเป็นที่ประทับอยู่ที่พระเวฬุวัน จึงนิมนต์ให้พระเถระล่วงหน้าไปก่อน

ครั้นพระเถระจากไปแล้ว อุปติสสปริพาชกก็กลับไปหาโกลิปปริพาชก บอกข่าวการพบพระอัสสชิ และแสดงธรรมให้ฟังตามที่ตกลงกันไว้ โกลิปปริพาชกได้ดวงตาเห็นธรรมเหมือนกัน หลังจากนั้นคนทั้งสองชวนกันไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ตั้งใจจะพาอาจารย์สัญญาชัยไปด้วย แต่สัญญาชัยปริพาชกมีทิฏฐิมาก ถือตนว่าเป็นเจ้าสำนักใหญ่ มีคนเคารพนับถือมาก ไม่อาจจะลดตัวเป็นศิษย์ใครได้ จึงปฏิเสธไม่ยอมไป แม้พยายามชักชวนหลายครั้งก็ไม่เป็นผลสำเร็จ ท่านได้ถามคนทั้งสองว่า ในโลกนี้ คนโง่มากหรือคนฉลาดมาก เมื่อคนทั้งสองตอบว่า คนโง่มาก คนฉลาดมีน้อย จึงกล่าวว่า ถ้าเช่นนั้น คนฉลาดจงไปหาพระสมณโคดม คนโง่จงมาหาเรา ท่านทั้งสองจงไปกันเถิด

ในที่สุด อุปติสสะและโกลิปตะได้อำลาสัญญาชัยปริพาชก ไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่พระเวฬุวัน พร้อมด้วยเพื่อนปริพาชก ๒๕๐ คน อีก ๒๕๐ คนยังคงอยู่กับสัญญาชัยปริพาชกต่อไป ขณะนั้นพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมอยู่ ทอดพระเนตรเห็นสหายทั้งสองนำบริวาร

มาแต่ไกล ทรงรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า คู่อัศรสาวกของเรากำลังมา เมื่อคนเหล่านั้นมาถึง ถวายอภิวาทแล้วนั่งฟังพระธรรมเทศนา ณ ที่สมควรข้างหนึ่ง บริวาร ๒๕๐ คน สำเร็จเป็นพระอรหันต์พร้อมกันในวันนั้นเอง ยกเว้นอุปติสสะและโกลิตะ ทั้งหมดทูลขออุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา พระองค์ทรงอุปสมบทให้ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา ภายหลังอุปสมบท อุปติสสะมีชื่อว่า พระสารีบุตร โกลิตะ มีชื่อว่า พระโมคคัลลานะ ตามนามมารดาของตนตั้งแต่นั้นมา

พระโมคคัลลานะหลังจากอุปสมบทได้ ๗ วัน หลีกไปบำเพ็ญเพียรที่บ้านกัลลวาลมุตตคาม แคว้นมคธ ขณะปฏิบัติธรรมอยู่นั้น ถูกความง่วงครอบงำ มีความเบื่อหน่ายนั่งโง่งงอยู่ พระพุทธเจ้าทรงทราบด้วยพระญาณ เสด็จไปประทานอุบายแก้ง่วงว่า ดูกรโมคคัลลานะ เมื่อเธอกำหนดกรรมฐานโดยอยู่ รู้สึกง่วงนอน จงกำหนดกรรมฐานนั้นให้มากขึ้นกว่าเดิม ความง่วงของเธอจะหายไป ถ้ายังไม่หายง่วง ให้ตรีกตรองพิจารณาถึงธรรมที่ได้ฟังและเรียนมาแล้ว สาธยายธรรมนั้น ยอนหูทั้งสองข้าง เอามือลูบตามตัว ยืนขึ้นแล้วเอาน้ำลูบนัยน์ตา เหลือวคูทิศทั้งหลาย แหงนดูดาวบนท้องฟ้า ทำความรู้สึกให้เหมือนกัน ทั้งกลางวันกลางคืน เดินจงกรมกลับไปกลับมา ไม่ให้จิตคิดฟุ้งซ่านไปภายนอก สุดท้ายให้สำเร็จสี่ไสยา นอนตะแคงขวา ซ้อนเท้าเหลื่อมกัน ตั้งสติว่าจะไม่ประกอบสุขในการนอนตื่นแล้วรีบลุกขึ้นทำความเพียรทันที

ต่อจากนั้นทรงประทานพระโอวาทอีก ๓ ข้อ คือ

๑. จงสำเนียงว่า เราจักไม่ชูงวงเข้าไปสู่ตระกูล คือไม่ถือตัวว่าเป็นคนสำคัญ เพราะเมื่อชูงวงเข้าไปสู่ตระกูล หากคนทั้งหลายมีงานจำเป็นอยู่หลายอย่าง ไม่ทันได้ใส่ใจถึง อาจทำให้เข้าใจผิดไปว่า ใครยุยงพวกเขาให้แตกจากเรา พวกเขาจึงไม่สนใจเรา และเมื่อบิณฑบาตไม่ได้อะไร ก็จะเขินอาย คิดฟุ้งซ่าน ไม่สำรวมจิต ทำให้จิตห่างจากสมาธิ

๒. จงสำเนียงว่า เราจักไม่พูดถ้อยคำเป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งกัน เพราะเมื่อพูดโต้เถียงกันไปมา ก็ต้องพูดมาก คิดฟุ้งซ่าน ไม่สำรวมจิต ทำให้จิตห่างจากสมาธิ

๓. เราไม่สนับสนุนให้คลุกคลีกับหมู่ชน ไม่ว่าจะเป็นครุฑหัสถ์หรือบรรพชิต แต่สนับสนุนให้คลุกคลีกับเสนาสนะอันเงียบสงบ ไม่มีเสียงอื้ออึง ไร้คนสัจจร เหมาะจะหลีกเร้นอยู่ตามวิสัยสมณะ

พระโมคคัลลานะทูลขอให้ทรงแสดงต้นหักขยธรรม คือข้อปฏิบัติอันจะนำไปสู่การดับกิเลสตัณหา พระองค์ตรัสสอนไม่ให้ยึดมั่นถือมั่นสิ่งทั้งปวงในโลก เมื่อไม่ยึดมั่นถือมั่น ก็จะไม่สะดุ้งหวาดหวั่น เมื่อไม่สะดุ้งหวาดหวั่น ก็ดับกิเลสตัณหาทั้งปวงได้ พระโมคคัลลานะปฏิบัติตามพระโอวาทที่ตรัสสอน สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในวันนั้นเอง

ได้รับการยกย่องให้เป็นพระอัครสาวกเบื้องซ้าย เป็นผู้เลิศในทางมัทธมามาก

พระสารีบุตร หลังจากอุปสมบทได้ ๑๕ วัน ตามเสด็จพระพุทธเจ้าไปพักที่ถ้ำสุกรขาคา เขาคิชฌกูฏ เมืองราชคฤห์ มีปริพาชกผู้หนึ่งชื่อที่มณฑะ อคฺคิเวสสนโคตร ซึ่งเป็นหลานของท่านเอง ได้มาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า แสดงทิวฏฐิของตนว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าไม่ชอบใจหมด พระองค์ตรัสตอบว่า อคฺคิเวสสนะ ถ้าอย่างนั้นความเห็นอย่างนั้น ก็ต้องไม่ควรแก่ท่าน ท่านต้องไม่ชอบใจความเห็นอย่างนั้น แล้วทรงแสดงทิวฏฐิของคน ๓ ประเภทว่า คนบางพวกเห็นว่า สิ่งทั้งปวงควรแก่เรา เราชอบใจหมด คนบางพวกเห็นว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรา เราไม่ชอบใจหมด คนบางพวกเห็นว่า บางสิ่งควรแก่เรา เราชอบใจ บางสิ่งไม่ควรแก่เรา เราไม่ชอบใจ ทิวฏฐิเช่นนี้ทำให้เกิดการเข้าใจผิดกัน ทุ่มเถียงกัน บาดหมางกัน จนถึงเบียดเบียนกันขึ้น เมื่อพิจารณาเห็นอย่างนี้ ควรละทิวฏฐินั้นเสีย และไม่ทำทิวฏฐิอื่นให้เกิดขึ้นอีก

ครั้นทรงแสดงโทษความยึดมั่นถือมั่นด้วยทิวฏฐิ ๓ อย่างนั้นแล้ว ทรงแสดงเวทนาปริคคหสูตร มีความย่อว่า มหาภูตรูป ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ประชุมกันเข้าเป็นกายเกิดจากบิดามารดา เต็บโตมาเพราะข้าวสุกและขนมสด มีการแตกทำลายไป ไม่ยั่งยืน ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เมื่อพิจารณาเห็นอย่างนี้ ย่อมละความพอใจในกาย ความเยื่อใยในกาย และความตกอยู่ในอำนาจของกามได้ เวทนา ๓ คือ สุข ทุกข์ และไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์ ก็เช่นเดียวกัน เป็นของไม่เที่ยง เวทนาอย่างหนึ่งเกิดขึ้น เวทนาอีกสองอย่างก็หายไป ขึ้นอยู่กับปัจจัยปรุงแต่ง เมื่อพิจารณาเห็นอย่างนี้ ย่อมละความยึดมั่นถือมั่นเพื่อหน่ายในเวทนาเหล่านั้น เมื่อเพื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนด เพราะคลายกำหนดย่อมหลุดพ้น ไม่ยึดมั่นถือมั่นด้วยทิวฏฐิ ไม่วิวาทแก่งแย่งกับใคร

พระสารีบุตรนั่งถวายนงานพักอยู่เบื้องพระปฤษฎางค์ของพระพุทธเจ้า ฟังพระธรรมเทศนาที่ตรัสแก่ที่มณฑะปริพาชก ตั้งใจพิจารณาไปตามกระแสพระธรรมเทศนานั้น จิตก็หลุดพ้นจากอาสวะ ไม่ยึดมั่นด้วยอุปาทาน สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในวันนั้นเอง ได้รับการยกย่องให้เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา เป็นผู้เลิศในทางมัทธมามาก

ส่วนที่มณฑะปริพาชก ได้ดวงตาเห็นธรรม ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล สิ้นความเคลือบแคลงสงสัยในพระพุทธศาสนา ทูลสรรเสริญพระธรรมเทศนาว่า มีความไพเราะดุจบุคคผลทรายของทีคว่า เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง ส่องประทีปในที่มืด และประกาศตนเป็นอุบาสกขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะที่พึ่งตลอดชีวิต

มัชฌิมโพธิกา
 ปรีเฉทที่ ๙
 ทรงบำเพ็ญพุทธกิจในแคว้นมคธ

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงได้พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเป็นพระอัครสาวกแล้ว พระองค์ยังคงประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน พร้อมด้วยพระสงฆ์สาวก ทรงอาศัยเมืองราชคฤห์เป็นศูนย์กลางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยได้รับการสนับสนุนทำนุบำรุงเป็นอย่างดี จากพระเจ้าพิมพิสารกษัตริย์ผู้ครองแคว้นมคธ จึงทรงประดิษฐานพระพุทธรูปศาสนาให้มั่นคง และทรงบำเพ็ญพุทธกิจในแคว้นมคธโดยราบรื่นตลอดมา

ประทานการอุปสมบทแก่พระมหากัสสปะ

คราวหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จจาริกโปรดประชาชนในมคธชนบท ประทับอยู่ที่ร่มไทรชื่อว่า พุทฺตตกนิโครธ ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างเมืองราชคฤห์และเมืองนาลันทาท่อกัน ปิปผลิมาณพ กัสสปโคตร เปื่อนายในการครองเรือน เห็นว่าต้องคอยรับบาปที่คนอื่นทำไม่ดี จึงละทิ้งทรัพย์สมบัติ ถือเพศบรรพชิต ออกบวชพร้อมภรรยาชื่อภัททกาปิลานี เพื่ออุทิศต่อพระอรหันต์ในโลก ตามวิถีชีวิตของนักบวชในสมัยนั้น ได้จาริกมาจนถึงที่นั่น พบกับพระพุทธองค์ เกิดความเลื่อมใสคิดว่าเป็นพระอรหันต์ จึงเข้าไปเฝ้ายอมรับนับถือเป็นศาสดาของตน และทูลขออุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา พระองค์ประทานอุปสมบทให้ด้วยพระโอวาท ๓ ข้อว่า

๑. เราจักเข้าไปตั้งความละอายและความยำเกรงในภิกษุทั้งที่เป็นผู้เฒ่า ผู้ใหม่ และผู้ปานกลาง อย่างแรงกล้า

๒. เมื่อฟังธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยกุศล เราจักเงี้ยวหูฟังธรรมนั้น ตั้งใจฟังธรรมนั้น พิจารณาเนื้อความอย่างรอบคอบ

๓. เราจักไม่ละสติไปในกาย คือ พิจารณากายเป็นอารมณ์ โดยความเป็นของไม่สะอาด เพื่อถอนความกำหนัดยินดีในกายนี้

เมื่อปิปผลิมาณพได้รับอุปสมบทเป็นภิกษุในพระธรรมวินัยนี้แล้ว มีชื่อเรียกตาม กัสสปโคตรว่า พระมหากัสสปะ ได้ปฏิบัติตามพระพุทธรโอวาทนั้นแล้ว ไม่นานนักก็บรรลุอรหัตผลในวันที่ ๘ นับแต่วันอุปสมบทนั่นเอง ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้เลิศทางธุดงค์คุณ มีธรรมเป็นเครื่องอยู่เสมอด้วยพระพุทธองค์

มหาสันนิบาตแห่งพระสาวก

ครั้นถึงวันเพ็ญเดือน ๓ หลังจากตรัสรู้และประกาศศาสนาได้ ๙ เดือน พระพุทธเจ้าทรงประชุมสงฆ์ครั้งใหญ่ ณ พระเวฬุวัน เป็นการประชุมครั้งสำคัญ เรียกว่า จาตุรงคสันนิบาต เพราะเป็นการประชุมประกอบด้วยองค์ ๔ คือ

๑. พระสงฆ์สาวก ๑,๒๕๐ องค์ มาประชุมพร้อมกันโดยมิได้นัดหมาย
๒. พระสงฆ์สาวกเหล่านั้น ล้วนเป็นพระอรหันตชีณาสพ
๓. พระสงฆ์สาวกเหล่านั้น ล้วนเป็นเอหิภิกขุ
๔. วันนั้นเป็นวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓

ในโอกาสสำคัญเช่นนี้ พระองค์ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ คือหลักธรรมอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ท่ามกลางพระอรหันตชีณาสพที่มาประชุมพร้อมกันในวันนั้นมีเนื้อหาสาระสำคัญ แบ่งออกเป็น ๓ ตอน ดังนี้

- ตอนที่ ๑** ขันติ คือความอดทน เป็นตบะอย่างยอด
 พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า นิพพานเป็นยอด
 ผู้ทำร้ายคนอื่น ไม่ใช่บรรพชิต
 ผู้เบียดเบียนคนอื่น ไม่ใช่สมณะ

ความตอนแรก กล่าวถึง การทำหน้าที่ประกาศพระศาสนาของพระสงฆ์สาวก ต้องอดทนต่อเย็นร้อนหิวกระหาย ถ้อยคำให้ร้าย ใส่ความดูด่าไม่น่าพอใจ และทุกขเวทนาที่เกิดแก่ร่างกายในยามอาพาธป่วยไข้ ไม่แสดงอาการผิดปกติให้ปรากฏ ทำใจไม่ให้ถูกตีตราคือความทะยานอยากครอบงำ ทั้งไม่เบียดเบียน ไม่ก่อความทุกข์เดือดร้อนแก่ใครๆ มีใจเมตตากรุณา สั่งสอนประชาชนให้ได้รับผลสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ นิพพาน หลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของกิเลส คือ โลภะ โทสะ โมหะ และกองทุกข์ทั้งปวง

- ตอนที่ ๒** การไม่ทำบาปทั้งปวง
 การทำความดีให้บริบูรณ์
 การทำจิตของตนให้ผ่องใส
 นี่คือคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

ความตอนที่ ๒ กล่าวถึง ข้อปฏิบัติในพระพุทธศาสนาทั้งหมด สรุปลงเป็น ๓ ประการ คือ ไม่ทำความชั่ว ทำแต่ความดี ทำใจให้บริสุทธิ์ ไม่ใช่แค่สอนในห้วงวันการทำความชั่วเท่านั้น แต่ยังสอนให้ทำความดีด้วย ไม่ใช่แค่สอนในห้วงวันการฆ่าการเบียดเบียนกันแล้วได้บุญกุศล แต่ต้องปรารถนาดีต่อกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในยามทุกข์ยากลำบากด้วย และหมั่นชำระใจให้ใสสะอาดด้วยการเจริญสมณวิปัสสนา จนกิเลสและความทุกข์ครอบงำจิตใจไม่ได้

ตอนที่ ๓ การไม่ว่าร้าย การไม่ทำร้าย
 การสำรวมในพระปาฏิโมกข์
 การรู้จักประมาณในอาหาร
 การนอนการนั่งในที่อันสงบ
 การประกอบความเพียรทางจิต
 นี่คือคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

ความตอนที่ ๓ กล่าวถึง การปฏิบัติตนของพระสงฆ์สาวกผู้จะไปประกาศพระศาสนา ทำหน้าที่สั่งสอนธรรมแก่ประชาชน ต้องไม่พูดค่อนขอดกัน พูดเสียดแทงกัน ทะเลาะกัน ทำร้ายกัน ตีกัน ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น มีการกระทำและคำพูดประกอบด้วยเมตตากรุณา ประพฤติตนเคร่งครัดในพระธรรมวินัย ไม่เห็นแก่กินแก่นอน มีจิตแน่วแน่เข้มแข็งไม่ท้อถอยในการสร้างประโยชน์สุขให้แก่ประชาชน หมั่นรักษาจิตของตนให้เป็นสมาธิอยู่เสมอ

โอวาทปาฏิโมกข์นี้ พระพุทธองค์ทรงวางหลักในการประกาศพระศาสนาสำหรับพระสงฆ์สาวกให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน มีเป้าหมายสูงสุดอย่างเดียวกัน มีรูปแบบการประพฤติตนเหมือนกัน พระศาสนาของพระองค์ จึงแพร่หลายไปอย่างรวดเร็วและยั่งยืน มั่นคงมาจนทุกวันนี้

ทรงอนุญาตเสนาสนะ

ในสมัยต้นพุทธกาล พระพุทธเจ้ายังไม่ได้อนุญาตให้ภิกษุพักอาศัยในเสนาสนะเช่นทุกวันนี้ ภิกษุทั้งหลายจึงพากันเข้าไปพักอาศัยตามสถานที่ต่างๆ ในป่าบ้าง โคนไม้บ้าง ถ้ำบ้าง ซอกเขาบ้าง ป่าช้าบ้าง ลอมฟางบ้าง ไม่มีเสนาสนะพักอาศัยเป็นหลักแหล่งแน่นอน

อยู่มาวันหนึ่ง ราชคหเศรษฐีไปอุทยานแต่เช้า ได้พบภิกษุทั้งหลายกำลังออกจากสถานที่พักอาศัยของตน เห็นแต่ละรูปมีอกักปิริยาสงบเสงี่ยมน่าเลื่อมใส เกิดศรัทธาอยากสร้างที่อยู่ถาวรให้คุ้มกันถาวร แต่เกรงว่าภิกษุทั้งหลายจะไม่เข้าไปพักอาศัย จึงเข้าไปสอบถามภิกษุทั้งหลายว่า ถ้าโยมสร้างที่อยู่ถาวร พระคุณเจ้าจะเข้าไปพักอาศัยหรือไม่ ภิกษุเหล่านั้นตอบว่า พระพุทธเจ้ายังไม่ได้อนุญาตให้เข้าไปพักอาศัยในเสนาสนะ จึงบอกไม่ได้ว่าจะไปเข้าพักอาศัยได้หรือไม่ เศรษฐีขอให้ภิกษุทั้งหลายกลับไปทูลถามพระพุทธเจ้า ได้ความอย่างไร ให้กลับมาบอกด้วย ภิกษุเหล่านั้นพากันไปกราบทูลเรื่องนี้ให้ทรงทราบพระองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุพักอาศัยในเสนาสนะ ๕ ชนิด คือ

๑. วิหาร ได้แก่ กุฏิมุงหลังคาสองด้านเหมือนบ้านเรือนทั่วไป
๒. อัทธมโยค ได้แก่ โรงมุงหลังคาเพิงหมาแหงน เปิดด้านข้างโปร่ง เช่น โรงโขน โรงลิเก
๓. ปราสาท ได้แก่ เรือนมียอดเป็นชั้น ๆ เรียกว่า กุฎาคาร
๔. หัมมิมะ ได้แก่ เรือนมีหลังคาเป็นคาดฟ้าพระจันทร์ส่องถึง เช่น ตึกในปัจจุบัน
๕. คุหา ได้แก่ ถ้ำต่างๆ ที่มีอยู่ตามภูเขา

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตเสนาสนะแล้ว ภิกษุทั้งหลายจึงไปแจ้งข่าวให้ราชคหกเศรษฐิทราบ จากนั้นเศรษฐิให้สร้างวิหารขึ้น ๖๐ หลัง สำเร็จภายในวันเดียว ได้ไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลอาราธนารับภัตตาหารที่เรือนของตนในวันรุ่งขึ้น พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เสด็จไปยังเรือนราชคหกเศรษฐิ ทรงรับภัตตาหารทำภัตกิจเสร็จแล้ว ราชคหกเศรษฐิกราบทูลถามถึงแนวทางปฏิบัติในวิหารที่ตนสร้างถวาย ทรงแนะนำให้ถวายเป็นที่พักอาศัยสำหรับภิกษุสงฆ์ที่มาแล้วและยังไม่ได้มาจากทิศทั้ง ๔ ทรงอนุโมทนาวิหารทาน มีใจความว่า วิหารเป็นสถานที่ระงับเย็นร้อน ป้องกันสัตว์ร้าย สัตว์เลื้อยคลาน และยุง คุ่มกันฝนลมแดด การสร้างวิหารถวายภิกษุสงฆ์ เพื่อเป็นที่กำบัง เพื่อความสำราญ เพื่อบำเพ็ญสมณวิปัสสนา พระพุทธเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่าเป็นยอดทาน คนฉลาดมองเห็นประโยชน์ส่วนตน พึงให้สร้างวิหารแล้ว นิมนต์เหล่าภิกษุพหูสูตเข้าพักอาศัย ถวายข้าว น้ำ ผ้านุ่ง ผ้าห่ม ที่นอน ที่นั่ง ด้วยใจเลื่อมใส ภิกษุพหูสูตเหล่านั้น จะแสดงธรรมชี้ทางบรรเทาทุกข์ให้เขา เมื่อเขารู้ธรรมแล้ว ก็สิ้นอาสวกิเลส นิพพานในอัฐภาพนี้ เสร็จแล้วเสด็จกลับพระเวฬุวัน

ทรงมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ในกิจพระศาสนา

การประกาศพระศาสนาในยุคต้น เมื่อกุลบุตรมีศรัทธาเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงบวชให้ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทาบ้าง พระสาวกบวชให้ด้วยวิธีติสรณคมนุปสัมปทาบ้าง เนื่องจากพระสงฆ์สาวกยังมีไม่มาก เมื่อพระสงฆ์สาวกมีมากขึ้น พระองค์ทรงดำริให้อำนาจแก่สงฆ์ในการอุปสมบทกุลบุตร เพื่อรับพระสาวกเข้ามาสู่พระศาสนา

วันหนึ่ง ขณะพระพุทธเจ้าเสด็จดำเนินอยู่ในพระเวฬุวันวิหาร ทอดพระเนตรเห็นราชพราหมณ์ มีร่างกายผ่ายผอม ผิวพรรณเศร้าหมอง ดูผิดปกติจากคนทั่วไป ตรัสถามได้ว่า ความว่า ราชพราหมณ์เป็นคนเมืองราชคฤห์นี้เอง เมื่อก่อนมีฐานะดี พอแก่ชราก็ถูกลูกเมียทอดทิ้ง มาขออาศัยอยู่ในวัดพระเวฬุวัน ต้องการบวช แต่ไม่มีภิกษุรูปใดบวชให้ ได้ตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ใครนึกถึงอุปการะของพราหมณ์ท่านนี้ได้บ้าง พระสารีบุตรกราบทูลว่า

ข้าพระองค์จำพราหมณ์ท่านนี้ได้ วันหนึ่งข้าพระองค์เที่ยวไปบิณฑบาตในเมืองราชคฤห์ พราหมณ์ท่านนี้ถวายเป็นข้าพพืหนึ่งแก่ข้าพระองค์ พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ พระสารีบุตรว่า เป็นคนกตัญญูกตเวที จึงตรัสสั่งให้พระสารีบุตรบวชราพราหมณ์ ทรงยกเลิกการอุปสมบทด้วยวิธีรับไตรสรณคมน์ที่ทรงอนุญาตไว้แต่เดิม และตั้งแต่นั้น เป็นต้นมา ทรงอนุญาตให้สงฆ์อุปสมบทกุลบุตรด้วยวิธีประชุมสงฆ์ ๑๐ รูป ในมัชฌิมประเทศ ส่วนในปัจจุบันประเทศทหิกชุกยา ทรงอนุญาตภิกษุเพียง ๕ รูป การอุปสมบทด้วยวิธีนี้ เรียกว่า ญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา ยังใช้ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

การที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สงฆ์อุปสมบทกุลบุตรด้วยวิธีนี้ ถือว่าทรงยกสงฆ์ ให้เป็นใหญ่ในกิจสำคัญ เห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าไม่ทรงมอบความเป็นใหญ่ให้ใครคนใด คนหนึ่ง หรือภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง เป็นผู้มโอำนาจเหนือสงฆ์ ปกครองดูแลกิจทั้งปวง และหลังจากทรงมอบอำนาจให้แก่สงฆ์แล้ว ไม่ประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทาให้แก่ผู้ใดอีกเลย แม้สังฆกรรมอื่นๆ ก็ทรงมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ในการดำเนินการเช่นเดียวกัน

ทรงแสดงทศ ๖ โปรตสังคาลกมาณพ

เข้าวันหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จออกมารับบิณฑบาตในเมืองราชคฤห์ ในระหว่างทางได้ ทอดพระเนตรเห็นสังคาลกมาณพ มีตัวเปียกชุ่มไปด้วยน้ำ กำลังยกมือไหว้ทิศตะวันออก ทิศใต้ ทิศตะวันตก ทิศเหนือ ไหว้แขนหน้าขึ้นไปบนท้องฟ้า ไหว้ก้มหน้าลงมาทางพื้นดิน ได้ตรัสถามสาเหตุการไหว้ทิศทั้งหลาย ทรงทราบว่าเขาทำเพื่อป้องกันสิ่งชั่วร้ายจากทิศ ทั้งหลาย จากเทวดาเบื้องบน และจากปีศาจเบื้องต่ำ มิให้เข้ามาสู่ตัวเขา ตามคำสั่งสอน สุดท้ายของบิดาก่อนเสียชีวิต เขาไม่อาจฝ่าฝืนความประสงค์ของบิดา ทำเช่นนี้เป็นประจำ นับแต่วันบิดาเสียชีวิตเป็นต้นมา จึงทรงแสดงการไหว้ทิศตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาแก่สังคาลกมาณพว่า

การไหว้ทิศตะวันออก บิดาของท่านต้องการให้แสดงความเคารพสักการะต่อบุคคลผู้ให้กำเนิดชีวิต คือมารดาบิดานั้นเอง การไหว้ทิศใต้นั้น ต้องการให้ท่านเคารพสักการะครูบาอาจารย์ ซึ่งประสิทธิประสาทวิชาความรู้ให้แก่ท่าน การไหว้ทิศตะวันตก ต้องการให้ท่านทะนุถนอมเลี้ยงดูบุตรและภรรยาให้ดี การไหว้ทิศเหนือ ต้องการให้ท่านเคารพนับถือสงเคราะห์วงศ์ญาติและมิตรสหาย การไหว้ทิศเบื้องบน ต้องการให้ท่านสักการบูชาบุคคลผู้มีความดี ควรแก่การยกย่องเชิดชู เช่น สมณะและพราหมณ์ สำหรับการไหว้ทิศเบื้องต่ำก้มหน้าลงมาทางพื้นดินนั้น เป็นการยอมรับนับถือสิทธิในการดำรงชีวิตของบุคคลผู้ด้อยโอกาส เช่น บ่าวไพร่และลูกจ้าง บิดาท่านมุ่งหมายอย่างนี้ จึงสั่งสอนให้

ท่านไหว้ทิศทั้งหลาย เป็นการป้องกันอันตรายจากบุคคลต่างๆ อันจะมาถึงทุกทิศทุกทาง

พระพุทธองค์ทรงอธิบายให้สังคาลกามาณพฟังโดยละเอียด ในสิ่งที่เขาต้องประพฤติต่อตนเองและต่อบุคคลอื่น เพื่อให้ทุกคนมีความสุขความเจริญ ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ทรงแนะนำให้สังคาลกามาณพงดเว้นจากการฆ่า การลักขโมย การล่วงเกินคนรักของผู้อื่น การพูดเท็จ และการดื่มน้ำเมาทุกชนิด ทรงตรัสสอนให้เขาทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร หมั่นสะสมทรัพย์ เก็บรักษาทรัพย์ที่หามาได้แล้ว ไม่ใช่ทรัพย์ไปในทางสุรุ่ยสุร่าย ควรใช้เพื่อการเลี้ยงดูตนเองและครอบครัว ช่วยเหลือคนที่ต้องการความช่วยเหลือ เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น เช่น ยามเจ็บป่วย ยามมีภัยพิบัติ เมื่อเกิดขึ้นจะได้นำมาใช้สอยทันทั่วทั้ง

พระพุทธเจ้าทรงแสดงการไหว้ทิศแก่สังคาลกามาณพ เปลี่ยนจากการไหว้ทิศตามลัทธิเดิม มาไหว้ทิศตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เมื่อสังคาลกามาณพได้ฟังแล้ว เกิดศรัทธาเลื่อมใส กล่าวสรรเสริญพระธรรมเทศนา แสดงตนเป็นอุบาสก ขอถึงพระพุทธพระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะที่พึ่งตลอดชีวิต

ทรงแสดงเทวดาพลี

ครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไปโปรดประชาชน ณ บ้านปาฏลีคาม ตั้งอยู่ในอาณาเขตของแคว้นมคธ ทรงรับนิมนต์สุนิธพราหมณ์และวัสสการพราหมณ์ มหาอำมาตย์ของเมืองราชคฤห์ ซึ่งควบคุมการก่อสร้างพระนครแห่งใหม่อยู่ที่นั่น ชื่อว่าเมืองปาฏลีบุตร เพื่อป้องกันการรุกรานของชาววัชชี มหาอำมาตย์ทั้งสองได้ถวายภัตตาหารอย่างประณีต แต่พระพุทธเจ้าพร้อมพระสงฆ์สาวกด้วยมือตนเอง ครั้นเสร็จภัตกิจแล้ว พระพุทธองค์ทรงอนุโมทนาด้วยพระคาถาว่า **ยสมิ ปเทเส กบฺเปติ วาสํ ปณฺชิตชาติโย ... สทา ภทฺรานิ ปสฺสตี** แปลความว่า กุลบุตรผู้ฉลาด พักอาศัยอยู่ในประเทศใด นิมนต์พรหมจารีผู้ทรงศีล สำรวมดี ให้ฉันแล้วบำเพ็ญทักษิณา อุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้เหล่าเทวดาผู้สิงสถิตอยู่ในประเทศนั้น เหล่าเทวดาอันเขาบูชานับถือแล้ว ย่อมบูชา นับถือตอบ ย่อมอนุเคราะห์ด้วยจิตเมตตา ดุจมารดากับบุตรผู้เกิดจากอก กุลบุตรที่เทวดาปกปักรักษาคุ้มครองแล้ว ก็จะมีประสบแต่ความเจริญอย่างเดียว

พระพุทธองค์ทรงแนะนำวิธีทำเทวดาพลีแก่มหาอำมาตย์ทั้งสอง ด้วยการบริจาคทานแก่ผู้ทรงศีล ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้เทวดาที่ตนเคารพนับถือ แทนการเช่นสังเวยและการฆ่าสัตว์บูชาญ ตามธรรมเนียมเดิมเคยปฏิบัติสืบทอดตามกันมาเป็นเวลาช้านาน ครั้นทรงอนุโมทนาแล้ว เสด็จออกจากที่นั่น มีสองมหาอำมาตย์ตามส่งเสด็จ ตรัสชมเมือง

ปาฏิหาริย์ที่ว่า สิ่งปลูกสร้างเป็นระเบียบเรียบร้อย ทรงพยากรณ์ว่าจะเป็นยอดนคร เป็นแหล่งชุมนุมอารยชน เป็นศูนย์กลางการค้าขาย แต่จะเกิดอันตรายขึ้น ๓ ประการ คือ ฤกษ์ไฟไหม้ น้ำท่วม และแตกสามัคคีกันเอง ทรงลามาหาอำมาตย์ทั้งสอง เสด็จพร้อมด้วยพระสงฆ์สาวกข้ามแม่น้ำคงคาจาริกต่อไป

ปริเฉทที่ ๑๐
เสด็จแคว้นสักกะ
เสด็จเมืองกบิลพัสดุ์ชาติภูมิ

ในพรรษาที่ ๒ ข้าวพระพุทธองค์ได้บรรลुพระสัมมาสัมโพธิญาณ ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เสด็จจาริกแสดงธรรมโปรดนักบวชและประชาชนในเมืองราชคฤห์ มีคนออกบวชตามจำนวนมากได้แพร่สะพัดไปถึงเมืองกบิลพัสดุ์ พระเจ้าสุทโธทนะทรงทราบข่าวนี้ มีพระราชประสงค์จะทรงได้เห็นพระราชโอรสสักครั้งหนึ่ง ก่อนจะสิ้นพระชนม์ เพราะทรงชรามากแล้ว จึงทรงส่งราชทูตพร้อมด้วยบริวารคณะหนึ่ง ให้ไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ พระเวฬุวันวิหาร กราบทูลอาราธนาเสด็จเมืองกบิลพัสดุ์ ราชทูตคณะนั้นเดินทางถึงเมืองราชคฤห์ ได้เข้าเฝ้าในขณะพระพุทธองค์กำลังทรงแสดงธรรมแก่พุทธบริษัทอยู่ จึงนั่งฟังธรรมด้วย ครั้นฟังธรรมจบแล้ว บรรลุอรหัตผลทั้งหมด กราบทูลขออุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา มิได้กราบทูลเรื่องพระเจ้าสุทโธทนะทรงบัญชามา

พระเจ้าสุทโธทนะทรงคอยอยู่เป็นเวลานาน ไม่ทรงเห็นราชทูตคณะนั้นกลับมา จึงทรงส่งราชทูตคณะใหม่ออกติดตามชุดแรก และให้ทูลเชิญพระพุทธองค์เสด็จเมืองกบิลพัสดุ์ด้วย ราชทูตคณะนี้ก็เช่นเดียวกัน ได้ฟังธรรมของพระพุทธองค์แล้ว บรรลุอรหัตผล กราบทูลขออุปสมบทเหมือนคณะก่อน พระเจ้าสุทโธทนะทรงส่งราชทูตไปทูลเชิญเสด็จถึง ๙ ครั้ง ไม่เป็นผลสำเร็จสักครั้งเดียว ครั้งที่ ๑๐ ทรงเห็นว่ากาฬุทายีอำมาตย์เคยเป็นเพื่อนสนิทสนม เป็นคนโปรดปรานของเจ้าชายสิทธัตถะสมัยยังทรงพระเยาว์ ทั้งยังเป็นสหชาติเกิดวันเดียวกับพระพุทธองค์อีกด้วย จึงเรียกกาฬุทายีอำมาตย์เข้าเฝ้ารับสั่งให้ไปทูลเชิญเสด็จเมืองกบิลพัสดุ์ กาฬุทายีอำมาตย์รับสนองพระบัญชาว่า จะทำให้สำเร็จตามพระราชประสงค์ ได้ออกเดินทางพร้อมด้วยบริวารถึงพระเวฬุวัน เมืองราชคฤห์ ขณะพระพุทธองค์กำลังทรงแสดงธรรมโปรดพุทธบริษัทอยู่ นั่งฟังธรรมจนจบได้บรรลุอรหัตผลหมดทุกคน เมื่อพุทธบริษัทกลับแล้ว เข้าเฝ้ากราบทูลขออุปสมบทพร้อมทั้งบริวาร

ภายหลังอุปสมบทได้ ๗ - ๘ วัน พระกาฬุทายีเห็นว่าอย่างเข้าสู่คิมหันตฤดู ชาวนาทั้งหลายเก็บเกี่ยวเสร็จแล้ว หนทางเสด็จไปเมืองกบิลพัสดุ์ก็สะดวกสบาย ต้นไม้ริมทางกำลังผลิดอกออกผล ให้ความร่มเย็นเป็นอย่างดี พื้นดินมีหญ้าขึ้นเขียวขจี เป็นฤดูกาลเหมาะจะเสด็จยังเมืองกบิลพัสดุ์ จึงไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลเชิญเสด็จโปรดพระพุทธบิดา พระประยูรญาติ และประดิษฐานพระพุทธศาสนา ณ เมืองกบิลพัสดุ์

พระพุทธองค์ทรงรับอาราธนาและโปรดให้แจ้งข่าวแก่พระสงฆ์สาวก เพื่อเตรียมเดินทางไกลไปเมืองกบิลพัสดุ์

ครั้นถึงวันตามกำหนด พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสงฆ์สาวก ๒๐,๐๐๐ รูป เสด็จออกจากเมืองราชคฤห์ เสด็จดำเนินวันละ ๑ โยชน์ มีกำหนดว่า ๒ เดือนจะเสด็จถึงเมืองกบิลพัสดุ์ โดยพระกาฬุทายีนำเสด็จ และส่งข่าวการเสด็จเมืองกบิลพัสดุ์ให้พระเจ้าสุทโธทนะทรงทราบเป็นระยะ บรรดาพระประยูรญาติ ทั้งฝ่ายศากยวงศ์และโกถิยวงศ์ เตรียมการต้อนรับด้วยความปลื้มปิติยินดี ได้ร่วมกันสร้างนิโครธารามมหาวิหาร เพียบพร้อมด้วยเสนาสนะและพระคันธกุฎี เจียบสังคควรรแก่สมณวิสัย เพื่อเป็นที่รับรองพระพุทธเจ้า และพระสงฆ์สาวกทั้งปวง

พระพุทธเจ้าเสด็จถึงเมืองกบิลพัสดุ์ พร้อมด้วยพระสงฆ์สาวก ๒๐,๐๐๐ รูป ประทับ ณ นิโครธาราม ซึ่งพระเจ้าสุทโธทนะและพระประยูรญาติสร้างถวาย ครั้งนั้นเหล่าพระประยูรญาติ มีทิฏฐิมานะแรงกล้า ไม่อาจประนอมพระหัตถ์ถวายอภิวัตพระพุทธรองค์ได้ ด้วยดำริว่า พระองค์อายุน้อยกว่าพวกตน ไม่สมควรกราบไหว้ พระพุทธรองค์ทรงทราบเหตุ มีพระประสงค์จะให้พระประยูรญาติลดทิฏฐิมานะ จึงทรงบันดาลให้ฝนโบกขรพรรษตกลงในสมาคมนั้น แล้วทรงแสดงพระธรรมเทศนามหาเวสสันดรชาดก ว่าด้วยการบำเพ็ญทานบารมี

โปรดพระพุทธบิดาและพระประยูรญาติ

เมื่อทรงแสดงธรรมจบลง พระเจ้าสุทโธทนะ พระพุทธบิดา ทรงปลาบปลื้มโสมนัส ประนอมพระหัตถ์ถวายอภิวัตพระพุทธรองค์ กราบทูลว่า พระองค์ผู้เจริญ ในวันพระองค์ประสูติ หม่อมฉันให้พระพี่เลี้ยงนางนมนำมานมัสการกาฬเทวิลดาบส เห็นพระบาทของพระองค์ลอยปรากฏอยู่เหนือศีรษะของกาฬเทวิลดาบส หม่อมฉันได้ไหว้พระองค์เป็นครั้งแรก ต่อมาวันงานพระราชพิธีอุปสมบทแรกนาขวัญ พระพี่เลี้ยงนางนมได้นำพระองค์มาประทับได้ร่มไม้หว่า แม้เป็นเวลาบ่าย เงามีได้คล้อยไปตามตะวัน หม่อมฉันได้ไหว้พระองค์เป็นครั้งที่ ๒ ในครั้งนี้พระองค์บันดาลให้ฝนโบกขรพรรษตกลงในสมาคมนพระประยูรญาติ หม่อมฉันจึงไหว้พระองค์เป็นครั้งที่ ๓ เมื่อพระเจ้าสุทโธทนะกราบทูลจบเหล่าพระประยูรญาติคลายทิฏฐิมานะ พากันกราบไหว้ทุกพระองค์ ทูลลากลับพระราชนิเวศน์ ไม่มีใครเฉลียวใจว่า พรุ่งนี้พระพุทธองค์และพระสงฆ์สาวกจะฉันอาหารบิณฑบาต ณ ที่ใด จึงไม่มีใครกราบทูลนิมนต์ให้ไปฉันภัตตาหารในเคหสถานของตน

โปรดพระพุทธรูปิตา

รุ่งเช้า พระพุทธรูปเจ้าทรงอุ้มบาตร เสด็จออกมารับบิณฑบาตไปตามถนน ตรอก ซอย ต่างๆ โดยพระสงฆ์สาวก ๒๐,๐๐๐ รูปตามเสด็จ ประชาชนสัจจตามท้องถนนได้โอกาส ชมพระบารมี ด้วยความเลื่อมใสและประหลาดใจระคนกันว่า ไฉนพระพุทธรูปเจ้า จึงนำ พระสงฆ์สาวกเสด็จออกมารับบิณฑบาต โจษกันอ้ออึ้งทั่วทั้งพระนคร เมื่อพระเจ้าสุทโธทนะ ทรงทราบก็ตกพระทัย รีบเสด็จจากพระราชานิเวศน์ไปยังถนนที่พระพุทธรูปองค์ทรงรับ บิณฑบาตอยู่ ทรงหยุดยืนเบื้องหน้าพระพักตร์ของพระพุทธรูปองค์กลางถนนนั่นเอง ตรัสพ้อ ว่า ไฉนทรงให้หม่อมฉันได้รับความอับอายเช่นนี้

พระพุทธรูปองค์ตรัสตอบว่า ดูกรมหาบพิตร การออกมารับบิณฑบาตนี้เป็นพุทธประเพณี พระเจ้าสุทโธทนะทรงรับสั่งว่า พระองค์ผู้เจริญ ประเพณีกษัตริย์ขออาหารชาวบ้าน มีอยู่หรือ หม่อมฉันไม่เคยเห็นมาก่อน

พระพุทธรูปองค์ตรัสว่า การออกมารับอาหารบิณฑบาต เป็นประเพณีของพระพุทธรูปเจ้า ทุกพระองค์ ทรงอธิบายให้พระพุทธรูปิตาเข้าใจแจ่มแจ้ง และทรงแสดงธรรมมีใจความว่า ไม่พึงประมาทในบิณฑบาต พึงประพฤติธรรมให้เป็นสุจริต ผู้ประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุข ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า พระพุทธรูปิตาทรงบรรลุโสดาปัตติผล ขณะประทับยืนบนถนน นั้นเอง ทรงรับบาตร กราบทูลอาราธนาเสด็จขึ้นพระราชานิเวศน์ ทรงอังคาสพระสงฆ์ด้วย อาหารบิณฑบาตอันประณีต ด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เอง

รุ่งขึ้นวันที่ ๒ ทรงพาพระสงฆ์สาวกไปรับบิณฑบาตในพระราชวังอีก ทรงแสดง ธรรมโปรดพระนางมหาปชาบดีให้บรรลุโสดาปัตติผล พระพุทธรูปิตานั่งฟังอยู่ด้วย ได้บรรลุ สกทาคามิผล ต่อมาในวันที่ ๓ ทรงพาพระสงฆ์สาวกไปรับบิณฑบาตในพระราชวังเช่นเคย ทรงแสดงมหาธรรมपालชาดกโปรดพระพุทธรูปิตา จนได้บรรลุอนาคามิผล

ครั้นโปรดพระพุทธรูปิตาแล้ว พระองค์ได้เสด็จไปยังพระตำหนักของพระนางพิมพา ยโสธรา มีพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะตามเสด็จไปด้วย พระนางทอดพระเนตรเห็น พระพุทธรูป ก็ทรงเฝ้ามองเข้าชบแทบพระบาท ร่ำไห้ตัดพ้อต่างๆ นานา พระพุทธรูปองค์ตรัส ห้ามไม่ให้ใครขัดขวาง ทรงแสดงกนินรีชาดกโปรดพระนางพิมพา จนได้บรรลุโสดาปัตติผล แล้วเสด็จกลับนิโครธาราม

พระนันทกุมารออกบวช

ในวันที่ ๔ พระพุทธเจ้าเสด็จไปงานวิวาหมงคลของพระนันทกุมาร พระอนุชาของพระองค์ ทรงประสูติจากพระนางมหาปชาบดี ครั้นเสร็จภักติกิจแล้ว ประทานบาตรให้พระนันทกุมารถือตามเสด็จลงจากพระราชนิเวศน์ ไม่ได้ทรงรับบาตรจากพระนันทกุมารคืน พระนันทกุมารทรงดำเนินตามเสด็จไป ด้วยพระดำริว่า เมื่อพระเชษฐาเสด็จถึงพื้นล่างแล้ว จะทรงรับคืน ถึงที่นั้นพระพุทธองค์ไม่ทรงรับคืน ทรงดำริอีกว่า เมื่อถึงหน้าพระลาน จะทรงรับคืน หรือพอพ้นประตูพระราชนิเวศน์ จะทรงรับคืน ครั้นถึงสถานที่ทั้งสองแห่งก็ไม่ทรงรับคืน พระนันทกุมารทรงเกรงพระทัย ไม่กล้าจะกราบทูลให้พระพุทธองค์รับบาตรคืนไป จึงจำใจถือบาตรตามเสด็จพระเชษฐาไป

ฝ่ายนางชนบทกัลยาณีคู่อภิเษกสมรส ได้ทราบจากนางสนมว่า พระพุทธเจ้าทรงพาพระนันทกุมารออกไป ก็ตกพระทัยรีบวิ่งออกไป ทรงร้องสั่งตามหลังว่า ได้โปรดเสด็จกลับมาเร็วๆ พระลูกเจ้า พระนันทกุมารได้สดับเสียง ก็สะดุ้งมีความอาลัยใคร่จะกลับ แต่ทรงเกรงพระทัยพระพุทธเจ้า ไม่กล้าจะกราบทูล ทนฝืนใจอุ้มบาตรตามเสด็จพระพุทธองค์ไปจนถึงนิโครธาราม

พระองค์เสด็จถึงพระคันธกุฎีแล้ว ตรัสถามว่า จะบวชหรือ นันทะ

พระนันทกุมารไม่กล้าปฏิเสธ เพราะเคารพพระพุทธเจ้า จึงจำใจกราบทูลว่า หม่อมฉัน จะบวช พระเจ้าข้า

พระองค์ทรงรับสั่งภิกษุทั้งหลายให้อุปสมบทพระนันทกุมารในวันนั้น พระนันทะไม่ได้ผนวชด้วยศรัทธา จึงมีจิตฟุ้งซ่าน คิดถึงแต่นางชนบทกัลยาณี คิดจะสึกไปเป็นฆราวาสครองเรือน แต่พระพุทธองค์ทรงใช้อุบายพาไปชมสวรรค์ ให้พระนันทะเห็นสมบัติในสวรรค์เป็นสิ่งประเสริฐกว่าสมบัติในโลกมนุษย์ เมื่อเสด็จกลับลงมา ทรงแสดงธรรมโปรดจนได้บรรลุอรหัตผล

พระราหุลบรรพชา

ในวันที่ ๗ พระพุทธองค์ทรงพาพระสงฆ์สาวกไปรับบิณฑบาตในพระราชวัง พระนางพิมพา มารดาพระราหุล ตกแต่งพระกุมารให้ไปเข้าเฝ้าทูลขอทรัพย์มรดกในฐานะรัชทายาทสืบสันตติวงศ์ พระองค์ทรงทำภักติกิจเสร็จ ทรงอนุโมทนา เสด็จลุกขึ้นจากที่ประทับกลับสู่นิโครธาราม พระราหุลกุมารตามเสด็จไปด้วย พระองค์ไม่ตรัสสั่งให้พระกุมารเสด็จกลับ แม้พวกข้าราชการบริวารก็ไม่อาจทูลเชิญพระกุมารให้เสด็จกลับได้ พระราหุลกุมารตามเสด็จพระพุทธเจ้าไปจนถึงนิโครธาราม พระองค์ทรงเห็นว่า ทรัพย์มรดก

ที่พระราหุลทูลขอนั้น เป็นทรัพย์ภายนอก ไม่จีรังยั่งยืน ลำบากต่อการดูแลรักษา ไม่ใช่ อริยทรัพย์ ทรงดำริว่า จะให้พระกุมารเป็นเจ้าของโลกุตตรทรัพย์ คือ ธรรมที่พระองค์ ตรัสรู้ภายใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ อันเป็นทรัพย์ภายในแทน จึงทรงโปรดให้พระสารีบุตร เป็นพระอุปัชฌาย์บวชพระราหุลกุมารเป็นสามเณร โดยวิธีเปล่งวาจารับไตรสรณคมน์ วิธีบวชแบบนี้ เรียกว่า ติสรณคมนาสุสัมปทา พระราหุลเป็นสามเณรรูปแรกในพระพุทธ ศาสนา ทรงบรรพชาขณะมีพระชนมายุเพียง ๗ ปี

หลังจากพระราหุลบรรพชาเป็นสามเณรแล้ว พระเจ้าสุทโธทนะทรงโหม่นสมาก ทรงหวังจะให้สืบสันตติวงศ์แทนพระองค์ ในเมื่อพระพุทธองค์ทรงพาพระชนันท์พระราชโอรส องค์ที่ ๒ ไปอุปสมบทแล้ว ยังทรงพาพระราหุลกุมารไปบรรพชาเป็นสามเณรอีก จึงเสด็จ ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลขอพรว่า หม่อมฉันขอประทานพระวโรกาส กุลบุตรใด ประสงค์จะบวช หากมารดาบิดาไม่พร้อมใจอนุญาตให้บวช ขออย่าบรรพชาอุปสมบทให้ แก่กุลบุตรนั้น พระองค์ทรงประทานพรแก่พระพุทธบิดา และทรงบัญญัติพระวินัยว่า กุลบุตรที่มารดาบิดาไม่อนุญาต ภิกษุไม่พึงให้บรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา พระพุทธบัญญัตินี้ ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติต่อมาจนถึงทุกวันนี้ พระพุทธเจ้าเสด็จประทับ อยู่ในเมืองกบิลพัสดุ์ ๗ วัน ถวายพระพรลาพระพุทธบิดา เสด็จกลับเมืองราชคฤห์พร้อม ด้วยพระสงฆ์สาวกทั้งปวง

ปริเฉทที่ ๑๑

เสด็จแคว้นโกศล

แคว้นโกศล เป็นแคว้นใหญ่แคว้นหนึ่ง ตั้งอยู่ในมัธยมประเทศ ตอนเหนือของชมพูทวีป มีเมืองหลวงชื่อสาวัตถี พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงมีอำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครอง ทรงแผ่พระราชอำนาจไปยึดครองแคว้นกาสิ อันมีพาราณสีเป็นเมืองหลวง และแคว้นสักกะ อันมีกบิลพัสดุ์เป็นเมืองหลวง แคว้นโกศลมีอาณาเขตติดต่อกับแคว้นอิสระใกล้เคียง คือ แคว้นมัลละ แคว้นวัชชี และแคว้นมคธ เจริญรุ่งเรืองด้วยการค้า การเกษตร และวัฒนธรรมต่างๆ

ในเมืองสาวัตถี มีคหบดีท่านหนึ่งชื่อสุทัตตะ เป็นเศรษฐีใจบุญ ชอบช่วยเหลือคนตกยาก ตั้งโรงงานแจกอาหารแก่คนทั่วไป คนยากจนอนาถาหาที่พึ่งมิได้ ได้อาศัยอาหารในโรงงานของเขาเลี้ยงชีวิต ชาวเมืองเรียกเขาว่า อนาถบิณฑิกะ แปลว่า ผู้มีก้อนข้าวเพื่อคนอนาถา อนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นญาติกับราชคหเศรษฐี เพราะได้น้องสาวของราชคหเศรษฐีมาเป็นภรรยาของตน คราวหนึ่งอนาถบิณฑิกเศรษฐีเดินทางไปทำธุระที่เมืองราชคฤห์ พักอยู่ที่บ้านราชคหเศรษฐี วันนั้นราชคหเศรษฐีสาละวนอยู่กับการสังฆกรรมกรให้ตระเตรียมอาหารและตกแต่งสถานที่เป็นการใหญ่ อนาถบิณฑิกเศรษฐีนึกว่าในคราวก่อนๆ เมื่อเรามาถึง เศรษฐีพนักงานทั้งหมดมาต้อนรับเรา แต่คราวนี้ท่านกลับไม่ใส่ใจ สาละวนสั่งบ่าวไพร่ให้หุงข้าวทำกับข้าวของกินอย่างซุ่มนุน น่าจะมีงานมงคลหรือเชิญเสด็จพระเจ้าพิมพิสารมาเสวยพระกระยาหารเป็นแน่ เมื่อราชคหเศรษฐีสั่งการเรียบร้อยแล้ว มาต้อนรับอนาถบิณฑิกเศรษฐีตามเคย เล่าให้ฟังว่า ได้นิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสงฆ์สาวกมาฉันภัตตาหารในวันพรุ่งนี้ อนาถบิณฑิกเศรษฐีได้ยินคำว่าพระพุทธเจ้า ถึงกับตกตะลึง เพราะไม่เคยได้ยินคำว่า พระพุทธเจ้ามาก่อนเลย ให้ราชคหเศรษฐีพูดซ้ำถึง ๓ ครั้ง ต้องการจะไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าในทันที แต่ราชคหเศรษฐีห้ามว่า ไม่ใช่เวลาจะเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ค็นั้น อนาถบิณฑิกเศรษฐีนอนไม่หลับทั้งคืน ต้องการให้สว่างเร็วๆ จะได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พอรุ่งเช้าก่อนพระพุทธองค์จะเสด็จมาฉันที่เรือนราชคหเศรษฐี รีบไปเข้าเฝ้า ณ สีสวัน ได้ฟังอนุพุทพิกถาและอริยสัจ บรรลุโสดาปัตติผล ประกาศตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัย เป็นสภณที่พึ่งตลอดชีวิต และกราบทูลให้พระองค์เสด็จไปประกาศพระศาสนาที่เมืองสาวัตถีในแคว้นโกศล

อนาถปิณฑิกเศรษฐีเดินทางกลับบ้านถึงเมืองสาวัตถีแล้ว มองหาที่ดินจะสร้างวัดถวายพระพุทธเจ้า พบที่ดินแปลงหนึ่งเหมาะสำหรับบำเพ็ญสมณธรรม เป็นของเจ้าชายเขตพระญาติของพระเจ้าปเสนทิโกศล จึงขอซื้อที่ดินกับเจ้าชายเขต พระองค์ไม่ยอมขายให้ เพราะต้องการทำเป็นพระอุทยานสำหรับพักผ่อน เมื่อเศรษฐีรบเร้าจะซื้อให้ได้ จึงตรัสให้นำแผ่นทองคำมาปูเรียงกันจนเต็มพื้นที่พระอุทยานจะขายให้ วันรุ่งขึ้น เศรษฐีส่งคนให้ขนแผ่นทองคำไปปูเรียงกันจนเต็มพื้นที่พระอุทยาน เจ้าชายทอดพระเนตรด้วยความแปลกพระทัย ไม่นึกว่าเศรษฐีจะตั้งใจขนาดนั้น จึงลดราคาที่ดินเหลือแค่ครึ่งเดียว ขอร่วมสร้างวัดถวายพระพุทธเจ้าด้วย เมื่อสร้างวัดเสร็จเรียบร้อยแล้ว เศรษฐีให้ชื่อว่าพระเชตวัน เพื่อเฉลิมพระเกียรติเจ้าชายเขตที่ยอมสละที่ดินให้และร่วมสร้างวัดกับตน กราบทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสงฆ์สาวกเสด็จแคว้นโกศล ถวายพระเชตวันให้ประทับอยู่จำพรรษา และเอาใจใส่ทำนุบำรุงพระพุทธองค์และพระสงฆ์สาวกเป็นอย่างดี จนได้รับการยกย่องว่าเป็นอุบาสกผู้เลิศในการถวายทาน พระพุทธเจ้าเสด็จประทับจำพรรษาที่พระเชตวัน ประกาศพระศาสนาในแคว้นโกศล จนชาวเมืองจำนวนมาก รวมทั้งพระเจ้าปเสนทิโกศลได้หันมานับถือพระพุทธศาสนา พระองค์ประทับจำพรรษาที่พระเชตวันถึง ๑๙ พรรษา นานกว่าสถานที่ใด

ปัจฉิมโพธิกาล
ปริเฉทที่ ๑๒
อนุสนธิ

พระพุทธเจ้า ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ได้เสด็จจาริกไปในคามนิคมชนบทราชธานีต่างๆ เช่น เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ ทรงสั่งสอนเวไนยสัตว์ให้เห็นแจ้ง อริยสัจจ์ไม่ถ้วน ทรงประดิษฐานพระพุทธศาสนาให้บริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรม บรรลุธรรมตามสมควรแก่อุปนิสัย ทรงประกาศพระศาสนาให้แพร่หลาย เป็นประโยชน์แก่เทวดาและมนุษย์เป็นอันมาก ตลอดเวลา ๔๕ พรรษา จนมีพระชนมายุล่วงเข้า ๘๐ พรรษา ทรงรู้สึกถึงพระวรกายถอยกำลังเพราะชราภาพ ทรงพิจารณาเห็นว่าจะมีพระชนม์อยู่ได้เพียง ๑๐ เดือนก็จะปรินิพพาน มีพระประสงค์จะเสด็จไปปรินิพพาน ณ เมืองกุสินารา จึงได้เสด็จออกจากเมืองราชคฤห์ตรงไปยังเมืองกุสินารา ในระหว่างทางเสด็จผ่านเมืองเวสาลี ประทับ ณ ป่ามะม่วงของนางคณิกาชื่ออัมพปาลี ทรงรับอัมพปาลีวันเป็นอรามสุดท้ายก่อนเสด็จปรินิพพาน พระองค์ประทับอยู่ ณ อัมพปาลีวันตามพระอัยยาศัยแล้ว เสด็จต่อไปยังเวฬุคามเมืองเวสาลี แคว้นวัชชี

ทรงปลงอายุสังขาร
เสด็จบ้านเวฬุคาม

พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จดำเนินถึงเวฬุคาม เมืองเวสาลี ทรงเห็นว่า รอบเมืองเวสาลีมีเสนาสนะมาก ภิกษาก็หาได้ง่าย เป็นสัพบายะแก่ภิกษุทั้งหลายผู้อยู่จำพรรษา จึงตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า เธอทั้งหลายจงแยกย้ายกันไปจำพรรษาตามเสนาสนะต่างๆ รอบเมืองเวสาลีตามความพอใจเถิด เราตถาคตจะจำพรรษาสุดท้าย ณ เวฬุคามแห่งนี้

ในระหว่างพรรษกาล พระองค์ทรงพระประชวรหนัก เกิดเวทนาอย่างแรงจนเกือบจะปรินิพพาน ทรงดำรงพระสติสัมปชัญญะ อดกลั้นเวทนานั้น ทรงดำริว่า เราจะปรินิพพานโดยไม่บอกลาภิกษุอุปัฏฐาก ไม่บอกลาภิกษุสงฆ์ หากควรไม่ จึงทรงเข้าสมบัติกำหนดเวทนาการะงับพระอาการประชวรนั้น เมื่อทรงหายจากพระอาการประชวรแล้ว ทรงสำราญพระอิริยาบถบนอาสนะในร่มเงาพระวิหาร พระอานนท์พุทธอุปัฏฐากมา

เข้าเฝ้ากราบทูลว่า พระองค์ผู้เจริญ พระอาการประชวรของพระองค์ ทำให้ข้าพระองค์ กระวนกระวายใจ เหมือนจะอาพาธตามพระองค์ไปด้วย จนไม่เป็นอันปฏิบัติธรรม แต่เบาใจอยู่หน่อยหนึ่งว่า พระองค์ยังไม่ได้แสดงธรรมบอกลาภิกษุสงฆ์ จะไม่เสด็จ ปรีนิพพาน พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ดูกรอานนท์ บัดนี้ ตถาคตแก่เฒ่าเข้าวัยชรา มีอายุ ถึง ๘๐ ปีแล้ว กายของตถาคตก็เหมือนเกวียนเก่าอาศัยไม้ไผ่ผูกค้ำพอให้ใช้งานได้เท่านั้น พร้อมกับตรัสเตือนพระอานนท์ให้รับทำที่พึงแก่ตนเอง

วันรุ่งขึ้น เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในเมืองเวสาลี ครั้นเสด็จกลับจากบิณฑบาตแล้ว ตรัสชวนพระอานนท์ไปประทับพักสำราญพระอิริยาบถ ณ ปาวาลเจดีย์ ด้วยพระประสงค์ จะให้พระอานนท์กราบทูลอาราธนาให้พระองค์ทรงพระชนม์อยู่ต่อ ทรงทำนิมิตโอภาส ตรัสกับพระอานนท์ว่า ดูกรอานนท์ เมืองเวสาลีนี้เป็นสถานที่รื่นรมย์ ทศนียภาพสวยงาม มีเจดีย์มากมาย รวมทั้งปาวาลเจดีย์ ถ้าบุคคลได้เจริญอิทธิบาท ๔ มีความปรารถนาจะมี ชีวิตอยู่ชั่วกัปหรือมากกว่านั้น ก็สามารถทำได้ทรงทำนิมิตโอภาสให้พระอานนท์ทูลอาราธนา ถึง ๓ ครั้ง แต่พระอานนท์ไม่อาจจะรู้ทัน เหมือนถูกมารเข้าตลใจ ไม่ได้ทูลอาราธนา จึงทรงรับสั่งให้พระอานนท์ออกไป พระอานนท์ถวายบังคมแล้ว ออกไปนั่งพักที่โคนไม้ แห่งหนึ่ง ไม่ไกลจากพระองค์มากนัก

เมื่อพระอานนท์จากไปไม่นาน มารใจบาปเข้าไปหาพระองค์ถึงที่ประทับ ทูลให้ ระลึกถึงเรื่องที่เคยสนทนากันเมื่อคราวแรกตรัสรู้ ในขณะที่ประทับที่โคนไม้ชบาลนิโครธว่า เคยกราบทูลอาราธนาให้พระองค์เสด็จปรีนิพพานแล้ว แต่พระองค์ตรัสว่าบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ยังไม่ฉลาด ไม่อาจแสดงธรรมให้ลัทธิต่างๆ นอกพระ ศาสนาเข้าใจหลักธรรมตามเป็นจริงได้ และพระศาสนายังไม่แพร่หลาย ยังไม่สำเร็จ ประโยชน์แก่ประชุมชนเป็นอันมาก เราจะไม่ปรีนิพพาน บัดนี้ บริษัท ๔ และพระศาสนา ก็ ตั้งมั่นแพร่หลายตามพุทธประสงค์ทุกประการแล้ว นิมนต์เสด็จปรีนิพพานเถิด พระพุทธเจ้า ตรัสว่า ดูกรมารใจบาป ท่านจงวางใจเถิด นับจากนี้ไปอีก ๓ เดือน เราจะปรีนิพพาน ต่อจากนั้นจึงทรงปลงอายุสังขาร ณ ปาวาลเจดีย์ ทำให้เกิดแผ่นดินไหวอย่างรุนแรง และเกิดชนพองสยองเกล้า จนน่าสะพรึงกลัว

เหตุทำให้เกิดแผ่นดินไหว ๘ ประการ

พระอานนท์รู้สึกได้ว่าแผ่นดินไหวรุนแรง จึงออกจากร่มไม้ไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ทูลถามเหตุการณ์แผ่นดินไหวรุนแรง พระองค์ตรัสว่า ดูกรอานนท์ เมื่อเธอออกไปแล้ว มารใจบาปเข้ามาหาทูลอาราธนาให้เราเสด็จปรีนิพพาน จึงบอกมารใจบาปนั้นว่า นับจาก

นี้ไปอีก ๓ เดือน ตถาคตจะปรินิพพาน ดูกรอานนท์ เหตุที่ทำให้เกิดแผ่นดินไหวมีอยู่ ๘ ประการ คือ

๑. ลมกำเริบ
๒. ผู้มีฤทธิ์บันดาล
๓. พระโพธิสัตว์จุติจากดุสิตลงสู่พระครรภ์
๔. พระโพธิสัตว์ประสูติ
๕. ตถาคตตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ
๖. ตถาคตแสดงพระธัมมจักกัปปวัตตนสูตร
๗. ตถาคตปลงอายุสังขาร
๘. ตถาคตเสด็จดับขันธปรินิพพาน

พระอานนท์คิดว่า เหตุการณ์ทุกอย่างเกิดขึ้นหมดแล้ว เหลือเพียงพระตถาคตปลงอายุสังขารและปรินิพพาน ชะรอยแผ่นดินไหวครั้งนี้ จะเกิดจากพระพุทธรองค์ปลงอายุสังขารเป็นแน่ จึงกราบทูลอาราธนาให้พระพุทธรองค์ทรงดำรงพระชนม์อยู่สักปหนึ่ง เพื่ออนุเคราะห์สัตว์โลก เพื่อเกื้อกูลแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พระองค์ตรัสว่า ดูกรอานนท์ บัดนี้ ไม่ใช่เวลาจะมาขอร้องตถาคตให้มีชีวิตอยู่สักปหนึ่ง เป็นความผิดพลาดของเธอเอง เมื่อตถาคตทำนิมิตโองาสชัดเจน เธอก็ไม่อาจจะรู้ทัน ไม่ได้ขอร้อง บัดนี้ ตถาคตปลงอายุสังขารแล้ว แม้พระอานนท์พุทธอุปัฏฐากจะกราบทูลอาราธนาถึง ๓ ครั้ง ก็ตรัสปฏิเสธทุกครั้งไป

ประทานโอวาทแก่ภิกษุสงฆ์

เสด็จป่ามหาวัน

เมื่อพระพุทธรเจ้าตรัสบอกพระอานนท์อย่างนั้นแล้ว ได้เสด็จไปยังกุฎาคารศาลาป่ามหาวัน ตรัสสั่งพระอานนท์ให้เรียกภิกษุทั้งหลายที่อาศัยอยู่ในเมืองเวสาลีมาเข้าเฝ้า ณ ศาลาฉันภัตตาหาร ประทานโอวาทแก่ภิกษุสงฆ์ด้วยอภิญาเทสิตธรรม คือ หลักธรรมที่ทรงแสดงเพื่อความรู้ยิ่ง หมายถึง โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ บุคคลเจริญทำให้มาก ย่อมเป็นไปเพื่อความดำรงอยู่ได้นานแห่งพระศาสนา เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนหมู่มา เพื่ออนุเคราะห์สัตว์โลก เพื่อเกื้อกูลแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ต่อจากนั้น ตรัสเตือนภิกษุทั้งหลายว่า **หนุตทานิ ภิกขเว อามนตยามิ โว วยธมมา สงขารา อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ** แปลความว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ เราขอเตือนเธอทั้งหลายว่า สังขาร

ทั้งหลายมีความเสื่อมเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเกิดขึ้นจากนี้ไปอีก ๓ เดือน ตถาคตจะดับขันธปรินิพพาน

เช้าวันต่อมา พระองค์เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในเมืองเวสาลี เมื่อเสด็จออกจากเมืองเวสาลี ทอดพระเนตรเมืองเวสาลีเป็นนาคาวโลก หรือมองอย่างข้างเหลี่ยมหลัง ผินพระพักตร์มาตรัสกับพระอานนท์ว่า ดูกรอานนท์ การเห็นเมืองเวสาลีครั้งนี้ เป็นการเห็นครั้งสุดท้ายของตถาคต เราจะไปยังบ้านภัณฑุคามกัน พระอานนท์ทุลรับพระดำรัสแล้ว

พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เสด็จถึงบ้านภัณฑุคามแล้ว ประทับอยู่ ณ บ้านภัณฑุคามนั้น ทรงแสดงอริยธรรม ๔ ประการ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และวิมุตติ แก่ภิกษุทั้งหลาย มีใจความว่า ศีลเป็นที่ตั้งแห่งคุณวิเศษเบื้องต้น ประหนึ่งแผ่นดินเป็นที่รองรับสิ่งทั้งปวง เมื่อศีลบริบูรณ์ สมาธิก็มีผลมาก มีอานิสงส์มาก เมื่อฝึกฝนสมาธิดีแล้ว ปัญญาก็มีผลมาก มีอานิสงส์มาก จิตอันปัญญาอบรมดีแล้ว ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะ คือ กามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ สิกขา ๓ นี้ เป็นทางแห่งวิมุตติ วิมุตติเป็นแก่นแห่งพระธรรมวินัย พระสาวกจะบรรลุวิมุตตินั้นได้ ก็ด้วยทำให้บริบูรณ์ในไตรสิกขานั้น

เสด็จโกคนคร

พระพุทธเจ้าประทับอยู่บ้านภัณฑุคามตามพระพุทธอัธยาศัยแล้ว เสด็จต่อไปยังบ้านหัตถิคาม บ้านอัมพคาม บ้านชัมพูคาม เสด็จถึงโกคนครตามลำดับ ประทับอยู่ ณ อานันทเจดีย์ในโกคนคร ตรัสมหาปเทศ ๔ โปรดภิกษุทั้งหลาย มีใจความว่า ถ้าจะมีภิกษุอ้างพระศาสดาก็ดี อ้างสงฆ์ อ้างคณะ อ้างบุคคลก็ดี แสดงแก่ผู้ใดว่า นี่เป็นธรรมเป็นวินัย เป็นคำสอนของพระศาสดา เธอทั้งหลายไม่ฟังขึ้นชม ไม่ฟังคัดค้านคำกล่าวของภิกษุนั้น ฟังเรียนรู้บทพยัญชนะให้แน่นอนแล้ว สอบสวนพระสูตร เทียบเคียงพระวินัย ถ้าคำกล่าวนั้น ไม่ตรงกับพระสูตร เทียบเคียงพระวินัยไม่ได้ ฟังเข้าใจเถิดว่า มิใช่คำสอนของพระศาสดา เธอผู้นี้รับมาผิดๆ จำมาคลาดเคลื่อนแน่แล้ว แต่เมื่อใดสอบสวนแล้ว ตรงกับพระสูตรและเทียบเคียงพระวินัยได้ ไม่ผิดพลาด ไม่คลาดเคลื่อน เมื่อนั้นฟังถึงความตกลงใจว่า นี่เป็นคำสอนของพระศาสดาแน่นอน เธอผู้นี้รับมาถูกต้อง ไม่วิปริตคลาดเคลื่อนจากพระธรรมวินัย

พระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ อานันทเจดีย์ในโกคนครนั้น นอกจากทรงแสดงมหาปเทศ ๔ ยังทรงแสดงไตรสิกขาเป็นทางแห่งวิมุตติ คือความหลุดพ้นจากกามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ โปรดเวไนยสัตว์ทั้งหลาย มากกว่าหลักธรรมอย่างอื่น

นายจุนทะถวายปัจจัยมบิณฑบาต เสด็จเมืองปาวา

พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ โภคนคร ตามพระอชัฏคัยแล้ว ครั้นใกล้ถึงกำหนด ๓ เดือน นับแต่วันปลงอายุสังขาร เสด็จไปยังเมืองปาวาพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ประทับอยู่ ณ อัมพวัน สวนมะม่วงของนายจุนทะ บุตรนายช่างทองในเมืองปาวานั้น ฝ่ายนายจุนทะก็มารบุดร ได้ทราบข่าวพระพุทธองค์เสด็จถึงเมืองปาวา ประทับอยู่ในสวนมะม่วงของตน จึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ สดับพระธรรมเทศนา และกราบทูลอาราธนา พระพุทธองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เสด็จไปฉันภัตตาหารเช้าที่บ้านของตนในวันรุ่งขึ้น

นายจุนทะก็มารบุดรทราบว่าพระองค์ทรงรับอาราธนาแล้ว จึงกราบทูลลา ทำประทักษิณแล้วหลีกไป วันนั้นเป็นวันก่อนปรินิพพาน ๑ วัน ตรงกับขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ เมื่อกลับถึงบ้านแล้ว สั่งให้จัดเตรียมอาหารอย่างประณีตและสุกรมัททวะจำนวนมากในบ้านของตนตลอดทั้งคืน ครั้นได้เวลาฉันภัตตาหารเช้า จึงสั่งให้คนไปกราบทูลเชิญเสด็จพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์

พระพุทธองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เสด็จไปยังบ้านของนายจุนทะประทับนั่งบนอาสนะตรัสสั่งนายจุนทะว่า สุกรมัททวะที่ท่านจัดเตรียมไว้ จงถวายตถาคตผู้เดียว ส่วนที่เหลือให้ขุดหลุมฝังกลบเสีย จงถวายอาหารอย่างอื่นแก่ภิกษุทั้งหลาย เพราะสุกรมัททวะไม่สามารถจะย่อยได้ง่าย นายจุนทะทูลรับพระดำรัสนั้นแล้ว ครั้นเสวยพระกระยาหารเสร็จ ได้ตรัสอนุโมทนาให้นายจุนทะเบิกบานใจในไทยทานที่ถวาย เสด็จกลับไปอัมพวันแล้ว ในวันนั้นเป็นวันปรินิพพานของพระองค์ ตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖

ทรงพระประหาร

เสด็จเมืองกุสินารา

เมื่อพระพุทธเจ้าเสวยภัตตาหารของนายจุนทะแล้ว ก็เกิดอาพาธอย่างรุนแรง ทรงพระประชวรลงพระโลหิต เกิดทุกขเวทนารุนแรงถึงกับจะปรินิพพาน แต่ทรงมีพระสติสัมปชัญญะมั่นคง ไม่ทรมนทรมาย ทรงอดกลั้นทุกขเวทนานั้นด้วยอธิวาสนขันติ ตรัสสั่งพระอานนท์ว่า ดูกรอานนท์ เราจะไปเมืองกุสินารากัน พระอานนท์ทูลรับพระดำรัสและแจ้งข่าวให้ภิกษุสงฆ์รับทราบทั่วกันแล้ว พระพุทธองค์เสด็จออกจากอัมพวันไปยังเมืองกุสินารา ในระหว่างทางเสด็จพระดำเนิน ทรงลำบากพระวรกายมาก ทรงแหวะพักเหนื่อยเป็นระยะๆ ขณะประทับได้ร่มไม้แห่งหนึ่ง ตรัสสั่งพระอานนท์ให้ปูลาดผ้าสังฆาฏิพับเป็น ๔ ชั้น เพื่อประทับนั่งพักระงับความเหนื่อย ทรงกระหายน้ำมาก ตรัสสั่งให้พระอานนท์ไปตักน้ำมาถวาย

พระอานนท์กราบทูลว่า พระองค์ผู้เจริญ เมื่อครุ่นเอง เกวียนประมาณ ๕๐๐ เล่ม เพิ่งข้ามแม่น้ำผ่านไป น้ำขุ่นมาก ไม่ควรจะเสวย แต่แม่น้ำกุกุธานที่อยู่ไม่ไกล น้ำใสเย็น สะอาด มีท่าขึ้นลงสะดวก พระองค์เสด็จไปเสวยและสร่งชำระพระวรกายที่แม่น้ำ นั้นเถิด จึงตรัสสั่งเป็นครั้งที่ ๒ ว่า ดูกรอานนท์ เธอช่วยนำน้ำมาให้เรา เรากระหายจะดื่ม น้ำ พระอานนท์กราบทูลทักทวนเป็นครั้งที่ ๒ เช่นกัน พอครั้งที่ ๓ พระอานนท์ทูลรับพระ ดำรัสถือบาตรไปยังแม่น้ำนั้น ขณะนั้นน้ำในแม่น้ำมีน้อย ถูกเกวียนย่ำจนขุ่นมัว เมื่อพระ อานนท์เข้าไปใกล้ น้ำกลับใสสะอาด ไม่ขุ่นมัว นึกฉงนในใจว่า น่าแปลกใจจริง สิ่งไม่เคย เกิดก็เกิดขึ้น แม่น้ำขนาดเล็กถูกเกวียนเหยียบย่ำจนขุ่นมัว น้ำกลับใสสะอาด ไม่ขุ่นมัว จึงใช้บาตรตักน้ำ นำเข้าไปถวายให้พระองค์เสวย กราบทูลเล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

ขณะนั้น พระโอรสของมัลลกษัตริย์ นามว่าปุกกุสะ สาวกของอาฬารดาบส กาลามโคตร ออกเดินทางจากเมืองกุสินารากะไปยังเมืองปาวา ผ่านมาทางนั้นพอดี เห็นพระพุทธรูปประทับนั่ง ภายใต้ร่มไม้ นั้น จึงเข้าไปเฝ้าถวายบังคม นั่งฟังสันติวิหารธรรม เกิดความเลื่อมใส กล่าวชมพระธรรมเทศนาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระภาชิตของ พระองค์ไพเราะ แจ่มแจ้ง เหมือนบุคคฺลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกรทางแก่คนหลง ทาง และส่องประทีปในที่มืด พร้อมทั้งประกาศตนเป็นอุบาสก ขอถึงพระพุทธรูปเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะที่พึ่งตลอดชีวิต ได้นำผ้าสังคิวรรณ ๑ คู่ เป็นผ้าเนื้อละเอียด มีสีดั่งทองสังคี คือ มีสีทองเหมือนเปลวไฟ น้อมเข้าไปถวายพระพุทธรูปเจ้าผืนหนึ่ง ถวายพระอานนท์ผืนหนึ่ง ปลื้มปีติยินดีในการประกอบความดีของตนในวันนั้น ถวายบังคมลา ทำประทักษิณแล้วหลีกไป

ผิวกายพระตถาคตผ่องใสยิ่งใน ๒ กาล

เมื่อปุกกุสะมัลลบุตรหลีกไปไม่นาน พระอานนท์ได้น้อมผ้าสังคิวรรณคู่ นั้นเข้าไป ถวายพระพุทธรูปเจ้า ผ้าสังคิวรรณนั้น ปรากฏประหนึ่งถ่านไฟปราศจากเปลว พระองค์ทรง นุ่งผืนหนึ่ง ทรงห่มผืนหนึ่ง ทันใดนั้น ผิวกายของพระพุทธรูปก็งามบริสุทธิ์ผุดผ่องยิ่งนัก พระอานนท์ทูลสรรเสริญความงดงามผ่องใสของพระฉวีวรรณ ซึ่งปกคลุมพระวรกายด้วย ผ้าสังคิวรรณ พระพุทธรูปตรัสว่า จริงดังอานนท์สรรเสริญ กายของตถาคตงามบริสุทธิ์ ผุดผ่องยิ่งนักใน ๒ กาล คือ

๑. คินตรัสรู้บุตรสัมมาสัมโพธิญาณ สำเร็จเป็นพระพุทธรูปเจ้า
๒. คินตถาคตปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ

ดูกรอานนท์ ในยามสุดท้ายของคืนวันนี้ ตถาคตจะปรินิพพานในระหว่างโคนไม้สาละทั้งคู่ ในศาลวโนทยานของมัลลกษัตริย์ทั้งหลาย ในเมืองกุสินารา ดูกรอานนท์ เราจะไปแม่น้ำกุกุชานที่กัน พระอานนท์ทูลรับพระบัญชาแจ้งให้ภิกษุสงฆ์ทราบแล้ว

พระพุทธองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จดำเนินไปถึงแม่น้ำกุกุชานที่เสด็จลงเสวยและทรงสนานตามพระอัยยาคัยแล้ว เสด็จขึ้นจากแม่น้ำไปประทับที่อัมพวันตรัสสั่งให้พระจุนทกะ ปูลาดผ้าสังฆาฏิพับเป็น ๔ ชั้น พระองค์เสด็จบรรทมสีหไสยาโดยข้างเบื้องขวา ทรงซ้อนพระบาทให้เหลื่อมกัน ทรงมีพระสติสัมปชัญญะ ทรงมนสิการอุฏฐานสัญญา คือ ตั้งพระทัยว่าบรรทมแล้วจะเสด็จลุกขึ้น โดยมีพระจุนทกะนั่งเฝ้าถวายการดูแลในที่นั้น

บิณฑบาตทาน ๒ คราวมีผลเสมอกัน

เมื่อพระพุทธองค์ ทรงพักพระวรกายพอบรรเทาความเหน็ดเหนื่อยแล้ว จึงตรัสเรียกพระอานนท์มารับสั่งว่า ดูกรอานนท์ อาจมีใครบางคนทำให้นายจุนทกะมารบุดรเกิดความเดือดร้อนใจว่า ตถาคตเสวยอาหารบิณฑบาตของท่านเป็นครั้งสุดท้ายแล้วเสด็จปรินิพพาน เธอพึงช่วยระงับให้นายจุนทกะสบายใจว่า ตถาคตได้ตรัสสรรเสริญบิณฑบาต ๒ คราว มีผลเสมอกัน มีอานิสงส์มากกว่าบิณฑบาตอื่นๆ คือ บิณฑบาตที่ตถาคตเสวยแล้วได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ และบิณฑบาตที่ตถาคตเสวยแล้วเสด็จปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ เพราะได้สั่งสมกุศลกรรมเป็นเหตุให้มีอายุ ให้มีวรรณะ ให้มีความสุข ให้มียศศักดิ์ และให้บังเกิดในสวรรค์ ดูกรอานนท์ เราจะไปยังแม่น้ำหิรัญญูดีฝั่งนั้นข้ามไปเมืองกุสินารา และศาลวโนทยานของมัลลกษัตริย์กัน พระอานนท์ทูลรับพระดำรัสของพระพุทธองค์แล้ว

บรรทมอนุฏฐานไสยา

พระพุทธองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จข้ามแม่น้ำหิรัญญูดีไปยังเมืองกุสินารา ประทับอยู่ ณ ศาลวโนทยาน สถานที่เสด็จประพาสของเจ้ามัลละทั้งหลาย ตรัสสั่งพระอานนท์ว่า ดูกรอานนท์ เธอจงตั้งเตียงหันศีรษะไปทางทิศอุดร ระหว่างต้นสาละทั้งคู่ เราเหนื่อยจะนอนพัก พระอานนท์ทูลรับพระดำรัสแล้ว ตั้งเตียงให้เป็นพระแท่นปรินิพพาน หันพระเศียรไปทางทิศอุดร ระหว่างต้นสาละคู่ พระพุทธองค์ทรงสำเร็จสีหไสยา โดยข้างเบื้องขวา ทรงซ้อนพระบาทเหลื่อมกัน ทรงมีพระสติสัมปชัญญะ บรรทมอนุฏฐานไสยา คือ บรรทมครั้งสุดท้ายไม่เสด็จลุกขึ้นอีกเลย

ทรงปรารภสักการบูชา

สมัยนั้น ต้นสาละทั้งคู่ผลิดอกบานสะพรั่งนอกฤดูกาลทั้งต้น ดอกไม้เหล่านั้นร่วงหล่นโปรยปรายลงมาบูชาพระศรีระพุทธเจ้า แมื่อดอกมณฑารพในเมืองสวรรค์ ก็ร่วงหล่นโปรยปรายลงมาในบริเวณนั้น กลิ่นหอมอบอวลโชยมาทางอากาศ เหล่าเทวดาก็ประโคมดนตรีทิพย์ในอากาศ เพื่อสักการบูชาพระพุทธเจ้าในอวสานกาล พระองค์ตรัสบอกพระอานนท์ว่า ดูกรอานนท์ การบูชาตถาคตด้วยอามิสบูชาเช่นนี้ ไม่ชื่อว่าบูชาตถาคตอย่างแท้จริง เพราะไม่สามารถจะดำรงพระศาสนาไว้ได้ ผู้ใดแล จะเป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ก็ตาม ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรม ผู้นั้น ชื่อว่าบูชาตถาคตด้วยปฏิบัติบูชา เป็นการบูชาสูงสุด เพราะสามารถดำรงพระศาสนาไว้ได้ พร้อมทั้งตรัสเตือนให้พุทธบริษัทหมั่นแน่วในการปฏิบัติธรรม เพื่อความดำรงมั่นสถิตสถาพรแห่งพระศาสนาตลอดกาลนาน

ประทานโอกาสให้เทวดาเข้าเฝ้า

พระอุปัฏฐากยืนถวายงานพัดอยู่เฉพาะพระพักตร์พระพุทธเจ้า พระองค์ทรงรับสั่งให้พระอุปัฏฐากออกไป ไม่ให้ยืนขวางพระพักตร์ พระอานนท์นึกแปลกใจว่า พระอุปัฏฐาก รูปนี้ เป็นพระอุปัฏฐากใกล้ชิดชิดพระพุทธรองค์มานาน ในวาระสุดท้ายกลับทรงขับพระอุปัฏฐากออกไป ไม่ให้ถวายการปรนนิบัติเหมือนเช่นเคย จึงเข้าไปทูลถาม ได้รู้ความจริงว่า ขณะนั้นเหล่าเทวดาในหมื่นโลกธาตุมาประชุมกันเพื่อจะเข้าเฝ้าพระพุทธองค์เป็นครั้งสุดท้าย แต่พระอุปัฏฐากมายืนบังอยู่เบื้องหน้าพระพักตร์ เทวดาทั้งหลายพากันไม่พอใจเพราะไม่สมหวังดั่งตั้งใจมา พระองค์จึงให้พระอุปัฏฐากถอยออกไปจากเบื้องหน้าพระพักตร์ เทวดาบางพวกยังมีกิเลส สยายผมประคองแขนคร่ำครวญอยู่ ล้มเกลือกกลิ้งไปมา เหมือนคนมีเท้าขาด เพื่อรำพันว่า พระพุทธเจ้าผู้เป็นดวงประทีปของโลกปรินิพพานเร็วนัก ส่วนเหล่าเทวดาผู้ปราศจากราคะ มีสติสัมปชัญญะ อดกลั้นได้โดยธรรมสังเวชว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง สัตว์ทั้งหลายจะพึงหวังอะไรในสังขารนี้ ความเที่ยงแท้แน่นอนซึ่งสัตว์ทั้งหลายต้องการนั้น พึงหาไม่ได้แต่สังขารนี้ พระพุทธองค์ตรัสบอกเหตุให้พระอุปัฏฐาก ออกไปจากเบื้องหน้าพระพักตร์ และทรงแสดงอาการของเหล่าเทวดามาประชุมในวันนั้น ให้พระอานนท์ทราบดังกล่าวนานี้

ทรงแสดงสังเวชนียสถาน ๔ ตำบล

พระอานนท์กราบทูลว่า พระองค์ผู้เจริญ เมื่อก่อนพวกภิกษุอยู่จำพรรษาในทิศต่างๆ ครั้นออกพรรษาปวารณาแล้ว พวกเขากันเดินทางมาเข้าเฝ้าพระองค์ ได้โอกาสสอญู่ใกล้ชิด ได้สนทนาปราศรัย ได้รับฟังพระโอวาทอันประทับใจจากพระองค์ แต่หลังจากพระองค์เสด็จปรินิพพานแล้ว ข้าพระองค์ทั้งหลายจะไม่ได้เห็น จะไม่ได้เข้าเฝ้าพระองค์เช่นนั้นอีก ข้าพระองค์ทั้งหลายควรปฏิบัติอย่างไร พระพุทธองค์ตรัสบอกว่า ดูกุรอานนท์ สังเวชนียสถาน ๔ ตำบล คือ สถานที่ประสูติ สถานที่ตรัสรู้ สถานที่แสดงปฐมเทศนา และสถานที่ปรินิพพาน เป็นสถานที่พุทธบริษัท คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา มีใจศรัทธาเลื่อมใสในตถาคต ควรจะไปดูไปเห็น เพื่อให้เกิดความสังเวชสลดใจ คนเหล่าใด มีใจศรัทธาเลื่อมใสจาริกไปยังสังเวชนียสถานเหล่านี้ คนเหล่านั้นตายไป จะเกิดในสุคติโลกสวรรค์

อาการอันภิกษุทั้งหลายจะพึงปฏิบัติต่อสตรี

ต่อจากนั้น พระอานนท์ได้ทูลถามถึงการปฏิบัติตนต่อสตรีทั้งหลายว่า พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายจะพึงปฏิบัติต่อมาตุคามอย่างไร พระพุทธองค์ตรัสบอกว่า ดูกุรอานนท์ ขึ้นชื่อว่ามาตุคาม ภิกษุทั้งหลายพึงปฏิบัติต่อเธออย่างนี้ คือ อย่าดูอย่าเห็นเป็นการดี เมื่อจำเป็นต้องดูต้องเห็น ไม่ควรพูดไม่ควรเจรจาด้วย เมื่อจำเป็นต้องเจรจาด้วย ควรตั้งสติให้มั่นคง ไม่ให้จิตแปรปรวนด้วยอำนาจกิเลสตัณหา ดูกุรอานนท์ เธอทั้งหลายพึงปฏิบัติต่อมาตุคามอย่างนี้

วิธีปฏิบัติในพระพุทธสรีระ

พระอานนท์ทูลถามถึงวิธีปฏิบัติในพระพุทธสรีระว่า พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายจะพึงปฏิบัติในพระพุทธสรีระอย่างไร

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ดูกุรอานนท์ เธอทั้งหลายอย่าชวนชวายเป็นเพื่อนชวาสรีระตถาคตเลย จงประกอบประโยชน์ตน เป็นผู้ไม่ประมาทในประโยชน์ตน มีความเพียรเพิกกิเลสและบาปธรรม มีจิตมุ่งตรงต่อพระนิพพานเถิด กษัตริย์พราหมณ์และคฤหบดี ผู้เป็นบัณฑิต เลื่อมใสในตถาคตมีอยู่ พวกเขาจะทำการบูชาสรีระตถาคตเอง

พระอานนท์กราบทูลถามต่อไปว่า พระองค์ผู้เจริญ ท่านเหล่านั้นจะพึงปฏิบัติในพระสรีระของพระองค์อย่างไร

ดูกุรอานนท์ คนทั้งหลายย่อมปฏิบัติในสรีระตถาคต เหมือนปฏิบัติในพระบรมศพ พระเจ้าจักรพรรดิ คือเขาห่อสรีระพระเจ้าจักรพรรดิด้วยผ้าใหม่ ชับด้วยสำลี ห่อด้วยผ้า

ใหม่ทับอีก ๕๐๐ คู่ อัญเชิญพระสร้อยระลงในรางเหล็กเต็มด้วยน้ำมัน ใช้รางเหล็กอีกอันหนึ่งปิดทับข้างบน อัญเชิญพระบรมศพขึ้นประดิษฐานบนจิตกาธานทำด้วยไม้หอมล้วน ถวายพระเพลิงพระบรมศพ สร้างสถูปของพระเจ้าจักรพรรดิไว้ตรงทางใหญ่สี่แยก อัญเชิญพระอัฐิบรรจุลงในสถูป เพื่อเป็นที่สักการบูชาของมหาชนผู้สัญจรไปมาทั้ง ๔ ทิศ ดูกรอานนท์ ชนทั้งหลายพึงปฏิบัติในสร้อยระลงเหมือนเขาปฏิบัติในพระบรมศพ พระเจ้าจักรพรรดิ พึงสร้างสถูปตถาคตไว้ตรงทางใหญ่สี่แยก เพื่อให้พุทธบริษัทได้สักการบูชาด้วยดอกไม้ของหอม หรือกราบไหว้ ระลึกถึงพระพุทธรูป ทำใจให้เลื่อมใสในพระสถูปนั้น การกระทำเช่นนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่พุทธบริษัทสิ้นกาลนาน

อุปารหุบุคคล ๔

พระพุทธเจ้า ครั้นตรัสวิธีปฏิบัติในพระสร้อยระลงพระเจ้าจักรพรรดิให้พระอานนท์ทราบแล้ว ทรงแสดงอุปารหุบุคคล ๔ ประเภท ซึ่งควรบรรจุอัฐิธาตุไว้ในสถูป คือ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก และพระเจ้าจักรพรรดิ ชนเหล่าใดทำจิตให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในสถูปว่า สถูปนี้บรรจุอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก พระเจ้าจักรพรรดิ กราบไหว้ สักการบูชาด้วยดอกไม้ของหอม ชนเหล่านั้นตายไป จะเกิดในสุคติโลกสวรรค์

ประทานโอวาทแก่พระอานนท์

พระอานนท์รู้สึกว่ พระพุทธรูปกำลังจะเสด็จจากไป ได้แอบเข้าไปยังวิหาร ยืนเหนี่ยวสลักประตูสถูปฐานคล้ายศิระชะวานร ร้องให้รำพันถึงตัวเองว่า เรายังเป็นเสขบุคคล ยังมีกิจจะต้องทำอยู่ แต่พระศาสดาผู้ทรงอนุเคราะห์เรา จะปรินิพพานเสียแล้ว พระพุทธเจ้าไม่ทรงเห็นพระอานนท์อยู่ในที่นั้น ตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า พระอานนท์ไปไหน เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า พระอานนท์แอบยืนร้องไห้อยู่ จึงรับสั่งให้เรียกเข้ามาเฝ้า ตรัสว่า ดูกรอานนท์ พอที่เถิด อย่าเศร้าโศก อย่าร้องไห้เลย เราบอกหลายครั้งแล้วมิใช่หรือว่า วันหนึ่งเราต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจ สังขารทั้งหลาย ไม่เที่ยงแท้ถาวร จะหาความเที่ยงแท้จากสังขารได้ที่ไหน ทุกสิ่งเกิดขึ้นในเบื้องต้น แปรปรวนในท่ามกลาง และต้องแตกสลายไปในที่สุด ดูกรอานนท์ เธอเฝ้าอุปัฏฐากตถาคตมาเป็นเวลานานแล้ว มีเมตตากายกรรม เมตตาวจีกรรม เมตตามโนกรรม ในตถาคตมาโดยตลอด ถือว่าได้ทำบุญไว้แล้ว เร่งทำความเพียรเข้าเถิด ไม่นานจะหลุดพ้นจากอาสวะ สำเร็จเป็นพระอรหันต์

ตรัสสรรเสริญพระอานนท์

พระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญพระอานนท์ในท่ามกลางสงฆ์ว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อุปัฏฐากพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ทั้งในอดีตและอนาคต ไม่มีใครเสมอเหมือนพระอานนท์อุปัฏฐากแห่งเรา พระอานนท์เป็นพุทธอุปัฏฐากที่ดีที่สุด รู้จักกาลเทศะ รู้จักบุคคล จัดลำดับบุคคลจะเข้าเฝ้าตถาคตได้อย่างถูกต้องเหมาะสมว่า นี่เป็นเวลาของภิกษุ นี่เป็นเวลาของภิกษุณี นี่เป็นเวลาของพวกอุบาสก นี่เป็นเวลาของพวกอุบาสิกา นี่เป็นเวลาของพระราชา นี่เป็นเวลาของมหาอำมาตย์ นี่เป็นเวลาของเดียรฉัตรและสาวกเดียรฉัตร นอกจากนี้ พระอานนท์ยังมีอภุชฌธรรมอันน่าอัศจรรย์อยู่ในตัว ๔ ประการ เช่นเดียวกับที่มีอยู่ในพระเจ้าจักรพรรดิ คือ

๑. พุทธบริษัทปรารถนาจะได้เห็นพระอานนท์
๒. พุทธบริษัทยินดีพอใจเมื่อได้เห็นพระอานนท์
๓. พุทธบริษัทยินดีพอใจในธรรมที่พระอานนท์แสดง
๔. พุทธบริษัทไม่อ้อมในรสพระธรรมที่พระอานนท์แสดง

ตรัสถึงเมืองกุสินารา

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญพระอานนท์จบลง พระอานนท์ได้กราบทูลว่า พระองค์ผู้เจริญ กุสินาราเป็นเมืองป่าเมืองดอน เมืองเล็กเมืองน้อย ไม่เหมาะจะเป็นที่ปรีนิพพาน ยังมีเมืองใหญ่ ๆ มีความเจริญมากกว่า คือ เมืองจำปา เมืองราชคฤห์ เมืองสาวัตถี เมืองสาเกต เมืองโกสัมพี และเมืองพาราณสี พระองค์เสด็จไปปรีนิพพานในเมืองใหญ่ เหล่านั้นเกิด กษัตริย์ พราหมณ์ และคหบดี เลื่อมใสพระองค์ก็มีอยู่มาก เขาเหล่านั้นจะรับภาระจัดการพระศพของพระองค์ให้สมพระเกียรติ พระพุทธเจ้าตรัสห้ามว่า ดูกรอานนท์ อย่ากล่าวอย่างนั้น เมืองกุสินาราในอดีตมีนามว่า กุสาวตี เป็นพระนครกว้างใหญ่ไพศาล เคยเป็นราชธานีให้พระเจ้าจักรพรรดิประทับมาแล้วเป็นแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง ประชาชนอยู่ร่มเย็นเป็นสุข มีความเจริญมั่งคั่ง ผู้คนมากมายสัญจรไปมาหาสู่กันไม่หยุดหย่อน ไม่เจียบจากเสียง ๑๐ อย่าง คือ เสียงช้าง เสียงม้า เสียงรถ เสียงกลอง เสียงตะโพน เสียงพิณ เสียงกัสดาล เสียงขบร้อง เสียงสังข์ และเสียงคนเรียกกันให้บริโภคอาหาร ทั้งกลางวันและกลางคืน

ตรัสสั่งให้แจ้งข่าวปรีนิพพานแก่มัลลกษัตริย์

พระพุทธองค์ตรัสเรื่องในอดีตของเมืองกุสินาราทให้พระอานนท์ฟังแล้ว ทรงรับสั่งว่า ดูกุอรานนท์ เธอจงไปแจ้งข่าวแก่มัลลกษัตริย์และชาวเมืองกุสินาราว่า พระตถาคตจะปรีนิพพานในยามสุดท้ายคืนนี้ คนเหล่านั้นจะได้ไม่เสียใจภายหลังว่า พระตถาคตเสด็จมาปรีนิพพานในเมืองของเรา แต่เราทั้งหลายกลับไม่ได้เข้าเฝ้าพระองค์เป็นครั้งสุดท้าย

พระอานนท์ทุลรับพระบัญชาแล้ว รีบเข้าไปแจ้งข่าวการปรีนิพพานแก่มัลลกษัตริย์และชาวเมืองกุสินาราตามที่พระองค์ตรัสสั่งทุกประการ ทันทที่ได้ทราบข่าว มัลลกษัตริย์และประชาชนทั้งหลาย ก็พากันเศร้าโศกคร่ำครวญว่า พระพุทธองค์เสด็จปรีนิพพานเร็วนัก ดวงประทีปของโลกดับเร็วนัก จึงพร้อมกันไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ณ สาลวโนทยานแล้ว

พระอานนท์คิดว่า ถ้าจะให้มัลลกษัตริย์ทั้งหลายเข้าเฝ้าถวายบังคมที่ละพระองค์ๆ จะไม่ได้ถวายบังคมพระพุทธองค์ทั่วถึงกัน ถึงรุ่งเช้าก็ยังไม่เสร็จสิ้น จึงจัดให้มัลลกษัตริย์ทั้งหลายเข้าเฝ้าถวายบังคมเป็นคณะ ตามลำดับสกุลวงศ์ กราบทูลชื่อและสกุลวงศ์ให้ทรงทราบ ด้วยอุบายนี้ มัลลกษัตริย์ทั้งหลายได้ถวายบังคมพระพุทธองค์ เสร็จสิ้นภายในปฐมยามเท่านั้น

โปรดสุภทปริพาชก

ขณะพระพุทธเจ้าทรงประชวรหนักอยู่นั้น ปริพาชกคนหนึ่งนามว่าสุภททะ พักอยู่ในเมืองกุสินารานั้น พอทราบข่าวว่าพระพุทธองค์จะปรีนิพพานในคืนนี้แล้ว ได้รับเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ในทันที เพื่อทูลถามปัญหาบางประการ เมื่อมาถึงสาลวโนทยานแล้ว ได้พบพระอานนท์ก่อนจะเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ พระอานนท์ทัดทานไว้ไม่ให้เข้าเฝ้า บอกว่าอย่าเลยสุภททะ พระพุทธองค์ทรงประชวรหนัก อย่าถามปัญหาให้เป็นการรบกวนพระองค์เลย สุภททปริพาชกนั้น มีความร้อนใจมาก ไม่ยอมฟังคำทัดทานของพระอานนท์ ปรารถนาจะเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ให้ได้ พระอานนท์ก็ทัดทานไม่ให้เข้าเฝ้าทุกครั้งไป

พระพุทธเจ้าทรงสดับเสียงพระอานนท์เจรจาอยู่กับสุภททปริพาชก จึงทรงรับสั่งว่า ดูกุอรานนท์ อย่าห้ามสุภททะเลย ให้เขาเข้ามาเถิด การถามปัญหาไม่เป็นการรบกวน ตถาคตให้ลำบาก เขาจะรู้แจ้งเห็นจริงในปัญหาที่ตถาคตพยากรณ์แล้ว พระอานนท์จึงยอมให้สุภททปริพาชกได้เข้าเฝ้าตามความประสงค์ สุภททปริพาชกเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ ถึงที่ประทับ ทูลถามปัญหาว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ เจ้าลัทธิตั้ง ๖ คือ ปุณณกัสสปะ มกขลิโคศล อชิตเกสกะมพล ปุกุทธกัจจายนะ สัญชัยเวลัฏฐบุตร และนิครนถนาฏบุตร อ้างตนว่าเป็นผู้วิเศษ เป็นพระอรหันต์ รู้แจ้งเห็นจริงด้วยปัญญา ท่านเหล่านั้นเป็นพระอรหันต์ตามคำอ้างหรือไม่

พระพุทธองค์ตรัสว่า ดูกรสุภัททะ อย่าถามเลย อย่าคิดถึงปัญหาข้อนั้น แต่จงฟัง คำพูดเรา จงสนใจแต่คำพูดที่เราจะกล่าว เราจะให้ท่านเข้าใจในคำสอนของเรา ดูกรสุภัททะ อริยมรรค คือ ธรรมเป็นเครื่องดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง ๘ ประการ ไม่มีใน คำสอนของศาสนาใด ศาสนานั้นจะไม่มีสมณะที่ ๑ คือ พระโสดาบัน สมณะที่ ๒ คือ พระสกทาคามี สมณะที่ ๓ คือ พระอนาคามี สมณะที่ ๔ คือ พระอรหันต์ ถ้าคำสอนของ ศาสนาใด มีอริยมรรค ๘ ประการดังกล่าว ศาสนานั้นย่อมมีสมณะที่ ๑ คือ พระโสดาบัน สมณะที่ ๒ คือ พระสกทาคามี สมณะที่ ๓ คือ พระอนาคามี สมณะที่ ๔ คือ พระอรหันต์ อริยมรรคมีองค์ ๘ ย่อมมีในพระศาสนานี้เท่านั้น ดังนั้น จึงมีบุคคลสำเร็จเป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์นับไม่ถ้วน ถ้าภิกษุทั้งหลายยังปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบอยู่ โลกจะไม่ว่างจากพระอรหันต์เลย

เมื่อพระพุทธองค์ตรัสจบลง สุภัททปริพาชก เกิดความเชื่อความเลื่อมใสใน พระศาสนา ได้ประกาศตนเป็นอุบาสก ขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ และทูลขอบรรพชา อุปสมบทกับพระพุทธองค์ พระองค์จึงทรงแสดงตติยปริวาส คือ วิธียุกรรมของเดียรฉัตร ผู้มาขอบวชในพระพุทธศาสนาว่า ดูกรสุภัททะ บุคคลเคยเป็นอัญญเดียรฉัตรมาก่อน ปรรณานจะเข้ามาบวชเป็นภิกษุในธรรมวินัยต้องอยู่ปริวาสก่อน ๔ เดือน เมื่ออยู่ครบ ๔ เดือนแล้ว จึงจะอุปสมบทเป็นภิกษุได้ แม้พระพุทธองค์จะตรัสอย่างนั้น ก็ไม่สามารถ ทำให้สุภัททปริพาชกท้อถอยจนเลิกล้มความตั้งใจได้ จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ตติยปริวาสมีกำหนด ๔ เดือน ข้าพระองค์จะอยู่ให้นานถึง ๔ ปี เมื่อครบ ๔ ปีแล้ว โปรดให้ข้าพระองค์อุปสมบทเป็นภิกษุเถิด

พระพุทธองค์ จึงทรงรับสั่งพระอานนท์ให้บรรพชาสุภัททะเป็นสามเณรก่อน แล้วพากลับเข้ามารับการอุปสมบทเป็นภิกษุเฉพาะพระพักตร์พระพุทธองค์ เมื่อพระสุภัททะได้รับอุปสมบทตามปรรณานแล้ว ปลีกวิเวกตามลำพัง บำเพ็ญเพียรสมณธรรม มีจิตมุ่งตรงต่อพระนิพพาน สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในคืนนั้นเอง เป็นปัจฉิมสักขีสาวก คือ พระอรหันต์สาวกองค์สุดท้าย ทนเห็นพระพุทธองค์ขณะยังทรงพระชนม์อยู่

ประทานโอวาทแก่ภิกษุสงฆ์

ครั้นถึงเวลาปัจฉิมยาม พระพุทธเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายให้เข้ามาประชุม พร้อมกัน ทรงรับสั่งกับพระอานนท์ว่า

ดูกรอานนท์ เมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว บางทีเธอทั้งหลายบางรูปอาจจะคิดไปว่า พระศาสดาของเราปรินิพพานแล้ว บัดนี้ เราทั้งหลายไม่มีพระศาสดาแล้ว เธอทั้งหลายไม่

ควรจะคิดเห็นอย่างนั้น ธรรมและวินัยอันใด เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้น จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย โดยกาลล่วงไปแห่งเรา

ดูกรอานนท์ บัดนี้ ภิกษุทั้งหลายยังเรียกกันด้วยถ้อยคำว่า อาวุโส เป็นการทำตนเสมอกัน ทั้งภิกษุพรรษามากและภิกษุพรรษาน้อย อย่าเรียกกันอย่างนั้นเลย ภิกษุมีพรรษามาก ควรเรียกภิกษุมีพรรษาน้อยกว่า ออกชื่อหรือโคตร หรือเรียกว่า อาวุโส ส่วนภิกษุมีพรรษาน้อย ควรเรียกภิกษุมีพรรษามากกว่า ด้วยความเคารพว่า ภนฺเต หรืออายุสฺมา

ดูกรอานนท์ เมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว ถ้าสงฆ์มีความปรารถนา จะพร้อมเพรียงกันถอนสิกขาบทเล็กๆ น้อยๆ ก็จงถอนเถิด

ดูกรอานนท์ สงฆ์พึงลงพรหมทัณฑ์แก่พระฉันนะเถิด เมื่อพระอานนท์ทูลถามวิธีลงพรหมทัณฑ์ จึงทรงแสดงว่า พระฉันนะนั้นจะเจรจาคำใดๆ ก็ตาม ภิกษุทั้งหลายไม่พึงเจรจาด้วย ไม่พึงว่ากล่าว ไม่พึงตักเตือน ไม่พึงพร่ำสอน การทำเช่นนี้เรียกว่า พรหมทัณฑ์ เมื่อพระฉันนะถูกสงฆ์ลงพรหมทัณฑ์แล้ว จะสำนึกถึงความผิด เคารพพระธรรมวินัย เป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย ยอมรับฟังโอวาท และปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม

ประธานโอกาสให้ภิกษุสงฆ์ถามข้อสงสัย

สุดท้ายทรงประธานโอกาสให้ภิกษุทั้งหลายทูลถามข้อสงสัยความเคลือบแคลงใจ ในพระรัตนตรัยและข้อปฏิบัติว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุรูปใด ในพวกเธอทั้งหลาย ยังมีความสงสัย ข้องใจ หรือเคลือบแคลงใจ ในพระพุทธเจ้า ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในมรรค ในความผิดความถูกแห่งข้อปฏิบัติ จงถามมาเถิด อย่าได้เสียใจในภายหลังว่า พระศาสดาประทับอยู่ต่อหน้าพวกเราแล้ว แต่กลับไม่มีโอกาสได้ถามข้อสงสัย เมื่อพระพุทธองค์ตรัสจบ ภิกษุเหล่านั้นนั่งนิ่งอยู่ ไม่มีรูปใดทูลถามเลย พระพุทธองค์ทรงประธานโอกาสให้ทูลถามถึง ๓ ครั้ง แม้ครั้งที่ ๓ ภิกษุทั้งหลายยังคงนั่งนิ่งอยู่ ไม่มีภิกษุรูปใดทูลถาม ไม่มีภิกษุรูปใดสงสัย ขข้องใจ หรือเคลือบแคลงใจ ในพระพุทธเจ้า ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในมรรค หรือในข้อปฏิบัติแต่ประการใด เพราะภิกษุทั้งหมดในที่นั้น ล้วนเป็นพระอรียบุคคล ขึ้นพระโสดาบันเป็นอย่างต่ำ ไม่เจือปนด้วยปุถุชนเลย

ปัจฉิมโอวาท

เมื่อไม่เห็นภิกษุรูปใดทูลถาม พระพุทธองค์จึงตรัสแก่ภิกษุเหล่านั้นว่า **หนุตทานิ ภิกขเว อามนฺตยามิ โว วยธฺมา สงฺขารา อปฺปมาเทน สมปาเทถ** ดูกรภิกษุทั้งหลาย

บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลายว่า สังขารทั้งหลาย มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลาย จงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด พระดำรัสนี้ เรียกว่า ปัจฉิมโอวาท พระพุทธองค์ ทรงประมวลพระโอวาทที่ประทานไว้ตลอด ๔๕ พรรษา รวมลงในความไม่ประมาท ตรีสเป็นครั้งสุดท้ายแก่มวลมนุษย์ในโลกนี้

ปรีนิพพาน

หลังจากนั้น พระพุทธองค์ไม่ได้ตรัสอะไรอีกเลย ทรงเข้าอนุบุพพิหารสมาบัติ ๘ โดยอนุลอมและปฏิโลม มีพระอนุรุทธะและพระอานนท์ เฝ้าดูพระอาการของพระพุทธองค์ อย่างใกล้ชิด ครั้นถึงปัจฉิมยาม ได้เสด็จปรีนิพพาน ขณะถอนจิตออกจากจตุตถฌาน ภายใต้อันตาละทั้งคู่ ในศาลาโนทยาน เมืองกุสินารา รวมพระชนมายุได้ ๘๐ พรรษา

การปรีนิพพานของพระพุทธเจ้า ทำให้เกิดแผ่นดินไหวอย่างรุนแรง ขนพอง สยองเกล้า น่าสะพรึงกลัว เสียงกลองทิพย์บันลือลั่นกึกก้องในอากาศ มีความโกลาหล ไปทั่วบริเวณศาลาโนทยาน ท้าวสหัมบดีพรหม ท้าวโกสีหะสักกเทวราช พระอนุรุทธะ และพระอานนท์ ได้กล่าวคาถาสรรเสริญพระคุณของพระพุทธเจ้า และแสดงสังเวคกถา คือ ความไม่เที่ยงถาวรแห่งสังขารทั้งหลาย บรรเทาความทุกข์โศกแก่พุทธบริษัทที่ ประชุมอยู่ในศาลาโนทยานนั้น ต่างเศร้าโศก ร่ำไร ร่ำพัน คร่ำครวญถึงพระพุทธองค์ เป็นที่น่าสลดใจยิ่งนัก พระอนุรุทธะและพระอานนท์ แสดงธรรมปลอบใจมหาชนให้ คลายความเศร้าโศกเสียใจ จนกระทั่งถึงรุ่งเช้า

อปรกาล
 ปริเฉทที่ ๑๓
 ถวายพระเพลิงพระพุทธรูป

ครั้นสว่างแล้ว พระอนุรุทธะ ได้มีบัญชาให้พระอานนท์เข้าไปแจ้งข่าวการ
 ปรีนิพพานแก่มัลลกษัตริย์ทั้งหลายในเมืองกุสินารา มัลลกษัตริย์ทั้งหลายพอทราบข่าว
 ต่างเศร้าโศกเสียพระทัย ด้วยความอาลัยในพระพุทธรูปเจ้า ทรงรับสั่งให้ประกาศข่าวการ
 ปรีนิพพานให้ชาวเมืองกุสินาราทราบทั่วกัน ทรงรับสั่งให้เตรียมเครื่องบูชาพระ
 พุทธรูปและผ้า ๕๐๐ คู่ เสด็จไปยังศาลาโนทยาน ตกแต่งสถานที่ ฟ้อนรำ ขับร้อง
 ประโคมดนตรี กระทำสักการบูชาพระพุทธรูปอย่างมโหฬาร

มัลลกษัตริย์ทั้งหลายปรึกษากันว่า วันนี้พลบค่ำแล้ว ไม่สามารถถวายพระเพลิง
 พระพุทธรูปได้ เอาไว้พรุ่งนี้เถิด พวกเราจะถวายพระเพลิงพระพุทธรูปกัน มหาชน
 จำนวนมาก แม้จะอยู่ในที่ไกล พอทราบข่าวพระพุทธรูปเจ้าปรีนิพพาน ต่างถือเครื่อง
 สักการะมากมาย รีบรุดเดินทางมาไม่ขาดสาย ไม่มีหยุดพัก พวกเขาสักการบูชาพระพุท
 ธรูปเป็นเวลาต่อเนื่องถึง ๖ วัน

ครั้นถึงวันที่ ๗ มัลลกษัตริย์ทั้งหลาย พร้อมใจกันจะอัญเชิญพระพุทธรูปออกไป
 ทางทิศใต้ของเมืองกุสินารา ทำการถวายพระเพลิงภายนอกพระนคร เมื่อได้เวลาอัญเชิญ
 ปรากฏว่าไม่สามารถอัญเชิญพระพุทธรูปไปได้ แม้แต่ขยับเขยื้อนให้เคลื่อนจากที่
 สักน้อยหนึ่ง ก็ไม่อาจทำได้ มัลลกษัตริย์ทั้งหลายพากันประหลาดใจไปตามๆ กัน จึงตรัส
 ถามพระอนุรุทธะ ประธานสงฆ์ในที่นั้น ได้รับคำตอบว่า เหล่าเทวดามีความประสงค์จะให้
 อัญเชิญพระพุทธรูปเข้าสู่พระนครทางประตูทิศเหนือ ผ่านท่ามกลางพระนคร ออกทาง
 ประตูทิศตะวันออก ถวายพระเพลิง ณ มกุฏพันธเจดีย์ ทางทิศตะวันออกของเมืองกุสินารา

มัลลกษัตริย์ทั้งหลายทราบเช่นนั้น ก็ทรงผ่อนผันตามความประสงค์ของเทวดา
 ทั้งหลาย ปรากฏว่าอัญเชิญพระพุทธรูปออกจากที่นั้นได้อย่างง่ายดาย มัลลปาโมกษ์
 ๘ องค์ จัดขบวนอัญเชิญพระพุทธรูปเคลื่อนเข้าสู่พระนครทางประตูทิศเหนือ
 ผ่านท่ามกลางพระนคร ออกทางประตูทิศตะวันออก ตามที่พระอนุรุทธะอธิบายแล้ว ขณะ
 นั้น ดอกมณฑารพบนสวรรค์ ร่วงหล่นลงมาสักการบูชาพระพุทธรูปทั่วทั้งพระนครกุสินารา
 ประชาชนได้ยินเสียงขับร้อง เสียงประโคมดนตรี พากันออกมาดูขบวนอัญเชิญ
 พระพุทธรูป สักการบูชาด้วยดอกไม้ของหอมนานาชนิด น้อมส่งเสด็จเป็นครั้งสุดท้าย
 ตลอดทางไปสู่มกุฏพันธเจดีย์

เมื่ออัญเชิญพระพุทธรูปไปตั้งมณฑลพิธีเรียบร้อยแล้ว มัลลกษัตริย์ทั้งหลาย ถวายพระอานนทถึงวิธีปฏิบัติในพระพุทธรูป ให้ตรงตามพระพุทธรูปประสงค์ ได้รับคำตอบว่า มหาบพิตรพึงปฏิบัติในพระพุทธรูป เช่นเดียวกับพระบรมศพพระเจ้าจักรพรรดิ มัลลกษัตริย์ทั้งหลายได้ปฏิบัติตามพระอานนทอธิบายแล้ว ห่อพระพุทธรูปด้วยผ้าใหม่ ซับด้วยสำลี ห่อด้วยผ้าใหม่ทับอีก ๕๐๐ คู่ อัญเชิญลงประดิษฐานในรางเหล็ก ชุ่มด้วยน้ำมัน ใช้รางเหล็กอีกอันหนึ่งปิดทับข้างบน อัญเชิญขึ้นสู่จิตกาธานทำด้วยไม้หอมล้วน เตรียมการจะถวายพระเพลิง

ครั้นดำเนินการเรียบร้อยแล้ว มัลลปโมกข์ ๔ องค์ นำไฟเข้าไปยังจิตกาธานทั้ง ๔ ทิศ แต่ไม่สามารถจุดไฟที่จิตกาธานให้ติดได้ แม้พยายามอยู่หลายครั้ง ก็ไม่บรรลุผล มัลลกษัตริย์ทั้งหลายสงสัยว่าจะเป็นอานุกาฬเทวดา จึงเข้าไปถามพระอนุรุธะ ได้รับคำตอบว่า เหล่าเทวดาประสงค์จะให้คอยพระมหากัสสปะ เมื่อพระมหากัสสปะเดินทางมาถึง ถวายบังคมพระบาทพระพุทธรูปแล้ว จึงจะถวายพระเพลิงได้ มัลลกษัตริย์ทั้งหลาย ทรงผ่นผันตามความประสงค์ของเทวดาแล้ว

สมัยนั้น พระมหากัสสปะยังมาไม่ถึงมณฑลพิธี กำลังเดินทางจากเมืองปาวา ไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ เมืองกุสินารา พร้อมด้วยภิกษุบริวาร ๕๐๐ รูป ในระหว่างทาง พากษุบริวารหยุดพักใต้ร่มไม้แห่งหนึ่งเห็นอาชีวกคนหนึ่งถือดอกมณฑารพเดินสวนทางมา รู้สึกแปลกใจว่า ดอกมณฑารพเป็นดอกไม้ทิพย์ ไม่มีในโลกมนุษย์ ปราภฏเฉพาะในเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าเท่านั้น เช่น เสด็จลงสู่พระครรภ์ ประสูติ เสด็จออกผนวช ตรัสรู้ ทรงแสดงปฐมเทศนา ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ เสด็จลงจากเทวโลก ปลงอายุสังขาร และปรินิพพาน นึกสังหรณ์ใจถึงพระพุทธรูป จึงเข้าไปถามอาชีวกนั้น ได้รับคำตอบว่า พระพุทธรูปปรินิพพานได้ ๗ วันเช้าวันนี้แล้ว และจะถวายพระเพลิงในวันนี้ ดอกมณฑารพนี้เราเก็บมาจากสถานที่ปรินิพพานนั้น

ภิกษุทั้งหลายฟังอาชีวกบอกเช่นนั้น บางพวกยังเป็นปุถุชนอยู่ ต่างตกใจ ประคองแขน ร้องไห้ กลิ้งเกลือกไปมา รำพันถึงพระพุทธรูป ส่วนพระชีนาสพทั้งหลาย มีสติสัมปชัญญะมั่นคง อดกลั้นได้ เจริญธรรมสังเวช พิจารณาความแตกดับแห่งสังขาร

ภิกษุรูปหนึ่งนามว่าสุภัททะ เป็นอุชฌบรพชิต เพราะบวชพระตอนแก่ นั่งอยู่ในที่นั้นด้วย ได้ยื่นขึ้นพูดห้ามภิกษุทั้งหลายว่า พวกท่านอย่าเศร้าโศกเสียใจไปเลย พวกเราหลุดพ้นจากอำนาจพระมหาสมณะแล้ว เมื่อพระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ คอยบังคับห้ามปรามพวกเราต่างๆ นานา ว่าสิ่งนี้ควร สิ่งนี้ไม่ควร พระองค์ปรินิพพานก็ดีแล้ว พวกเราปรารถนาจะทำสิ่งใด ก็ทำได้ตามใจชอบ ไม่มีใครมาคอยบังคับห้ามปรามพวกเราแล้ว

พระมหากัสสปะฟังพระสุภัททะกล่าวจาบจ้วงพระธรรมวินัยเช่นนั้น รู้สึกสลดใจว่า พระพุทธองค์ปรินิพพานเพียงแค่ว่า ๗ วันเท่านั้น ยังมีอัสชิลกล่าวจาบจ้วงพระธรรมวินัยได้ไม่เกรงขาม ครั้นจะยกขึ้นเป็นอธิกรณ์ทำนาคหกรรม ก็เห็นว่าไม่ควรทำในเวลาเช่นนี้ เพราะต้องรีบเดินทางไปให้ทันถวายพระเพลิง ทำได้เพียงแค่ลอบภิกษุทั้งหลายให้คลายความโศกเสียใจ รีบพาภิกษุบริวารเดินทางไปเมืองกุสินารา ตรงไปยังมกุฏพันธนเจดีย์ ครั้นมาถึงจิตกาธานเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธสรีระแล้ว ห่มจีวรเวียงป่า ประคองอัญชลี ทำประทักษิณจิตกาธาน ๓ รอบ ถวายบังคมพระยุคลบาท พร้อมกับภิกษุบริวาร ๕๐๐ พอถวายบังคมพระยุคลบาทเสร็จ จิตกาธานเกิดไฟลุกโชนขึ้นเอง

พระอรรถกถาจารย์แสดงว่า พระพุทธสรีระบางส่วนไฟไหม้หาแก้่ามิได้ คือ พระฉวี (ผิว) พระจัมมะ (หนัง) พระมังสะ (เนื้อ) พระนหารุ (เอ็น) พระลสิกา (ไขข้อ) เมื่อไฟมอดดับลงแล้ว เหลือพระพุทธสรีระบางส่วน คือ พระอัฐิ (กระดูก) พระเกสา (ผม) พระโลมา (ขน) พระนขา (เล็บ) พระทันตา (ฟัน) และผ้าห่อพระพุทธสรีระคู่หนึ่ง คือ ผ้าฝืนในสุดกับผ้าฝืนนอก มีสภาพเป็นปกติ ไม่ถูกไฟเผาไหม้ ห่อหุ้มพระบรมสารีริกธาตุอยู่ ผ้านอกนั้นถูกไฟเผาไหม้ทั้งหมด

ครั้นเสร็จการถวายพระเพลิงแล้ว ท่อน้ำได้ตกลงมาจากอากาศ น้ำพุ่งออกจากต้นสาละ ดับไฟที่จิตกาธาน ต่อจากนั้น มัลลกษัตริย์ทั้งหลายนำน้ำอบน้ำหอมเข้าประพรมจิตกาธาน เก็บพระบรมสารีริกธาตุ อัญเชิญไปประดิษฐาน ณ ท้องพระโรง ภายในพระนคร จัดวางกำลังอารักขาอย่างแน่นหนา ทั้งชั้นในและชั้นนอกเมืองกุสินารา สักการบูชาด้วยเครื่องบูชาต่างๆ ดอกไม้ของหอมนานาชนิด และจัดมหรสพสมโภชพระบรมสารีริกธาตุเป็นเวลา ๗ วัน

แจกพระบรมสารีริกธาตุ

ครั้งนั้น พระเจ้าอชาตศัตรูเมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ กษัตริย์ลิจฉวีเมืองเวสาลี กษัตริย์ศากยะเมืองกบิลพัสดุ์ กษัตริย์ภูลีเมืองอัลลกะปปะ กษัตริย์โกถิยะเมืองรามคาม กษัตริย์มัลละเมืองปาวา รวมพราหมณ์ผู้ครองเมืองเวฏฐูที่ปกะด้วย เป็น ๗ พระนคร ล้วนมีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า พอทราบข่าวพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานในเมืองกุสินารา ต่างเศร้าโศกเสียพระทัย ได้ส่งทูตไปขอส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ เพื่ออัญเชิญไปสร้างพระสถูปสำหรับสักการบูชาในพระนครของตน

คณะทูตานุทูตจากพระนครทั้ง ๗ พากันเข้าเฝ้ามัลลกษัตริย์ ถวายพระราชสาส์นขอส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ มัลลกษัตริย์ทั้งหลาย ได้มีพระดำรัสกับคณะทูตานุทูต

เมืองเหล่านั้นว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมาปรินิพพานในเมืองพวกเรา พวกเราจะไม่ยอมแบ่งพระบรมสารีริกธาตุให้แก่ใคร เมื่อมัลลกษัตริย์ทั้งหลายตรัสยื่นกรานเช่นนั้น ฝ่ายคณะทูตานุทูตก็ไม่ยอมท้อถอย จึงเป็นประเด็นถกเถียง เป็นปมขัดแย้ง เกือบจะทำสงครามแย่งชิงพระบรมสารีริกธาตุกันขึ้น

สุนทรพจน์ของโทณพราหมณ์

ในที่ประชุมนั้น โทณพราหมณ์ เป็นอาจารย์ของกษัตริย์ในเมืองเหล่านั้น ฉลาดทั้งคดีโลกคดีธรรม เป็นที่เคารพยกย่องของคนทั่วไป สามารถพูดโน้มน้าวใจคนฟังให้โอนอ่อนตามได้ ฟังคำปฏิเสธของมัลลกษัตริย์เหล่านั้นแล้ว คิดว่า มัลลกษัตริย์ไม่มีข้ออ้างจะไม่แบ่งพระบรมสารีริกธาตุให้แก่เมืองอื่นๆ เพราะมัลลกษัตริย์ไม่ใช่พระประยูรญาติพระพุทธเจ้า เพียงแต่นับถือพระพุทธองค์เพราะพระธรรมคำสอน แม้กษัตริย์และพราหมณ์มาขอแบ่งพระบรมสารีริกธาตุในครั้งนี้ ต่างนับถือพระพุทธองค์ เพราะพระธรรมคำสอนเหมือนกัน พระพุทธองค์ไม่ได้ทรงแสดงธรรมให้พุทธบริษัททำศึกสงครามกันเลย แต่ตรัสสอนให้มีขันติ อุตหน อตกถัน ต่อทุกข์และกิเลสยั่วยุต่างๆ ตรัสสอนให้ตั้งอยู่ในสามัคคีธรรม ห่างไกลจากวิหิงสา เบียดเบียน อาฆาตจองเวรกัน อีกทั้งสมัยดำรงพระชนม์อยู่ ปวงชนมากมายเคยได้เห็นได้กราบไหว้พระพุทธองค์ในสถานที่ต่างๆ บัดนี้พระพุทธองค์ปรินิพพานแล้ว ปวงชนควรจะได้กราบไหว้บูชาพระบรมสารีริกธาตุแทนพระองค์ และปฏิบัติตนตามพุทโธวาท งดเว้นจากบาปทุจริตทั้งปวง บำเพ็ญกุศลความดีให้ถึงพร้อม สร้างความมั่นคงแก่พระศาสนา มัลลกษัตริย์ทั้งหลายไม่ควรสร้างความขัดแย้ง เพราะส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ ควรแบ่งให้เท่ากันทั้ง ๘ พระนคร เมื่อมีทูตมาขออีกในภายหลัง ก็จะทำอย่างไรได้ พระบรมสารีริกธาตุที่จะแบ่งให้ไม่มีแล้ว แบ่งปันกันเสร็จแล้ว ก็จะไม่เสียสัมพันธไมตรี เกิดภัยอันตรายแก่เมืองกุสินารา

โทณพราหมณ์ประสงค์จะระงับความขัดแย้ง และให้พระบรมสารีริกธาตุแพร่หลายไปในพระนครต่างๆ จึงกล่าวขึ้นว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย โปรดฟังข้าพเจ้าก่อน พระพุทธเจ้าทรงเป็นสรณะที่พึ่งของเราทั้งหลาย พระองค์ทรงมีพระขันติธรรมเป็นเลิศ ตรัสสรรเสริญขันติ ความอดทน อตกถัน ต่อความทุกข์ยากและกิเลสทั้งหลาย ทรงพร่ำสอนให้พวกเราสามัคคีปรองดองกัน ห่างไกลจากวิหิงสาและความอาฆาต การจะถือเอาส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุมาเป็นเหตุประหัตประหารต่อสู้กันด้วยศัสตราวุธจนเป็นสงครามขึ้นมา จึงผิดไปจากคำสอนและพระประสงค์ของพระพุทธเจ้าโดยสิ้นเชิง พวกเราจงอดทน อตกถัน พร้อมใจกันแบ่งพระบรมสารีริกธาตุเป็น ๘ ส่วน ให้เท่ากัน

ทุกพระนคร อัญเชิญไปสร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ให้แพร่หลายไปทั่วทุก
ทิศานุทิศเถิด ยังมีปวงชนอีกมากเคารพนับถือพระพุทธรูปเจ้า พวกเขาควรจะได้รับ
ประโยชน์สุขโดยทั่วกัน

มัลลกษัตริย์และคณะทูตานุทูตทั้ง ๘ พระนคร ได้ยินคำพูดเดือนสติเช่นนั้น
เห็นด้วยกับโศกพราหมณ์นั้นพร้อมใจกันให้โศกพราหมณ์ทำหน้าที่แบ่งพระบรมสารีริกธาตุ
โศกพราหมณ์ จึงแบ่งพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วนเท่าๆ กัน มอบให้แก่เมือง
เหล่านั้น ส่วนตนเองขอทษานดวงพระบรมสารีริกธาตุไปสักการบูชา

ภายหลังโมริยกษัตริย์เมืองปีปผลิววัน ทราบข่าวการปรินิพพานของพระพุทธรูปเจ้า
จึงส่งทูตมาขอส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุจากเมืองกุสินารา แต่พระบรมสารีริกธาตุได้
แบ่งกันเสร็จแล้ว มัลลกษัตริย์ทั้งหลายจึงมอบพระอังคาร (เถ้ากระดูก) ให้แทน

สาระสำคัญในการเสด็จปรินิพพานที่เมืองกุสินารา

๑. เพราะเคยเป็นเมืองเจริญรุ่งเรือง สมบูรณ์ด้วยขนบธรรมเนียมประเพณี
๒. เพื่อโปรดสุภทัตตปริพาชก พระสาวกองค์สุดท้าย
๓. เพื่อไม่ให้เกิดสงครามแย่งชิงพระบรมสารีริกธาตุระหว่างเมืองต่างๆ
๔. เพื่อให้พระบรมสารีริกธาตุแพร่หลายไปยังเมืองต่างๆ พร้อมกับพระธรรมวินัย

ประเภทแห่งสัมมาสัมพุทธเจดีย์

เมื่อกษัตริย์และพราหมณ์เหล่านั้น ได้รับส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุแล้ว ต่างจัด
ขบวนอัญเชิญอย่างมโหฬาร นำไปประดิษฐานในพระนครของตน โปรดให้สร้างพระสถูป
บรรจุเป็นปูชนียสถาน เป็นสถานที่กราบไหว้สักการบูชาแห่งมหาชนตามเมืองต่างๆ รวม
๘ แห่ง คือ เมืองราชคฤห์ เมืองเวสาลี เมืองกบิลพัสดุ์ เมืองอัลลกะปัปะ เมืองรามคาม
เมืองเวฏฐทีปกะ เมืองปาวา เมืองกุสินารา พระสถูปทั้ง ๘ แห่งเหล่านี้ จัดเป็นธาตุเจดีย์

ฝ่ายโศกพราหมณ์ ได้นำทษานดวงพระบรมสารีริกธาตุไปสร้างพระสถูปบรรจุไว้
เป็นปูชนียสถานให้ชาวเมืองกุสินารากราบไหว้บูชา พระสถูปนี้ เรียกว่า ตุมพสถูป
ส่วนโมริยกษัตริย์เมืองปีปผลิววัน อัญเชิญพระอังคารไปสร้างพระสถูปบรรจุไว้เช่นกัน
เรียกว่า อังคารสถูป ในต้นปฐมกาลแห่งปรินิพพานของพระพุทธรูปเจ้า มีพระสถูปเจดีย์
รวมทั้งหมด ๑๐ แห่งด้วยกัน

สังเวชนียสถาน ๔

สังเวชนียสถาน แปลว่า สถานที่เป็นที่ตั้งแห่งความสังเวช เป็นคำที่ใช้เรียกสถานที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า มี ๔ แห่ง คือ สถานที่ประสูติ สถานที่ตรัสรู้ สถานที่แสดงปฐมเทศนา และสถานที่ปรินิพพาน พุทธศาสนิกชนควรไปดูไปเห็นและให้เกิดความสังเวช เพื่อเพิ่มพูนความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า ทำให้รู้สึกเหมือนได้อยู่ใกล้ชิดพระพุทธเจ้า เป็นแรงบันดาลใจในการทำความดี เป็นเครื่องเตือนใจให้ดำรงชีวิตอยู่ในความไม่ประมาท จะได้รับแรงหนุนช่วยประกอบกุศลกรรม อันจะนำไปเกิดในสุคติภูมิ พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่พระอานนท์ก่อนปรินิพพานว่า ดูกรอานนท์ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ผู้มีศรัทธา จะพากันมาสักการบูชาสังเวชนียสถาน ๔ ตำบลเหล่านี้ ด้วยความเชื่อว่า พระตถาคตประสูติที่นี่ ตรัสรู้อนัตตธรรมสัมมาสัมโพธิญาณที่นี่ ทรงแสดงปฐมเทศนาที่นี่ ทรงปรินิพพานที่นี่ ชนเหล่าใด จาริกไปตามเจดีย์สถานเหล่านี้ด้วยจิตเลื่อมใส ชนเหล่านั้นตายไป จะบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์

สังเวชนียสถาน ๔ แห่งนี้ รวมกับตุ้มพัสตูปและอังคารสตูป จัดเป็นบริโภาคเจดีย์ อัฐบริหารของพระพุทธเจ้าที่ทรงเคยใช้สอย เช่น บาตร จีวร สังฆาฏิ ฆมกรก และเสนาสนะเคยประทับ เช่น เตียง ตั่ง กุฏิ วิหาร ชนชั้นหลังได้นำบรมเข้าในบริโภาคเจดีย์ด้วย

ต่อมาภายหลัง พุทธศาสนิกชนบางพวกเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า ได้นำอมนำเอาทองคำ เงิน รัตนะ ไม้แก่น อิฐ ศิลา ปูน และโลหะต่างๆ มาสร้างเป็นพระพุทธรูปขึ้น เล็กกว่าพระองค์จริงบ้าง เท่าพระองค์จริงบ้าง ใหญ่กว่าพระองค์จริงบ้าง ให้เป็นปูชนียวัตถุ เป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า และเกิดปิติศรัทธาแก่ผู้พบเห็น เรียกว่า อุทเทสิกเจดีย์

วิญญูชนบางพวก มีศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนา ปรรณนาจะบูชาพระธาตุเจดีย์และบริโภาคเจดีย์ แต่ไม่สามารถจะเดินทางไปสักการบูชาได้ ทั้งไม่ยินดีในการสร้างพระพุทธรูป และพระบรมสารีริกธาตุก็หายาก จึงสร้างพระสตูปขึ้นในถิ่นฐานของตน แล้วจารึกพระพุทธวจนะ คือ คำสอนของพระพุทธเจ้า เช่น ปฏิจจสมุปบาท อริยสัจ โภธิปักขิยธรรม และอื่นๆ ซึ่งเห็นว่าเป็นพุทธภาษิตแท้ ลงในแผ่นทองคำบ้าง แผ่นเงินบ้าง แผ่นศิลาบ้าง ใบลานบ้าง นำมาบรรจุไว้ภายในพระสตูปแทน เพื่อกราบไหว้สักการบูชา เรียกว่า ธรรมเจดีย์

กล่าวโดยสรุป สัมมาสัมพุทธเจดีย์มี ๔ ประเภท คือ ธาตุเจดีย์ บริโภาคเจดีย์ อุทเทสิกเจดีย์ ธรรมเจดีย์ ด้วยประการฉะนี้

ศาสนพิธี ธรรมศึกษา ชั้นตรี

ศาสนพิธี แปลตามศัพท์ว่า พิธีทางศาสนา หมายถึง วิธี ระเบียบ แบบแผน หรือแบบอย่างที่ใช้ปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนา เมื่อนำมาใช้ในพระพุทธศาสนา จึงหมายถึง ระเบียบแบบแผน หรือแบบอย่างที่ยังปฏิบัติในพระพุทธศาสนา

ศาสนพิธีเป็นสิ่งที่อยู่ในทุกศาสนา แต่มีความแตกต่างกันไปตามความเชื่อและคำสอนของศาสนาหรือลัทธิอื่นๆ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายหลัง เมื่อมีศาสนาเกิดขึ้นแล้ว จึงมีพิธีกรรมต่างๆ เกิดขึ้นตามมา เมื่อศาสนานั้นๆ มีผู้นับถือมากขึ้น พิธีกรรมชนิดเดียวกัน อาจมีการปฏิบัติเหมือนกันบ้าง แตกต่างกันไปบ้าง ในศาสนิกชนต่างกลุ่มต่างพื้นที่ ต่อมา นักปราชญ์ทางศาสนานั้นๆ จึงได้วางระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติพิธีกรรมแต่ละพิธีไว้เป็นแบบอย่าง เพื่อให้การปฏิบัติพิธีกรรมเรื่องนั้นๆ เป็นไปในทางเดียวกัน เรียกชื่อว่า ศาสนพิธี ท่านผู้รู้บางท่านเปรียบพิธีกรรมหรือศาสนพิธีว่าเป็นเหมือนเปลือก หรือกระพี้ที่ห่อหุ้มแก่นของต้นไม้ คือ แก่นแท้ของศาสนาไว้ แต่ความจริงทั้งสองส่วนนี้ จะต้องอาศัยกันและกัน กล่าวคือ หากไม่มีแก่นแท้ของศาสนา ศาสนพิธีก็อยู่ได้ไม่นาน หรือหากมีเฉพาะแก่นแท้ของศาสนา แต่ไม่มีศาสนพิธี แก่นแท้ของศาสนา ก็อยู่ได้ไม่นาน เช่นเดียวกับต้นไม้ที่มีแต่เปลือกไม่มีแก่น หรือมีแต่แก่นไม่มีเปลือก ฉะนั้น ปัจจุบันได้มีจุดหักเหในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ทางพระพุทธศาสนา อาจทำให้ผู้ที่ยังไม่เข้าใจแก่นแท้ของหลักธรรมไปยึดถือว่า ศาสนพิธีนั้น คือแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา ซึ่งนับว่าเป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อพระพุทธศาสนา ดังนั้น จึงต้องศึกษาทำความเข้าใจให้ถูกต้องว่า อะไรคือเปลือก อะไรคือแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา เพื่อจะได้ปฏิบัติได้อย่างถูกต้องตามความมุ่งหมายของหลักธรรมคำสอนต่อไป

องค์ประกอบของศาสนา

ศาสนา แปลว่า คำสอน หมายถึง หลักธรรมคำสอนของศาสนาผู้ก่อตั้งศาสนานั้นๆ รวมทั้งหลักธรรมคำสอนของศาสนาที่ไม่มีศาสดาผู้ก่อตั้ง ศาสนาโดยทั่วไปมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๕ ประการ คือ

๑. ศาสดา ผู้ก่อตั้งศาสนา ศาสนาที่มีผู้นับถือมากเป็นที่รู้จักกันดีในประเทศไทย และได้รับการรับรองจากทางราชการ คือ ศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ลิกซ์หรือซิกซ์ ลัวน มีศาสดาผู้ก่อตั้งศาสนาทั้งสิ้น ยกเว้นศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเท่านั้น ไม่มีศาสดาผู้ก่อตั้งเป็นศาสนาที่นับถือสืบต่อกันมาแต่โบราณ

๒. ศาสนธรรม หลักธรรมคำสอน ที่ศาสดาประกาศเผยแผ่แก่ชาวโลก

๓. ศาสนิกหรือสาวก คือ ผู้รับฟังหลักธรรมคำสั่งสอนที่ศาสดาประกาศแล้วมีศรัทธาเลื่อมใสและปฏิบัติตาม

๔. ศาสนสถานหรือศาสนวัตถุ คือสถานที่ใช้ประกอบพิธีของศาสนานั้นๆ หรือรูปเคารพของศาสดา เป็นต้น

๕. ศาสนพิธี คือ พิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งแตกต่างกันไปตามความเชื่อในหลักธรรมคำสอน

ประโยชน์ของศาสนพิธี

ศาสนพิธี แม้จะได้รับการเปรียบเทียบว่าเป็นเพียงเปลือกหรือกระพี้ของศาสนา ก็ตาม แต่ศาสนพิธีที่ปฏิบัติได้ถูกต้อง เรียบร้อย มีประโยชน์ทั้งแก่ศาสนาและผู้ปฏิบัติ คือ

๑. ทำให้พิธีมีความถูกต้องเรียบร้อยงดงาม สำเร็จประโยชน์ตามวัตถุประสงค์
๒. เพิ่มความศรัทธาปสาทะ ความเชื่อความเลื่อมใสแก่ผู้พบเห็น
๓. เป็นเครื่องแสดงเกียรติยศของเจ้าภาพและผู้ร่วมพิธี
๔. เป็นการรักษาวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามของชาติไว้

บทที่ ๑

การจัดโต๊ะหมู่บูชาและเครื่องสักการะ

การจัดโต๊ะหมู่บูชา

โต๊ะหมู่บูชา คือกลุ่ม หรือชุดของโต๊ะที่ใช้ตั้งพระพุทธรูป หรือสิ่งที่ควรเคารพ เช่น พระบรมฉายาลักษณ์ พระบรมสาทิสลักษณ์ หรือพระบรมรูปหล่อของพระมหากษัตริย์ พระฉายาลักษณ์ หรือพระสาทิสลักษณ์ของพระบรมวงศานุวงศ์ หรือรูปของบรรพบุรุษ ประกอบด้วยเครื่องบูชาอันเป็นการแสดงถึงความกตัญญูต่อผู้มีอุปการคุณ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมอันดีงามที่มีคุณค่าอย่างยิ่งของสังคมไทย

ความเป็นมาของโต๊ะหมู่บูชา

ความเป็นมาของโต๊ะหมู่บูชานั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงนิพนธ์ไว้ในเรื่อง “อธิบายเครื่องบูชา” ได้ทรงกล่าวถึงม้าหมู่ (โต๊ะหมู่) ไว้ดังนี้

“เครื่องบูชานี้เป็นของไทยแกมจีนนั้น เพราะความคิดที่จัดเครื่องบูชาเป็นความคิดไทย แต่กระบวนการที่จัดเอาอย่างที่จีนเขาจัดตั้งเครื่องแต่งเรือน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ลายฮ่อ” ซึ่งจีนชอบเขียนฉาก และเขียนเป็นลายแจกัน และของเครื่องถ้วยชามอย่างอื่น จีนเรียกว่า “ลายปักไก่” เป็นของที่ได้เห็นกันมาในประเทศนี้เห็นจะช้านานแล้ว แต่ตามเรื่องตำนานปรากฏว่า เมื่อในรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงสร้างสวนขวาที่ในพระบรมมหาราชวัง (ตรงบริเวณสวนศิวาลัยบัดนี้) ครั้งนั้น ประจวบเวลาราชทูตไทยออกไปเมืองปักกิ่ง ไปได้เครื่องตั้งแต่งเรือนอย่างจีนเข้ามาจัดแต่งพระตำหนักที่ในสวนขวา เป็นเหตุให้เกิดนิยมกันขึ้นเป็นที่แรก ว่าเป็นของงามน่าดู ถึงเอาไปผูกเป็นลายเขียนผนังโบสถ์ แต่คิดดัดแปลงไปให้เป็นเครื่องพุทธบูชา ยังมีปรากฏอยู่ทุกวันนี้ ที่พระอุโบสถวัดราชโอรสาราม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างตั้งแต่ดำรงพระยศเป็นพระเจ้านุรักษ์เธอ ในรัชกาลที่ ๒ แล้วเจ้าพระยานิกรบดินทร์ (โต) ต้นสกุล กัลยาณมิตร เอาอย่างมาเขียนผนังพระอุโบสถวัดกัลยาณมิตร ซึ่งสร้างเมื่อในรัชกาลที่ ๓ นั้น เป็นต้น สันนิษฐานว่า แม้ในขั้นนั้นก็ยังไม่เกิดเครื่องบูชาอย่างม้าหมู่ มาจนสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบูรณะวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เมื่อจะฉลองวัดพระเชตุพน ใน พ.ศ. ๒๓๙๑ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริ

โดยอนุโลมตามลายฮ่อ ซึ่งเขียนผนังโบสถ์ดังกล่าวมาแล้ว ให้สร้างม้าหมู่ขึ้นสำหรับตั้งเครื่องบูชา หน้าพระประธานในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นม้าหมู่ใหญ่ ๑๑ ตัว และทรงพระราชดำริให้สร้างม้าหมู่ขนาดน้อย มีม้าสำหรับตั้งเครื่องบูชาหมู่ละ ๔ ตัว ตั้งประจำพระวิหารทิศ สันนิษฐานว่า เครื่องบูชาอย่างม้าหมู่ เกิดมีขึ้นด้วยพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งฉลองวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามเป็นเดิม แล้วผู้อื่นนิยมก็เอาแบบอย่างทำกันต่อมาจนทุกวันนี้”

การจัดโต๊ะหมู่บูชา ถือเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมอันสำคัญประการหนึ่งของสังคมไทย ได้มีการปฏิบัติสืบทอดมาเป็นระยะเวลายาวนาน ดังนั้น พระราชประเพณีหรือพระราชพิธีต่างๆ ที่เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ หรือประเพณีต่างๆ ของสังคมไทย ได้มีการจัดโต๊ะหมู่บูชาในการประกอบพิธีนั้นๆ เป็นการแสดงออกถึงการบูชาต่อสิ่งที่เคารพสักการะอย่างสูงยิ่ง ตามที่บรรพบุรุษได้กระทำเป็นแบบอย่างไว้

ประเภทของโต๊ะหมู่บูชา

โต๊ะหมู่บูชาที่จัดตั้งในที่ต่างๆ และในการประกอบพิธี เท่าที่เคยพบเห็นมามีตั้งแต่หมู่ ๒ จนถึง หมู่ ๒๑ ตามแต่ผู้ทำจะประดิษฐ์คิดทำขึ้นมา แต่ที่ยังใช้มากในปัจจุบัน คือหมู่ ๔ หมู่ ๕ หมู่ ๗ และหมู่ ๘ เท่านั้น ส่วนหมู่อื่นๆ เป็นการจัดตั้งประจำเฉพาะที่ เช่น หน้าพระประธานในอุโบสถ ดังนั้น ในศาสนพิธีนี้ จะขอนำมากล่าวเฉพาะ ๔ หมู่ดังกล่าวเท่านั้น

การที่เรียกว่า หมู่ ๔ หมู่ ๕ หมู่ ๗ และหมู่ ๘ เป็นการเรียกชื่อตามจำนวนโต๊ะที่รวมตั้งอยู่บนโต๊ะรองเท่านั้น ส่วนโต๊ะตัวรองไม่นับเข้าในจำนวน

วัตถุประสงค์การจัดตั้งโต๊ะหมู่บูชา

ปัจจุบัน การจัดตั้งโต๊ะหมู่บูชา นิยมจัดตั้งในกิจกรรมต่างๆ พอสรุปได้ดังนี้

๑. การตั้งโต๊ะหมู่บูชาในพิธีทางพระพุทธศาสนา
๒. การตั้งโต๊ะหมู่บูชาในพิธีถวายพระพร
๓. การตั้งโต๊ะหมู่บูชาในพิธีรับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ หรือของพระราชทาน
๔. การตั้งโต๊ะหมู่บูชาในการรับเสด็จ หรือตามเส้นทางเสด็จพระราชดำเนิน
๕. การตั้งโต๊ะหมู่บูชาในพิธีถวายราชสักการะ เนื่องในวันสำคัญเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์

๖. การตั้งโต๊ะหมู่บูชาในการประชุมสัมมนา
๗. การตั้งโต๊ะหมู่บูชาเพื่อการประกวด

วิธีการจัดโต๊ะหมู่บูชา

โต๊ะหมู่บูชาที่จัดขึ้นตามวัตถุประสงค์ดังกล่าว มีวิธีการจัด ๒ แบบ คือ

๑. วิธีจัดแบบอนุรักษ์ คือ จัดตั้งกระถางรูป เชิงเทียน พานพุ่ม และแจกันดอกไม้ ครอบตามจำนวนที่ท่านกำหนดไว้

๒. วิธีจัดแบบสมัยนิยม คือ จัดพานดอกไม้สดแทนพานพุ่มและแจกันดอกไม้

โต๊ะหมู่ต่างๆ ที่มีชื่อเรียกตามจำนวนของโต๊ะตามที่กล่าวแล้ว ยังมีการแบ่งขนาดเป็น ขนาดเล็ก ขนาดกลาง ขนาดใหญ่ ดังนั้น การจัดเครื่องสักการะประกอบการจัดโต๊ะหมู่ ผู้จัดก็ต้องใช้เครื่องประกอบ คือกระถางรูป เชิงเทียน พานพุ่ม และแจกันให้เหมาะสมกับขนาดของโต๊ะด้วย จึงจะดูสวยงาม

ในการจัดแบบอนุรักษ์ มีการจัด และการใช้ ดังนี้

โต๊ะบูชาหมู่ ๔

โต๊ะบูชาหมู่ ๔ มีการจัดสร้างเป็น ๒ แบบ คือ แบบแนวกว้าง และแนวตั้ง แต่ที่นิยมใช้ในปัจจุบัน คือ แบบแนวตั้งสูง ซึ่งประกอบด้วยเครื่องสักการะ ดังนี้

แบบแนวกว้างใช้ กระถางรูป ๑ เชิงเทียน ๒ พานพุ่ม ๒ และแจกันดอกไม้ ๒ โต๊ะตัวบนใช้ตั้งพระพุทธรูป พระบรมรูปหล่อ หรือโกศอัฐิตามแต่วัตถุประสงค์ของงาน

แบบแนวตั้งสูงใช้ กระถางรูป ๑ เชิงเทียน ๒ พานพุ่ม ๑ และแจกันดอกไม้ ๑ โต๊ะบูชาหมู่ ๔ นี้ นอกจากใช้ตั้งรูปเคารพตามที่กล่าวแล้ว ยังใช้จัดเป็นชุดโต๊ะเคียง ประกอบโต๊ะบูชาหมู่ ๙ ในสถานที่ประกอบพิธีที่กว้างขวางอีกด้วย

โต๊ะบูชาหมู่ ๕

โต๊ะบูชาหมู่ ๕ ปัจจุบันมีที่ใช้ใช้น้อย ถ้าจัดเต็มรูปแบบ ประกอบด้วย เครื่องสักการบูชา คือ กระถางรูป ๑ เชิงเทียน ๔ คู่ พานพุ่ม ๕ พาน และแจกันดอกไม้ ๒ คู่

แต่ปัจจุบันนิยมจัดลดเชิงเทียนและแจกันคู่ที่ตั้งบนโต๊ะตัวที่ตั้งพระพุทธรูป เพื่อให้พระพุทธรูปดูเด่นชัด และการจัดแบบลดนี้ นิยมใช้ในการจัดโต๊ะหมู่บูชาทั้งหมู่ ๕ หมู่ ๗ และหมู่ ๙

การจัดเครื่องสักการบูชา มีแนวในการจัดตั้ง ดังนี้

๑. แจกันดอกไม้ ตั้งไว้มนอกด้านหลังสุดของโต๊ะหมู่

๒. พานพุ่ม ตั้งกลางโต๊ะหมู่แต่ละตัว ในการจัดเพื่อบูชาพระรัตนตรัย ใช้พานพุ่มที่

ทำด้วยดอกไม้ ไม่นิยมใช้พานพุ่มที่ทำด้วยตาดทองตาดเงิน

๓. เทียนประดับ (เทียนที่ตั้งไว้ประดับโดยไม่ได้จุดในพิธี) ตั้งที่มุมนอกด้านหน้า โต๊ะทุกตัว

๔. กระจ่างรูป เชิงเทียน สำหรับจุดบูชา ตั้งไว้กลางโต๊ะตัวต่ำสุด

อนึ่ง พระพุทธรูปที่อัญเชิญมาประดิษฐานที่โต๊ะหมู่บูชาควรมีขนาดพอเหมาะ กับโต๊ะ ไม่ใหญ่ หรือเล็กเกินไปก็จะดูงาม และงานทั่วไปนิยมใช้พระพุทธรูปปางมารวิชัย (ชนะมาร) ถ้าเป็นงานทำบุญคล้ายวันเกิด นิยมใช้พระพุทธรูปปางประจำวันเกิดของเจ้าภาพ

โต๊ะบูชาหมู่ ๓

โต๊ะบูชาหมู่ ๓ เป็นชุดที่นิยมใช้กันมากที่สุดในพิธีทำบุญทั่วไป เพราะมีขนาดพอเหมาะ กับสถานที่ที่ประกอบพิธี เครื่องสักการบูชาที่จัดแบบลดรูป ซึ่งนิยมใช้ในปัจจุบัน ประกอบด้วย กระจ่างรูป ๑ เชิงเทียน ๔ คู่ พานพุ่ม ๕ พาน และแจกันดอกไม้ ๑ คู่

โต๊ะบูชาหมู่ ๔

โต๊ะบูชาหมู่ ๔ นิยมใช้จัดในงานพิธีใหญ่ สถานที่กว้างขวาง เช่นในอุโบสถ ศาลา การเปรียญ เครื่องสักการบูชาที่จัดแบบลดรูปแล้ว ประกอบด้วย กระจ่างรูป ๑ เชิงเทียน ๕ คู่ พานพุ่ม ๗ พาน และแจกันดอกไม้ ๒ คู่

ส่วนการจัดแบบสมัยนิยม ใช้พานพุ่มดอกไม้สดแทนพานพุ่มดอกบานไม่รู้โรย และแจกันดอกไม้ ส่วนเทียนประดับจะมี หรือไม่มีก็ได้ แล้วตั้งกระจ่างรูป เชิงเทียนสำหรับบูชาพระรัตนตรัยไว้ที่โต๊ะตัวต่ำสุด บางงานอาจเปลี่ยนจากกระจ่างรูป เชิงเทียนเป็นเครื่องบูชาเครื่องห้าแทนก็มี

สำหรับในพิธีประชุมสัมมนาหรือจัดอบรม นิยมตั้งธงชาติ และพระบรมฉายาลักษณ์ด้วย ให้ตั้งธงชาติไว้ด้านขวาของพระพุทธรูป และตั้งพระบรมฉายาลักษณ์ไว้ด้านซ้าย เมื่อมองเข้าไปจากด้านนอก จะเห็นสัญลักษณ์ตามลำดับคือ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ มีข้อแนะนำคือ ธงชาติ และพระบรมฉายาลักษณ์ ไม่ควรอยู่สูงกว่าพระพุทธรูป ส่วนพิธีสงฆ์ไม่นิยมตั้งธงชาติ และพระบรมฉายาลักษณ์ที่ข้างโต๊ะหมู่บูชา

การจัดตั้งโต๊ะหมู่บูชาในพิธีทำบุญต่างๆ ให้ตั้งด้านขวาของอาสนะพระสงฆ์ แต่ถ้าสถานที่บังคับ จะตั้งทางด้านซ้ายก็ได้ ในพิธีหลวงบางพิธี เช่นพิธีถวายผ้าพระกฐิน พระราชทาน พิธีบำเพ็ญกุศลวันเฉลิมพระชนมพรรษาในส่วนภูมิภาค จัดโต๊ะหมู่บูชาไว้ด้านซ้ายพระสงฆ์เสมอ

การตั้งโต๊ะหมู่ถวายราชสักการะ ในพิธีถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ตั้งพระบรมฉายาลักษณ์ที่โต๊ะตัวกลางบนสุด ตั้งพานแว่นฟ้าสำหรับวางผ้าพระกฐินที่โต๊ะตัวกลางรองมาจากพระบรมฉายาลักษณ์ และวางเครื่องราชสักการะ (รูปเทียนแพ กรวยดอกไม้)

ที่โต๊ะตัวล่างสุด ด้านข้างตั้งพุ่มทอง พุ่มเงิน หรือพุ่มดอกไม้ตามสมควร การตั้งโต๊ะหมู่นี้ นิยมตั้งด้านหน้าพระอุโบสถ หรือสถานที่อื่นที่ใช้ประกอบพิธีถวายผ้าพระกฐิน

เครื่องสักการบูชา

นอกจากเครื่องบูชาสักการะ ที่รู้จักกันดี คือ รูป เทียน ดอกไม้แล้ว ยังมีเครื่องบูชาสักการะพิเศษ ซึ่งเดิมมีใช้เฉพาะในราชสำนัก แต่ต่อมาได้นำมาใช้ในพิธีทั่วไป ได้แก่ เครื่องบูชากระบะมุก หรือเครื่องบูชาเครื่อง ๕ เครื่องบูชาทองน้อย และเครื่องสักการะ รูปเทียนแพกรวยดอกไม้

เครื่องบูชากระบะมุก เป็นเครื่องบูชาที่จัดชุดบูชา คือ รูป เทียน พุ่มดอกไม้ในกระบะมุก แฉกหน้าตั้งพุ่มดอกไม้ขนาดเล็ก ๔ พุ่ม แฉกหลัง ตั้งเชิงปักรูปไม้ระกำขนาดเล็กตรงกลางติดรูป ๑ ดอก ตั้งเชิงเทียน ๒ ข้าง ข้างละ ๒ เล่ม รวมเป็น ๔ เล่ม และเมื่อนับรวมรูปเทียนรวมเป็น ๕ จึงเรียกสั้นๆ ว่า เครื่อง ๕ นิยมใช้ตั้งบูชาหน้าตู้พระธรรม ในการสวดพระอภิธรรมในพิธีหลวง เพราะสะดวกในการยกออกเมื่อพระสวดพระอภิธรรมจบแล้ว และจะมีพิธีทอดผ้าบังสุกุลต่อไป ปัจจุบันมีวัดต่างๆ จัดทำเพื่อใช้ในวัดของตนด้วย

นอกจากนี้ยังมีการจัดทำเป็นชุดกระบะปิดทอง และขยายความยาวเพิ่มขึ้น เพื่อให้ตั้งพุ่มดอกไม้ได้ครบ ๕ พุ่ม นำไปเป็นเครื่องบูชาที่โต๊ะหมู่ แทนกระถางรูปเชิงเทียนในพิธีทำบุญต่างๆ

สิ่งที่ใช้ในการจัดเครื่องบูชากระบะมุกและกระบะทอง ประกอบด้วย

๑. พุ่มดอกไม้ ๔ พุ่ม (สำหรับกระบะมุก) ๕ พุ่ม (สำหรับกระบะทอง) ตั้งเรียงแถวหน้า

๒. เชิงรูป ปักรูปไม้ระกำ ๑ ดอก ตั้งแถวหลังตรงกลาง

๓. เชิงเทียน ปักเทียน ๔ เล่ม ตั้ง ๒ ข้างของรูป ข้างละ ๒ เล่ม การจุดบูชา ให้จุดเรียงลำดับตั้งแต่เทียนเล่มแรกไปจนครบ

เครื่องบูชาทองน้อย

เครื่องบูชาทองน้อย หรือเรียกกันทั่วไปว่า เครื่องทองน้อย ใช้สักการบูชาผู้ล่วงลับไปแล้วเท่านั้น ในกรณีต่อไปนี้

๑. เดิมพระมหากษัตริย์ทรงใช้เป็นเครื่องสักการะพระบรมศพ พระบรมอัฐิบูรพมหากษัตริย์

๒. ปัจจุบันใช้ได้ทั่วไปทั้งพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ พระสงฆ์ และสามัญชนทั่วไปในกรณีต่อไปนี้

บูชาพระบรมสารีริกธาตุ

สักการะพระบรมศพ พระบรมอัฐิ และพระบรมรูปบูรพมหากษัตริย์

เคารพศพหรืออัฐิของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว

สำหรับประธานจุดบูชาธรรมในพิธีแสดงพระธรรมเทศนา

สิ่งประกอบและการจัดเครื่องบูชาทองน้อย

๑. พุ่มดอกไม้ หรือพุ่มตาดทอง ๓ พุ่ม ตั้งอยู่ด้านนอก

๒. เชิงรูป ปักรูปไม้ระกำ ๑ ดอก ตั้งด้านในซ้ายมือผู้จัด

๓. เชิงเทียน ปักเทียน ๑ เล่ม ตั้งคู่กับรูปด้านขวามือผู้จัด

ทั้ง ๓ สิ่ง ตั้งรวมอยู่ในพานทอง พานมุก หรือพานแก้ว

การตั้งและการจุดเครื่องบูชาทองน้อยเพื่อสักการะ พึงปฏิบัติดังนี้

๑. จะบูชาสิ่งใด ให้ตั้งหันพุ่มดอกไม้ไปทางสิ่งนั้น

๒. เจ้าภาพเคารพศพ อัฐิ หรือรูปภาพ ให้ตั้งหันพุ่มดอกไม้เข้าหาศพ อัฐิ หรือรูปภาพนั้น

๓. ต้องการให้ศพหรืออัฐิบูชาพระ ให้ตั้งหันพุ่มดอกไม้ออกด้านนอก หันด้านรูปเทียนเข้าหาศพหรืออัฐิ

๔. การจุดเครื่องทองน้อย ให้จุดรูปก่อน จึงจุดเทียน

เครื่องสักการะรูปเทียนแพ

รูปเทียนแพกรวยดอกไม้เป็นเครื่องสักการะสำหรับแสดงความเคารพอย่างสูงต่อผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น มีวิธีใช้ดังนี้

๑. ใช้เป็นเครื่องถวายราชสักการะแด่พระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์ที่ยังทรงพระชนม์อยู่

๒. ใช้ถวายสักการะ หรือขอขมาโทษสำหรับพระสงฆ์ด้วยกัน หรือคฤหัสถ์ต่อพระสงฆ์

๓. ใช้สำหรับผู้น้อยแสดงความเคารพ หรือขอขมาต่อผู้ใหญ่

การจัดรูปเทียนแพกรวยดอกไม้

การจัดรูปเทียนแพกรวยดอกไม้ตามแบบของสำนักพระราชวัง ซึ่งเป็นแบบที่ถูกต้องจัดเรียงลำดับจากด้านบนลงมา คือ กรวยดอกไม้ รูป เทียน การจัดตามที่ขายในร้านขายเครื่องสังฆภัณฑ์ จัดเรียงลำดับคือ ดอกไม้ เทียน รูป การตั้งรูปเทียนแพกรวยดอกไม้ เพื่อ

ถวายราชสักการะหน้าพระบรมฉายาลักษณ์ หรือพระบรมรูป ถ้าเป็นพิธีที่จะมีประธานมาถวายราชสักการะ ให้ปิดกรวยกระทงดอกไม้ไว้ก่อน เพื่อให้ประธานเป็นผู้เปิดกรวยถวายสักการะ ถ้าเป็นการตั้งถวายราชสักการะที่ไม่มีพิธีเปิดกรวย ให้เจ้าของบ้านหรือสถานที่นั้นเป็นผู้เปิดกรวยถวายราชสักการะเอง เพราะการตั้งไว้โดยไม่เปิดกรวยกระทงดอกไม้ จัดว่ายังไม่ได้ถวายราชสักการะ การถวายรูปเทียนแพเพื่อสักการะแด่พระสงฆ์ก็ดี การเคารพครูอาจารย์ในพิธีไหว้ครูก็ดี ก่อนถวายหรือก่อนเคารพครูอาจารย์ ต้องเปิดกรวยก่อนเสมอ

บทที่ ๒ การปฏิบัติพิธี

การปฏิบัติพิธี คือ การปฏิบัติพิธีกรรมในการทำบุญ หรือถวายทาน รวมทั้ง มารยาทที่พุทธศาสนิกชนพึงแสดงต่อพระสงฆ์ และเรื่องที่ควรทราบเกี่ยวกับการปฏิบัติใน ขั้นตอนของพิธีนั้นๆ เช่น การอาราธนาศีล การอาราธนาพระปริตร การอาราธนาธรรม การประเคนพระ การกรวดน้ำ ฯลฯ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติในการจัดพิธีทำบุญ

วิธีแสดงความเคารพ

การแสดงความเคารพต่อบุคคล หรือสิ่งใดที่ควรเคารพมีวิธีแตกต่างกันไป ในที่นี้จะ กล่าวเฉพาะที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระพุทธรูป ปูชนียวัตถุ มีสติปัญญาที่บรรจุน พระบรมสารีริกธาตุ เป็นต้น และพระภิกษุสามเณรผู้ทรงศีล การแสดงความเคารพเป็น วัฒนธรรมประเพณีของพุทธศาสนิกชนชาวไทยได้ปฏิบัติสืบต่อกันมา สรุปได้ ๓ ประการ คือ การประนมมือ การไหว้ และการกราบ มีความหมาย และวิธีปฏิบัติ ดังนี้

การประนมมือ

การประนมมือ ตรงกับคำบาลีว่า อัญชลี หมายถึง การกระพุ่มมือทั้งสองขึ้น ประนมระหว่างอก เป็นการแสดงความเคารพแบบธรรมดา ในกรณีที่นั่งฟังพระสงฆ์เจริญ พระพุทธรูป ฟังเทศน์ สนทนากับพระสงฆ์ เป็นต้น

วิธีปฏิบัติ

ยกมือทั้งสองขึ้นให้ฝ่ามือประกบกัน นิ้วทุกนิ้วแนบชิดตรงกันชี้ขึ้นข้างบน กระพุ่ม มือทำเป็นรูปดอกบัวตูม ตั้งกระพุ่มนี้ไว้ระหว่างทรวงอก ปลายนิ้วชี้ขึ้นตรงๆ ไม่อง้ง่าไป ข้างหน้า เย้มาทางตัว หรือเอียงไปทางซ้าย เอียงไปทางขวา ไม่ยกให้สูงเกินไปจนถึง ค้ำคางหรือจรดปาก หรือห้อยต่ำลงมาแค่สะดือ หรือวางไว้แค่เข่า ศอกทั้งสองแนบชิด ชายโครง ไม่เกร็งข้อจนเกินไป วางทำให้สบายๆ ตั้งใจทำให้เรียบร้อยด้วยความตั้งใจจริง

การไหว้

การไหว้ ตรงกับคำบาลีว่า นมัสการ วันทา หรือ วันทนา หมายถึงการยกกระพุ่ม มือที่ประนมแล้วนั้นขึ้นจรดหน้าผากเป็นการแสดงความเคารพที่สูงขึ้นไป ควรทำในกรณีที่ พระนั่งบนเก้าอี้ หรือยืนอยู่ ในเวลาพบพระสงฆ์ระหว่างทาง ในเวลาจะลากลับ หรือเวลา ประเคนของแก่พระสงฆ์เสร็จแล้ว เป็นต้น

วิธีปฏิบัติ

ให้ประนมมือขึ้นก่อนแล้วยกกระพุ่มมือนั้นขึ้นสูงเสมอหน้า โดยให้นิ้วหัวแม่มือจรดถึงระหว่างคิ้ว ปลายนิ้วชี้จรดไรผม พร้อมกับก้มศีรษะลงเล็กน้อยพองามแล้วลดมือลง ทำอย่างนี้เพียงครั้งเดียว เวลายกมือขึ้นและลดมือลงขณะไหว อย่าทำให้เร็วนัก อย่าให้ซำนัก ควรทำโดยละมุนละไมจึงจะงามเหมาะตา

การกราบ

การกราบ ตรงกับคำบาลีว่า อภิวาท หมายถึง การหมอบราบลงกับพื้นพร้อมทั้งกระพุ่มมือ เป็นการแสดงความเคารพแบบสูงสุด ในบรรดาการแสดงความเคารพที่มีปฏิบัติกันอยู่ โดยเฉพาะการกราบนี้ได้รวมการประนมมือ และการไหว้ไว้ในวิธีปฏิบัติด้วยการกราบใช้ในกรณีเข้าไปหาพระสงฆ์ ลาพระสงฆ์ และเมื่อประเคนของพระสงฆ์เสร็จแล้ว เป็นต้น

วิธีปฏิบัติ

การกราบพระที่ถูกวิธี ต้องกราบให้ได้หลักซึ่งเรียกว่า เบญจางคประดิษฐ์ คือกราบในห้องค้อ้วยวะห้าส่วนจรดพื้น คือ เข่า ๒ ฝ่ามือ ๒ หน้าผาก ๑ การกราบนี้มีวิธีปฏิบัติสำหรับหญิง และชายต่างกัันดังนี้

วิธีกราบแบบชาย

ท่าเตรียม นั่งคุกเข่าให้หัวเข่าห่างกันประมาณ ๑ ศอก นั่งทับส้นเท้า ตั้งฝ่าเท้าทั้งสองให้ตรงและชิดกัน ตั้งกายให้ตรง

จังหวะที่ ๑ ยกมือทั้งสองขึ้นประนม (อัญชลี) นั่งอย่างนี้เรียกว่า **ท่าพรหม** หรือ **ท่าเทพพนม**

จังหวะที่ ๒ ยกมือที่ประนมแล้วขึ้นเสมอหน้า ไม่น้อมศีรษะลงมารับ ให้นิ้วหัวแม่มือจรดระหว่างคิ้ว (วันทา หรือ วันทนา)

จังหวะที่ ๓ หมอบลงกราบ (อภิวาท) โดยลดมือลงให้มือทั้งสองเรียบลงตามลำตัว แล้วจึงค่อยยื่นฝ่ามือไปข้างหน้า (ไม่ใช่เลือกไปข้างหน้า) พร้อมน้อมตัวลง ขณะเดียวกันนั้นให้วางศอกต่อกับเข่าตรงไปข้างหน้าทั้งสองข้างไม่ให้แบะออก หรือเหลื่อมเข้าข้างใน วางฝ่ามือราบกับพื้นห่างกันประมาณ ๑ ฝ่ามือ เพื่อเว้นช่องให้หน้าผากจรดพื้นได้ นิ้วทั้งหมดแนบชิดกัน ไม่ต้องยกหัวแม่มือขึ้นมารับหน้าผาก วางหน้าผากลงแตะพื้นระหว่างฝ่ามือทั้งสองที่เว้นช่องไว้ กะให้คิ้วอยู่ในระดับปลายนิ้วหัวแม่มือพอดี ยึดหลังออกเล็กน้อย ให้แบนราบได้ระดับเดียวกัน ไม่ให้หลังโก่งขึ้น ไม่ให้ก้นกระดกขึ้นจากส้นเท้ามากนัก เมื่อน้ำผากแตะพื้นแล้ว ให้เงยหน้าตั้งตัวตรง เริ่มจังหวะที่ ๑-๒-๓ ใหม่ ติดต่อกันไปจน

กราบครบ ๓ ครั้ง แล้วให้เฆยหน้าทำจังหวะที่ ๒ (วันทา) อีกครั้งเป็นเสร็จวิธี

วิธีการแบบหญิง

ท่าเตรียม นั่งคุกเข่าราบ โดยเหยียดหลังเท้าราบกับพื้นข้างหลัง ปลายเท้าทั้งสองทับกันเล็กน้อย แล้วนั่งทับลงไปบนฝ่าเท้า นั้น ส่วนเข่าทั้งสองชิดกัน

จังหวะที่ ๑ ยกมือทั้งสองขึ้นประนม (อัญชลี) นั่งอย่างนี้เรียกว่า **นั่งท่าเทพธิดา**

จังหวะที่ ๒ ยกมือที่ประนมแล้วขึ้นเสมอหน้า ก้มศีรษะลงมารับเล็กน้อย ให้นิ้วหัวแม่มือจรดระหว่างคิ้ว (วันทา หรือ วันทนา)

จังหวะที่ ๓ หมอบลงกราบ (อภิวาท) ลดมือลงให้มือทั้งสองเรียงบลตามลำตัวค่อยๆ น้อมตัวลงตามขณะเดียวกัน ให้วางศอกพับลงขนานเข่าทั้งสองไว้ ไม่ใช่ต่อเข่าแบบชาย วางฝ่ามือราบกับพื้นห่างกันประมาณ ๑ ฝ่ามือ เพื่อเว้นช่องให้หน้าผากจรดพื้นได้ นิ้วทั้งหมดแนบชิดกัน ไม่ต้องยกหัวแม่มือขึ้นมารับหน้าผาก วางหน้าผากลงแตะพื้นระหว่างฝ่ามือทั้งสองที่เว้นช่องไว้ กะให้คิ้วอยู่ในระดับปลายนิ้วหัวแม่มือพอดี ยึดหลังออกเล็กน้อย ให้แบนราบได้ระดับเดียวกัน ไม่ให้หลังโก่งขึ้น และไม่ให้ก้นกระดกขึ้น เมื่อน้ำผากแตะพื้นแล้วให้เฆยหน้าตั้งตัวตรง เริ่มจังหวะที่ ๑ - ๒ - ๓ ใหม่ ติดต่อกันไปจนกราบครบ ๓ ครั้ง แล้วเฆยหน้าทำจังหวะที่ ๒ (วันทา) อีกครั้งเป็นเสร็จวิธี

ข้อแนะนำในการกราบ

ในการกราบ อวัยวะส่วนต่างๆ ต้องสัมพันธ์กัน ทำให้ถูกจังหวะ ไม่เก้ๆ กังๆ และต่อเนื่องไม่ขาดตอน จึงจะดูเป็นระเบียบ และงามตา แต่ละจังหวะต้องไม่ช้าเกินไปและไม่เร็วเกินไป เป็นจังหวะติดต่อกันพอดีพอเหมาะ หมั่นฝึกฝนทำจากผู้รู้ ดูจากผู้ชำนาญ แล้วฝึกฝนปฏิบัติด้วยตนเองบ่อยๆ จึงจะคล่องแคล่ว เมื่อกราบพร้อมกันหลายคน ต้องคอยขำเลียงดูกัน ทำให้พร้อมๆ กันทุกจังหวะ จึงจะงามและดูเรียบร้อย ก่อให้เกิดศรัทธาแก่ผู้พบเห็น

การจัดสถานที่ในพิธีทำบุญ

สถานที่จัดงาน เป็นเรื่องเจ้าภาพต้องพิจารณาถึงความเหมาะสมเป็นอันดับแรกว่างานเล็ก งานใหญ่ มีทางเข้าออกสะดวกหรือไม่ อาสน์สงฆ์ โต๊ะหมู่บูชา จะตั้งที่ใด ที่นั่งผู้ร่วมงาน ประธานพิธีจะตั้งอย่างไร ฯลฯ จะกล่าวถึงการจัดสถานที่งานพิธีต่างๆ ไปอย่างกว้างๆ พอเป็นแนวทางในการปฏิบัติงาน

๑. จัดตั้งโต๊ะหมู่บูชา พร้อมทั้งกราบไว้ด้านใดด้านหนึ่งของสถานที่ประกอบพิธี

๒. จัดอาสน์สงฆ์ ตั้งต่อจากโต๊ะหมู่บูชา โดยให้โต๊ะหมู่อยู่ด้านขวาของพระสงฆ์ ยกเว้นสถานที่บังคับ จะตั้งด้านซ้ายก็ได้

๓. การปลูดาอาสนะพระสงฆ์ ให้ปูพรมหรือเสื่อด้านประธานสงฆ์ทับผืนต่อๆ ไป จนถึงท้ายอาสนะสงฆ์ ไม่ควรปูติดเป็นผืนเดียวกับที่นั่งสตรี และปูอาสนะเฉพาะพระสงฆ์ แต่ละรูปอีกครั้งหนึ่ง

๔. จัดโต๊ะสำหรับวางเครื่องไทยธรรมไว้ด้านท้ายอาสน์สงฆ์

๕. จัดที่นั่งของประธานพิธีให้อยู่ต่ำกว่าที่นั่งพระสงฆ์รูปที่ ๑ เล็กน้อย หันหน้าเข้าหาพระสงฆ์

๖. จัดที่นั่งผู้ร่วมงานอื่นๆ ไว้ด้านหลังประธาน ประมาณ ๕-๖ ที่

๗. จัดที่นั่งผู้ร่วมงานอื่นๆ หันหน้าไปทางประธาน ให้ห่างจากโต๊ะประธานประมาณ ๑.๕ หรือ ๒.๐๐ เมตร ให้แถวยาวไปตามอาสน์สงฆ์ หรือจัดที่นั่งผู้ร่วมงานอื่นๆ หันหน้าเข้าหาพระสงฆ์เช่นเดียวกับประธาน แต่ต้องจัดแถวนี้ให้ต่ำกว่าแถวที่ประธานนั่ง ๑ แถว จัดยาวไปตามอาสน์สงฆ์

การบูชาพระรัตนตรัย

การจุดธูปเทียนที่โต๊ะหมู่บูชา เพื่อบูชาพระรัตนตรัย เป็นเบื้องต้นของการทำบุญทุกประเภท เป็นเครื่องหมายให้รู้ว่า พิธีได้เริ่มต้นแล้ว เจ้าภาพจึงควรเป็นผู้จุดเอง เดิมใช้ไม้ขีดไฟจุด จึงจุดเทียนก่อนเพราะติดไฟง่าย แล้วจึงนำธูป ๓ ดอกรวมกันจุดต่อที่เทียนจนติดดีแล้ว ปักลงให้ตรงในกระถางธูป กราบ ๓ ครั้ง แล้วตั้งใจบูชาพระรัตนตรัย ทำให้เกิดธรรมเนียมว่า ต้องจุดเทียนก่อนแล้วจึงจุดธูป และจุดเทียนเล่มด้านขวามือพระพุทธรูปก่อน ปัจจุบันมีการใช้เชื้อขนวนทาที่ธูปเทียน นิยมใช้เทียนขนวนในการจุด และใช้ไฟแช็กแทนไม้ขีดไฟจุดเทียนขนวนให้เจ้าภาพ หรือประธานจุดธูปเทียนที่โต๊ะหมู่บูชา

เครื่องสักการบูชาพระรัตนตรัย

เครื่องสักการบูชาหลัก คือ ธูป เทียน ดอกไม้ ท่านผู้รู้กล่าวไว้ว่า สิ่งทั้ง ๓ นี้ เป็นสัญลักษณ์สำหรับบูชาพระรัตนตรัย โดยมีความหมาย ดังนี้

๑. ธูป เป็นเครื่องหมายบูชาพระพุทธเจ้า ใช้ ๓ ดอก เพราะพระองค์ทรงประกอบด้วยพระคุณที่สำคัญ ๓ ประการ คือ พระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ และพระกรุณาคุณ

๒. เทียน เป็นเครื่องหมายบูชาพระธรรม ใช้ ๒ เล่ม เพราะพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ารวม ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ เมื่อจัดเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้เพียง ๒ คือ พระธรรม และพระวินัย เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ศิลธรรม

๓. ดอกไม้ เป็นเครื่องหมายบูชาพระสงฆ์ เพราะพระสงฆ์มาจากต่างเชื้อชาติต่างสกุล แต่เมื่อเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาแล้ว อยู่ในระเบียบคือพระวินัย มีศีลสามัญญตา เป็นแบบเดียวกัน นำมาซึ่งความกลมไสแก่ผู้พบเห็น เหมือนดอกไม้ต่างสี

ต่างชนิด เมื่อนำมาร้อยเป็นมาลัย หรือจัดแจกัน ก็จะดูสวยงาม เป็นที่ชื่นชมของผู้พบเห็น ฉะนั้น

แต่โดยรวมแล้ว ทั้ง ๓ สิ่ง คือ รูป เทียน ดอกไม้ ล้วนเป็นเครื่องสักการบูชาแด่ พระรัตนตรัยนั่นเอง ตามหลักศาสนพิธี ในปัจจุบันกำหนดให้ผู้บูชาจุดเทียนเป็นลำดับแรก โดยอธิบายว่า บรรดาพระรัตนตรัยนั้น พระธรรมมีมาก่อนแล้ว พระพุทธเจ้าเป็นเพียงผู้มา ค้นพบ และให้จุดเล่มด้านขวามือของพระพุทธรูป (ซ้ายมือของผู้จุด) ก่อน แล้วจึงจุดเล่ม ซ้ายมือของพระพุทธรูป และจุดรูปเป็นลำดับต่อไป แต่พระมหาเถระบางรูปจะจุดรูปก่อน แล้วจึงจุดเทียนภายหลัง โดยมีคำอธิบายว่า เป็นการจุดบูชาไปตามลำดับพระรัตนตรัย คือเริ่มต้นจากรูป ซึ่งเป็นเครื่องหมายถึงพระพุทธเจ้า แล้วจึงจุดเทียนบูชาพระธรรม การจุดรูปเทียนจะนั่ง หรือยืนจุดให้ดูสถานที่บูชา ถ้าโต๊ะหมู่บูชาต่ำ ให้นั่งคุกเข่าจุด แต่ถ้า โต๊ะหมู่บูชาสูง ให้ยืนจุด

การอาราธนาศีล อาราธนาพระปริตร และอาราธนาธรรม

การอาราธนา คือการเชิญ หรือการร้องขอพระสงฆ์ในพิธีให้ศีล ให้สวดพระปริตร หรือให้แสดงธรรม เป็นธรรมเนียมมาแต่เดิม ในพิธีทั้ง ๓ นั้น ต้องอาราธนา ก่อน พระสงฆ์ จึงประกอบพิธีกรรมนั้น ๆ ในพิธีบำเพ็ญกุศลต่างๆ ต้องอาราธนา ดังนี้

๑. พิธีเจริญหรือสวดพระพุทธรมณฑ์ ให้อาราธนาศีล อาราธนาพระปริตร
๒. พิธีแสดงพระธรรมเทศนา ให้อาราธนาศีล อาราธนาธรรม
๓. พิธีสวดพระอภิธรรม สวดมาติกา ถ้าไม่มีพิธีอื่นมาก่อน อาราธนาศีลอย่างเดียว ไม่ต้องอาราธนาธรรม
๔. พิธีถวายทานทุกอย่าง ให้อาราธนาศีล

วิธีปฏิบัติในการอาราธนา

การอาราธนาต่างๆ นิยมปฏิบัติอย่างนี้ พิธีเจริญหรือสวดพระพุทธรมณฑ์ ถ้าพระสงฆ์นั่งบนอาสน์สงฆ์ เจ้าภาพ และผู้ร่วมพิธีนั่งเก้าอี้ ผู้อาราธนาเข้าไปยืนระหว่างเจ้าภาพ กับแถวพระสงฆ์ตรงพระสงฆ์รูปที่ ๓ หรือ ๔ (นับจากท้ายแถว) หันหน้าไปทางโต๊ะหมู่บูชา ประนมมือน้อมไหว้พระพุทธรูป แล้วยืนประนมมือตั้งตัวตรง กล่าวคำอาราธนาศีล เมื่อรับศีลจบแล้ว พึงน้อมไหว้แล้วยืนตั้งตัวตรงกล่าวคำอาราธนาพระปริตรต่อ จบแล้ว น้อมไหว้อีกครั้งหนึ่ง แล้วถอยหลังออกไป ถ้าพระสงฆ์นั่งบนอาสน์สงฆ์ หรือบนอาสนะ ที่ต่ำก็ตาม แต่เจ้าภาพ และผู้ร่วมพิธีนั่งอยู่กับพื้น ผู้อาราธนาต้องเข้าไปนั่งคุกเข่าหน้า แถวพระสงฆ์รูปที่ ๒ หรือ ๓ (นับจากหัวแถว) กราบพระที่โต๊ะหมู่บูชาด้วย เบญจางคประดิษฐ์ ๓ ครั้ง แล้วประนมมือตั้งตัวตรง กล่าวคำอาราธนาตามแบบที่ต้องการ

การอาราธนาในพิธีอื่น เช่น พิธีแสดงพระธรรมเทศนา ฟังปฏิบัติตามแนวทางนี้

มีข้อสังเกตสำหรับการอาราธนาพระปริตร ตามธรรมเนียมโบราณไม่ว่าจะ เจริญ หรือสวดพระพุทธมนต์ เจ็ดตำนาน สิบสองตำนาน ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร ธรรมนิยามสูตร และพระสูตรอื่น นอกจากนี้ เมื่อกล่าวคำอาราธนาพระปริตร มักลงท้าย ด้วยบาทคาถาว่า **ปะริตตัง พุรุละ มังคะลัง** ทั้งสิ้น เพราะพระสูตรหรือบทสวดมนต์ ทั้งหมด ล้วนเป็นพระปริตร คือเครื่องป้องกัน หรือต้านทานภัยพิบัติต่างๆ แต่ปัจจุบันมี มรรคนายกหรือพิธีกรจำนวนมาก มีการดัดแปลงคำอาราธนาจากคำว่า ปะริตตัง เป็นธัมมะจักกัปปะวัตตะนะสุตตังบ้าง ธัมมะนิยามะสุตตังบ้าง เพื่อให้ตรงกับพิธีที่จะสวด นับเป็นการหลีกเลี่ยงธรรมเนียมเก่า เพราะคำอาราธนาพระปริตร เป็นคำประพันธ์ ประเภทฉันทน์ เรียกว่า ปุญญาวัตถฉันทน์ แต่ละบาทจะมี ๘ พยางค์ เมื่อเปลี่ยนไปใช้ชื่อ พระสูตรต่างๆ แทนคำว่าปะริตตัง จำนวนพยางค์ในบาทคาถานั้นจะเกินไปมาก ดังนั้น ผู้จะใช้วิธีดังกล่าวควรศึกษาให้รอบคอบ

คำอาราธนาศีล ๕

มะยัง ภันเต, วิสุง วิสุง รักขะณัตถายะ, ติสระระณนะ สะหะ,

ปัญจะ สีลานิ ยาจามะ,

หุติยัมปิ มะยัง ภันเต, วิสุง วิสุง รักขะณัตถายะ, ติสระระณนะ สะหะ,

ปัญจะ สีลานิ ยาจามะ,

ตะติยัมปิ มะยัง ภันเต, วิสุง วิสุง รักขะณัตถายะ, ติสระระณนะ สะหะ,

ปัญจะ สีลานิ ยาจามะ.

หมายเหตุ : อาราธนาศีล ๘ เปลี่ยน ปัญจะ เป็น อัญจนะ

รับศีลคนเดียว เปลี่ยน มะยัง เป็น อะหัง, ยาจามะ เป็น ยาจามิ

คำอาราธนาพระปริตร

วิปัตติปะฏิภาหายะ

สัพพะสัมปัตติสิทธิยา

สัพพะทุกขะวินาสายะ

ปะริตตัง พุรุละ มังคะลัง

วิปัตติปะฏิภาหายะ

สัพพะสัมปัตติสิทธิยา

สัพพะภะยะวินาสายะ

ปะริตตัง พุรุละ มังคะลัง

วิปัตติปะฏิภาหายะ

สัพพะสัมปัตติสิทธิยา

สัพพะโรคะวินาสายะ

ปะริตตัง พุรุละ มังคะลัง.

สรณคมน์และศีล ๕

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (ว่า ๓ จบ)

พุทฺธัง สาระณัง คัจฉามิ

ธัมมัง สาระณัง คัจฉามิ

สังฆัง สาระณัง คัจฉามิ

พุทฺธัมปิ พุทฺธัง สาระณัง คัจฉามิ

พุทฺธัมปิ ธัมมัง สาระณัง คัจฉามิ

พุทฺธัมปิ สังฆัง สาระณัง คัจฉามิ

ตตฺถัมปิ พุทฺธัง สาระณัง คัจฉามิ

ตตฺถัมปิ ธัมมัง สาระณัง คัจฉามิ

ตตฺถัมปิ สังฆัง สาระณัง คัจฉามิ

ปาณาติปาตา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ

อะทินนาทานา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ

กาเมสุมิฉาจารา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ

มุสาวาธา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ

สุราเมระยะมัชชะปะมาทัฏฐานา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ

อิมานิ ปัญจะ สิกขาปะทานิ

สีเลนะ สุคะตัง ยันติ สีเลนะ โภคะสัมปะทา

สีเลนะ นิพพุตัง ยันติ ตัสมา สีลัง วิโสธะเย.

คำอาราธนาธรรม

พรหมมา จะ โลกาธิปะตี สะหัมปะติ

กัตถัญชะลี อันธิระรัง อะยาจะละ

สันตีระ สัตตาปะระชั๊กชะชาติกา

เทเสตุ ธัมมัง อะนุกัมปิมัง ปะชัง.

การจุดเทียนน้อมนัต

การจุดเทียนที่ภาชนะน้อมนัต เจ้าภาพควรเป็นผู้จุดเอง ตามหลักศาสนพิธีให้เริ่มจุดเมื่อพระสงฆ์ขึ้นบทมงคลสูตร คือ อะเสวะนา จะ พาลานัง แต่พระมหาเถระบางรูปนิยมให้จุดตั้งแต่ขึ้นบท พุทฺธัง สาระณัง คัจฉามิ ก็มี น้ำพระพุทฺธมนต์ถือว่าเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ เพราะอานุภาพของพระพุทฺธมนต์ ใช้ประพรมบุคคล และสถานที่เพื่อความ เป็นสิริมงคล ในพิธีเจริญพระพุทฺธมนต์เท่านั้นจึงตั้งภาชนะน้อมนัต

ภาชนะน้ำมนต์ปัจจุบันนิยมใช้ครอบน้ำมนต์ ถ้าไม่มีใช้บาตร หรือขันน้ำที่มีเชิงรองก็ได้ แต่ไม่ควรใช้ขันที่ทำจากทอง หรือเงิน เพราะเป็นวัตถุอนามาส พระภิกษุจำเป็นต้องจะเป็นอาบัติ การจัดภาชนะน้ำมนต์ควรทำความสะอาดให้เรียบร้อย ใส่ น้ำสะอาดประมาณสามในสี่ของภาชนะ ตัดเทียนน้ำมนต์ที่ทำจากขี้ผึ้งแท้ที่ขอบภาชนะ หรือตัดที่เชิงเทียนเตี้ยๆ แล้วตั้งไว้กลางภาชนะน้ำมนต์ก็ได้ โบราณนิยมใส่ใบไม้มงคล เช่น ใบทอง ใบนาก ใบเงินด้วย แล้วนำมาตั้งวางข้างอาสนะของประธานสงฆ์ ไม่ต้องวางสายสิญจน์ไว้ที่ภาชนะน้ำมนต์ เพราะเป็นหน้าที่ประธานสงฆ์จะวางเองเมื่อเจ้าภาพจุดเทียนน้ำมนต์แล้ว นอกจากนี้ต้องเตรียมที่พรมน้ำมนต์ไว้ด้วย สำหรับพระสงฆ์ใช้ประพรมน้ำพระพุทธรูปตอนท้ายพิธี

การถวายภัตตาหารพระสงฆ์

ในพิธีทำบุญเลี้ยงพระ เมื่อพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จบแล้วมีการถวายภัตตาหาร แต่พระสงฆ์ด้วย ปัจจุบันมีการจัด ๒ แบบ คือ จัดสำหรับถวายเป็นรายรูป และจัดถวายเป็นวงหรือเป็นโต๊ะ ขณะพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ซึ่งปกติจะใช้เวลาประมาณ ๓๐ นาที ระหว่างนี้ แผนกจัดอาหารต้องเตรียมจัดเตรียมอาหารให้เสร็จก่อนสวดมนต์จบเล็กน้อย เมื่อพระสงฆ์สวดมนต์จบแล้ว ถ้าจัดสำหรับถวายเป็นรายรูปและมีคนมาก ควรจัดเตรียมผู้ยกสำรับให้ครบจำนวนพระสงฆ์ เช่น นิมนต์พระ ๙ รูป จัดผู้ยกสำรับจำนวน ๑๐ คน คนแรกยกสำรับสำหรับบูชาข้าวพระพุทธ ที่เหลือยกสำรับถวายพระสงฆ์ เดินเรียงลำดับไปตั้งตรงหน้าพระสงฆ์พร้อมกัน เชิญเจ้าภาพ และผู้มีเกียรติประเคนสำรับภัตตาหาร แต่พระสงฆ์พร้อมกัน ถ้าจัดภัตตาหารเป็นวง หรือเป็นโต๊ะ นิมนต์พระสงฆ์นั่งประจำที่แล้ว จึงประเคนภัตตาหารถวาย อาหารที่ตั้งไว้บนโต๊ะ ควรยกถวายทุกจาน ไม่ควรนำทุกจานมาชนกันแล้วถวายรวมกันทีเดียว หรือหลายคนช่วยกันยกโต๊ะประเคนแบบมักง่าย เพราะเป็นการไม่เคารพในทาน และในพระสงฆ์ผู้รับประเคน

การถวายจุดปัจจัยไทยธรรม

เมื่อพระสงฆ์ฉันเสร็จให้ยกเครื่องไทยธรรมมาตั้งเบื้องหน้าพระสงฆ์ การวางเครื่องไทยธรรมควรจัดวางให้เหมือนกันทุกรูป ถ้ามีของหลายชิ้น เช่น แจกันดอกไม้ ผ้าไตร เครื่องกบปียภณท์ ควรวางแจกันดอกไม้เป็นอันดับแรก เพราะเป็นเครื่องสักการบูชา จากนั้นวางผ้าไตร กบปียภณท์เป็นลำดับต่อไป ถ้ามีโบว์ผูกด้วย วางหันโบว์ออกด้านนอก แต่ถ้ามีไทยธรรมเพียงชิ้นเดียว ก็วางให้เหมือนกันทุกชิ้น เมื่อจัดวางครบแล้ว เจ้าภาพและผู้มีเกียรติประเคนถวายพร้อมกัน การประเคนจะนั่งหรือยืนประเคนให้ดูที่สถานที่ ถ้าพระนั่งบนอาสน์สงฆ์สูง จะยืนประเคนก็ได้ แต่ถ้าพระสงฆ์นั่งอาสนะต่ำ ผู้ประเคนควรนั่งประเคนเมื่อประเคนเสร็จแล้ว น้อมไหว้ ๑ ครั้ง

การประเคนเครื่องไทยธรรมอีกแบบหนึ่ง ประเคนเมื่อพระสงฆ์เจริญหรือสวดพระพุทธรูปจนต์จบ เสร็จแล้วพระสงฆ์อนุโมทนา เจ้าภาพกวาดน้ำรับพร รับประพรมน้ำพระพุทธรูปจนต์จากพระสงฆ์ วิธีนี้ใช้ในกรณีที่เจ้าภาพจัดถวายภัตตาหารในที่อื่นจากสถานที่ประกอบพิธี เพื่อความสะดวกที่พระสงฆ์ฉันภัตตาหารแล้วไม่ต้องกลับมาที่เดิมอีก

วิธีประเคนของถวายพระ

การประเคนของถวายพระ เรียกสั้นๆ ว่า การประเคนพระ คือ การยกสิ่งของถวายพระภิกษุด้วยอาการเคารพในผู้รับและสิ่งของที่ถวาย สิ่งของที่ควรประเคน ได้แก่ อาหารคาวหวาน ผลไม้ เครื่องดื่ม และเครื่องไทยธรรมควรแก่สมณบริโภค ส่วนน้ำเปล่าจะไม่ประเคนก็ได้

การประเคนที่ถูกต้อง

วิธีการประเคนที่ถูกต้องตามหลักพระวินัย มีลักษณะ ๕ ประการ คือ

๑. สิ่งของจะประเคนต้องไม่ใหญ่และหนักเกินไป ขนาดคนมีกำลังปานกลางยกขึ้นได้

๒. ผู้ประเคนอยู่ในหัตถบาส คือ อยู่ห่างจากพระภิกษุประมาณ ๑ ศอก

๓. ผู้ประเคนน้อมสิ่งของนั้นเข้าไปส่งให้ด้วยกิริยาอ่อนน้อมเป็นการเคารพ

๔. การน้อมเข้าไปนั้น จะส่งให้ด้วยมือก็ได้ ใช้ของเนื่องด้วยกาย เช่น ใช้ทัพพีตักอาหารใส่ในบาตรที่ท่านถือหรือสะพายอยู่ก็ได้

๕. พระภิกษุจะรับด้วยกาย คือ มือของท่านก็ได้ รับด้วยของเนื่องด้วยกายก็ได้ เช่น ใช้บาตรรับ ใช้จานรับ ใช้ผ้าทอดรับ กรณีผู้ประเคนเป็นสตรี

วิธีปฏิบัติในการประเคน

ถ้าเป็นชาย นั่งคุกเข่าด้านหน้าพระภิกษุ ห่างจากท่านประมาณ ๑ ศอก ยกของที่จะประเคนส่งถวายท่าน ถ้าเป็นสตรี วางสิ่งของที่จะประเคนบนผ้ารับประเคนที่ท่านทอดออกมารับ แล้วปล่อยมือเพื่อพระท่านจะได้หยิบของนั้น พระภิกษุนั่งบนเก้าอี้หรืออาสน์สงฆ์ยกพื้นสูง ให้ยื่นประเคนได้ โดยผู้ประเคนถอดรองเท้าก่อน แล้วยื่นประเคนตามวิธีที่กล่าวแล้ว เมื่อประเคนเสร็จ กราบ ๓ ครั้ง จะไหว้ ๑ ครั้งก็ได้ ถ้าของถวายมีมากขึ้น ให้ประเคนของให้หมดเสียก่อน จึงกราบหรือไหว้ สิ่งของที่ไม่ใช่ของเคี้ยวของฉัน เช่น จานเปล่า ช้อน ไม่ต้องประเคน หลังเวลาเที่ยงวันแล้ว ไม่ควรประเคนอาหารสดอาหารแห้ง ยกเว้นน้ำปานะ ยารักษาโรค ประเคนได้

การกรวดน้ำรับพร

การกรวดน้ำ คือ การอุทิศหรือแผ่ส่วนบุญให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ด้วยวิธีหลังน้ำให้เป็นสาย อันเป็นเครื่องหมายแห่งสายน้ำใจที่บริสุทธิ์ ถ้าผู้ล่วงลับไปเป็น บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ครูอาจารย์ เป็นต้น จัดว่าเป็นการแสดงกตัญญูตเวทิตาธรรมแก่ท่านเหล่านั้น ถ้าผู้ล่วงลับไปแล้วเป็นผู้มีอาวุโสน้อยกว่า เช่น บุตร ธิดา มิตรสหาย ตลอดถึงสรรพสัตว์ทั้งหลาย ได้ชื่อว่าแผ่เมตตาธรรมของตนไปให้ท่านเหล่านั้น

การรับพร คือ กิริยาที่เจ้าภาพน้อมใจรับพรจากพระสงฆ์ ท่านตั้งกัลยาณจิตสวดประสิทธิ์ประสาทพรให้ผู้รับรอดพ้นจากอันตรายภัยพิบัติทั้งปวง และเจริญด้วย อายุ วรรณะ สุขะ พละ

พระเจ้าพิมพิสาร กษัตริย์ครองเมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ ปัจจุบันตั้งอยู่ในประเทศอินเดีย เป็นบุคคลแรกในพระพุทธศาสนาที่ทรงหลังทักษิณทก (กรวดน้ำ) อุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติในอดีตชาติของพระองค์ ซึ่งเกิดเป็นเปรตอรับส่วนบุญจากพระองค์ ตรัสอุทิศว่า **อิทัง เม ญาติินิ โทตุ** แปลว่า ขอส่วนบุญนี้ จงสำเร็จแก่ญาติทั้งหลายของข้าพเจ้าเถิด ต่อมาผู้มีนำพุทธภาษิตว่า **สุจิตา โหนตุ ญาติโย** แปลว่า ขอญาติทั้งหลายจงมีความสุขมาต่อท้ายคำอุทิศพระเจ้าพิมพิสาร เป็นคำกรวดน้ำที่นิยมใช้ในปัจจุบันว่า **อิทัง เม ญาติินิ โทตุ สุจิตา โหนตุ ญาติโย** แปลความว่า ขอส่วนบุญนี้จงสำเร็จแก่ญาติทั้งหลายของข้าพเจ้า ขอญาติทั้งหลายของข้าพเจ้าจงมีความสุขเถิด คำกรวดน้ำนี้ เรียกว่า กรวดน้ำแบบสั้น นิยมใช้กันทั่วไป เพราะมีข้อความสั้น กะทัดรัด จดจำง่าย

นอกจากคำกรวดน้ำตามที่กล่าวแล้ว ยังมีบทกรวดน้ำอีก ๓ แบบ คือ บทกรวดน้ำ อิมินา ปุญญะกัมเมนะ เป็นของเก่า คนโบราณนิยมใช้ ปัจจุบันพระสงฆ์ใช้เป็นบทกรวดน้ำต่อจากพิธีทำวัตรเย็น บทกรวดน้ำปัดตีหาคาถา ยา เทวะตา ... เป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ใช้สวดต่อจากพิธีทำวัตรเช้า และบทกรวดน้ำคาถาติโลกวิชัย ยังกัญจิ กุสะลัง กัมมัง ... บางสำนักใช้สวดในพิธีทำวัตรเช้าควบกับบทกรวดน้ำ ปัดตีหาคาถา บทกรวดน้ำทั้ง ๓ แบบนี้ จะแสดงไว้ในภาคผนวก

วิธีปฏิบัติในการกรวดน้ำ

การกรวดน้ำรับพรพระนี้ เป็นกิจสำคัญสุดท้ายของพิธีทำบุญทุกประเภท เพราะเป็นการอุทิศกุศลแก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว จึงควรปฏิบัติให้ถูกต้องว่าเวลาใดควรกรวดน้ำ เวลาใดควรรับพร มีแนวสำหรับการปฏิบัติ ดังนี้

ภาชนะที่กรวดน้ำเป็นคนโทขนาดเล็ก พิธีหลวงเรียก พระเต้าน้ำ ควรเตรียมล่วงหน้าใส่น้ำและมีภาชนะรองด้วย ถ้าไม่มีภาชนะสำหรับกรวดน้ำโดยเฉพาะ จะใช้ขันน้ำเล็กหรือ

แก้วน้ำแทนก็ได้ ในกรณีนี้ ควรจัดจานหรือถาดไว้รองก้นน้ำหกด้วย น้ำสำหรับกรวด ให้ใช้น้ำสะอาดบริสุทธิ์ เช่น น้ำประปา น้ำฝน น้ำบ่อ ห้ามใช้น้ำมีสิ่งอื่นเจือปน เช่น น้ำผสมยา
อูทัย เจ้าภาพหรือประธานนั่งลงกับพื้นหรือนั่งเก้าอี้ ใช้มือทั้งสองประคองภาชนะสำหรับ
กรวดน้ำ ไม่ควรใช้ปลายนิ้วรองน้ำเป็นทางให้น้ำไหลลงตรงภาชนะที่รองรับ

เมื่อประธานสงฆ์ตั้งตาลปัตร หรือประนมมือ เริ่มสวดอนุโมทนาว่า ยะถา
วาริวหา ... ผู้กรวดน้ำพึงรินน้ำให้ไหลลงเป็นสาย โดยสายน้ำไม่ขาดตอนเป็นหยดๆ
พร้อมสำรวมจิตตั้งใจอุทิศกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้วดังกล่าว หรือจะใช้แบบอื่น
หรืออธิษฐานเป็นภาษาไทยให้มีความหมายว่าอุทิศกุศลไปให้แก่ผู้หนึ่งๆ โดยระบุชื่อด้วย
ก็ได้ และเทน้ำให้หมด ขณะพระสงฆ์อนุโมทนาถึงประโยคว่า มะณีโชติระโส ยะถา
สำหรับผู้ร่วมพิธี พึงตั้งใจกรวดน้ำในใจ โดยใช้น้ำใจแทนน้ำกรวด ไม่ควรเกะเขนกัน
หรือเกะเขยเสื่อของผู้ที่ถือคนโทกรวดน้ำ เพราะเป็นกิริยาไม่สมเหตุสมผล

ขณะพระสงฆ์กำลังสวดอนุโมทนา เจ้าภาพหรือประธานไม่ไปทำกิจอื่น ควรนั่งฟัง
พระสงฆ์สวดอนุโมทนาและรับพรไปจนกว่าจะจบ เมื่อพระสงฆ์อนุโมทนาจบแล้ว
พึงกราบหรือไหว้พระรัตนตรัยและพระสงฆ์อีกครั้งหนึ่ง นำน้ำกรวดไปรดโคนต้นไม้หรือ
สถานที่สะอาดนอกบ้าน ไม่ใช่สาดทิ้งหรือเททิ้งในสถานที่ไม่เหมาะสม เช่น กระจอน

การกรวดน้ำ กระทำได้ต่อเมื่อบำเพ็ญกุศลหรือทำความดีอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว
เช่น ทำบุญตักบาตร ถวายสิ่งของแก่พระสงฆ์ แม้ไม่มีพระสงฆ์อนุโมทนาต่อหน้า
จะกรวดน้ำภายหลังสวดมนต์ไหว้พระก่อนนอนก็ได้

บทที่ ๓

พิธีบำเพ็ญกุศลในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

ทุกศาสนาล้วนมีวันสำคัญ เพื่อระลึกเหตุการณ์สำคัญที่เคยเกิดขึ้นแก่ศาสดาผู้ก่อตั้ง และเกี่ยวเนื่องในพิธีกรรมหรือกิจกรรมที่เหล่าศาสนิกชนของศาสนานั้นๆ จัดขึ้นในโอกาสต่างๆ พระพุทธศาสนาก็เช่นเดียวกัน มีวันสำคัญที่กำหนดขึ้นสำหรับให้พุทธศาสนิกชนปฏิบัติ เพื่อน้อมรำลึกถึงคุณพระรัตนตรัยและบำเพ็ญกุศลเป็นกรณีพิเศษ ด้วยอามิสบูชาและปฏิบัติบูชา วันสำคัญทางพระพุทธศาสนาพอสรุปได้ คือ

๑. วันมาฆบูชา
๒. วันวิสาขบูชา
๓. วันอัฐมีบูชา
๔. วันอาสาฬหบูชา

วันมาฆบูชา

มาฆบูชา ย่อมาจาก มาฆปุณณมีบูชา แปลว่า การบูชาในวันเพ็ญเดือน ๓ ประการ การชุมนุมใหญ่ครั้งแรกของพระอรหันตสาวก ที่เรียกว่า จาตุรงคสันนิบาต ณ วัดเวฬุวัน เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ เมื่อวันเพ็ญเดือน ๓ หลังวันตรัสรู้ ๔ เดือน พุทธศาสนิกชนชาวไทยกำหนดวันมาฆบูชาเป็นวันพระธรรม เพราะพระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ คือ คำสั่งสอนที่เป็นหลักสำคัญของพระพุทธศาสนา เปรียบเหมือนทรงวางธรรมนุญสูงส่งขึ้นไว้ เป็นแนวทางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่อไป

ความเป็นมาของวันมาฆบูชา

วันมาฆบูชาเป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา มีความเป็นมาว่า ในครั้งพุทธกาล หลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ได้เทศนาสั่งสอนเวไนยสัตว์ ให้ได้รับความรู้ความเข้าใจในสภาวะความจริงของสิ่งต่างๆ ที่อุบัติขึ้นบนโลก จนทำให้ผู้รับฟังคำสั่งสอนเกิดความรู้ความเข้าใจ บรรลุมรรคผล สำเร็จเป็นพระอรหันต์จำนวนมาก และได้รับการอุปสมบทเป็นพระภิกษุด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา ในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก

ต่อมาวันหนึ่ง เป็นวันที่พระจันทร์เสวยมาฆฤกษ์ คือวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ พระอรหันตชีนาสพ ผู้ได้รับการอุปสมบทจากพระพุทธเจ้า ได้หวนระลึกถึงพระพุทธองค์ จึงเดินทางมาเข้าเฝ้า ณ วัดเวฬุวัน อันเป็นสถานที่ประทับของพระพุทธเจ้า นับเป็นเหตุมหัศจรรย์ ๔ ประการ เรียกว่า จาตุรงคสันนิบาต คือ

๑. พระสงฆ์จำนวน ๑,๒๕๐ องค์ มาประชุมพร้อมกันโดยมิได้นัดหมาย

๒. พระสงฆ์ทั้งหมดล้วนเป็นพระอรหันตชีนาสพ

๓. พระสงฆ์ทั้งหมดได้รับการบวชด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา

๔. วันนั้นตรงกับวันเพ็ญมาฆมาส

พระพุทธเจ้าทรงแสดงหัวใจพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า โอวาทปาฏิโมกข์ แก่พระสงฆ์ที่มาประชุมในวันนั้น โดยมีคณาจารย์ว่า

ชนตี ปรมิ ตโป ตีติกขา

นิพพานํ ปรมิ วทนติ พุทธธา

น ทิ ปพพชิตโต ปรูปชาติ

สมโณ โหติ ปรี วิเทรยโนโต

สพพปาปสฺส อกรรมิ

กุสลสฺสุปสมฺปทา

สจิตฺตปริโยทปนํ

เอตํ พุทฺธานสาสนํ

อนุปวาโท อนุปฆาโต

ปาฏิโมกฺเข จ สํวโร

มตฺตถญฺจ จ ฆตฺตสฺมี

ปนตถญฺจ สยนาสนํ

อริจิตฺเต จ อาโยโค

เอตํ พุทฺธานสาสนํ

แปลว่า ความอดทนคือความอดกลั้น เป็นตบะอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า นิพพานเป็นธรรมอันยอดเยี่ยม ผู้ที่ทำร้ายผู้อื่นไม่ถือว่าเป็นบรรพชิต ผู้ที่เบียดเบียนผู้อื่นไม่ถือว่าเป็นสมณะ การไม่ทำความชั่วทั้งปวง การทำความดีให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้บริสุทธิ์ นั้นเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย การไม่ว่าร้ายผู้อื่น การไม่เบียดเบียน ความสํารวมในพระปาฏิโมกข์ ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร การประกอบความเพียรในอธิจิต นั้นเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

พระองค์ตรัสแก่พระสงฆ์ทั้งหลายอีกว่า จรธ ภิกฺขเว จาริกํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺसानํ แปลความว่า ดูกุรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไป เพื่อแก้กูกุลแก่ชนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์แก้กูกุล เพื่อความสุข แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ดังนี้

วันมาฆบูชาเป็นวันสำคัญเช่นนี้ พุทธศาสนิกชน จึงได้ทำการบูชาอย่างมโหฬาร แต่เดิมไม่เคยมีพิธีเกี่ยวกับวันมาฆบูชา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงปรารภว่า เพื่อเป็นการรำลึกถึงวันอันเป็นเหตุการณ์สำคัญทางพระพุทธศาสนา และเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระบรมศาสดา จึงทรงประกาศให้วัดทั้งหลาย

ประกอบพิธีทำการบูชาเป็นพิเศษ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการบำเพ็ญพระราชกุศลมาฆบูชาขึ้นเป็นงานพระราชพิธี ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ สำหรับในปีที่มีอธิกมาส (เดือน ๘ สองหน) ให้เลื่อนไปจัดในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ พิธีบำเพ็ญพระราชกุศลมาฆบูชาขึ้น ให้นิมนต์พระสงฆ์วัดบวรนิเวศวิหารและวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม จำนวน ๓๐ รูป มารับพระราชทานฉันในพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ส่วนในเวลาค่ำเสด็จฯ ออกทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ พระสงฆ์สวดทำวัตรเย็นและเจริญพระพุทธมนต์พร้อมทั้งสวดคาถาโองวาทปาฏิโมกข์ด้วย เมื่อพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จบแล้ว ทรงจุดเทียนรายตามแนวรารอบๆ พระอุโบสถ จำนวน ๑,๒๕๐ เล่ม เป็นการบูชาพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ จำนวน ๑,๒๕๐ องค์ ประโคมครั้งหนึ่งแล้ว มีถวายพระธรรมเทศนาโองวาทปาฏิโมกข์กัณฑ์หนึ่ง ทรงบูชากัณฑ์เทศน์ด้วยผ้าจีวรเนื้อดี ๑ ผืน เงิน ๒ ตำลึง และขนมหลากหลายชนิด พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลมาฆบูชาขึ้น ได้บำเพ็ญสืบต่อมาจนถึงรัชกาลปัจจุบัน

ลำดับการบำเพ็ญพระราชกุศลมาฆบูชาในปัจจุบัน ดังนี้

ทรงจุดเทียนรุ่งบูชาพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากรและพระสัมพุทธพรรณี

ทรงจุดธูปเทียนบูชาพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากรและพระสัมพุทธพรรณี

ทรงจุดธูปเทียนท้ายที่นั่งบูชาพระพุทธรูปอศุฬาลงกรณ์และพระพุทธรูปเลิศล้ำนภาลี

ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการที่หน้าธรรมาสน์ศิลา

ทรงหยิบชนวนจุดไฟที่โคมไฟฟ้า พระราชทานให้อำนาจการกองพระราชพิธีเพื่อเชิญไปถวายเจ้าอาวาส สำหรับจุดเทียนรุ่งพระราชทานในพระอารามหลวงทั้ง ๕ คือ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดบวรนิเวศวิหาร วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามและวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

ต่อจากนั้น พระสงฆ์คณะธรรมยุต ๓๐ รูป สวดมนต์ทำวัตรเย็น สวดบทนมการ อัญชุกคาถา สรรณคมนปาฐะคาถา คาถาโองวาทปาฏิโมกข์ สุปุพพันหสูตร และบทภาวตุสพพมงคล จบแล้ว เสด็จไปทรงโปรยดอกมะลิที่ธรรมาสน์ศิลา เสด็จกลับมาประทับพระราชอาสน์ พระราชาคณะผู้ถวายพระธรรมเทศนาขึ้นนั่งบนธรรมาสน์ ทรงจุดเทียนคูหนังสือเทศน์ (เทียนส่องธรรม) ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทรงธรรม พระราชทานให้เจ้าพนักงานพระราชพิธี นำไปตั้งข้างธรรมาสน์ศิลา พระราชาคณะถวายศีล ครั้นถวายพระธรรมเทศนาจบแล้ว ถวายอนุโมทนา (ยะถา) บนธรรมาสน์ ทรงหลังทักษิณทก พระสงฆ์ทั้งหลายรับสัพพี พระราชาคณะลงจากธรรมาสน์มานั่งที่อาสน์สงฆ์ เมื่อสวดบทสัพพีจบ

เสด็จมาทรงประเคนเครื่องไทยธรรมกัณฑ์เทศน์ และถวายไทยธรรมแด่พระสงฆ์ทั้งหมด พระสงฆ์ถวายอดิเรก และสวดบท ภาวตุ สัพพมุงคลํ จบแล้วลงจากอาสน์สงฆ์ ออกจาก พระอุโบสถ พระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินกลับ เป็นอันเสร็จการพระราชพิธี

การเตรียมตัวก่อนเข้าร่วมพิธีเวียนเทียน

๑. อาบน้ำชำระร่างกายให้สะอาด ทำจิตใจให้สงบ
๒. แต่งกายสุภาพ เรียบร้อย เหมาะสมกับพิธีและสถานที่
๓. เตรียมเครื่องบูชา เช่น ดอกไม้ ธูป เทียน ให้พร้อม
๔. ควรเดินทางไปถึงวัดหรือสถานที่ประกอบพิธีเวียนเทียนก่อนเวลาที่จะเริ่มพิธี
๕. เมื่อไปถึงควรเข้าไปกราบบูชาพระรัตนตรัยเป็นลำดับแรก แล้วรอเวลาเข้าร่วม พิธีต่อไป

การเวียนเทียนในวันมาฆบูชา

เมื่อถึงวันมาฆบูชา ในตอนเช้าพุทธศาสนิกชนเตรียมภัตตาหารคาวหวานพากันไป วัดทำบุญตักบาตร สมาทานศีล ๕ หรือศีลอุโบสถ ฟังพระธรรมเทศนา เจริญจิตภาวนา ตามพิธีที่ปฏิบัติกันในวัดนั้นและวัดต่างๆ จะทำการประชาสัมพันธ์ล่วงหน้า เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้รับทราบทั่วกัน โดยมีหลักปฏิบัติ ดังนี้

๑. ก่อนถึงกำหนดวันมาฆบูชา ทางวัดจะประกาศให้พุทธศาสนิกชนทราบทั่วกัน บอกกำหนดเวลาประกอบพิธี อาจเป็นเวลาบ่ายหรือค่ำก็ได้ ตามแต่สะดวก

๒. เมื่อถึงเวลาตามกำหนด ทางวัดตีระฆังสัญญาณ ทั้งพระภิกษุสามเณรและ อุบาสกอุบาสิกา ประชุมพร้อมกัน ณ สถานที่กำหนด บางวัดมีพิธีทำวัตรเย็นก่อน บางวัด มีการแสดงธรรมเทศนา หรือปาฐกถาธรรม เพื่อชี้แจงประวัติความเป็นมาของวันสำคัญ และหลักธรรม ข้อคิดจากวันสำคัญนั้น เพื่อนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันก่อน บางแห่งจัดให้มีการทำวัตรสวดมนต์และแสดงพระธรรมเทศนาหลังเสร็จพิธีเวียนเทียนแล้ว

๓. เมื่อพร้อมแล้ว ประธานสงฆ์จุดธูปเทียน ทุกคนจุดธูปเทียนของตนตามที่จัดเตรียมมา ยืนประนมมือถือดอกไม้ธูปเทียนหันหน้าเข้าหาปูชนียสถานที่จะเวียนเทียนนั้น ประธานสงฆ์นำกล่าวคำบูชาตามแบบที่กำหนดไว้จนจบ

๔. ประธานสงฆ์ประนมมือถือดอกไม้ธูปเทียน เดินนำหน้าตามด้วยพระภิกษุสามเณรและอุบาสกอุบาสิกา เดินเวียนขวารอบปูชนียสถาน คือเดินให้ขวามือของตน เข้าหาสถานที่นั้นตลอดเวลา จนครบ ๓ รอบ ระหว่างเวียนเทียนเดินด้วยความสงบ ไม่คุยกันหรือหยอกล้อกัน

การเดินเวียนขวา เรียกว่า ทักษิณาวรรต เป็นการแสดงความเคารพอย่างสูง ตามธรรมเนียมอินเดียสมัยพุทธกาล การเวียนแต่ละรอบให้ระลึกถึงพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณตามลำดับ ดังนี้

รอบที่ ๑ ระลึกถึงพระพุทธคุณ คือสวด อิติปิโส ภะคะวา จนถึง พุทโธ ภะคะวาติ ถ้าสวดไม่ได้ จะภาวนาในใจว่า พุทโธ แทนก็ได้

รอบที่ ๒ ระลึกถึงพระธรรมคุณ คือสวด สวากขาโต ภะคะวะตา ธัมโม จนถึง วิญญูหิติ ถ้าสวดไม่ได้ จะภาวนาในใจว่า ธัมโม แทนก็ได้

รอบที่ ๓ ระลึกถึงพระสังฆคุณ คือสวด สุปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ จนถึงปัญญุกเขตตัง โลกัสสาติ ถ้าสวดไม่ได้ จะภาวนาในใจว่า สังโฆ แทนก็ได้

อนึ่ง การประกอบพิธีเวียนเทียนเนื่องในวันสำคัญอื่น ๆ ได้แก่ วันวิสาขบูชา วันอัฐมีบูชา วันอาสาฬหบูชา ให้ถือปฏิบัติเช่นเดียวกับวันมาฆบูชา คือ เลื่อนจาก กำหนดปกติไปอีก ๑ เดือน สำหรับปีที่มีเดือน ๘ สองหน (ปีอธิกมาส)

คำบูชาวันมาฆบูชา

อัชชายัง มาฆะปุณณมี สัมปัตตา มาฆะนักษัตรเตนะ ปุณณะจันโท ยุตโต ยัตถะ ตะถาคะโต อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ จาตุรังกิเก สาวะกะสันนิปาเต โอวาทะปาฏิโมกขัง อุททิสสิ ตะทา ทิ อัทธะเตระสานิ ภิกขุสะตานิ สัพเพสังเยวะ ชีณาสะวานัง สัพเพ เต เอหิภิกขุกา สัพเพปิ เต อะนามันติตาวะ ภะคะวะโต สันติกัง อาคะตา เวฬุวะเน กะลันทะกะนิวาเป มาฆะปุณณมียัง วัฑฒะมานะกัจฉายายะ ตัสมิญจะ สันนิปาเต ภะคะวา วิสุทฺธโปสะลัง อะกาสิ โอวาทปาฏิโมกขัง อะยัง อัมหากัง ภะคะวะโต เอโกเยวะ สาวะกะสันนิปาโต อะโหสิ จาตุรังกิโก อัทธะเตระสานิ ภิกขุสะตานิ สัพเพสังเยวะ ชีณาสะวานัง

มะยันทานิ อิมัง มาฆะปุณณมี นักษัตรตะสะมะยัง ตักกालะสะทิสัง สัมปัตตา จิระปะรินิพพุตัมปิ ตัง ภะคะวันตัง อะนุสสะระระมานา อิมัสมิง ตัสสะ ภะคะวะโต สักขิภูเต เจติเย อิเมหิ ทีปะธูปะปุพพาทิสักกาเรหิ ตัง ภะคะวันตัง ตานิ จะ อัทธะเตระสานิ ภิกขุสะตานิ อะภิปุชะยามะ สาธุ โน ภันเต ภะคะวา สะสาวะกะสังโฆ สุจิระปะรินิพพุโตปิ คุณะเหติ ณะระมาโน อิเม สักกาเร ทุคคะตะปณณาการะภูเต ปะฏิคคัณหาคู อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ.

คำแปล

วันนี้มาถึงมาฆปุณณมี ดิถีพระจันทร์เพ็ญประกอบด้วยฤกษ์มาฆะ ตรงกับวันที่ องค์พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ ในประชุมสาวกสงฆ์

พร้อมด้วยองค์ ๔ ประการ ครั้งนั้นแล พระภิกษุ ๑,๒๕๐ องค์ ล้วนแต่เป็นพระอรหันตชีณาสพ อุปสมบทด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา ไม่มีผู้ใดนัดหมาย ได้มายังสำนักพระผู้มีพระภาค ณ พระอารามเวฬุวัน เวลาตะวันบ่ายในวันมาฆปุณณมี ณ ที่ประชุมนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงทำวิสุทธิอุโบสถ ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ การประชุมพระสงฆ์สาวกพร้อมด้วยองค์ ๔ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าแห่งเราทั้งหลาย มีครั้งเดียวนี้เท่านั้น พระภิกษุผู้เข้าประชุม ๑,๒๕๐ องค์นั้น ล้วนแต่เป็นพระอรหันตชีณาสพ บัดนี้มาถึงมาฆปุณณมีนักขัตตสมันต์นี้ คล้ายกับวันจาตุรงคสันนิบาตนั้นแล้ว เราทั้งหลายมาระลึกถึงพระผู้มีพระภาคนั้น แม้ปรินิพพานนานแล้ว ขอน้อมบูชาพระผู้มีพระภาคกับทั้งพระภิกษุสงฆ์ ๑,๒๕๐ องค์นั้น ด้วยสักการะทั้งหลาย มีรูปเทียนดอกไม้เป็นต้นเหล่านี้ ณ พระพุทธเจดีย์ ซึ่งเป็นสักขีพยานแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า พร้อมด้วยพระสงฆ์สาวก แม้ปรินิพพานนานแล้ว แต่โดยพระคุณทั้งหลายยังคงดำรงอยู่ โปรดรับเครื่องสักการะเหล่านี้ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย ตลอดกาลนาน เทอญ.

วันวิสาขบูชา

วันวิสาขบูชา ย่อมาจากคำว่า วิสาขปุณณมีบูชา แปลว่า การบูชาในวันเพ็ญเดือน ๖ ซึ่งพุทธศาสนิกชนถือว่าเป็นวันสำคัญยิ่งในรอบปี เพราะเป็นวันที่เกิดเหตุการณ์สำคัญที่สุดของพระพุทธเจ้า ๓ เหตุการณ์ คือ ประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน

วันประสูติ เจ้าชายสิทธัตถะประสูติจากพระครรภ์ของพระนางสิริมหามายาเทวี มเหสีของพระเจ้าสุทโธทนะ ผู้ครองกรุงกบิลพัสดุ์ ได้ร่มสาลพฤกษ์ ในพระราชอุทยานลุมพินีวัน ปัจจุบันอยู่ในประเทศเนปาล เมื่อวันเพ็ญเดือน ๖ ก่อนพุทธศักราช ๘๐ ปี

วันตรัสรู้ เกิดขึ้นเมื่อ ๓๕ ปีต่อมา ภายหลังเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวชได้ ๖ ปี ณ โคนต้นอัสสัตถพฤกษ์โพธิ์ใบ ไกล้แม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม แคว้นมคธ ปัจจุบันอยู่ในประเทศอินเดีย เมื่อวันเพ็ญเดือน ๖ ก่อนพุทธศักราช ๔๕ ปี

วันปรินิพพาน เกิดขึ้นในปีที่ ๘๐ แห่งพระชนมายุของพระพุทธเจ้า ณ พระแท่นบรรทม ระหว่างต้นสาละคู่ ณ สาลวโนทยาน เมืองกุสินารา ปัจจุบันอยู่ในประเทศอินเดีย เมื่อวันเพ็ญเดือน ๖ ก่อนพุทธศักราช ๑ ปี

เหตุการณ์ทั้งหมดล้วนเกิดตรงกับวันเพ็ญเดือน ๖ หรือเดือนวิสาขะนี้ ชาวพุทธจึงนับถือว่าวันเพ็ญเดือน ๖ เป็นวันที่รวมการเกิดเหตุการณ์สำคัญต่างๆ ของพระพุทธเจ้าไว้มากที่สุด จึงได้กำหนดให้เป็น **วันของพระพุทธเจ้า** และนิยมประกอบพิธีบูชาและเวียนเทียนเป็นพิเศษ

ความเป็นมาของวันวิสาขบูชาในประเทศไทย

การประกอบพิธีวิสาขบูชาสมัยต่างๆ นั้น มีรูปแบบไม่ชัดเจน สันนิษฐานว่าเริ่มมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย โดยอาจสืบเนื่องมาจากการติดต่อกับลังกาทวีป (ประเทศศรีลังกาปัจจุบัน) ที่มีการจัดพิธีวิสาขบูชามาก่อนแล้ว มีปรากฏในความตอนหนึ่งของหนังสือตำหรับทำวศริจุฬาลักษณ์ กล่าวถึงพิธีวิสาขบูชาในสมัยสุโขทัยว่า

อันพระนครสุโขทัยราชธานี ถึงวันนักษัตฤกษ์ครั้งใด ก็สว่างไสวไปด้วยแสงประทีปเทียน ดอกไม้เพลิง แลสล่างสลอนไปด้วยธงชายและธงผ้า ไสวไปด้วยพู่พวงดอกไม้กรอง ร้อยห้อยแขวน หอมตลบไปด้วยกลิ่นสุคนธธรรระรวยริน เสนาะสำเนียงเสียงพิณพาทย์ ฆ้องกลอง ทั้งทิวาราตรี มหาชนชายหญิงพากันมากระทำกองการกุศล เหมือนจะเผยซึ่งทวารพิมานฟ้าทุกช่องชั้น ดังนี้

ในสมัยสุโขทัย เมื่อถึงวันวิสาขบูชา พระมหากษัตริย์ก็ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลต่างๆ เป็นอันมาก ในเวลาตะวันชายแสง จะเสด็จพระราชดำเนินทรงเวียนเทียนพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ วัดต่างๆ รวม ๓ วัด คือ วัดหน้าพระธาตุราชอารามหลวง วัดหนึ่ง วัดราชบูรณะพระวิหารหลวง วัดหนึ่ง และวัดโลกสุทธราชาวาส วัดหนึ่ง ในส่วนของประชาชนทั่วไป ก็พร้อมใจกันประดับประดาอาคารบ้านเรือน ตลอดถึงวัดวาอารามและพระราชวังให้งดงามสว่างไสว ด้วยถือกันว่าวันวิสาขบูชานี้เป็นวันนักษัตฤกษ์มงคลที่สำคัญยิ่ง

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการประกอบพิธีวิสาขบูชาในรูปแบบใด ในกฎมณเฑียรบาล ศักราช ๗๒๐ ซึ่งกล่าวถึงพระราชพิธีสิบสองเดือน ก็ไม่มีการกล่าวถึงการพระราชพิธีวิสาขบูชาไว้ การทำพิธีวิสาขบูชาในสมัยดังกล่าวมา คงกระทำเหมือนกับแบบสมัยสุโขทัย แต่พิธีนี้อาจขาดช่วงไปบ้างในยามที่บ้านเมืองมีศึกสงคราม จนถึงเมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๖๐ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (มี) ซึ่งเป็นสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ถวายพระพรขอให้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลวิสาขบูชา จึงได้มีพระราชดำริเห็นชอบ และทรงพระกรุณาโปรดให้มีการพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลวิสาขบูชาขึ้นตั้งแต่นั้นมา พระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทุกพระองค์ ก็ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลวิสาขบูชาสืบมาจนกระทั่งปัจจุบัน

พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลวิสาขบูชา ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยรัชกาลที่ ๒ ได้ทรงพระกรุณาโปรดให้จัดให้มีขึ้นนั้น พระบาทสมเด็จพระ

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้มีพระบรมราชาธิบายไว้ในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือนว่า

สมัยรัชกาลที่ ๒ พระองค์โปรดให้พระอารามต่างๆ ทั้งบ้านเรือน ตามประทีปและโคมไฟ ในวันวิสาขบูชา ประดับประดาด้วยมาลาดอกไม้ ให้ข้าราชการและราษฎรรักษา ศิลปวัฒนธรรม

สมัยรัชกาลที่ ๓ เมื่อทรงสร้างวัดสุทัศนเทพวราราม โปรดให้ทำเกยขึ้นสำหรับตั้งพระสัตตมหาสถานรอบพระอุโบสถ ครั้นถึงวันวิสาขบูชาก็ให้เชิญพระพุทธรูปออกตั้งแล้ว มีเทศนาปฐมสมโพธิกถา ให้สัปบุรุษไปฟังและนมัสการพระพุทธรูป และที่วัดพระเชตุพนก็ได้โปรดให้มีตะเกียงรายรอบกำแพงแก้วเพิ่มเติม

สมัยรัชกาลที่ ๔ พระองค์โปรดให้มีการตั้งเครื่องบูชาที่ระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดารามและต่อมาได้โปรดให้ทำโคมตามตำแหน่ง ตั้งหรือแขวนตามศาลาราย

สมัยรัชกาลที่ ๕ พระองค์โปรดให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการฝ่ายในเดินเทียน (เวียนเทียน) และสวดมนต์ คล้ายการพระราชพิธีที่ทำในปัจจุบัน ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

สมัยรัชกาลที่ ๖ การบำเพ็ญพระราชกุศลนักขัตฤกษ์วิสาขบูชา เหมือนกับในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่างกันแต่เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จ ฯ ประทับอยู่ในต่างจังหวัด ถ้าถึงกาลนักขัตฤกษ์วิสาขบูชา จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มีการบำเพ็ญพระราชกุศลวิสาขบูชา ณ อารามในจังหวัดที่ประทับแรมอีกแห่งหนึ่ง ส่วนทางวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระราชวงศ์ผู้ใหญ่ไปปฏิบัติพระราชกรณียกิจแทนพระองค์

สมัยรัชกาล ๗ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มีพิธีการตั้งเปรียญธรรม ๙ ประโยค และ ๖ ประโยค ภายในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ก่อนวันวิสาขบูชา ๑ วัน คือ วันขึ้น ๑๔ ค่ำ และในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เสด็จออกสวดพระพุทธรูปมนต์เวียนเทียนบูชาพระรัตนตรัย และทรงสดับพระธรรมเทศนา

การพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในรัชกาลปัจจุบัน มีรูปแบบปฏิบัติเหมือนในสมัยรัชกาลที่ ๗ คือ ในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินทรงตั้งเปรียญธรรม ๙ ประโยค และ ๖ ประโยค ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อเสด็จถึงด้านหน้าพระอุโบสถ ผู้อำนวยการกองพระราชพิธี สำนักพระราชวังกราบทูลรายงานจำนวนรูปเทียนที่ทรงพระราชอุทิศพระราชทานไปจุดบูชาพระรัตนตรัย ตามพระอารามหลวงในวันวิสาขบูชาและวันถวายพระเพลิงพระพุทธเจ้า

(แรม ๘ ค่ำ เดือน ๖) ทรงพระสุหร่าย ทรงเจิมเทียนทุกเล่ม เสด็จเข้าสู่พระอุโบสถ ทรงจุดธูปเทียนท้ายที่นั่งบูชาพระพุทธรูปมณฑลรัตนปฐมากร พระสัมพุทธพรรณี พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ พระพุทธเลิศหล้านภาไลย ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการ หน้าธรรมาสน์ศิลา ทรงกราบ ต่อจากนั้น ประทับยืนกลางพระอุโบสถ พระราชทาน ประกาศนียบัตร พัดยศเปรียญ และผ้าไตร แก่พระภิกษุและสามเณรที่สอบได้เปรียญธรรม ๙ ประโยค และ ๖ ประโยคตามลำดับ เสร็จแล้ว เสด็จไปทรงประเคนผ้าไตรแก่พระสงฆ์ที่เจริญชัยมงคลคาถา ประทับพระราชอาสน์ พระราชทานรางวัลแก่ผู้ชนะการประกวดแต่งหนังสือสอนพระพุทธศาสนาแก่เด็ก พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก ทรงหลังทักษิณทก เสด็จพระราชดำเนินกลับ

ครั้นวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ตอนเย็น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินทรงบำเพ็ญพระราชกุศลวันวิสาขบูชา ณ พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เสด็จเข้าสู่พระอุโบสถ ทรงจุดธูปเทียนท้ายที่นั่งบูชาพระพุทธรูปมณฑลรัตนปฐมากร พระสัมพุทธพรรณี พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ พระพุทธเลิศหล้านภาไลย ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการที่หน้าธรรมาสน์ศิลา ทรงกราบ จากนั้นเสด็จออกจากพระอุโบสถ ประทับยืนที่ชานพระอุโบสถ ผู้อำนวยการกองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง ทูลเกล้าฯ ถวายเทียนทรงจุดไฟจากโคมไฟฟ้า เพื่อนำไปถวายเจ้าอาวาส สำหรับจุดเทียนพระราชทานตามพระอารามที่ทรงพระราชอุทิศไว้ เจ้าพนักงานศุภรัต นำโคมเทียนสำหรับทรงถือ เมื่อเวลาเสด็จเวียนเทียนประทักษิณพระอุโบสถ มาขอพระราชทานจุดไฟ พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ เข้าไปเฝ้าขอพระราชทานต่อเทียนที่ทรงถือนั้น เสร็จแล้วพระราชทานเทียนชนวนให้เจ้าพนักงานสนมพลเรือนรับไป ทรงกราบแล้วทรงนำสวดสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย จบแล้วทรงรับโคมเทียนจากเจ้าพนักงานศุภรัต เสด็จเวียนเทียนประทักษิณรอบ พระอุโบสถ พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ครบ ๓ รอบแล้ว เสด็จขึ้นสู่พระอุโบสถไปยังธรรมาสน์ศิลา ทรงโปรยดอกมะลิที่ธรรมาสน์ศิลา เสด็จกลับมาประทับพระราชอาสน์ ทรงศีล พระราชาคณะถวายพระธรรมเทศนา จบแล้วถวายอนุโมทนา (ยถา วาริวหา) บนธรรมาสน์นั้น ทรงหลังทักษิณทก พระสงฆ์ ๔ รูป สวดอนุโมทนา พระราชาคณะลงมานั่ง ณ อาสน์สงฆ์ เสด็จไปทรงประเคนเครื่องไทยธรรมกัณฑ์เทศน์ และทรงประเคนไทยธรรมพระสงฆ์ ๔ รูป สวดอนุโมทนา พระสงฆ์ถวายอดิเรก ออกจากพระอุโบสถ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จไปทรงกราบที่หน้าเครื่องนมัสการ เสด็จพระราชดำเนินกลับ เป็นอันเสร็จการพระราชพิธี

การเวียนเทียนวันวิสาขบูชา

สำหรับประชาชนชาวพุทธทั่วไป เมื่อถึงวันสำคัญเช่นนี้ มีธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติสืบมา ทั้งชาววัดชาวบ้านจะพากันทำความสะอาดวัดวาอาราม อาคารบ้านเรือน ในตอนเช้าเข้าวัดทำบุญตักบาตร รักษาศีล ฟังธรรม ถือนิเวศน์อุโบสถ ตอนค่ำวัดทั่วประเทศ จะมีการจัดพิธีเวียนเทียนเป็นกิจกรรมหลัก บางแห่งอาจมีกิจกรรมอื่นๆ เพิ่มเติมเสริมตามความเหมาะสม เช่น จัดนิทรรศการ สนทนาธรรม บำเพ็ญประโยชน์ตามความเหมาะสม เฉพาะที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม จะมีพุทธศาสนิกชนจำนวนมาก นำโคมสวยงามไปแขวนศาลารายรอบพระอุโบสถ ถวายเป็นพุทธบูชา

พิธีการเวียนเทียนในวันวิสาขบูชา มีข้อควรปฏิบัติเหมือนวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาอื่นๆ เช่น วันมาฆบูชา ครั้นเสร็จพิธีเวียนเทียนแล้ว บางวัดจัดให้มีการแสดง ธรรมเทศนาพุทธประวัติ และปฏิบัติธรรมตลอดทั้งคืน เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ปัจจุบันก็ยังมียี่สิบปฏิบัติอยู่บ้าง แต่มีอยู่น้อยมาก

วันวิสาขบูชาได้รับการรับรองให้เป็นวันสำคัญสากล

เมื่อวันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๔๓ นายดอน ปรมัตถ์วินัย โฆษกกระทรวงการต่างประเทศได้แถลงต่อสื่อมวลชนว่า ตามที่การประชุม International Buddhist Conference ณ กรุงโคลัมโบ ประเทศศรีลังกา ระหว่างวันที่ ๙ - ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๔๑ ซึ่งมีผู้แทนจากประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาจำนวนมาก อาทิ บังคลาเทศ จีน ลาว เกาหลีใต้ เวียดนาม ภูฏาน อินโดนีเซีย เนปาล กัมพูชา อินเดีย ปากีสถาน และไทย ได้ตกลงที่จะเสนอให้สมัชชาสหประชาชาติรับรองข้อมติที่จะประกาศให้วันวิสาขบูชา เป็นวันสำคัญของสหประชาชาติ

ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๔๓ ที่ประชุมสมัชชาสหประชาชาติสมัยสามัญ ครั้งที่ ๕๔ ได้พิจารณาว่า เนื่องจากวันวิสาขบูชา เป็นวันสำคัญของพุทธศาสนิกชนทั่วโลก เพราะเป็นวันที่พระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้ และเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้มวลมนุษยชาติ มีเมตตาธรรมและสันติธรรมต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เพื่อให้เกิดสันติสุขต่อสังคมอันเป็นแนวทางของสหประชาชาติที่ประชุมจึงให้การรับรองโดยฉันทามติว่า วันดังกล่าวเป็นวันที่สำนักงานใหญ่องค์การสหประชาชาติและที่ทำการสมัชชาจะจัดให้มีการระลึกถึง (Observance) ตามความเหมาะสม

การจัดพิธีวิสาขบูชาของชาวพุทธนานาชาติ

การบูชาวันเพ็ญเดือนวิสาขะ ซึ่งตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๖ ตามปฏิทินจันทรคติของไทย คือ คำนวณการโคจรของดวงจันทร์ เป็นข้างขึ้นข้างแรม ซึ่งมักจะตรงกับเดือน

พฤษภาคมหรือมิถุนายน เฉพาะในประเทศไทย ถ้าปีใดมีอธิกมาส คือมีเดือน ๘ สองหน ให้เลื่อนไปประกอบพิธีในวันเพ็ญเดือน ๗ ส่วนประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทอื่นๆ คงจัดให้มีพิธีวิสาขบูชาในวันเพ็ญเดือน ๖ แม้ในปีนั้นจะมีเดือน ๘ สองหนก็ตาม ส่วนกลุ่มชาวพุทธมหายานบางนิกาย ที่นับถือว่าเหตุการณ์ทั้ง ๓ นั้น เกิดในวันต่างกัน ไม่ใช่ตรงกับวันเพ็ญเดือน ๖ ทุกเหตุการณ์ ก็จะจัดพิธีวิสาขบูชาตามความเชื่อในนิกายของตน เช่น ชาวพุทธญี่ปุ่นจัดงานฉลองวันประสูติพระพุทธเจ้าตามปฏิทินสุริยคติ (ปฏิทินสากล) ในวันที่ ๘ เมษายน ส่วนชาวพุทธศรีลังกา เรียกว่า วิสัครหรือวิซั๊ก (Vesak หรือ Wesak Day) ดังนี้ เป็นต้น แต่สาระสำคัญของงานก็ยังคงเป็นอย่างเดียวกัน

คำบูชา ดอกไม้ รูป เทียน วันวิสาขบูชา

ยะมัมหะ โข มะยัง ภาวะวันตั้ง สาระณัง คะตา โย โน ภาวะวา สัตถา ยัสสะ จะ มะยัง ภาวะวะโต ธัมมัง โรเจมะ อะโหสิ โข โส ภาวะวา มัชฌิเมสุ ชะนะปะเทสุ อะริยะเกสุ มะนุสเสสุ อูปันโน ชัตติโย ชาตียา โคตะโม โคตเตนะ สักยะปุตโต สักยะกุลา ปัพพะชิตโต สะเทวะเก โลเก สะมาระเก สะพรหมะเก สัสสะมะณะพราหมะณียา ปะชาเย สะเทวะมะนุสสาเย อะนุตตะรัง สัมมาสัมโพธิง อะภิสัมพุทโธ นิสสังสะยัง โข โส ภาวะวา อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ วิชาจะระณะ สัมปันโน สุคะโต โลกะวิทู อะนุตตะโร ปุริสะทัมมะสาระถิ สัตถา เทวะมะนุสสานัง พุทโธ ภาวะวา สวากขาโต โข ปะนะ เตนะ ภาวะวะตา ธัมโม สันทิฏฐิโก อะกาลิโก เอหิปัสสิโก โอปะนะยิโก ปัจจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ สุปะฏิปันโน โข ปะนัสสะ ภาวะวะโต สาวะกะสังโฆ อุกุปะฏิปันโน ภาวะวะโต สาวะกะสังโฆ ญายะปะฏิปันโน ภาวะวะโต สาวะกะสังโฆ สามิจิปะฏิปันโน ภาวะวะโต สาวะกะสังโฆ ยะทิทัง จัตตาริ ปุริสะยุคานิ อัฏฐะ ปุริสะปุคคะลา เอสะ ภาวะวะโต สาวะกะสังโฆ อาหุเนยโย ปาหุเนยโย ทักขิเนยโย อัญชะลิกระณีโย อะนุตตะรัง ปุญญักเขตตัง โลกัสสะ

อะยัง โข ปะนะ ภูโป (ปะภูมีมา) ตัง ภาวะวันตั้ง อุททิสสะ กะโต (อุททิสสะ ภาวะตา) ยาวะเทวะ ทัสสะเนนะ ตัง ภาวะวันตั้ง อะนุสสะริตวา ปะสาทะสังเวคะปะฏิลาภายะ มะยัง โข เอตะระหิ อิมัง วิสาขะปุณณะมีกาลัง ตัสสะ ภาวะวะโต ชาตีสัมโพธิ นิพพานะกาละสัมมะตัง ปัตวา อิมัง ฐานัง สัมปัตตา อิเม ทัณทะทีปะธูปาทิสักกาเร คะเหตวา อัตตะโน กายัง สักการุปะธานัง กะริตวา ตัสสะ ภาวะวะโต ยะถาภุจเจ कुณเ อะนุสสะรันตา อิมัง ภูปัง (ปะภูมีมัง) ดิกขัตตุง ปะทักขิมัง กะริสสามะ อิมัง ยะถาคะหิเตหิ สักกาเรหิ ปุชัง กุรุมานา สาธุ โน ภันเต ภาวะวา สุจิระปะรินิพพุโตปิ ญาตัพเพหิ कुณเหิ อะติตารัมมะณะตายะ ปัญญาเยมาโน อิเม อัมเหหิ คะหิเต สักกาเร ปะฏิคคัณหาตุ อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ.

คำแปล

เราทั้งหลาย ถึงซึ่งพระผู้มีพระภาคพระองค์ใดว่าเป็นที่พึ่ง, พระผู้มีพระภาคพระองค์ใด เป็นศาสดาของเราทั้งหลาย และเราทั้งหลายชอบซึ่งธรรมของพระผู้มีพระภาคพระองค์ใด, พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแล ได้อุบัติแล้วในหมู่มนุษย์ชาวอริยกะ ในรัชสมัยชนบท, พระองค์เป็นกษัตริย์โดยพระชาติ เป็นโคตมโดยพระโคตร, เป็นศากยบุตร เสด็จออกบรรพชาแล้วแต่ศากยสกุล เป็นผู้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้ว ซึ่งพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์เทวดาและมนุษย์ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ เป็นผู้ตรัสรู้ชอบเอง เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว เป็นผู้รู้แจ้งโลก เป็นสารถีแห่งบุรุษควรรู้ได้ ไม่มีผู้อื่นยิ่งไปกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้ตื่นแล้ว เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้มีโชค โดยไม่ต้องสงสัยแล

อนึ่ง พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นตรัสดีแล้ว อันผู้บรรลู่จะพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามา อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน และพระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว เป็นผู้ปฏิบัติตรงแล้ว เป็นผู้ปฏิบัติเป็นธรรม เป็นผู้ปฏิบัติสมควร นี่คือคู่แห่งบุรุษสี่ บุรุษบุคคลแปด นี่พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ควรของค่านับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรทำอัญชลี เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า พระสฤป (พระปฎิมา) นี้แล นักปราชญ์ได้อุทิศเฉพาะต่อพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น สร้างไว้แล้วเพียงเพื่อระลึกถึงพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ด้วยทรศนะแล้ว ได้ความเลื่อมใสและสังเวช บัดนี้ เราทั้งหลายมาถึงกาลวิสาขปุณณมี เป็นที่รู้กันว่ากาลเป็นที่ประสูติ ตรัสรู้ และเสด็จดับขันธปรินิพพานแห่งพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น จึงมาประชุมกันแล้ว ณ ที่นี้ ถือสักการะมีประทีปด้ามและรูปเป็นต้นเหล่านี้ ทำกายของตนให้เป็นดังภาชนะรับเครื่องสักการะระลึกถึงพระคุณตามเป็นจริงทั้งหลาย ของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น บูชาด้วยสักการะอันถือไว้แล้วอย่างไร จักทำประทักษิณสี่นวาระสามรอบ ซึ่งพระสฤป (พระปฎิมา) นี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคแม้เสด็จดับขันธปรินิพพานนานมาแล้ว ยังปรากฏอยู่ด้วยพระคุณสมบัติ อันข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจะพึงรู้โดยความเป็นอดีตารมณัจจงทรงรับเครื่องสักการะ อันข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายถือไว้แล้วนี้ เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข แก่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ.

สถานที่ประกอบพิธีเวียน เป็นสฤปหรือเจดีย์ ใช้คำว่า ฐูป ฐูปัง ถ้าสถานที่นั้นเป็นพระพุทธรูปหรืออุโบสถ ให้เปลี่ยนใช้คำในวงเล็บว่า ปะฐิมา อุทิสสะ กะตา, อิมัง ปะฐิมัง แทน

วันอัฐมีบูชา

วันอัฐมีบูชา หมายถึง การบูชาในวัน ๘ ค่ำ ซึ่งตรงกับวันถวายพระเพลิงพระพุทธรูปสี่ระของพระพุทธเจ้า นับเป็นวันที่ ๘ หลังเสด็จดับขันธปรินิพพาน ตรงกับแรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ ของไทย

ความเป็นมาของวันอัฐมีบูชา

เมื่อพระพุทธเจ้าได้เสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ พระแท่นบรรทมระหว่างต้นสาละคู่ในศาลาโนทยาน เมืองกุสินารา เมื่อวันเพ็ญเดือน ๖ ก่อนพุทธศักราช ๑ ปี พวกมัลลกะษัตริย์แห่งเมืองกุสินารา ได้ทำการบูชาสักการะพระพุทธรูปสี่ระ ด้วยดอกไม้ของหอมและประโคมเครื่องดนตรีทุกชนิดที่มีอยู่ในเมืองกุสินาราตลอด ๗ วัน ในวันที่ ๘ ให้เจ้ามัลลละระดับหัวหน้า ๘ คน สรรเสริญเกล้าผม นุ่งห่มผ้าใหม่ อัญเชิญพระพุทธรูปสี่ระไปทางทิศตะวันออกของพระนคร เพื่อทำการถวายพระเพลิง ณ มกุฏพันธเจดีย์ ในวันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๖

ในวันถวายพระเพลิงพระพุทธรูปสี่ระ ณ มกุฏพันธเจดีย์ มีพระสงฆ์สาวกจำนวนมากมาชุมนุมกัน โดยมีพระมหากัสสปเถระเป็นประธาน พร้อมด้วยพระเถระผู้ใหญ่ มีพระอนุรุทธเถระ และพระอานนท์เถระ เป็นต้น ในฝ่ายเมืองมีพวกมัลลกะษัตริย์พร้อมชาวเมืองกุสินาราและเมืองใกล้เคียงมาร่วมชุมนุม เพื่อร่วมพิธีถวายพระเพลิงพระพุทธรูปสี่ระ เป็นวันเศร้าโศกเสียใจของปวงชน และธรรมสังเวชเกิดขึ้นแก่พระอรหันต์ เพราะการสูญเสียแห่งพระพุทธรูปสี่ระ

วันอัฐมีบูชา เริ่มมีมาแต่ครั้งใด ไม่ปรากฏหลักฐานแน่นอน ทั้งไม่ได้กำหนดเป็นงานพระราชพิธี และทางราชการยังไม่รับรองให้เป็นวันสำคัญ แต่เดิมส่วนใหญ่ มีการจัดพิธีเวียนเทียนในวัดที่ตั้งอยู่ในส่วนกลางเป็นส่วนใหญ่ ส่วนภูมิภาคมีจัดเฉพาะวัดที่อยู่ในเขตเมืองเท่านั้น ทำให้ไม่ค่อยมีคนทราบถึงความสำคัญของวันอัฐมีบูชา

การจัดพิธีอัฐมีบูชา

การจัดพิธีอัฐมีบูชา มีการจัดเป็น ๒ รูปแบบ คือ แบบที่ ๑ จัดพิธีเวียนเทียนเช่นเดียวกับวันสำคัญอื่นๆ คือ วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา และวันมาฆบูชา

แบบที่ ๒ จัดพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพจำลอง มีการจัดที่วัดพลับพลาชัยอำเภอมือง จังหวัดเพชรบุรี แต่จัดเพียงครั้งคราว ไม่ได้จัดเป็นประจำเหมือน ส่วนที่อื่นก็ยังมีบ้าง แต่คงไม่มากนัก ส่วนที่จัดจนเป็นประจำนั้น ปรากฏว่ามีประเพณีการจัดพิธีถวายพระเพลิงพระพุทธรูปสี่ระจำลอง ที่วัดพระบรมธาตุทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ โดยประเพณีมีมาแต่เมื่อใด ไม่ปรากฏหลักฐานแน่นอน ปัจจุบันประเพณีนี้ได้รับการ

สนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนโดยจัดเป็นงาน “วันอัฐภูมิบูชารำลึก เมืองทุ่งยั้ง” ณ วัดพระบรมธาตุ ทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นประจำทุกปี โดยกำหนดจัดงานในวันวิสาขบูชา คือวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ถึงวันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ รวม ๙ วัน กิจกรรมในงาน มีการแสดงแสงสีเสียง ตั้งแต่พระพุทธรเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน จนถึงพิธีถวายพระเพลิงพระพุทธรุทธิ์ระ (จำลอง) มีประชาชนชาวจังหวัดอุตรดิตถ์และจังหวัดใกล้เคียงเข้าชมเป็นจำนวนมาก

เพื่อเป็นการรักษาวินัยอัฐภูมิบูชา ไม่ให้เลือนหายไปจากประเทศไทย พุทธศาสนิกชนชาวไทยทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ควรจะช่วยกันรณรงค์ให้เห็นความสำคัญของวันอัฐภูมิบูชา สืบสานการประกอบพิธีอัฐภูมิบูชาให้คงอยู่สืบไป

คำบูชา ดอกไม้ รูป เทียน วันอัฐภูมิบูชา

ยะมัมหะ โข มะยัง ภาคะวันตัง สาระณัง คะตา โย โน ภาคะวา สัตถา ยัสสะ จะมะยัง ภาคะวะโต อัมมัง โรเจมะ อะโหสิ โข โส ภาคะวา มัชฌิเมสุ ชะนะปะเทสุ อะริยะเกสุ มะนุสเสสุ อุปันโน ชัตติโย ชาติยา โคตะโม โคตเตนะ สักยะบุตรโต สักยะกุลา ปัพพะชิตโต สะเทวะเก โลเก สมาระเก สะพรัหมะเก สัสสะมะณะพราหมะณิยา ปะชาเย สะเทวะมะนุสสาเย อะนุตตะรัง สัมมาสัมโพธิง อะภิสัมพุทโธ นิสสังสะยัง โข โส ภาคะวา อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ วิชชาจะระณะ สัมปันโน สุคะโต โลกะวิทู อนุตตะโร ปุริสทัมมะสาระถิ สัตถา เทวะมะนุสสานัง พุทโธ ภาคะวา สวากขาโต โข ปะนะ เตนะ ภาคะวา อัมโม สันทิฎฐิโก อะกาลิโก เอหิปัสสิโก โอปะนะยิโก ปัจจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ สุปะฏิปันโน โข ปะนัสสะ ภาคะวะโต สวาระกะสังโฆ อุกุปะฏิปันโน ภาคะวะโต สวาระกะสังโฆ ญาเยปะฏิปันโน ภาคะวะโต สวาระกะสังโฆ สามิจิปะฏิปันโน ภาคะวะโต สวาระกะสังโฆ ยะทิทัง จัตตาริ ปุริสะยุคานิ อัฐฐะ ปุริสะปุคคะลา เอสะ ภาคะวะโต สวาระกะสังโฆ อาหุเนยโย ปาหุเนยโย ทักขิเนยโย อัญชลีกะระณียะ อะนุตตะรัง ปุญญักเขตตัง โลกัสสะ

อะยัง โข ปะนะ ญโป (ปฏิมา) ตัง ภาคะวันตัง อุทิสสะ กโต (อุทิสสะ กตา) ยาวะ เทวะ ทัสสะเนนะ ตัง ภาคะวันตัง อะนุสสะริตวา ปะสาทะสังเวคะปะฏิลาภายะ มะยัง โข เอตะระหิ อิมัง วิสาขะปุณณะมิโตปะรัง อัฐฐะมีกาลัง ตัสสะ ภาคะวะโต สรรีระมาปะนะ กาละสัมมะตัง ปัตวา อิมัง ฐานัง สัมปัตตา อิเม ทัณทะที่ปะฐุปะปุพพาทิสักกาเร คะเหตวา อัตตะโน กายัง สักการุปะธานัง กะริตวา ตัสสะ ภาคะวะโต ยะถาภุจเจ कुณเ อะนุสสะรันตา อิมัง ญปัง (ปะฏิมา) ติกขัตตุง ปะทักขินัง กะริสสามะ ยะถาคะหิเตหิ สักกาเรหิ ปุชัง กุรุมานา สาธุ โน ภัันเต ภาคะวาสุจิระปะรินิพพุโตปิ ญาตัพเพหิ कुณเหิ อะตีตารัมมะณะ ตายะ ปัญญาเยมาโน อิเม อัมเหหิ คะหิเต สักกาเร ปะฏิคคัณหาตุ อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ.

คำแปล

เราทั้งหลายถึงพระผู้มีพระภาคพระองค์ใดว่าเป็นที่พึง, พระผู้มีพระภาคพระองค์ใดเป็นศาสดาของเราทั้งหลาย และเราทั้งหลายขอบรรรมของพระผู้มีพระภาคพระองค์ใด, พระผู้มีพระภาคองค์นั้นแล ได้อุบัติแล้วในหมู่มนุษย์ชาวอริยกะ ในมัชฌิมชนบท, พระองค์เป็นกษัตริย์ โดยพระชาติ เป็นโคดม โดยพระโคตร, เป็นศากยบุตร เสด็จออกบรรพชาแล้วแต่ศากยสกุล เป็นผู้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้ว ซึ่งพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณในโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์เทวดาและมนุษย์ พระผู้มีพระภาคนั้น เป็นพระอรหันต์ เป็นผู้ตรัสรู้ชอบเอง เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เป็นผู้เสด็จไปได้แล้ว เป็นผู้รู้แจ้งโลก เป็นสารถีแห่งบุรุษควรฝึกได้ ไม่มีผู้อื่นยิ่งไปกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้ตื่นแล้ว เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้มีโชค โดยไม่ต้องสงสัยแล

อนึ่ง พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคนั้นตรัสดีแล้ว อันผู้บรรลุจะพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามา อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน และพระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้วแล เป็นผู้ปฏิบัติตรงแล้ว เป็นผู้ปฏิบัติเป็นธรรม เป็นผู้ปฏิบัติสมควร นี่คือคู่แห่งบุรุษสี่ บุรุษบุคคลแปด นี้พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ควรของค่านับ เป็นผู้ควรของต้อนรับเป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรทำอัญชลี (ประนมมือไหว้) เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า พระสฤป (พระปฏิมา) นี้แล นักปราชญ์ ได้อุทิศเฉพาะต่อพระผู้มีพระภาคนั้น สร้างไว้แล้วเพียงเพื่อระลึกถึงพระผู้มีพระภาคนั้นด้วยทรศนะแล้ว ได้ความเลื่อมใสและสังเวช บัดนี้เราทั้งหลายมาถึงกาลอัฐมีบูชา หลังจากวันวิสาขปุณณมี เป็นที่รู้กันว่า กาลเป็นที่ถวายพระเพลิงพระสรีระแห่งพระผู้มีพระภาค จึงมาประชุมกันแล้ว ณ ที่นี้ ถือสักการะมีประทีปด้ามและธูปเป็นต้นเหล่านี้ ทำกายของตนให้เป็นดังภาชนะรองรับเครื่องสักการะระลึกถึงพระคุณตามเป็นจริงทั้งหลายของพระผู้มีพระภาคนั้น บูชาด้วยสักการะอันถือไว้แล้วอย่างไร จักทำประทักษิณสี่นวาระสามารถ ซึ่งพระสฤป (พระปฏิมา) นี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคแม้เสด็จปรินิพพานนานมาแล้ว ยังปรากฏอยู่ด้วยพระคุณสมบัติ อันข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย จะพึงรู้โดยความเป็นอติदारมณฺ์ ขอจงทรงรับซึ่งเครื่องสักการะอันข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายถือไว้แล้วนี้ เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายสิ้นกาลนาน เทอญ.

วันอาสาฬหบูชา

วันอาสาฬหบูชา หมายถึงการบูชาในวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะ คือวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ (ประมาณเดือนกรกฎาคม) ในปีที่มีอธิกมาส เลื่อนไปจัดพิธีในวันเพ็ญเดือน ๘ หลัง

ความสำคัญของวันอาสาฬหบูชา

วันอาสาฬหบูชา มีเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นหลายประการ ภายหลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้ได้ ๒ เดือน พอสรุปได้ ดังนี้

๑. เป็นวันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา คือ อัมมจักกัปปวัตตนสูตร แก่ปัญจวัคคีย์ และโกณฑัญญะได้บรรลุดวงตาเห็นธรรม (โสดาบัน) แล้วทูลขอบวช

๒. เป็นวันที่มีพระสงฆ์สาวกเกิดขึ้นเป็นองค์แรกในโลก คือ โกณฑัญญะ ได้บวชเป็นภิกษุองค์แรกในพระพุทธศาสนา ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา

๓. เป็นวันแรกที่มีพระรัตนตรัยครบบริบูรณ์ ๓ ประการ

ความเป็นมาของวันอาสาฬหบูชา

วันอาสาฬหบูชา เป็นวันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงอัมมจักกัปปวัตตนสูตร ซึ่งเป็นพระธรรมเทศนากัณฑ์แรก โปรดปัญจวัคคีย์ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน (ปัจจุบันเรียก สารนาถ) แขวงเมืองพาราณสี เมื่อวันเพ็ญกลางเดือน ๘ ภายหลังจากตรัสรู้ ๒ เดือน พอจบพระธรรมเทศนา ฤๅษีโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรม สำเร็จเป็นพระโสดาบัน เป็นพยานการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงทราบว่าโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานว่า อัญญาสิ วะตะ โภ โกณฑัญโญ อัญญาสิ วะตะ โภ โกณฑัญโญ แปลว่า โกณฑัญญะรู้แล้วหนอ โกณฑัญญะรู้แล้วหนอ ด้วยเหตุนี้ ฤๅษีโกณฑัญญะ จึงได้นำมาว่า อัญญาโกณฑัญญะ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ฤๅษีโกณฑัญญะได้ทูลขอบวช พระองค์ทรงประทานการบวช ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา ด้วยพระดำรัสว่า เธอจงเป็นภิกษุมาเกิดธรรมเรากล่าวไว้ดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด จึงนับว่า พระอัญญาโกณฑัญญะเป็นพระสงฆ์องค์แรก และมีพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เกิดขึ้นครบบริบูรณ์ในวันนั้น วันอาสาฬหบูชายังเรียกกันว่า **วันพระสงฆ์** อีกด้วย

ประเทศไทยได้ประกาศให้มีพิธีอาสาฬหบูชา เมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๐๑ โดยพระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี) ต่อมาได้รับสมณศักดิ์เป็น พระพิมลธรรม ครั้งดำรงตำแหน่งสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การศึกษา ได้เสนอคณะสังฆมนตรีให้เพิ่มวันศาสนพิธี เพื่อทำพุทธบูชาขึ้นอีกวันหนึ่ง คือ วันธรรมจักรหรือวันอาสาฬหบูชา

คณะสังฆมนตรีมีมติเห็นชอบ โดยให้กำหนดว่าวันอาสาฬหบูชา เป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และทางรัฐบาลก็ได้เห็นความสำคัญของวันดังกล่าว จึงได้ประกาศให้เป็นวันหยุดราชการ จนกระทั่งปัจจุบันนี้

วันอาสาฬหบูชา มีปฏิบัติเฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น สำหรับชาวพุทธในประเทศอื่นๆ ที่นับถือพระพุทธศาสนาไม่ได้มีการจัดพิธีแต่อย่างใด

พระราชพิธีในวันอาสาฬหบูชา

การพระราชพิธีเนื่องในวันอาสาฬหบูชาในปัจจุบัน พิธีหลวงมิได้มีการเวียนเทียนเหมือนวันวิสาขบูชาและวันมาฆบูชา แต่เป็นพิธีจัดต่อเนื่องกัน ๒ วัน คือ วันอาสาฬหบูชา และวันเข้าพรรษา เรียกว่า พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศล เนื่องในวันอาสาฬหบูชา และเทศกาลเข้าพรรษา สำหรับพระราชกิจในการพระราชพิธีวันอาสาฬหบูชา พอสรุปได้ดังนี้

ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ วันอาสาฬหบูชา เวลาประมาณ ๑๖.๐๐ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปยังพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง ทรงจุดเทียนพรรษาบูชาพระรัตนตรัย ทรงจุดเทียนท่ายที่นั่งและถวายพานพุ่มเทียน พุ่มต้นไม้ บูชาพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร พระสัมพุทธพรรณี พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ พระพุทธเลิศหล้านภาไลย ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการทองใหญ่ (เครื่องบูชาสำหรับพระมหากษัตริย์ จุดบูชาพระรัตนตรัยในงานพระราชพิธี) ทรงจุดเทียนชวนพระราชทานแก่เจ้าพนักงาน เพื่อนำไปถวายเจ้าอาวาส สำหรับจุดเทียนพรรษาที่ทรงอุทิศตามพระอารามหลวงต่างๆ และถวายพระราชวงศ์ เพื่อจุดเทียนที่พระศรีรัตนเจดีย์ หอพระมณเฑียรธรรม หอพระศาสตราคม ในพระบรมมหาราชวัง ที่มีได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงจุดด้วยพระองค์เอง ทรงประเคนพุ่มเทียนแด่สมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระราชาคณะ พระราชาคณะ และพระภิกษุなかหลวง เมื่อพระสงฆ์ถวายอดิเรกออกจากพระอุโบสถแล้ว จึงเสด็จพระราชดำเนินกลับ

วันอาสาฬหบูชาพุทธศาสนิกชนพึงปฏิบัติเช่นเดียวกับวันมาฆบูชาและวันวิสาขบูชา

คำบูชา ดอกไม้ ฐูป เทียน วันอาสาฬหบูชา

ยะมัมหะ โข มะยัง ภาคะวันตัง สระระณัง คะตา โย โน ภาคะวา สัตถา ยัสสะ จะ มะยัง ภาคะวะโต ฐัมมัง โรเจมะ อะโหสิ โข โส ภาคะวา อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ สัตเตสุ การุญญัง ปะฏิจจะ ภาคะวะโยโก หิเตสิ อะนุกัมปัง อุปาทายะ อาสาฬหะปุณณะมียัง พาราณะสิยัง อิติปะตะเน มิคะทาเย ปัญจะวัคคิยานัง ภิกขุณัง อะนุตตะรัง ฐัมมะจักกััง ประฐะมัง ปะวัตเตตะวา จัตตาริ อะริยะสัจจานิ ปะกาเสสิ.

ตัสมิญจะ โข สมะเย ปัญจะวัคคิยานัง ภิกขุณัง ปะมุโข อายัสมา อัญญาโกณฑัญญโณ
 ณะคะวะโต อัมมัง สุตะวา วิระชัง วีตะมะลัง อัมมะจักขุญ ปะฏิละภิตวา ยังกิญจิ
 สมะทะยะอัมมัง สัพพันตัง นิโรธะอัมมันติ ณะคะวันตัง อุปะสัมปะทัง ยาจิตะวา ณะคะวะ
 โตเยวะ สันติกา เอหิภิกขุ อุปะสัมปะทัง ปะฏิละภิตะวา ณะคะวะโต อัมมะวินะเย
 อะริยะสาวะกะสังโฆ โลกะ ปะฐะมัง อุปันโน อะโหสิ ตัสมิญจะ โข สมะเย สังฆะระตะนัง
 โลกะ ปะฐะมัง อุปันนัง อะโหสิ พุทธะ ระตะนัง อัมมะระตะนัง สังฆะระตะนัง ติระตะนัง
 สัมปุณณัง อะโหสิ.

มะยัง โข เอตะระหิ อิมัง อาสาหะปุณณะมีกาลัง ตัสสะ ณะคะวะโต อัมมะจักกัปป
 ะวัตตะนะกาละสัมมะตัง อะริยะสาวะกะสังฆะอุปปัตติกาละสัมมะตัญจะ ระตะนัตตะ
 ยะสัมปุณณะ กาละสัมมะตัญจะ ปัตตะวา อิมัง ฐานัง สัมปัตตา อิเม สักกาเร คะเหตวา
 อัตตะโน กายัง สักการุปะธานัง กะริตะวา ตัสสะ ณะคะวะโต ยะถาภุจเจ कुณ อนะสุสสะ
 รันตา อิมัง ภูปัง (ปฏิมัง) ดิกขัตตุง ปะทักขินัง กะริสสะมามะ ยะถาคะหิเตหิ สักกาเรหิ
 ปุชัง กุรุมานา สาธุ โน ภันเต ณะคะวา สุจิระปะรินิพพุโตปิ ญาตัพเพหิ कुณหิ อะตีตารัม
 มะณะตายะ ปัญญาเยมาโน อิเม อัมเหหิ คะหิเต สักกาเร ปะฏิคคัณหาคู อัมหากัง
 ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ.

คำแปล

เราทั้งหลายถึงพระผู้มีพระภาคพระองค์ใด ว่าเป็นที่พึงที่ระลึก พระผู้มีพระภาค
 พระองค์ใดเป็นพระศาสดาของเราทั้งหลาย และเราทั้งหลายขอบใจพระธรรมของพระผู้มี
 พระภาคพระองค์ใด พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์
 ทรงอาศัยความกรุณาในหมู่สัตว์ ทรงพระมหากรุณา มีพระทัยใฝ่ประโยชน์เกื้อกูล
 ทรงอาศัยความเอ็นดู ทรงแสดงพระธรรมจักร ประกาศอริยสัจ ๔ เป็นครั้งแรก แก่ปัญจวัคคีย์
 ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้กรุงพาราณสี ในวันอาสาฬหบูชา

อนึ่ง สมัยนั้นแล ท่านโกณฑัญญะ ผู้เป็นประธานของปัญจวัคคีย์ ได้ฟังธรรมของ
 พระผู้มีพระภาคแล้ว ได้ธรรมจักขุอันบริสุทธิ์ปราศจากมลทินว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิด
 ขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับเป็นธรรมดา” จึงทูลขออุปสมบทต่อพระผู้มี
 พระภาค ได้รับเอหิภิกขุอุปสมบทจากสำนักของพระผู้มีพระภาค เกิดเป็นอริยสาวกองค์
 แรกในโลก ในพระธรรมวินัยของพระผู้มีพระภาค และในสมัยนั้นแล พระสังฆรัตนะได้
 บังเกิดขึ้นเป็นครั้งแรก พระรัตนตรัย คือ พระพุทธรัตนะ พระธรรมรัตนะ พระสังฆรัตนะ
 ได้สมบูรณ์แล้วในโลก

บัดนี้ เราทั้งหลาย มาประจวบมงคลสมัย วันอาสาฬหบูชาวันเพ็ญเดือนแปด อันเป็นที่ยอมรับกันว่า เป็นวันที่พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงประกาศพระธรรมจักรเป็นวันที่เกิดขึ้นแห่งพระอริยสงฆ์สาวก และเป็นวันที่พระรัตนตรัยสมบูรณ์ คือ ครบ ๓ รัตนะ จึงมาประชุมพร้อมกันแล้ว ณ ที่นี้ ถือเครื่องสักการะเหล่านี้ ทำกายของตนให้เป็นดังเครื่องรองรับเครื่องสักการะ ระลึกถึงพระคุณตามเป็นจริงทั้งหลายของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น จักทำประทักษิณรอบ พระสถูปนี้ (พระปฎิมา) สิ้นวาระ ๓ รอบ น้อมบูชาอยู่ด้วยเครื่องสักการะที่ถือกันอยู่ ณ บัดนี้

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้า แม้เสด็จดับขันธปรินิพพานไปนานแล้ว แต่ยังปรากฏอยู่ด้วยพระคุณ ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจะพึงรู้โดยความเป็นอติตารมณ์ ของทรงรับเครื่องสักการะ อันข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายถือไว้นี้ เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข แก่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายสืบกาลนาน เทอญ.

บทที่ ๔ พิธีทำบุญเลี้ยงพระ

ความเป็นมาของพิธีทำบุญเลี้ยงพระ

การทำบุญเลี้ยงพระ เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลและยังนิยมปฏิบัติอยู่จนกระทั่งทุกวันนี้ ครั้งแรกเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดพระเจ้าพิมพิสารที่เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ เมื่อพระเจ้าพิมพิสารสดับพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าแล้ว บรรลุโสดาปัตติผล ได้ทูลนิมนต์พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวกไปฉันภัตตาหาร ณ พระราชนิเวศน์ ในเมืองราชคฤห์ หรือในคราวพระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดพระพุทธบิดาและพระประยูรญาติที่เมืองกบิลพัสดุ์ ในวันที่ ๔ มีงานอวาทมงคลอภิเชกสมรสระหว่างนันทราชกุมารกับนางชนบทกัลยาณี พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสงฆ์ได้รับอาราธนาให้เข้าไปฉันภัตตาหารในพิธีดังกล่าวด้วย นอกจากนี้ในบ้านของอุบาสกอุบาสิกา เช่น อนาคติณทิกเศรษฐี นางวิสาขา มหาอุบาสิกา ตลอดถึงพุทธศาสนิกชนอื่นๆ จะนิมนต์พระพุทธเจ้าหรือพระสาวกไปรับบิณฑบาตหรือฉันภัตตาหารที่บ้านของตนๆ แต่ในสมัยพุทธกาล ยังไม่มีพิธีสวดมนต์เหมือนสมัยปัจจุบัน เมื่อฉันภัตตาหารแล้ว พระพุทธเจ้าหรือพระสงฆ์สาวกจะแสดงธรรมเป็นการอนุโมทนาเพิ่มพูนศรัทธาของทายกทายิกาให้ยิ่งๆ ขึ้นไป ต่อมาพุทธศาสนิกชนในประเทศต่างๆ ได้นำหลักคำสอนในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการจัดพิธีทำบุญให้เหมาะสมกับพิธีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน เช่น การเกิด การมีคู่ครอง การตาย และอื่นๆ โดยยึดหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาว่า ผู้ฉลาดปรารถนาเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วทำบุญจึงเกิดการทำบุญขึ้นมากมายหลายรูปแบบ

การเตรียมการในพิธีทำบุญ

การจะจัดพิธีทำบุญไม่ว่าจะเป็นงานใด เจ้าภาพจะต้องเตรียมการในเบื้องต้นก่อนถึงวันพิธี เพื่อให้การจัดงานนั้นๆ เป็นไปด้วยความเรียบร้อยในวันประกอบพิธี ซึ่งการเตรียมการนี้ มีทั้งการเตรียมการระยะยาวก่อนกำหนดจัดงาน และการเตรียมการในระยะสั้น คือในวันจัดพิธีหรือก่อนวันจัดพิธี ๑-๒ วัน แล้วแต่งานที่จะจัดเป็นงานเล็กหรืองานใหญ่ ซึ่งพอสรุปได้ ดังนี้

๑. เตรียมกำหนดการ ก่อนจะจัดงานใดๆ ต้องกำหนดวันเวลาจัดงานให้ตรงวัตถุประสงค์ของการจัดงานในเบื้องต้น เพื่อใช้ในการที่จะนิมนต์พระและเชิญผู้ที่จะมาร่วมงาน ในระยะสั้น คือใกล้วันจัดงานหรือในวันงาน ถ้าเป็นงานพิธีทางราชการ หรืองาน

ที่จัดเป็นงานใหญ่ นิมนต์พระสงฆ์จำนวนมากและมีหลายพิธีในงานเดียวกัน ต้องจัดทำกำหนดการ กำหนดลำดับของงานเพื่อสะดวกในการปฏิบัติ โดยผู้จะทำกำหนดการ ต้องเข้าใจขั้นตอนของงานเป็นอย่างดี แต่ถ้าเป็นงานเล็กๆ เช่น การทำบุญบ้าน หรือครบรอบวันตายของบรรพบุรุษ ก็ไม่จำเป็นต้องเขียนเป็นกำหนดการ เพียงแต่กำหนดไว้คร่าวๆ ในใจก็เพียงพอแล้ว

๒. เตรียมบุคลากร คือ เตรียมบุคคลจะมาเข้าร่วมพิธี เช่น การนิมนต์พระสงฆ์ การเชิญประธานพิธี (กรณีงานนั้น มีประธานของงาน แต่ถ้าเป็นงานทำบุญบ้าน ประธานก็เจ้าภาพนั่นเอง) พิธีกรและผู้ที่จะมาร่วมงานเหล่านี้ต้องเตรียมไว้ล่วงหน้า ในวันงานต้องเตรียมมอบหมายหน้าที่ให้ชัดเจน เช่น ผู้รับส่งพระสงฆ์ ผู้ช่วยต้อนรับผู้มาร่วมงาน และอื่นๆ ตามความเหมาะสม

๓. เตรียมสถานที่ สถานที่จัดงานพิธีตามวัตถุประสงค์ของการจัดงาน เช่น ที่บ้าน สำนักงาน ต้องมีการจัดทำความสะอาดหรือตกแต่งเพื่อความเรียบร้อยสวยงาม ส่วนสถานที่อื่นๆ เช่น ห้องประชุมของส่วนราชการ หรือโรงแรม ต้องติดต่อประสานงานเพื่อจองสถานที่เป็นการล่วงหน้าและสถานที่จัดงานต้องเหมาะสมและเพียงพอแก่ผู้ร่วมงาน

๔. เตรียมอุปกรณ์พิธี อุปกรณ์การจัดพิธีทำบุญ มีทั้งอุปกรณ์ที่ใช้ได้ทุกพิธี และอุปกรณ์ที่ใช้เฉพาะพิธี ซึ่งผู้จัดเตรียมอุปกรณ์จะต้องทราบว่า งานใดจะใช้อุปกรณ์อะไรพอจำแนกได้ ดังนี้

อุปกรณ์ที่ใช้ได้ทั่วไปทุกพิธี สำหรับงานทำบุญที่นิยมเรียกกันในปัจจุบันว่า งานมงคล เป็นงานจัดขึ้นโดยปรารถนาเหตุเพื่อความสุขความเจริญ เช่น งานทำบุญประจำปี งานทำบุญคล้ายวันเกิด มีอุปกรณ์ที่ใช้ในพิธี ประกอบด้วย พระพุทธรูป โต๊ะหมู่บูชา กระจก รูป เชิงเทียน แจกันดอกไม้ ชนวนจุดธูปเทียน ชั้นน้ำมนต์ พร้อมเทียนทำน้ำมนต์และหญ้าคาปะพรมน้ำมนต์ สายสิญจน์จับเป็น ๓ เส้น หรือ ๘ เส้น โต๊ะปูผ้าขาว สำหรับตั้งอาหารบูชาพระพุทธ กรณีมีพิธีเลี้ยงพระ ให้จัดอาสนะสำหรับพระสงฆ์ พร้อมเครื่องรับรองและที่กรวดน้ำ

พิธีทำบุญขึ้นบ้านใหม่และเปิดอาคารสำนักงานมีอุปกรณ์เพิ่มเติมเฉพาะพิธี ต้องจัดเตรียม คือ แป้งกระแจะ น้ำอบน้ำหอม แผ่นทอง พร้อมสีผึ้งหรือน้ำมันใช้ทาสำหรับปิดทอง

พิธีมงคลสมรส มีอุปกรณ์เฉพาะพิธี คือ มงคลแฝด กระแจะสำหรับเจิมหน้าคู่บ่าวสาว

พิธีเทศน์ มีอุปกรณ์เฉพาะพิธี คือ เทียนสองธรรม หรือเครื่องทองน้อยสำหรับบูชาธรรม ถ้าไม่มี จะใช้กระดาษรูปเชิงเทียนแทนก็ได้

พิธีทำบุญเกี่ยวกับงานศพ เช่น พิธีทำบุญ ๗ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน และพิธีอื่นเกี่ยวกับงานดังกล่าว มีอุปกรณ์เฉพาะพิธีต้องจัดเตรียม คือ ภูเขาโยง หรือสายสิญจน์สำหรับใช้ในงานศพ เครื่องทองน้อย (ถ้ามี) ตู้อระโหศีธรรม สำหรับพิธีสวดพระอภิธรรมศพ และสวดพระอภิธรรมหน้าไฟ และไม่ใช่ขันน้ำมนต์

อุปกรณ์เหล่านี้ ถ้าจัดงานที่วัด ทางวัดจะจัดเตรียมไว้ให้ ถ้าจัดงานที่บ้าน เจ้าภาพต้องยืมจากวัดหรือจัดหามาเอง

พิธีสวดมนต์เย็น-ฉันเช้า

คำว่า สวดมนต์เย็น-ฉันเช้า เป็นคำพูดสามัญตามธรรมเนียมของชาวบ้านทั่วไป โดยเฉพาะในภาคกลาง เป็นพิธีที่จัดทั้งงานที่ปรารภเหตุที่เป็นสิริมงคล และงานที่ปรารภการตายของบุคคลในครอบครัว ในสมัยก่อนคนไทยมีเวลาว่างมาก โดยเฉพาะในหลังฤดูเก็บเกี่ยว ไม่เร่งร้อนเหมือนสมัยปัจจุบัน ดังนั้น พิธีการต่างๆ ก็จัดเต็มที่ไม่รวบรัด โดยนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์หรือสวดพระพุทธมนต์ตอนเย็น วันหนึ่งก่อนเรียกว่า สวดมนต์เย็น ในวันรุ่งขึ้นตอนเช้า จะนิมนต์พระสงฆ์เมื่อวันวานมาฉันภัตตาหาร ท่านจะนำบาตรปิ่นโตมาด้วย เมื่อพระสงฆ์สวดถวายพรพระ (บทพาหุง) เจ้าภาพและผู้มาร่วมงานจะร่วมกันตักบาตร ถวายภัตตาหาร เรียกว่า เลี้ยงพระเช้าหรือฉันเช้า ปัจจุบันย่นเวลามาทำวันเดียวกัน ตอนเช้าหรือตอนเพลตามความสะดวก นิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์หรือสวดพระพุทธมนต์ก่อน จบแล้วถวายภัตตาหาร การประกอบพิธีทำบุญทั้ง ๒ วันหรือวันเดียวกันก็ตาม เรียกว่า **ทำบุญเลี้ยงพระ**

การทำบุญเลี้ยงพระหรือการทำบุญอย่างอื่นนอกจากนี้ จะประกอบด้วยบุคคล ๒ ฝ่าย คือฝ่ายเจ้าภาพ หมายถึง ทายกหรือทายิกา ผู้มีศรัทธาประสงค์จะประกอบบุญ และฝ่ายพระสงฆ์หมายถึง ปฏิภาคนิก ผู้รับทานและประกอบพิธีกรรม ตามความประสงค์ของเจ้าภาพ

แนวทางการจัดพิธีทำบุญในงานต่างๆ

เพื่อเป็นแนวปฏิบัติในการจัดงานพิธีทำบุญที่นิยมจัดในปัจจุบันนี้ จึงได้นำรูปแบบและลำดับขั้นตอนของงานต่างๆ มาแสดงไว้เป็นตัวอย่าง สำหรับพิธีทำบุญของพุทธศาสนิกชนชาวไทย โดยทั่วไปจะนิมนต์พระสงฆ์จำนวน ๙ รูป ๗ รูป หรือ ๕ รูป ส่วนพิธีหลวงนิมนต์พระสงฆ์ ๑๐ รูปเป็นหลัก การนิมนต์มากหรือน้อยกว่านี้ ขึ้นอยู่กับงานและศรัทธาของเจ้าภาพ

งานทำบุญประจำปี คล้ายวันเกิด ทำบุญบ้าน หรืออาคารสำนักงาน

การทำบุญดังกล่าว เพื่อให้เกิดความสุขความเจริญแก่ตนเองหรือกิจการที่ทำอยู่ เป็นการเพิ่มขวัญและกำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติงาน ควรเตรียมการ ดังนี้

ก่อนถึงวันงาน ควรจัดโต๊ะหมู่บูชา หมู่ ๕ หมู่ ๗ หรือ หมู่ ๙ ตามที่มี ถ้าไม่มี จะใช้โต๊ะธรรมดาปูลาดด้วยผ้าขาวก็ได้ ให้อยู่ด้านขวามือของพระสงฆ์ ถ้าสถานที่จำกัด อาจอยู่ด้านซ้ายมือพระสงฆ์ได้บ้าง อัญเชิญพระพุทธรูปมาตั้งบนโต๊ะหมู่ พร้อมเครื่องสักการบูชา คือ ดอกไม้ รูปเทียน อาจจัดในวันประกอบพิธีก็ได้ ปูลาดอาสนะพระสงฆ์ตามจำนวนที่นิมนต์ไว้ วงสายสิญจน์ เริ่มต้นจากโต๊ะหมู่บูชา แล้ววงวนขวารอบบ้าน สำนักงาน หรือห้องที่จัดพิธีแล้วแต่กรณี เมื่อครบรอบแล้ว นำมาวนที่ฐานพระพุทธรูป ๓ รอบ ไม่ควรพันองค์พระหรือพระศอกของพระพุทธรูป นำส่วนที่เหลือวางใส่ไว้ในพาน สำหรับพระสงฆ์ ถือขณะเจริญพระพุทธรูปมนต์

วันประกอบพิธี เมื่อถึงเวลาตามกำหนด เจ้าภาพและผู้ร่วมงานพร้อมกัน ณ มณฑลพิธี นิมนต์พระสงฆ์นั่งประจำอาสนะ ประธานพิธีหรือเจ้าภาพจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย อาราธนาศีล รับศีล อาราธนาพระปริตร ฟังพระสงฆ์เจริญพระพุทธรูปมนต์ เมื่อถึงบท อะเสวะนา จะ พาลานัง จุดเทียนที่ชั้นน้ามนต์ ยกประเคนประธานสงฆ์ ครั้นเจริญพระพุทธรูปมนต์จบ ถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ ท่านฉันเสร็จแล้ว ถวายจตุปัจจัยไทยธรรม เมื่อพระสงฆ์อนุโมทนา กรวดน้ำ รับพร และรับประพรมน้ำพระพุทธรูปมนต์จากพระสงฆ์เสร็จพิธีแล้ว ส่งพระสงฆ์กลับวัด

การบูชาข้าวพระพุท

ในพิธีทำบุญเลี้ยงพระ มีประเพณีโบราณสืบเนื่องมาจนกระทั่งปัจจุบัน คือการบูชาข้าวพระ หรือเรียกกันทั่วไปว่า ถวายข้าวพระพุท มีคำกล่าวในพระบาลีว่า การถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์มีพระพุทเจ้าเป็นประมุขนั้น มีอานิสงส์มาก จึงมีธรรมเนียมว่า เมื่อนิมนต์พระสงฆ์มาประกอบพิธีทำบุญไม่ว่างานใดๆ ต้องอัญเชิญพระพุทธรูปมาประดิษฐานเป็นประธานเสมอ แต่การถวายข้าวพระพุทนั้น จัดเป็นบูชาอย่างหนึ่ง คือ อามิสบูชา คำบูชาข้าวพระพุทว่า อิมัง สุปะพยัญชนะ สัมปันนัง สาลินัง โอทะนัง อุทะกัง วะรัง พุทฺธัสสะ ปุเชมิ ไม่ใช่คำว่า โอลโณชะยามิ หรือ เถมิ เหมือนกล่าวคำถวายทานแด่พระสงฆ์

การจัดอาหารสำหรับบูชาพระพุทนั้น ควรจัดให้ประณีตสวยงาม ทั้งอาหารคาวหวานพร้อมช้อนน้ำ ใส่โตกหรือสำรับ ภาชนะที่ใส่อาหารต้องไม่เล็กเกินไป พอขนาดให้คนรับประทานอิมิ ไม่ควรจัดใส่ภาชนะเล็กๆ ตุ๊กต้ายของเช่นผี เช่น ถ้วยตะไล จัดโต๊ะปูผ้าขาวตั้งไว้ด้านหน้าโต๊ะหมู่ เมื่อพระสงฆ์เจริญหรือสวดพระพุทธรูปมนต์ถึงบทพาหุง ยกสำรับ

อาหารมาตั้งแล้วกล่าวคำบูชา หรือจะยกมาต้อนพระสงฆ์เจริญหรือสวดพระพุทธรูปมนต์จบแล้วก็ได้ กล่าวคำบูชาให้เรียบร้อยก่อน จึงประเคนภัตตาหารแด่พระสงฆ์ตามลำดับไป

งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่และเปิดอาคารสำนักงาน

ธรรมเนียมของชาวพุทธไทยแต่โบราณ เมื่อปลุกอาคารบ้านเรือนหลังใหม่ ก่อนจะเข้าไปอยู่อาศัยหรือใช้ประกอบกิจการ จะต้องจัดพิธีทำบุญขึ้นบ้านใหม่ หรือพิธีทำบุญเนื่องในการเปิดอาคารสำนักงาน ไม่เว้นแม้แต่วัดวาอารามต่างๆ ที่สร้างอุโบสถ วิหาร หรือศาลาหลังใหม่เสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็จะมีจัดพิธีเฉลิมฉลองเช่นกัน การจัดพิธีตามที่กล่าวมานั้น วัตถุประสงค์สำคัญก็เพื่อให้เกิดความสุขความเจริญ เป็นสิริมงคลแก่ผู้อยู่อาศัย หรือเพื่อความเจริญรุ่งเรืองแก่กิจการของบริษัทห้างร้านที่ประกอบธุรกิจในอาคารสำนักงานนั้น

ลำดับขั้นตอนพิธี

ลำดับขั้นตอนของพิธีนี้ มีลำดับวิธีการปฏิบัติคล้ายกับพิธีกล่าวมาแล้ว เพียงแต่เจ้าภาพต้องจัดเตรียมแป้งกระแจะ น้ำอบหรือน้ำหอม และแผ่นทอง สำหรับประธานสงฆ์ เจริญบ้านหรือเจริญป้ายอาคารสำนักงาน สิ่งของเหล่านี้ต้องจัดเตรียมไว้ เพื่อนำเข้าพิธีเจริญพระพุทธรูปด้วย

การเจริญบ้านหรือเจริญป้ายอาคารสำนักงาน จะเจริญต่อจากพิธีประพรมน้ำพระพุทธรูปมนต์ โดยเจ้าภาพเป็นผู้ถือพานใส่แป้งเริญและแผ่นทอง นำประธานสงฆ์ไปเจริญตามจุดที่กำหนดไว้ เช่น ประตูบ้าน ประตูห้องนอน หรือป้ายอาคารสำนักงาน เมื่อเจริญและปิดแผ่นทองเรียบร้อยแล้ว ประธานสงฆ์ประพรมน้ำพระพุทธรูปมนต์ เป็นอันเสร็จพิธี

บทที่ ๕

พิธีถวายทาน

คำว่า ทาน แปลว่า การให้ หรือสิ่งที่ควรให้ กล่าวโดยรวม คือ การให้สิ่งที่ควรให้ แก่คนที่ควรให้ ทานจึงสำเร็จประโยชน์และเกิดผลตามความประสงค์ เพราะถ้าให้สิ่งที่ไม่เหมาะสม เช่น สุรา ยาเสพติด ไม่จัดเป็นทาน ในทางธรรมจำแนกชนิดของทาน คือ อามิสทาน ให้อัตถุสิ่งของ ธรรมทาน ให้ธรรมะคำสั่งสอน นอกจากนี้ยังมีคำที่เพิ่มเติมในภายหลัง คือ อภัยทาน การให้อภัย และวิทยาทาน ให้ความรู้ ส่วนคำที่มีความหมายใกล้เคียง ได้แก่ บริจาค นำมารวมกับคำว่าทาน เป็นบริจาคตาน

ทาน ที่แปลว่า การให้ เมื่อใช้กับผู้รับที่มีฐานะแตกต่างกัน ในภาษาไทยมีคำใช้ตามความเหมาะสมแก่ฐานะ เช่น ให้อุปถัมภ์หรือสัตว์เพื่อสงเคราะห์ ใช้คำว่า ให้ทาน หรือ บริจาคตาน ให้พระภิกษุสามเณร ใช้คำว่า ถวายทาน ให้พระมหากษัตริย์ ใช้คำว่า ทูลเกล้า ฯ ถวาย หรือน้อมเกล้า ฯ ถวาย แต่ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะการถวายทานแต่พระภิกษุสามเณรที่มีการจัดเป็นพิธี มีการกล่าวคำถวายนิยมจัดกันทั่วไป คือ พิธีถวายทาน

ทาน ที่แปลว่า สิ่งที่ควรให้ คือ การถวายวัตถุสิ่งของที่สมควรให้เป็นทาน เรียกว่า ทานวัตถุ ในพระพุทธศาสนาจำแนกไว้ ๑๐ อย่าง คือ

๑. ภัตตาหาร
๒. น้ำรวมทั้งเครื่องดื่มที่สมควรแก่สมณบริโภค
๓. ผ้าเครื่องนุ่งห่ม
๔. ยานพาหนะรวมทั้งปัจจัยค่าโดยสาร
๕. ดอกไม้และมาลัยสำหรับบูชา
๖. ของหอม หมายถึง รูปเทียนเครื่องสักการบูชา
๗. เครื่องลูบไล้ หมายถึง เครื่องชำระร่างกายให้สะอาด เช่น สบู่
๘. เครื่องที่นอนอันสมควรแก่สมณะ
๙. เสนาสนะที่อยู่อาศัย รวมทั้งตุ้ โต๊ะ เก้าอี้ เป็นต้น
๑๐. เครื่องประทีป เทียน ตะเกียง พร้อมน้ำมันตะเกียงและเครื่องไฟฟ้า

ทานวัตถุทั้ง ๑๐ ประการนี้ โดยรวม ได้แก่ ปัจจัย ๔ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค พร้อมทั้งเครื่องบูชาพระรัตนตรัยและเครื่องใช้ควรแก่สมณบริโภคนั่นเอง

พิธีถวายทาน

การถวายทานแด่พระภิกษุสามเณร แบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๒ ประเภท คือ

๑. ปาฏิบุคลิกทาน การถวายเจาะจงบุคคลผู้รับ คือ ถวายพระภิกษุสามเณรรูปที่ตนรู้จัก หรือศรัทธาเลื่อมใส การถวายปาฏิบุคลิกทาน ไม่จำเป็นต้องมีพิธีการถวาย เมื่อผู้ถวายมีจิตศรัทธาจะถวายสิ่งใด แต่พระภิกษุสามเณรรูปใด ก็จัดของสิ่งนั้นถวายแต่รูปนั้นเป็นรายบุคคล ก็สำเร็จเป็นทานแล้ว ส่วนผู้รับจะอนุโมทนาอย่างไร ก็เป็นเรื่องส่วนบุคคลเช่นกัน

๒. สังฆทาน การถวายแต่สงฆ์ไม่เจาะจงภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง โดยถวายเป็นกองกลางให้สงฆ์เฉลี่ยกันใช้สอย การถวายสังฆทานเป็นการทำบุญที่มีอานิสงส์มากกว่าปาฏิบุคลิกทาน เพราะถือว่าสงฆ์เป็นองค์กรที่สำคัญในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ในพิธีกรรมและกิจการต่าง ๆ จึงมีผู้นิยมถวายสังฆทานกันมาก

เนื่องจากมีผู้นิยมถวายสังฆทานกันมากดังกล่าว ปัจจุบันจึงมีการจัดพิธีถวายสังฆทานในวัดต่างๆ ทั่วไป เพื่อรองรับศรัทธาของพุทธศาสนิกชน ให้พุทธศาสนิกชนทำบุญได้สะดวก ทำแล้วเกิดความอิ่มเอมใจ สบายใจ ได้ทำบุญถวายสังฆทานตามศรัทธาของตน ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะพิธีถวายสังฆทานที่เป็นแบบอย่าง เพื่อเป็นแนวทางที่พุทธศาสนิกชนจะนำไปปฏิบัติอย่างถูกต้อง

พิธีถวายสังฆทาน

การถวายสังฆทาน หมายถึง ถวายเป็นของสงฆ์ ให้พระสงฆ์ได้ใช้ร่วมกัน ผู้รับจะเป็นภิกษุหรือสามเณรก็ได้ จำนวนเพียงรูปเดียวหรือหลายรูปก็ได้ สำคัญอยู่ที่เจตนาว่าต้องการจะถวายสงฆ์ ดังนั้น เวลานิมนต์พระต้องไม่ระบุว่ารูปนั้นรูปนี้ เพราะจะกลายเป็นปาฏิบุคลิกทานไป เมื่อทางวัดจัดพระภิกษุให้ตามจำนวนที่นิมนต์ จะเป็นพระมหาเถระพระบวชใหม่ หรือสามเณรก็ตาม จัดว่าเป็นสงฆ์ในพิธีนี้ ส่วนผู้นิมนต์ก็ถวายสังฆทานสำเร็จตามความตั้งใจ แต่ถ้าผู้นิมนต์เห็นพระเถระที่ตนเคารพเลื่อมใส เป็นหัวหน้าสงฆ์มารับสังฆทาน เกิดความปิติยินดีว่า เจ้าอาวาสมาด้วยตนเอง เป็นการให้เกียรติแก่ตน ถ้าทางวัดจัดพระบวชใหม่และสามเณรให้ เกิดความน้อยใจว่า ทางวัดไม่เห็นความสำคัญของตน จัดแต่พระบวชใหม่และสามเณรมาให้ เช่นนี้เมื่อถวายแล้ว ไม่จัดเป็นสังฆทานที่สมบูรณ์ เพราะจิตของผู้ถวายไปยึดติดในบุคคล บางคนนิมนต์พระภิกษุหรือสามเณรที่เดินบิณฑบาตผ่านหน้าบ้านของตน โดยตั้งใจว่า นิมนต์จากสงฆ์ไม่เจาะจงรูปใด แม้เพียงรูปเดียวหรือสองรูป แล้วถวายสังฆทานในบ้านของตนนั้น เช่นนี้ จัดเป็นสังฆทานที่ถูกต้องสมบูรณ์และมีอานิสงส์มาก

การถวายสังฆทานนั้น มิใช่ถวายได้เฉพาะภัตตาหารและกัปปิยภัณฑ์เท่านั้น การถวายกุฏิ ศาลา สะพาน ที่ดิน เป็นต้น อันควรแก่สงฆ์ ก็จัดว่าเป็นสังฆทานเช่นเดียวกัน และการถวายสังฆทานนั้นจะถวายที่วัด ที่บ้าน หรือที่สำนักงานก็ได้ ถวายเวลาเช้า บ่าย หรือกลางคืนก็ได้เช่นกัน ทั้งนี้ ขึ้นกับความสะดวกและความเหมาะสม

การเตรียมการและลำดับพิธี

๑. นิมนต์พระสงฆ์ตามจำนวนที่ต้องการ
๒. เตรียมสถานประกอบพิธี ตั้งโต๊ะหมู่บูชา และอาสนะสงฆ์
๓. จัดภัตตาหารและสิ่งอื่นๆ ที่ต้องการถวาย
๔. ผู้ร่วมพิธีและพระสงฆ์พร้อมแล้ว ยกสังฆทานตั้งไว้เบื้องหน้าพระสงฆ์หรือที่สมควร
๕. จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย กล่าวคำบูชาพระ ไหว้พระ
๖. อาราธนาศีล รับศีล
๗. ถวายสังฆทาน พิธีกรเชิญทุกคนตั้ง นะโม พร้อมกัน ๓ จบ แล้วกล่าวคำถวายสังฆทาน ทั้งภาษามคธและคำแปล จบแล้วยกเครื่องสังฆทานประเคนพระสงฆ์ กรวดน้ำ รับพรจากพระสงฆ์ เป็นอันเสร็จพิธี

ข้อควรรับทราบ

การถวายทานทุกครั้ง ให้ตั้งนะโม ๓ จบก่อนกล่าวคำถวาย ถ้าถวายสังฆทานหลังเที่ยงวันไปแล้ว ไม่ควรมีอาหารสด ถ้าเป็นอาหารแห้ง ก็ไม่จำเป็นต้องยกประเคน เพราะผิดวินัยพระสงฆ์ ประเคนเฉพาะของฉันได้หลังเที่ยงวันและของควรแก่สมณบริโภค เช่น น้ำดื่ม น้ำปานะ เป็นต้น

การถวายสังฆทานอุทิศให้ผู้ตาย ฟังปฏิบัติเช่นเดียวกับการถวายสังฆทานสามัญ ต่างกันแต่คำถวายจาก **ภตตานิ** เป็น **มตภตตานิ** เท่านั้น ในการถวายทานอื่นๆ เช่น ถวายผ้าอาบน้ำฝน ถวายผ้าป่า มีลำดับพิธีเช่นเดียวกัน ต่างกันบ้างในพิธีถวายผ้าป่า เมื่อกล่าวคำถวายแล้ว ไม่ต้องยกต้นผ้าป่าประเคน นิมนต์พระสงฆ์ไปพิจารณาผ้าป่า (ชักบังสุกุล) แทน

คำถวายสังฆทาน (สามัญ)

อิมานิ มะยัง ภันเต ภัตตานิ สะปะริวารานิ ภิกขุสังฆัสสะ โอโณชะยามะ สาธุ โน ภันเต ภิกขุสังโฆ อิมานิ ภัตตานิ สะปะริวารานิ ปะฏิคคัณหาตุ อัมหากัง ที่ชะรัตตัง หิตายะ สุขายะ.

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายภัตตาหาร พร้อมทั้งบริวาร
เหล่านี้ แต่พระภิกษุสงฆ์ ขอพระภิกษุสงฆ์โปรดรับภัตตาหาร พร้อมทั้งบริวารเหล่านี้
ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลายตลอดกาลนาน เทอญ.

บทที่ ๖

พิธีกรรมพิเศษเฉพาะเรื่อง

พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ

การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ คือ การประกาศตนของผู้แสดงว่า เป็นผู้รับนับถือ พระพุทธเจ้าว่าเป็นของตน ได้แก่ ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชีวิตของตน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงพระนิพนธ์ไว้ในคำนำหนังสือพุทธมามกะว่า “การแสดงให้ปรากฏว่าเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา ได้ทำกันมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล เป็นกิจจำเป็น ทำในสมัยอันเป็นคราวที่พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นใหม่ เพื่อแสดงให้รู้ว่าตนละลัทธิเดิมรับเอาพระพุทธศาสนาเป็นที่นับถือ”

การแสดงตนเป็นพุทธมามกะมีวัตถุประสงค์ต่างกัน โดยสมควรแก่บริษัท ดังนี้

๑. ผู้เป็นบรรพชิตนอกพระพุทธศาสนามาก่อน มาทูลขอบรรพชาอุปสมบท พระพุทธเจ้าจะทรงประทานการอุปสมบทด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา แม้คฤหัสถ์ก็ทรงรับวิธีเดียวกัน

๒. ผู้มาขอบรรพชาอุปสมบทต่อพระสาวก รับถือเพศตามพระสาวกก่อนแล้ว เปล่งวาจา ถือนับถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะที่พึงที่ระลึก ๓ ครั้ง เรียกว่า ติสระณคณุปสัมปทา ต่อมาใช้เป็นวิธีบรรพชาเป็นสามเณร

๓. คฤหัสถ์ผู้ไม่ประสงค์จะบวช ปฏิญาณตนถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ ชายเป็นอุบาสก หญิงเป็นอุบาสิกา หรือมิได้กล่าวปฏิญาณตน แต่นับถือสืบกันมา ได้กราบไหว้บูชาสักการะตามประเพณีก็ได้เช่นกัน การแสดงตนเป็นพุทธมามกะไม่จำเพาะต้องทำคราวเดียว ทำซ้ำๆ หลายครั้งก็ได้ เรียกว่า ทฬัทธิกรรม ทำให้มั่นคงยิ่งขึ้น

ความเป็นมาของพิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงส่งพระราชโอรสไปศึกษาในยุโรปหลายพระองค์ บางพระองค์ยังทรงพระเยาว์ และไม่เคยผนวชเป็นสามเณรมาก่อน พระองค์มีพระราชปริวิตกว่า พระราชโอรสเหล่านั้นยังไม่รู้สึกมั่นคงในพระพุทธศาสนา จึงทรงโปรดให้พระราชโอรสผู้มิเคยผนวชเป็นสามเณรปฏิญาณพระองค์เป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา ก่อนเสด็จออกไปศึกษาในยุโรป พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระองค์แรกที่ปฏิญาณพระองค์ตามธรรมเนียมที่ทรงตั้งขึ้นใหม่นั้น ต่อมาผู้นับถือนอกจากพระราชวงศ์เห็นชอบตามพระราชดำริ จึงได้ทำตามบ้าง

ด้วยเหตุนี้ จึงมีประเพณีการแสดงตนเป็นพุทธมามกะสืบต่อกันมา ในปัจจุบันการปฏิบัติพิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะยังนิยมจัดในประเทศไทย พอสรุปวัตถุประสงค์ได้ ดังนี้

๑. เมื่อบุตรหลานของตนเจริญวัย อยู่ในระหว่างอายุ ๑๒ - ๑๕ ปี ประกอบพิธีให้บุตรหลานของตนแสดงตนเป็นพุทธมามกะ เพื่อให้เด็กสืบทอดความเป็นพุทธศาสนิกชนตามสกุลวงศ์

๒. เมื่อบุตรหลานซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว ไปศึกษาในประเทศนับถือศาสนาอื่น นิยมประกอบพิธีให้บุตรหลานแสดงตนเป็นพุทธมามกะ เพื่อต้องการให้เด็กระลึกถึงตนอยู่เสมอว่า เป็นพุทธศาสนิกชน

๓. เมื่อจะปลูกฝังให้เยาวชนมั่นคงในพระพุทธศาสนา โรงเรียนซึ่งตั้งอยู่ในชุมชนชาวพุทธ นิยมนำนักเรียนที่เข้ารับการศึกษาใหม่ หรือรวมทั้งหมดก็ได้ แสดงตนเป็นพุทธมามกะปีละ ๑ ครั้ง เพื่อให้นักเรียนเห็นความสำคัญในการนับถือพระพุทธศาสนา

๔. เมื่อบุคคลที่นับถือศาสนาอื่น เกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ต้องการประกาศตนนับถือพระพุทธศาสนา ก็ประกอบพิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ เพื่อประกาศตนว่า นับแต่นี้ไป ข้าพเจ้ายอมรับนับถือพระพุทธศาสนา

ระเบียบพิธีการแสดงตนเป็นพุทธมามกะ

บุคคลที่ต้องการแสดงตนเป็นพุทธมามกะ ต้องไปมอบตัวต่อพระอาจารย์ที่ตนเคารพนับถือ ถ้าเป็นเด็กหรือนักเรียน ควรมีผู้ปกครองหรือครูนำไป นำดอกไม้ธูปเทียนหรือธูปเทียนแพไปถวายพระอาจารย์ตามธรรมเนียมโบราณด้วยเมื่อไปถึงสำนักพระอาจารย์ผู้จะแสดงตนเป็นพุทธมามกะ ฟังปฏิบัติ ดังนี้

๑. เข้าไปหาพระอาจารย์ ทำความเคารพ กราบเรียนถึงวัตถุประสงค์ในการแสดงตนเป็นพุทธมามกะให้พระอาจารย์ทราบ เมื่อท่านรับแล้วจึงมอบตัว

๒. ผู้จะแสดงตนเป็นพุทธมามกะ ถือนพานดอกไม้เข้าไปหาพระอาจารย์ คุกเข่าลงกับพื้น ยกพานดอกไม้ขึ้น น้อมตัวลงประเคน

๓. เมื่อพระอาจารย์รับพานแล้ว ให้ถอยออกมาพอสมควร ประนมมือก้มลงกราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ๓ ครั้ง แล้วนั่งพับเพียบเพื่อรับฟังข้อแนะนำ พร้อมทั้งกำหนดนัดหมายวัน เวลาในการประกอบพิธี

๔. อาราธนาพระสงฆ์อย่างต่ำ ๓ รูป รวมพระอาจารย์ด้วยเป็น ๔ รูป คือ ครอบองค์สงฆ์หรือเกินกว่านี้ก็ได้ เสร็จแล้วกราบลาพระอาจารย์

๕. เมื่อถึงวันนัดหมาย พระอาจารย์จะจัดเตรียมสถานที่ประกอบพิธี พิธีนี้อาจจัดขึ้นในวัด เช่น พระอุโบสถ หากผู้แสดงตนมีจำนวนมาก จะจัดที่ศาลาการเปรียญ หรือห้อง

ประชุมในวัดก็ได้ ผู้จะแสดงตนเป็นพุทธมามกะควรแต่งกายสุภาพ ชุดสีขาว ถ้าเป็นเด็กนักเรียนจะแต่งเครื่องแบบตามปกติก็ได้ เมื่อถึงเวลากำหนด พระอาจารย์พร้อมด้วยพระสงฆ์ จะมายังสถานที่ประกอบพิธี กราบพระพุทธรูป นั่งบนอาสนะที่จัดเตรียมไว้ ผู้แสดงตนเป็นพุทธมามกะเข้าไปคุกเข่าหน้าโต๊ะหมู่ จุดธูปเทียนและวางดอกไม้ เปล่งวาจาบูชาพระรัตนตรัยว่า

อิมิณา สักกาเรนะ พุทัง ปุเชมิ (กราบ)

อิมิณา สักกาเรนะ ธัมมัง ปุเชมิ (กราบ)

อิมิณา สักกาเรนะ สังฆัง ปุเชมิ (กราบ)

ถ้ามีผู้แสดงตนเป็นพุทธมามกะจำนวนมาก ให้หัวหน้าหรือผู้นำเป็นคนจุดธูปเทียนคนเดียว นอกนั้น ให้วางดอกไม้ที่นำมาบูชาพระรัตนตรัยด้วย ให้หัวหน้าเป็นผู้กล่าวนำบูชาเสร็จแล้วกราบลงพร้อมๆ กัน หลังจากนั้น กล่าวคำนมัสการและคำปฏิญาณตนต่อหน้าพระสงฆ์ ดังนี้

นะโม ตัสสะ ะคะวะโตะ อะระหะโตะ สัมมาสัมพุทธัสสะ

นะโม ตัสสะ ะคะวะโตะ อะระหะโตะ สัมมาสัมพุทธัสสะ

นะโม ตัสสะ ะคะวะโตะ อะระหะโตะ สัมมาสัมพุทธัสสะ

เอสาหัง ภัณฑะ สุจิระปะรินิพพุตัมปิ ตัง ะคะวันตัง สะระณัง คัจฉามิ

ธัมมัญจะ สังฆัญจะ พุทธะมามะโกติ มัง สังโฆ ชาเรตุ

คำแปล

ข้าพเจ้าขอนอบน้อม แต่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น (๓ จบ)

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าขอถึงพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น แม้ปรินิพพานนานแล้ว ทั้งพระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะที่พึ่งที่ระลึกนับถือ ขอพระสงฆ์จงจำข้าพเจ้าไว้ว่า เป็นพุทธมามกะ ผู้รับพระพุทธเจ้าเป็นของตน คือ ผู้นับถือพระพุทธเจ้า

ถ้าปฏิญาณพร้อมกันหลายคน ให้เปลี่ยนคำกล่าว ดังนี้

คำว่า เอสาหัง ผู้ชายว่า เอเต มะยัง สตรีว่า เอตา มะยัง

คำว่า คัจฉามิ เป็น คัจฉามะ

คำว่า พุทธมามโกติ เป็น พุทธมามกาติ

คำว่า มัง เป็น โน

คำว่า พุทธมามโกติ ถ้าเป็นสตรีแม้คนเดียว ก็เปลี่ยนเป็น พุทธมามกาติ

เมื่อกล่าวคำนมัสการและคำปฏิญาณจบลงแล้ว พระสงฆ์จะรับ สาธุ พร้อมกัน ฟังก้มลงกราบพร้อมกัน ลดลงนั่งราบกับพื้น ประนมมือรับฟังโอวาทจากพระอาจารย์ต่อไป

หลังจากรับโอวาทจากพระอาจารย์จบแล้ว ผู้ปฏิบัติตนรับว่า **สาธุ** แล้ว ฟังนั่งคุกเข่า ประนมมือ กล่าวคำสมาทานศีล ๕ (คำอาราธนาศีลจะแสดงในภาคผนวก) เฉพาะ ปฏิญาณตนเป็นพุทธมามกะคนเดียว เปลี่ยนคำว่า **มะยัง** เป็น **อะหัง** คำว่า **ยาจามะ** เป็น **ยาจามิ** ทั้งหญิงและชาย ต่อจากนั้นฟังว่าตามพระอาจารย์ผู้บอกศีล ๕ เริ่มตั้งแต่ นะโม ... เมื่อว่า นะโม ตามครบสามจบแล้ว พระอาจารย์จะกล่าวคำว่า ยะมะหัง ะหามิ ตัง ะหะเทหิ ผู้ปฏิบัติตนรับว่า อามะ ภันเต พระอาจารย์จะบอกไตรสรณคมน์ต่อว่า พุทธัง ะระระณัง คัจฉามิ... ฟังว่าตามไป จบแล้วพระอาจารย์จะกล่าวอีกว่า ติสะระณะคะมะนัง นิฏฐิตัง ผู้ปฏิบัติตนฟังรับว่า อามะ ภันเต ต่อมาพระอาจารย์จะบอกศีล ๕ ว่า ปาณาติปาตา เวรมณี ... ฟังว่าตามไปจนครบ ๕ ข้อ จากนั้นพระอาจารย์จะกล่าวคำว่า อิมานิ ปัญจะ สิกขาปะทานิ สะมาทियามิ จบเดียว ส่วนผู้ปฏิบัติตนต้องว่าตาม ๓ จบ เมื่อพระอาจารย์ บอกอานิสงค์ของศีลจบแล้ว ผู้ปฏิบัติตนฟังกราบลง ๓ ครั้ง ถ้ามีเครื่องไทยธรรมถวาย พระสงฆ์ ก็นำมาถวายในตอนนี่ ถวายเสร็จแล้ว นั่งราบเตรียมกรวดน้ำรับพรจากพระสงฆ์ ต่อไป

การกรวดน้ำ มีแบบแผนปฏิบัติกันมา คือ เมื่อพระสงฆ์เริ่ม ยะถา วาริวหา ... ผู้กรวดน้ำฟังเทน้ำกรวดลงภาชนะรองรับ เมื่อพระสงฆ์กล่าวถึงคำว่า มณีโชติโรโส ยะถา ผู้กรวดน้ำฟังเทน้ำให้หมดพอดี เมื่อพระสงฆ์รูปที่สองรับว่า สัพพีติโย ... ฟังนั่งประนมมือ รับพรต่อไปจนจบ เสร็จแล้วนั่งคุกเข่ากราบพระสงฆ์ ๓ ครั้ง เป็นอันเสร็จพิธีการปฏิบัติตนเป็นพุทธมามกะ

คำบูชา คำอาราธนา คำถวายทาน

คำบูชาพระรัตนตรัย

แบบที่ ๑	อิมินา	สัkkาเรนะ	พุทฺธัง	ปุเชมิ
	อิมินา	สัkkาเรนะ	ธัมมัง	ปุเชมิ
	อิมินา	สัkkาเรนะ	สังฆัง	ปุเชมิ
แบบที่ ๒	อิมินา	สัkkาเรนะ	พุทฺธัง	อภิปุชชะยามิ
	อิมินา	สัkkาเรนะ	ธัมมัง	อภิปุชชะยามิ
	อิมินา	สัkkาเรนะ	สังฆัง	อภิปุชชะยามิ

คำกราบนมัสการพระรัตนตรัย

อะระหัง สัมมาสัมพุทธโธ ภาวะะวา , พุทชัง ภาวะะวันตัง อะภิวาเทมิ (กราบ)
 สวากขาโต ภาวะะวะตา ธรรมโม , ธรรมัง นมัสสามิ (กราบ)
 สุปะฏิปันโน ภาวะะวะโต สวภาวะะสังโฆ สังฆัง นมามิ (กราบ)

คำอาราธนาศีล ๕

มะยัง ภันเต, วิสุัง วิสุัง รักษะณัตถายะ,
 ติสระระณนะ สะหะ, ปัญจะ สีลานิ ยาจา มะ,
 ทุติยัมปิ มะยัง ภันเต, วิสุัง วิสุัง รักษะณัตถายะ,
 ติสระระณนะ สะหะ, ปัญจะ สีลานิ ยาจา มะ,
 ตะติยัมปิ มะยัง ภันเต, วิสุัง วิสุัง รักษะณัตถายะ,
 ติสระระณนะ สะหะ, ปัญจะ สีลานิ ยาจา มะ.

หมายเหตุ : อาราธนาศีล ๘ เปลี่ยน ปัญจะ เป็น อัญญะ
 รับศีลคนเดียว เปลี่ยน มะยัง เป็น อะหัง, ยาจา มะ เป็น ยาจา มิ

คำอาราธนาพระปริตร

วิปัตติปะฏิพาหายะ	สัพพะสัมปัตตีสิทธิยา
สัพพะทุกะวินาสายะ	ปะริตตัง พุทธะ มังคะลัง
วิปัตติปะฏิพาหายะ	สัพพะสัมปัตตีสิทธิยา
สัพพะภะยะวินาสายะ	ปะริตตัง พุทธะ มังคะลัง
วิปัตติปะฏิพาหายะ	สัพพะสัมปัตตีสิทธิยา
สัพพะโรคะวินาสายะ	ปะริตตัง พุทธะ มังคะลัง.

สรณคมน์และศีล ๕

นะโม ตัสสะ ภาวะะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (ว่า ๓ จบ)

	พุทชัง	สระระณัง	คัจฉามิ
	ธรรมัง	สระระณัง	คัจฉามิ
	สังฆัง	สระระณัง	คัจฉามิ
ทุติยัมปิ	พุทชัง	สระระณัง	คัจฉามิ
ทุติยัมปิ	ธรรมัง	สระระณัง	คัจฉามิ
ทุติยัมปิ	สังฆัง	สระระณัง	คัจฉามิ
ตะติยัมปิ	พุทชัง	สระระณัง	คัจฉามิ

ตะตียัมปิ ธิมมัง สระระณัง คัจฉามิ

ตะตียัมปิ สังฆัง สระระณัง คัจฉามิ

ปาณาติปาตา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ

อะทินนาทานา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ

กาเมสุมิจจาจารา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ

มุสาวาทา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ

สุราเมระยฆะมัชชปะมาทัฏฐานา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ

อิมานิ ปัญจะ สิกขาปะทานิ

สีเลนะ สุคะตัง ยันติ สีเลนะ โภคะสัมปะทา

สีเลนะ นิพพุตัง ยันติ ตัสมา สีลัง วิโสธะเย.

คำอาราธนาธรรม

พรหมมา จะ โลกาทิปะตี สะหัมปะติ กัตถัญชะลี อันธิระรัง อะยาจะณะ

สันตีระ สัตตาปะระระชัคคะชาติกา เทเสตุ ธิมมัง อะนุกัมปิมัง ปะชัง

คำบูชาข้าวพระพุทธ

อิมัง สุปะพะยัญชนะนะสัมปันนัง สาถีนัง โอทะนัง อุทะกัง ะรัง พุทธิสสะ ปุเชมิ

คำลาข้าวพระพุทธ

เสสัง มังคะลัง ยาจามิ. ข้าพเจ้า ขอส่วนที่เหลือ อันเป็นมงคล.

คำถวายสังฆทาน (สามัญ)

อิมานิ มะยัง ภันเต, ภัตตานิ, สะปะริวารานิ, ภิกขุสังฆัสสะ โอนเณชะยามะ,
สาธุ โน ภันเต, ภิกขุสังโฆ, อิมานิ, ภัตตานิ, สะปะริวารานิ, ปะภิกคัณหาตุ, อัมหากัง,
ทีฆะรัตตัง, หิตายะ สุขายะ

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายภัตตาหาร พร้อมทั้งบริวาร
เหล่านี้ แต่พระภิกษุสงฆ์ ขอพระภิกษุสงฆ์โปรดรับภัตตาหาร พร้อมทั้งบริวารเหล่านี้
ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย ตลอดกาลนาน เทอญ.

วิชาวิწყนัย (เบญจคิล เบญจธรรม)
ธรรมคศึกษา ชั้นตรี
ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๕๗

วิชาวินัย (เบญจศีล เบญจธรรม) ธรรมศึกษา ชั้นตรี

การอยู่ร่วมกันในสังคมที่จะมีความสุขสงบนั้น จะต้องมีกฎเกณฑ์สำหรับปฏิบัติร่วมกัน เพื่อป้องกันการล่วงละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานของกันและกัน เป็นหลักประกันความปลอดภัย ด้านชีวิต ร่างกาย ทรัพย์สิน ครอบครัว ความเชื่อถือ และสติปัญญา ในทางพระพุทธศาสนามีกฎเกณฑ์ปฏิบัติขั้นพื้นฐานสำหรับพุทธศาสนิกชน เรียกว่า เบญจศีล เบญจธรรม

เบญจศีล เป็นบรรทัดสำหรับให้คนประพฤติความดี เปรียบเหมือนผู้เริ่มหัดเขียนหนังสือ ต้องอาศัยเส้นบรรทัดเป็นหลักในการเขียน เมื่อชำนาญแล้ว ไม่ต้องอาศัยเส้นบรรทัดฉันทใด ผู้จะประพฤติความดีก็เช่นเดียวกัน ต้องอาศัยศีลเป็นเส้นบรรทัดในการกระทำ ความดี หากไม่ได้ยึดถืออะไรเป็นหลักประพฤติปฏิบัติ ใจก็จะไม่มั่นคง การจะรักษาศีลให้บริบูรณ์จะต้องประพฤติเบญจธรรมควบคู่กันไปด้วย ดังนั้น หลักสูตรธรรมศึกษาชั้นตรี วิชาวินัย จึงได้กำหนดให้ศึกษาเรื่อง เบญจศีล เบญจธรรม เพื่อให้ผู้ศึกษาได้มีความรู้ ทั้งข้อควรเว้นและข้อควรปฏิบัติ อันเป็นคุณธรรมพื้นฐานสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฒนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้ทรงพระนิพนธ์ถึงเรื่องความสำคัญของศีล จะได้อัญเชิญเนื้อหาบางตอน ดังนี้

ศีล เป็นข้อกำหนดเกี่ยวกับความประพฤติของคน เพื่อให้อยู่ร่วมกันเป็นปกติสุข และเป็นระเบียบเรียบร้อย ข้อกำหนดเกี่ยวกับความประพฤติดังกล่าวย่อมมีในทุกศาสนา โดยมากมักจะบัญญัติเป็นข้อควรเว้น เช่นศีล ๕ ในพระพุทธศาสนาบัญญัติไว้ว่า เว้นจากการปลงชีวิตสัตว์ เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ เว้นจากการประพฤติผิดในกาม เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการดื่มน้ำเมาอันเป็นเหตุให้เกิดความประมาท โดยมีเหตุผลในการบัญญัติศีลข้อที่ ๑ เพื่อรักษาความยุติธรรม ให้นำใจเขามาใส่ใจเรา หรือนำใจเราไปใส่ใจเขา ว่าสัตว์ทั้งหลายต่างก็รักตัวกลัวตายเช่นเดียวกับเรา ศีลข้อที่ ๒ เพื่อให้เคารพในสิทธิแห่งทรัพย์สินของกันและกัน ศีลข้อที่ ๓ เพื่อให้หนีถือในวงศ์สกุลของกันและกัน ศีลข้อที่ ๔ เพื่อให้รักษาประโยชน์ของกันและกันด้วยความจริงใจ ศีลข้อที่ ๕ เพื่อมิให้ประมาทขาดสติสัมปชัญญะ

ในหลักสูตรนี้ เรื่องเบญจศีล ศึกษาเกี่ยวกับความมุ่งหมาย เหตุผล ข้อห้าม หลักวินิจฉัย โทษของการล่วงละเมิด ตัวอย่างเรื่องที่เป็นโทษ และอานิสงส์ในสิกขาบทนั้นๆ

ส่วนเรื่องเบญจธรรม ศึกษาเกี่ยวกับความสำคัญ ข้อปฏิบัติ และตัวอย่างที่เป็นอานิสงส์ของข้อธรรมนั้นๆ

ศีลและวินัย

ศีลและวินัยนี้แม้จะมีรูปศัพท์ต่างกัน แต่ก็มีความมุ่งหมายเป็นอย่างเดียวกัน คือเป็นข้อห้ามไม่ให้กระทำในสิ่งที่ไม่ควรทำและเป็นข้อปฏิบัติในสิ่งที่ควรปฏิบัติ อยู่ในส่วนของวินัยปิฎก เป็นข้อปฏิบัติทั่วไปทั้งของบรรพชิตและคฤหัสถ์

ศีล

ศีล มีความหมายหลายอย่างต่างกัน แต่ละความหมายล้วนบ่งบอกถึงความสำคัญของศีล ดังนี้

๑. ศีล มาจากคำว่า “**สึระ**” แปลว่า ยอด หมายถึง ส่วนสูงสุด เพราะฉะนั้น ผู้มีศีลจึงชื่อว่า เป็นยอดคน คือเป็นผู้ที่มีความสูงสุดด้วยการประพฤติปฏิบัติ เพราะผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นยอดคนนั้น แท้จริงไม่ได้อยู่ที่การมีทรัพย์สิน อำนาจ ความรู้ หรือความสามารถเหนือกว่าผู้อื่น แต่อยู่ที่ความบริสุทธิ์ของศีล ผู้มีศีลจึงเป็นผู้ประเสริฐที่สุด อีกนัยหนึ่ง “**สึระ**” ยังแปลว่า ศีระชะ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของร่างกาย บุคคลจะมีชีวิตอยู่ได้ต้องมีศีระชะ ถ้าไม่มีศีระชะก็ไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้ เหมือนคนไม่มีศีลจะมีชีวิตอยู่อย่างปกติไม่ได้

๒. ศีลมาจากคำว่า “**สึละ**” แปลว่า ปกติ โดยปกติของคนจะไม่เหมือนกัน ไม่ลักทรัพย์ ไม่ล่วงละเมิดในคู่ครองคนอื่น ไม่พูดเท็จ และไม่เสพสิ่งมีนเมา ถ้ากระทำในสิ่งที่ตรงกันข้ามก็ชื่อว่า ผิดปกติ

๓. ศีลมาจากคำว่า “**สึตละ**” แปลว่า เย็น บุคคลผู้มีศีล จะมีความเย็นกาย เย็นใจ แม้ผู้ที่อยู่ใกล้ ก็ารู้สึกปลอดภัย เย็นกายเย็นใจไปด้วย ดุจร่มไม้ใหญ่ให้ความร่มเย็นแก่บุคคลผู้เข้าไปพักอาศัย

๔. ศีลมาจากคำว่า “**สึระ**” แปลว่า ปลอดภัย บุคคลผู้มีศีล มีความปลอดภัยโล่งใจอยู่เป็นนิจ เพราะไม่มีเรื่องใดที่จะทำให้เดือดร้อนกังวลใจอันเกิดจากการกระทำของตน

วินัย

วินัย มาจากคำว่า วิ + นัย คำว่า วิ แปลได้ ๓ อย่าง คือ แปลว่า วิเศษ ก็ได้ แปลว่า แจ่ม ก็ได้ และแปลว่า ต่าง ก็ได้ คำว่า นัย แปลว่า นำไป เมื่อนำคำว่า วิ มานำหน้าคำว่า นัย รวมเป็นคำว่า **วินัย** แปลว่า นำไปวิเศษ นำไปแจ่ม และนำไปต่าง

วินัยนำไปวิเศษ หมายความว่า วินัยทำให้คนเป็นคนดีหรือเป็นคนวิเศษ เช่น วินัยทำเด็กชาวบ้านให้เป็นสามเณร ทำบุคคลทั่วไปให้เป็นพระภิกษุ แม้ว่าสามเณรหรือ

พระภิกษุผู้นั้นจะมีอายุยืนน้อยคราวลูกคราวหลานก็ตาม แต่ก็ได้รับความเคารพกราบไหว้จากพ่อแม่ปู่ย่าตายาย แม้แต่องค์พระมหากษัตริย์ก็ทรงถวายความเคารพแก่ผู้ครองวินัยสงฆ์ นี่เป็นผลของวินัย

วินัยนำไปแจ้ง หมายความว่า วินัยเป็นเครื่องนำคนออกจากความชั่วไปสู่ความดี นำคนที่อยู่ในมุมมืดไปสู่มุมที่สว่าง บุคคลที่อยู่ในมุมมืดคือคนที่ประพฤติชั่ว ต่อเมื่อใดเขามีวินัยแล้วก็เหมือนได้ดำเนินชีวิตไปสู่มุมที่สว่าง อีกนัยหนึ่ง วินัยเป็นเครื่องส่องให้รู้ถึงอุปนิสัยของคน เปรียบเสมือนการใช้แสงสว่างส่องดู ก็จะได้รู้ได้ว่าเป็นคนอย่างไร เช่น ประกาศตนว่าเป็นภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา เป็นต้น หากไม่มีวินัยก็เป็นเช่นนั้นไม่ได้

วินัยนำไปต่าง หมายความว่า วินัยเป็นเครื่องจำแนกคนให้มีลักษณะต่างกัน จะรู้ได้ว่าความเป็นอยู่ของคนหรือหมู่คณะนั้นๆ มีความแตกต่างกันอย่างไร ให้ดูที่วินัย เช่น

คนที่มีศาสตราวุธไว้สู้รบนั้น คนที่มีวินัย เรียกว่า ทหาร ตำรวจ คนที่ไม่มีวินัย เรียกว่า โจร

คนที่เที่ยวภิกขาจารพึ่งคนอื่นเลี้ยงชีพ ถ้าเป็นผู้มีวินัย เรียกว่า ภิกษุ สามเณร ผู้เป็นเนือนาบุญของชาวโลก แต่ถ้าไม่มีวินัย เรียกว่า ยาจก คนขอทาน

ผลของการมีวินัย จะทำให้บุคคลมีความสุข เมื่อมาอยู่ร่วมกันด้วยกฎระเบียบ คือวินัยอันเดียวกันแล้วก็จะทำให้สังคมมีความสุขไปด้วย เหมือนดอกไม้ที่มีความสวยงาม แม้จะหลากสีต่างสายพันธุ์ เมื่อนำมาร้อยเรียงเป็นพวงมาลัย หรือจัดไว้ในแจกัน ก็จะทำให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยและสวยงามยิ่งขึ้น

ความหมายของศีล

ผู้ที่รักษาศีล ๕ จะต้องเข้าใจความหมายของศีลก่อน ศีล แปลว่า ศีระะ แปลว่า ปกติ แปลว่า ยอด แปลว่า เย็น แปลว่า ปลอดภัยโปร่ง แต่ในที่นี้จะอธิบายศีลที่แปลว่าปกติ ก็คือผู้รักษาศีลของตนนั่นเอง ต้องทำความเข้าใจเรื่องปกติก่อน แล้วจะเข้าใจเรื่องรักษาศีลได้ดีขึ้น ทุกสิ่งทุกอย่างมันมีความเป็นปกติของมัน เช่น

ดวงอาทิตย์ ปกติขึ้นทางทิศตะวันออกในเวลาเช้า ส่องสว่างอยู่ตลอดวันแล้วลับฟ้าไปทางทิศตะวันตกในเวลาเย็น การขึ้น การส่องแสง และการลับฟ้าไปอย่างนี้ เป็นปกติของดวงอาทิตย์ เพราะดวงอาทิตย์มีปกติเป็นอย่างนี้ทุกวัน ถ้าดวงอาทิตย์เกิดมีอันเป็นไปอย่างอื่นนอกจากนี้ก็เรียกว่า ผิดปกติ เช่น กลางวันเคยส่องแสงกลับไม่ส่องแสงอย่างนี้เป็นต้น เรียกว่า ผิดปกติ

ฤดูฝน ตามปกติต้องมีฝนตก ถ้าฤดูฝนแล้วฝนเกิดไม่ตก เรียกว่า ผิดปกติของฤดูฝน

คนมีชีวิต ปกติต้องหายใจ ถ้าไม่หายใจเป็นการผิดปกติของคน กลายเป็นปกติของคนตายไป

อวัยวะ ปกติอวัยวะทุกส่วนของร่างกายต้องใช้งานได้ เช่น ตาต้องใช้ดูได้ หูต้องใช้ฟังได้ ถ้าตาตูดะไรไม่เห็น หูเกิดฟังอะไรไม่ได้ยิน ก็เรียกว่า ตา หู ผิดปกติ

สถานการณ์ เกี่ยวกับสถานการณ์ทั้งหลาย ความสงบเรียบร้อยเป็นความปกติ ที่เราพูดกันว่าเหตุการณ์ปกติ ทีนี้ถ้าเกิดโจรปล้น เกิดจลาจลวุ่นวาย หรือเกิดสงครามกลางเมือง ก็เรียกว่าสถานการณ์ไม่ปกติ

ตัวอย่างที่ยกมานี้เป็นความปกติของสิ่งต่างๆ เพื่อให้รู้ว่าทุกสิ่งทุกอย่างล้วนมีความปกติอย่างนี้ ฉะนั้นศีลที่แปลว่า ปกติ จึงหมายถึง การรักษาปกติของคนนั่นเอง ศีลทั้ง ๕ ข้อ ก็คือความเป็นปกติของคน ๕ ประการ ดังนี้

การฆ่ากับการไม่ฆ่า อย่างไหนเป็นปกติ อย่างไหนผิดปกติของคน การไม่ฆ่านั้นแหละเป็นปกติของคน อย่างที่เราอยู่ร่วมกันทุกวันนี้ ไม่ใช่เราอยู่เพื่อจะฆ่ากัน การฆ่ากันเป็นเรื่องผิดปกติ โดยนัยนี้ การรักษาศีลข้อที่ ๑ คือ การตั้งใจไม่ฆ่า เป็นการตั้งใจอยู่อย่างปกติของคน

การขโมยกับการไม่ขโมย อย่างไหนเป็นปกติ อย่างไหนผิดปกติของคน การไม่ขโมยนั้นแหละเป็นปกติของคน เพราะคนต้องทำมาหากิน ไม่ใช่แย่งกันกิน โกงกันกิน ไม่เหมือนกาไก่ กาไก่นั้นถ้าหากินด้วยกันตั้งแต่สองตัวขึ้นไป จะต้องแย่งกันกิน ตัวหนึ่งหาอาหารได้ อีกตัวหนึ่งก็จ้องที่จะแย่งจิกกิน ตัวที่หาอาหารได้ก็ต้องตีหรือจิกตัวที่แย่งอาหารไป กาไก่ไม่สามารถจะรักษาปกติได้จึงเป็นอย่างนี้ ไม่เหมือนคนจะต้องอยู่อย่างปกติ ถ้าใครคิดแย่งกันกิน ขโมยกันกิน ก็ผิดปกติของคน แต่กลับไปเหมือนกาไก่ การรักษาศีลข้อที่ ๒ คือ ตั้งใจไม่ขโมยของคนอื่น เป็นการอยู่ในปกติของคนนั่นเอง

เกี่ยวกับประเวณี ปกติของคนย่อมหวงแหนคู่ครองของตนและเห็นอกเห็นใจคนอื่นในเรื่องนี้ ไม่เหมือนพวกเดียรัจฉานที่สอเสพสำส่อน เพราะปกติของสัตว์เป็นอย่างนั้นคนจะต้องอยู่ในปกติของคน คือไม่ล่วงเกินประเวณี การรักษาศีลข้อที่ ๓ จึงเป็นการตั้งอยู่ในปกติของคนอีกเหมือนกัน

เกี่ยวกับการพูด ตามปกติการพูดความจริงเป็นปกติของคน ดังนั้น การรักษาศีลข้อที่ ๔ คือ ตั้งใจงดเว้นการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง ก็คือการอยู่ในปกติของคน

เกี่ยวกับการดื่มสุรา คนเราไม่ใช่ว่าจะต้องดื่มสุราอยู่เรื่อยไป เพราะแม้แต่คนที่ติดสุราขนาดไหนก็คงทำไม่ได้ ใครขึ้นทำก็ต้องตาย ปกติของคนคือดื่มน้ำบริสุทธิ์ ไม่ใช่ดื่มสุรา ส่วนการดื่มสุรานั่นเป็นการกระทำที่ผิดปกติ ฉะนั้น การรักษาศีลข้อที่ ๕ คือ

เว้นจากการตีสุรา ก็คือการอยู่โดยปกติของคนอีกเหมือนกัน

ศีล ที่แปลว่าปกติ นั้น มุ่งเฉพาะศีล ๕ เท่านั้น ส่วนศีลที่สูงกว่าศีล ๕ ขึ้นไป เช่น ศีล ๘ ศีลอุโบสถ มีความมุ่งหมายต่างจากศีล ๕ เข้าลักษณะเป็น “วัตร” คือข้อปฏิบัติ เช่น คำว่า “ศีลวัตร” หรือ “ศีลพรต” หรือคำว่า “บำเพ็ญพรต” คำว่า “พรต” กับคำว่า “วัตร” เป็นคำที่มีความหมายเดียวกัน คือหมายถึง ข้อปฏิบัติเพื่อฝึกฝนตนเองให้คลายจากกามารมณ์ได้ทีละน้อยๆ เป็นทางนำไปสู่การละกิเลสได้เด็ดขาดต่อไป ข้อปฏิบัติในชั้นวัตรจึงเป็นเรื่องปกติของคนปฏิบัติ ยิ่งวัตรชั้นสูง เช่น วัตรของพระภิกษุ ยิ่งฝึกปฏิบัติของชาวบ้านทั่วไป เช่น เรื่องกาม มิใช่ห้ามเสพกามเท่านั้น แม้แต่ถูกต้องร่างกายสตรีหรือของเนื่องด้วยกาย หรือพูดเกี่ยวพาราสีหรืออยู่ในสถานที่ลับหูลับตาสองต่อสองก็ไม่ได้ ทั้งนี้ เรื่องของวัตรปฏิบัติจึงถือเป็นเรื่องปกติของผู้ปฏิบัติ

เจตนาเป็นศีล

ศีลจะมีได้ด้วยการตั้งใจงดเว้นจากความผิดนั้นๆ ถ้าไม่มีเจตนาจะงดเว้น แม้มีได้ทำการล่วงละเมิดศีล ก็ไม่ถือว่าเป็นผู้มีศีล เช่น ผู้ร้ายที่ถูกจับขังไว้ ขณะที่อยู่ในห้องขังนั้น ไม่ได้ฆ่าคน ไม่ได้ลักของใคร จะนับว่าเป็นคนมีศีลก็หาไม่ เว้นแต่เขาจะมีเจตนางดเว้น จึงจะนับว่าเป็นคนมีศีล ดังความในปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรควา เจตนา สील แปลว่า เจตนาเป็นศีล

วิริตี

เจตนางดเว้นจากการทำผิดศีล เรียกว่า วิริตี มี ๓ อย่าง คือ

๑. สัมปัตตวิริตี เจตนางดเว้นเมื่อเผชิญกับเหตุที่จะทำให้เกิดศีล
๒. สมาทานวิริตี เจตนางดเว้นด้วยการสมาทานศีลไว้ล่วงหน้า
๓. สมุจเฉทวิริตี เจตนางดเว้นเด็ดขาดของพระอริยะทั้งหลาย

ถ้าคนในสังคมจะยึดหลักศีล ๕ เป็นกรอบหรือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ก็ดี ปัญหาการล่วงละเมิดในชีวิตและทรัพย์สินของผู้อื่นก็ดี ปัญหาการไม่เคารพกฎหมายของบ้านเมืองก็ดี ปัญหาการไม่เคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่นก็ดี ก็จะหมดไปจากบ้านเมือง สังคมไทยก็จะอยู่ร่วมกันอย่างมีปกติสุข ไม่จำเป็นต้องให้ทุกคน คิด พูด ทำ เหมือนกัน แต่ขอให้ทุกคนยอมรับในความแตกต่างเหล่านั้น แล้วดำรงตนอยู่ในศีล ๕ ก็พอแล้วที่จะช่วยสังคมประเทศชาติให้มีความสุข

ศีล ๕ เป็นหลักประกันที่ดีของสังคม

ศีล ๕ เป็นหลักประกันให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างปลอดภัยและมีความสุข ปัจจุบันมีผู้คนจำนวนไม่น้อยที่รู้สึกเป็นห่วงความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของตนเอง จึงแสวงหาหลักประกันจากที่ต่างๆ แต่ก็ไม่สามารถจะค้าประกันได้ทุกเรื่อง ในทางพระพุทธศาสนาได้วางหลักประกันขั้นพื้นฐานของชีวิตที่สำคัญไว้ ๕ ประการ ซึ่งเป็นหลักประกันที่มั่นคงและครอบคลุมความปลอดภัยได้ทุกเรื่อง ประกอบด้วย

๑. หลักประกันชีวิต ด้วยการรักษาศีลข้อที่ ๑ คือ เว้นจากการฆ่า การประทุษร้าย การเบียดเบียน การทรมานคนและสัตว์ต่างๆ ทุกชนิด

๒. หลักประกันทรัพย์สิน ด้วยการรักษาศีลข้อที่ ๒ คือ เว้นจากการลักขโมย การเบียดบัง การช่วงชิง การหลอกลวงเอาทรัพย์สินของผู้อื่นมาเป็นของตนเอง

๓. หลักประกันครอบครัว ด้วยการรักษาศีลข้อที่ ๓ คือ เว้นจากการล่วงละเมิด ประเวณี หรือการล่วงละเมิดทางเพศอันจะทำให้ครอบครัวแตกแยกและล่มสลาย

๔. หลักประกันความเชื่อถือ ด้วยการรักษาศีลข้อที่ ๔ คือ เว้นจากการพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดคำหยาบ การพูดเพ้อเจ้อไร้ประโยชน์ อันเป็นเหตุทำให้ผู้พูดหมดคุณค่าไม่มีใครเชื่อถือถ้อยคำ

๕. หลักประกันสุขภาพ ด้วยการรักษาศีลข้อที่ ๕ คือ เว้นจากการเสพสิ่งเสพติด และของมีนเมาทุกชนิด เพราะจะทำให้ผู้ดื่มมีสุขภาพทรุดโทรม ทำลายสติปัญญาในการควบคุมตนเองกลายเป็นคนขาดสติ และเสียดิได้ที่สุดในที่สุด

หลักศีล ๕ จึงถือเป็นหลักประกันที่ดีที่สุดของสังคมมนุษย์ ผู้ที่จะรักษาศีล ๕ ได้ดี จะต้องรักษาระธรรม ๕ ข้อ เรียกว่า เบญจธรรม ควบคู่กันไป หลักศีล ๕ และธรรม ๕ เรียกว่า “เบญจศีล เบญจธรรม” หลักศีล ๕ ถือเป็นระเบียบวินัยที่สำคัญ มนุษย์ทุกคนจะต้องประพฤติปฏิบัติร่วมกัน หากมีคนเดียวคนหนึ่ง หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งละเลยไม่ปฏิบัติ จะทำให้สังคมส่วนใหญ่เดือดร้อน

การรักษาเบญจศีลเบญจธรรมเป็นหน้าที่ของมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นผู้มีความรู้ความสามารถมากกว่าสัตว์อื่น เพราะมนุษย์มีการศึกษา เพราะฉะนั้น เรื่องที่มนุษย์จะต้องศึกษาเป็นอันดับแรก คือ เรื่องระเบียบวินัย เนื่องจากมนุษย์ถูกกำหนดให้เกิดมาอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เป็นกลุ่มที่เรียกว่าสังคม ระเบียบวินัยหรือกฎกติกาของสังคมจึงเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่งที่มนุษย์ทุกคนจะต้องเรียนรู้และนำไปปฏิบัติอย่างเคร่งครัดเพื่อความสงบสุขในส่วนปัจเจกบุคคลและสังคมที่อยู่ร่วมกัน ระเบียบวินัยที่มนุษย์นำมาใช้มีแหล่งที่มา ๒ ทางคือ ทางหนึ่งมาจากมนุษย์ที่เป็นสมาชิกของสังคมที่มีความเห็นพ้องต้องกัน เช่น

รัฐธรรมนูญ บทบัญญัติ กฎ ระเบียบ กติกา เป็นต้น อีกทางหนึ่งมาจากหลักทางศาสนาซึ่งในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะระเบียบวินัยทางศาสนาเท่านั้น แต่ก่อนที่จะกล่าวถึงเรื่องระเบียบวินัยจะขอกล่าวถึงเรื่องประโยชน์ของการมีระเบียบวินัยก่อน การอยู่ร่วมกันของคนหมู่มาก ถ้าจะทำให้เกิดความสุขจะต้องอาศัยระเบียบวินัยทั้งทางโลกและทางธรรมเป็นเครื่องควบคุมความเป็นอยู่ ชาวบ้านที่อยู่ทางโลกก็ต้องรักษาระเบียบวินัยทางธรรมด้วย ส่วนพระสงฆ์สามเณรที่อยู่ทางธรรมก็ต้องรักษาระเบียบวินัยทางโลกด้วย ถ้าละทิ้งทางใดทางหนึ่งจะเป็นผลเสียอย่างมาก ถ้าใครทิ้งทั้งสองทางก็เหมือนหลับตาเดินอยู่ในป่ามีแต่ภัยอันตรายรอบด้าน พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “โน เจ อสส สกา พุทธิ วินโย วา สลิกฺขิตฺวา เวน อนธมฺหิโสว จเรยย พหุโก ชโน” แปลว่า พฤติกรรมของคนหมู่มากที่ไม่มีความรู้รักษาตัว หรือไม่มีระเบียบวินัย จะเป็นเหมือนกระบือบอดที่เที่ยวไปในป่าดง

ระเบียบวินัยทางโลก หมายถึง ระเบียบวินัยสำหรับควบคุมสังคมหนึ่งๆ ซึ่งเป็นข้อบังคับของสังคม ซึ่งเรียกกันหลายอย่างเป็นต้นว่า รัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติ พระราชกฤษฎีกา กฎหมาย กฎ ข้อบังคับ ระเบียบแบบแผน ธรรมเนียม คำสั่ง กติกา และอีกหลายๆ สิ่ง เหล่านี้เป็นระเบียบวินัยทั้งสิ้น ส่วนระเบียบวินัยทางธรรมหรือทางศาสนา เรียกว่าศีล อันได้แก่ศีล ๕ ศีล ๘ หรือศีลของพระภิกษุสามเณร

นักปราชญ์ทุกชาติทุกภาษาต่างกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า ระเบียบวินัยเป็นข้อแตกต่างที่ทำให้มนุษย์มีความแตกต่างจากสัตว์ต่างๆ ไป มนุษย์มีจารีตประเพณีสำหรับเป็นเครื่องดำเนินชีวิตของตน มีศาสนาเป็นเครื่องคุ้มครองใจ มีปัญญาสามารถถอดเอาความรู้ลึกอันดีงามสร้างขึ้นเป็นศิลปกรรม เพื่อความสดชื่นบันเทิงใจ และมีภาษาเป็นเครื่องถ่ายทอดความรู้ต่างๆ เหล่านี้เป็นเครื่องแตกต่างที่มนุษย์มีมากกว่าสัตว์ทั้งหลาย

การเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันของสังคมที่อยู่กันด้วยความสงบนั้นต้องมีระเบียบวินัยเป็นเครื่องควบคุม เช่น จะค้าขาย จะแต่งงาน จะหย่าร้าง จะไปทางบก ทางอากาศ ต้องมีระเบียบวินัยควบคุมไว้ทั้งสิ้น แม้เวลาที่ชกต่อยกันก็ต้องมีระเบียบวินัย คือ กติกา หรือแม้แต่จะรบราฆ่าฟันกันก็ต้องมีระเบียบวินัย เรียกว่า ยุทธวินัย นี่แสดงให้เห็นแล้วว่า ระเบียบวินัยเป็นสิ่งที่ทั่วโลกยอมรับ แม้แต่จะเลือกบุคคลมาเป็นผู้นำก็ต้องดูว่าผู้นั้นมีระเบียบวินัยหรือเคารพระเบียบวินัยหรือไม่ การเลือกคนที่ไม่ระเบียบวินัย ไม่รู้จักระเบียบวินัย มาเป็นผู้บริหารบ้านเมืองหรือมาเป็นผู้บัญญัติระเบียบวินัยนับว่าเป็นการกระทำที่ผิดอย่างช่วยไม่ได้ เหมือนเลือกเอาปีศาจไปรักษาคนไข้ฉะนั้น

ในทางธรรมก็เหมือนกัน ทุกๆ ศาสนาย่อมจะมีข้อบัญญัติไว้สำหรับศาสนิกในศาสนานั้นๆ ในทางพระพุทธศาสนาก็ได้บัญญัติระเบียบวินัยสำหรับพุทธศาสนิกชนไว้

อย่างครบถ้วน โดยแยกเป็นสองส่วน คือ ส่วนอาคารวินัย เป็นระเบียบวินัยของชาวบ้าน และส่วนอนาคารวินัยเป็นระเบียบวินัยของชาววัดมีพระภิกษุสามเณรเป็นต้น ใครอยู่ในส่วนไหนก็รักษาระเบียบวินัยในส่วนนั้น ระเบียบวินัยของชาวบ้านท่านเรียกว่าศีล อันได้แก่ ศีล ๕ หรือศีล ๘ แต่ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะศีล ๕ เพราะเป็นศีลขั้นพื้นฐานที่สังคมมนุษย์จะต้องมีร่วมกัน มิฉะนั้นจะอยู่ร่วมกันไม่ได้ ส่วนระเบียบวินัยของชาววัดจะละไว้ไม่นำมากล่าวในที่นี้

การรักษาศีลเป็นการปรับพื้นฐานของคน

การรักษาศีลเป็นการปรับพื้นฐานของคนให้เป็นคนดี เหมาะที่จะสร้างความคิด ความเจริญแก่ตนเองและสังคมส่วนรวม พื้นฐานจึงเป็นสิ่งที่สำคัญ การจะทำสิ่งใดก็ตามต้องพิจารณาถึงพื้นฐานของสิ่งนั้นก่อน ถ้าพื้นฐานดีก็จะทำให้สิ่งที่ทำนั้นมั่นคงแข็งแรงและสวยงาม เช่นการวาดรูปจะต้องลงสีพื้นให้เหมาะสมกับรูปที่จะวาด รูปจึงจะสวยงาม การเขียนหนังสือต้องใช้พื้นกระดาษที่สะอาดเรียบร้อยจึงจะเขียนได้ดี การสร้างถนนหนทางต้องปรับพื้นให้ดีเสียก่อนจึงจะไม่ชำรุดง่าย การสร้างอาคารต้องลงฐานรากให้มั่นคงแข็งแรงจึงจะทำให้อาคารมั่นคง

คนเราก็มีลักษณะเช่นนั้นเหมือนกัน ถ้ามีพื้นฐานคือศีลดีแล้ว ก็สามารถพัฒนาชีวิตให้ดีขึ้นได้ เช่น ข้าราชการ ทหาร ตำรวจ พ่อค้าประชาชน ชวนา ชาวสวน ถ้ามีพื้นฐานคือศีลดีแล้วก็就会有ความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงานนั้นๆ ในทางตรงกันข้าม คนที่มีพื้นฐานเสียคือเป็นผู้ไม่มีศีล จะทำอะไรก็ไม่ขึ้นไม่เจริญงอกงาม การดูพื้นฐานเสียของคนนั้น ให้พิจารณาดูพฤติกรรมที่ไม่ดี ๕ ประการ คือ เป็นคนโหดร้าย มือไว ใจเร็ว ซื่อ และหมดสติ

วัตถุประสงค์ของการรักษาศีล

การรักษาศีลมีวัตถุประสงค์สำคัญ ๕ ประการ คือ

๑. เพื่อเป็นการป้องกันชีวิตของเราในภพชาติปัจจุบันไม่ต้องพบกับความทุกข์ ความเดือดร้อน และความเสื่อมเสียอันเนื่องมาจากการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น
๒. เพื่อให้เกิดความสุข ความดีงาม ในการดำเนินชีวิต
๓. เพื่อให้เกิดความสงบร่มเย็นแก่ตนเอง ครอบครัว และสังคม
๔. เพื่อเป็นการป้องกันชีวิตของเราในภพชาติต่อไป ไม่ต้องพบกับความทุกข์ ความเดือดร้อน และความเสื่อมเสียอันเนื่องมาจากการเบียดเบียนตนเอง และผู้อื่น

๕. เพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาคุณธรรมที่สูงขึ้นไป ได้แก่ สมาธิ และปัญญา อันจะทำให้บรรลุ มรรค ผล นิพพานได้

วัตถุประสงค์ข้อ ๑ ข้อ ๒ และข้อ ๓ เป็นวัตถุประสงค์เพื่อการดำเนินชีวิตที่เป็นปกติสุข ไม่ต้องประสบกับความทุกข์ ความเดือดร้อน หรือความเสื่อมเสียในภพชาติปัจจุบัน เพราะผู้ที่ไม่รักษาศีล มักเบียดเบียน หรือทำความเดือดร้อนให้กับตนเอง หรือผู้อื่น ย่อมได้รับความเดือดร้อนที่เป็นผลมาจากการกระทำนั้น ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในทศุตยสังคามวัตตสูตรว่า

“ผู้ว่าย่อมได้รับการฆาตอบ ผู้ชนะย่อมได้รับการชนะตอบ ผู้ต่ำย่อมได้รับการต่ำตอบ และผู้ซึ่งเคียดย่อมได้รับความซึ่งเคียดตอบฉะนั้น เพราะความหมุนกลับแห่งกรรม ผู้แย้งซึ่งนั้น ย่อมถูกเขาแย้งซึ่ง”

หากแต่ละคนในสังคมรักษาศีล ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ครอบครัวยุคหรือสังคมนั้นย่อมมีความสุขเรียบร้อย ไม่เกิดความวุ่นวาย การรักษาศีลจึงเป็นไปเพื่อประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคมอย่างนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๔ เป็นวัตถุประสงค์สำหรับป้องกันความทุกข์ ความเดือดร้อนที่จะเกิดขึ้นในภพชาติเบื้องหน้า เพราะการไม่รักษาศีล ย่อมเป็นเหตุให้ไปสู่อบายภูมิ และหากเกิดมาเป็นมนุษย์อีกครั้ง ก็จะมีอายุสั้น เป็นผู้ที่ไม่สมประกอบ ร่างกายพิกลพิการ เจ็บไข้ได้ป่วยอยู่เป็นประจำ สิ่งเหล่านี้ล้วนนำมาซึ่งความทุกข์ทั้งสิ้น การรักษาศีลจึงเป็นไปเพื่อป้องกันความทุกข์ในภพชาติเบื้องหน้าอย่างนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๕ การรักษาศีล เป็นพื้นฐานในการพัฒนาคุณธรรม คือสมาธิ และปัญญา โดยสมาธิจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยศีลที่บริสุทธิ์เป็นพื้นฐาน หากไม่มีศีล สมาธิก็เกิดไม่ได้ เพราะศีลเป็นเครื่องช่วยควบคุมกายกับวาจา ในขณะที่สมาธิเป็นเครื่องช่วยควบคุมใจ ดังนั้น เมื่อกายกับวาจาไม่สงบ ใจก็ยากที่จะสงบได้ เมื่อใจไม่สงบแล้ว สมาธิก็ยากที่จะเกิด และเมื่อสมาธิไม่เกิด ปัญญาการรู้แจ้งในเรื่องความจริงของชีวิตก็ย่อมไม่เกิดขึ้นไปด้วย เมื่อไม่มีปัญญาก็ไม่สามารถกำจัดกิเลสอาสวะเพื่อบรรลุมรรคผลนิพพานได้ เมื่อไม่สามารถบรรลุมรรคผลนิพพาน ก็ต้องประสบกับความทุกข์ ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏสงสารอยู่รำไป แต่เมื่อรักษาศีลได้เป็นอย่างดี สมาธิก็มีโอกาสเกิดขึ้นได้ และเมื่อสมาธิเกิด ปัญญา ก็เกิดตามมา เมื่อปัญญาเกิด ก็สามารถกำจัดกิเลสอาสวะและบรรลุมรรคผลนิพพานได้ ดังนั้น การรักษาศีลจึงเป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างยิ่ง คือพระนิพพาน

ผลของการรักษาศีล

การรักษาศีล ก่อให้เกิดผลดีใน ๓ ระดับ คือ

๑. ผลทางส่วนตัว การรักษาศีลเป็นการป้องกันตัวเองไม่ให้เสื่อมเสียทั้งทางโลกทางธรรม คือเป็นผู้ไม่มีเวรภัยกับใครๆ มีฐานะมั่นคง มีความอบอุ่นในครอบครัว เป็นคนน่าเชื่อถือ เป็นคนไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต มีสุขภาพพลานามัยแข็งแรงสมบูรณ์ เป็นที่รักของคนทั่วไป และสามารถพัฒนาคุณธรรมต่างๆ ให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป

๒. ผลทางสังคม ทำให้สังคมมีความสงบร่มเย็น มั่นคงปลอดภัย มีความรักความสามัคคี สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

๓. ผลทางประเทศชาติ ทำให้ประเทศชาติมีความเจริญรุ่งเรืองมั่นคงทั้งในด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ การศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เป็นที่เชื่อถือของนานาชาติอารยประเทศ

การสมาทานศีล

การสมาทานศีล เรียกกันทั่วไปว่า การรับศีล ก็เพื่อปฎิญาณตนต่อหน้าพระผู้ให้ศีลและต่อตนเองว่า จะไม่ล่วงละเมิดข้อห้ามนั้นๆ จะรักษาปกติของตนไว้ เป็นการยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นเป็นเบื้องต้น เพราะผู้มีความประพฤติดี ย่อมสามารถพัฒนาจิตใจให้บรรลุคุณธรรมชั้นสูงขึ้นไปได้ง่าย

อนึ่ง พิธีการทำบุญต่างๆ ไป เช่น การให้ทาน เป็นต้น จะมีการสมาทานศีลก่อนทุกครั้ง เพื่อรักษากายและวาจาให้ปกติเรียบร้อยสมบูรณ์ โดยเวลารับศีลก็เต็มใจรับ รับด้วยความตั้งใจ เวลารักษาศีลก็ตั้งใจและเต็มใจรักษา ประคองศีลของตนให้สะอาดบริสุทธิ์ ไม่ให้ศีลขาดหรือต่างพร้อยด้วยประการใดๆ ทั้งนี้เพื่อให้เป็นฐานรองรับคุณความดีอื่นๆ ต่อไป

อานิสงส์ของการสมาทานศีลก่อนให้ทาน

พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนแนวทางแห่งการทำบุญให้ทานที่ทำให้ผู้กระทำได้รับอานิสงส์มาก สรุปลงใจความได้ว่า “การให้ทานควรเลือกให้ เลือกทั้งผู้ให้ สิ่งที่ให้ และผู้รับทานที่เลือกให้พระองค์ทรงสรรเสริญว่ามีผลมากมีอานิสงส์มาก เหมือนชาวนาเลือกพันธุ์ข้าวดีแล้วหว่านลงในนาดี ย่อมได้รับผลมาก ฉะนั้น เมื่อผู้ให้เป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์ ผู้รับก็เป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์ ทานของผู้นั้นย่อมมีผลมากมีอานิสงส์มาก เพราะมีศีลบริสุทธิ์ด้วยกันทั้งสองฝ่าย เมื่อผู้ให้หรือผู้รับมีศีลบริสุทธิ์ฝ่ายเดียว ทานนั้นย่อมมีผลมีอานิสงส์ลดน้อย

ตามไปด้วย เพราะมีศิลปะบริสุทธิ์เพียงฝ่ายเดียว เมื่อผู้ให้มีศิลปะไม่บริสุทธิ์ ผู้รับก็มีศิลปะไม่บริสุทธิ์
 ทานนั้นยังมีผลมีอานิสงส์น้อยลงไปอีก เพราะทั้งสองฝ่ายมีศิลปะไม่บริสุทธิ์” ดังนี้

วิธีสมาทานและรักษาศีล

การสมาทานและรักษาศีล โดยปกติคนทั่วไปเข้าใจว่าต้องไปสมาทานกับพระภิกษุ
 เท่านั้นจึงจะเป็นการสมาทานศีลที่ถูกต้อง ความจริงแล้วการสมาทานและรักษาศีลหรือ
 ทำตนให้มีศีลนั้น มีหลายวิธีด้วยกัน มีทั้งวิธีที่สมาทานกับพระภิกษุ และสมาทานด้วยตนเอง

การรักษาศีล มี ๓ วิธี คือ การรักษาศีลด้วยการสมาทานศีลไว้ล่วงหน้า เรียกว่า
 สมาทานวิรัติ การรักษาศีลด้วยการไม่กระทำผิดเมื่อประสบกับเหตุปัจจัยซึ่งเกิดขึ้น
 เฉพาะหน้า เหตุปัจจัยที่เอื้ออำนวยให้ผิดศีล เรียกว่าสัมปตตวิรัติ และการรักษาศีลด้วย
 การงดเว้นไม่กระทำผิดอย่างเด็ดขาดของพระอรหันต์ เรียกว่าสมุจเฉทวิรัติ

วิธีสมาทานศีล ๕

เมื่อต้องการสมาทานศีล ๕ จากพระภิกษุ ฟังกล่าวคำอาราธนา ก่อน ดังนี้

มยฺ ภนฺเต วิสุํ วิสุํ รกฺขณฺตถาย, ติสฺรณฺน สห, ปญฺจ สีลาณิ ยาจาเม,
 ทฺตฺติยมฺปิ มยฺ ภนฺเต วิสุํ วิสุํ รกฺขณฺตถาย, ติสฺรณฺน สห, ปญฺจ สีลาณิ ยาจาเม,
 ตฺตฺติยมฺปิ มยฺ ภนฺเต วิสุํ วิสุํ รกฺขณฺตถาย, ติสฺรณฺน สห, ปญฺจ สีลาณิ ยาจาเม ฯ
 (ถ้าสมาทานคนเดียว เปลี่ยนคำว่า มยฺ เป็น อหํ และเปลี่ยนคำว่า ยาจาเม เป็น ยาจาเม)
 ต่อไปฟังว่าตามพระภิกษุไปตามลำดับ โดยเปล่งเสียงให้ชัดเจน ดังนี้

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

พุทฺธํ สฺรณํ คจฺฉามิ

ธมฺมํ สฺรณํ คจฺฉามิ

สงฺฆํ สฺรณํ คจฺฉามิ

ทฺตฺติยมฺปิ พุทฺธํ สฺรณํ คจฺฉามิ

ทฺตฺติยมฺปิ ธมฺมํ สฺรณํ คจฺฉามิ

ทฺตฺติยมฺปิ สงฺฆํ สฺรณํ คจฺฉามิ

ตฺตฺติยมฺปิ พุทฺธํ สฺรณํ คจฺฉามิ

ตฺตฺติยมฺปิ ธมฺมํ สฺรณํ คจฺฉามิ

ตฺตฺติยมฺปิ สงฺฆํ สฺรณํ คจฺฉามิ

เมื่อพระภิกษุสรูปไตรสรณคมน์ว่า “ติสรณคมน์ นิฏฺฐิตํ” ผู้สมათานพึงรับว่า “อาม ภนฺเต”

ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ

อทินนาทานา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ

กาเมสุมิจฺจจารา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ

มุสสาวาทา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ

สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ

ต่อจากนี้ไป พระภิกษุจะว่าสรูปศีลว่า

อิมานิ ปญฺจ สิกฺขาปทานิ

สีเลน สุคตฺติ ยนฺติ สีเลน โภคสมฺปทา

สีเลน นิพฺพุตฺติ ยนฺติ ตสฺมา สีลํ วิโสธเย ฯ

การสมათานศีลแบบเดิม หลังจากพระภิกษุสรูปอานิสงส์ของศีลจบแล้ว ผู้สมათานพึงกล่าวคำว่า “สาธุ” และกล่าวปฎิญาณว่า “อิมานิ ปญฺจ สิกฺขาปทานิ สมาธิยามิ” ๓ หน เป็นการปฎิญาณตนว่าจะสมათานรักษาศีล ๕ นี้ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ต่อไป เมื่อจบแล้วพึงกราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ๓ ครั้ง เป็นเสร็จวิธีการสมათานศีล ๕

การรักษาศีล ๕ กับการถึงพระรัตนตรัย

บุคคลที่จะสมათานรักษาศีล ๕ นั้น เบื้องต้นต้องยอมรับนับถือพระรัตนตรัยคือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะที่พึ่งที่ระลึก พระรัตนตรัยมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับพุทธศาสนิกชน เพราะเป็นเสมือนหนึ่งประตูเข้าสู่พระพุทธศาสนา ผู้ที่จะเข้ามาสู่พระพุทธศาสนา จะเป็นมนุษย์หรือเทวดาก็ตาม ต้องเข้ามาทางพระรัตนตรัยทั้งสิ้น คือจะต้องมีศรัทธาเลื่อมใส เคารพนับถือบูชาพระรัตนตรัย ด้วยการกล่าวถึงพระรัตนตรัยว่าเป็นที่พึ่งว่า

พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ

ข้าพเจ้าขอถึงซึ่งพระพุทธเจ้าว่าเป็นที่พึ่ง

ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ

ข้าพเจ้าขอถึงซึ่งพระธรรมว่าเป็นที่พึ่ง

สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ

ข้าพเจ้าขอถึงซึ่งพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง

หุติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ

ข้าพเจ้าขอถึงซึ่งพระพุทธเจ้าว่าเป็นที่พึ่ง

แม้ในครั้งที่สอง

หุติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ

ข้าพเจ้าขอถึงซึ่งพระธรรมว่าเป็นที่พึ่ง

แม้ในครั้งที่สอง

ทุติยมปิ สงฆ์ สรณิ คจฉามิ	ข้าพเจ้าขอถึงซึ่งพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง แม่ในครั้งที่สอง
ตติยมปิ พุทฺธิ สรณิ คจฉามิ	ข้าพเจ้าขอถึงซึ่งพระพุทธเจ้าว่าเป็นที่พึ่ง แม่ในครั้งที่สาม
ตติยมปิ ธมฺมํ สรณิ คจฉามิ	ข้าพเจ้าขอถึงซึ่งพระธรรมว่าเป็นที่พึ่ง แม่ในครั้งที่สาม
ตติยมปิ สงฆ์ สรณิ คจฉามิ	ข้าพเจ้าขอถึงซึ่งพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง แม่ในครั้งที่สาม

พระรัตนตรัย

พระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ซึ่งมีความหมายดังต่อไปนี้

พระพุทธ หมายถึง พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง ทรงบริสุทธิสิ้นเชิง ทรงมีพระกรุณา ทรงสั่งสอนประชุมชนให้ประพฤติดชอบด้วยกาย วาจา ใจ

พระธรรม หมายถึง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เป็นสังฆธรรมอันประเสริฐ ย่อมรักษาผู้ปฏิบัติตามไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว ให้ตั้งอยู่ในความดี สามารถนำผู้ประพฤติดปฏิบัติให้พ้นทุกข์ประสบสันติสุขได้จริง

พระสงฆ์ หมายถึง พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า ผู้ประพฤติดิปฏิบัติชอบ ตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เป็นศาสนทายาททำหน้าที่เผยแผ่และสืบต่ออายุพระพุทธศาสนามาตราบเท่าทุกวันนี้

คุณของพระรัตนตรัย

พุทธคุณ หมายถึง คุณของพระพุทธเจ้า มี ๘ ประการ คือ

๑. อรหิ เป็นผู้ห่างไกลจากกิเลส
๒. สมมาสมพุทฺโธ เป็นผู้ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง
๓. วิชชาจรณสมปนฺโน เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ
๔. สุกโต เป็นผู้ไปแล้วด้วยดี
๕. โลกวิทู เป็นผู้รู้โลกอย่างแจ่มแจ้ง
๖. อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ เป็นผู้สามารถฝึกบุรุษที่สมควรฝึกได้อย่างไม่มีใคร

ยิ่งกว่า

๗. สตถา เทวมนุสฺसानิ เป็นครูผู้สอนของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
๘. พุทฺโธ เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานด้วยธรรม
๙. ภควา เป็นผู้มีความจำเริญจำแนกธรรมสั่งสอนสัตว์

ธรรมคุณ หมายถึง คุณของพระธรรม มี ๖ ประการ คือ

๑. สุวากขาโต ภควตา ธมฺโม พระธรรมเป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว
๒. สนฺทิฎฺฐิโก เป็นสิ่งที่ผู้ศึกษาและปฏิบัติพึงเห็นได้ด้วยตนเอง
๓. อกาลิโก เป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้และให้ผลได้ไม่จำกัดกาล
๔. เอหิพฺสนิโก เป็นสิ่งที่ควรกล่าวแก่ผู้อื่นว่าท่านจงมาดูเถิด
๕. โอปนยิโก เป็นสิ่งที่ควรน้อมเข้ามาใส่ตน
๖. ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิ เป็นสิ่งที่ผู้รู้ก็รู้ได้เฉพาะตน

สังฆคุณ หมายถึง คุณของพระสงฆ์ มี ๙ ประการ คือ

๑. สุปฏิปนฺโน เป็นผู้ปฏิบัติดี
๒. อชฺชุปฺปิปนฺโน เป็นผู้ปฏิบัติตรง
๓. ฌายปฏิปนฺโน เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อรู้ธรรมเป็นเครื่องออกจากทุกข์
๔. สามิจิปฏิปนฺโน เป็นผู้ปฏิบัติสมควร
๕. อาหุเนยฺโย เป็นผู้ควรแก่สิ่งของที่เขานำมาบูชา
๖. ปาหุเนยฺโย เป็นผู้ควรแก่สิ่งของที่เขาจัดไว้ต้อนรับ
๗. ทกฺขิณฺเยยฺโย เป็นผู้ควรรับทักษิณาทาน
๘. อณฺชสิกรณิโย เป็นผู้ที่บุคคลทั่วไปควรทำอัญชลี
๙. อนุตฺตรํ ปุณฺณกฺเขตฺตํ โลกสฺส เป็นเนื่อนาบุญของโลกไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า

การถึงพระรัตนตรัย

การถึงพระรัตนตรัย หมายถึง การยอมรับนับถือพระรัตนตรัยว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึก อีกนัยหนึ่ง หมายถึง การกำจัดกิเลสที่เกิดขึ้นในจิตใจออกไป ด้วยความศรัทธาเลื่อมใส และเคารพหนักแน่นในพระรัตนตรัย การถึงพระรัตนตรัยนี้เรียกว่า ไตรสรณคมน์ มีคำกล่าวการยอมรับนับถือพระรัตนตรัยดังนี้

พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ข้าพเจ้า ถึงพระพุทธเจ้า ว่าเป็นสรณะ
 ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ ข้าพเจ้า ถึงพระธรรม ว่าเป็นสรณะ
 สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ ข้าพเจ้า ถึงพระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะ
สรณะ แปลว่า ที่พึ่งที่ระลึก มีความหมาย ๔ นัย ดังนี้

๑. สรณะ หมายถึง “เป็นเครื่องเบียดเบียน กำจัด นำออก ย่ำยี” ซึ่งโทษ คือ ภัย ความสะดุ้ง ความทุกข์ ทுகติ และกิเลส เมื่อมีพระรัตนตรัยสถิตอยู่ในใจแล้ว ความกลัว ความสะดุ้ง ความตรอมใจ ความไม่สบายใจ ทுகติ และกิเลสก็หมดไป

๒. สรณะ หมายถึง “เป็นที่อาศัยไป” ปกติใจของมนุษย์นั้นมีสิ่งที่เกิดกับใจอาศัย อยู่ได้เพียงอย่างเดียว ถ้ากิเลสมีอยู่ในใจ พระรัตนตรัยก็ไม่มีอยู่ ถ้าพระรัตนตรัยอยู่ในใจ กิเลสก็ไม่อยู่ เพราะพระรัตนตรัยกับกิเลสหรือความชั่วนั้นจะไม่อยู่ร่วมกัน เหมือนมีความ สว่างก็ไม่มีความมืด มีความมืดก็ไม่มี ความสว่าง ผู้ที่มีพระรัตนตรัยสถิตอยู่ในใจ จะไปไหน ก็มีพระรัตนตรัยไปด้วย พระรัตนตรัยจึงได้ชื่อว่า “เป็นที่อาศัยไป”

๓. สรณะ หมายถึง “เป็นที่ระลึก” เมื่อใจมีพระรัตนตรัยแล้ว ใจก็นึกถึงพระ รัตนตรัย ในขณะที่ใดที่ใจนึกถึงพระรัตนตรัย ปิตปราโมทย์เกิดขึ้น ความกลัว ความสะดุ้ง ทุกข์ ทுகติ กิเลส ก็จะหายไป พระรัตนตรัย จึงได้ชื่อว่า “เป็นที่ระลึก”

๔. สรณะ หมายถึง “เป็นที่พึ่งและกำจัดภัยได้จริง” เมื่อระลึกถึงพระรัตนตรัย ได้อย่างนี้ ทุกข์ภัยต่างๆ ก็จะหมดไป พระรัตนตรัย จึงได้ชื่อว่า “เป็นที่พึ่งและกำจัดภัย ได้จริง”

เบญจศีล

เบญจศีลนี้ ปรากฏในคัมภีร์อุปทาน และพุทธวงศ์ ในพระไตรปิฎก เรียกว่า สิกขาบท หมายถึงข้อปฏิบัติในการฝึกตน เมื่อบุคคลปฏิบัติตามสิกขาบทดังกล่าวจึงได้ ชื่อว่าเป็นผู้มีศีล ต่อมาในชั้นหลัง มีชื่อเรียกเพิ่มขึ้น ชื่อว่า นิจศีล คือศีลที่คฤหัสถ์ควร รักษาเป็นประจำ หรือชื่อว่า มนุษยธรรม คือธรรมของมนุษย์ หรือธรรมที่ทำให้เป็น มนุษย์ หมายถึงข้อปฏิบัติที่ทำให้คนเป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์ หรือข้อปฏิบัติที่เป็นเหตุ ทำให้เกิดมาเป็นมนุษย์ การศึกษาเรื่องเบญจศีลในชั้นนี้ มีความประสงค์ให้ผู้ศึกษาได้ เข้าใจเนื้อหาสาระของเบญจศีลอันเป็นศีลระดับพื้นฐานในการดำเนินชีวิตของบุคคล ทั่วไป เพื่อเป็นแนวทางที่ถูกต้องในการรักษาศีลตามหลักคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา จึงให้ศึกษาในหัวข้อที่สำคัญ ๖ ประการ ดังนี้

๑. ความมุ่งหมาย
๒. เหตุผลของการรักษา
๓. ข้อห้าม
๔. หลักวินิจฉัย
๕. โทษของการล่วงละเมิด
๖. อานิสงส์ของการรักษา

เบญจศีลหรือศีล ๕

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. อทินนาทานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์
๓. กาเมสุมิฉฉาจารา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการประพฤตินิคมในกาม
๔. มุสาวาทา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ
๕. สุราเมรยมชชปมาทฏฐานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุรา
และเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

เบญจศีล สิกขาบทที่ ๑
ปาณาติปาตา เวรมณี
เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์

๑. ความมุ่งหมาย

พระพุทธองค์ทรงบัญญัติศีลข้อนี้ไว้ เพื่อมุ่งให้มนุษย์อบรมจิตของตนให้คลายความเหี้ยมโหด มีเมตตากรุณาต่อกันและเผื่อแผ่แก่สัตว์ทั้งปวง

๒. เหตุผลของการรักษา

ชีวิตเป็นสมบัติชิ้นเดียวที่สัตว์มีอยู่ และเป็นสิ่งที่มนุษย์และสัตว์ทุกรูปทุกนามหวงแหนที่สุด ดังนั้น การกระทำผิดต่อสัตว์ ไม่มีสิ่งใดร้ายแรงยิ่งกว่าการทำลายชีวิตของเขา เพราะเท่ากับเป็นการทำลายทุกสิ่งทุกอย่างที่เขา มีอยู่ การไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เท่ากับเป็นการให้ทุกสิ่งทุกอย่าง ท่านจึงเรียกศีลข้อนี้ว่า มหาทาน หมายถึงการให้อันยิ่งใหญ่

การประพฤตินี้เป็นคนโหดร้ายล่งละเมียดศีลข้อนี้ ย่อมเป็นการทำลายมนุษยธรรมในตัวเราเอง และเป็นการทำลายความสงบสุขของสังคมและประเทศชาติไปในขณะเดียวกัน

๓. ข้อห้าม

ในสิกขาบทนี้ ห้ามการฆ่าโดยตรง แต่ผู้รักษาศีลพึงเว้นจากการกระทำอันเป็นบริวารของการฆ่าด้วย

ลักษณะแห่งปาณาติปาต

๓.๑ การฆ่า

๓.๒ การทำร้ายร่างกาย

๓.๓ การทรมาน

การฆ่าทำให้ศีลขาด ส่วนการทำร้ายร่างกายและการทรมานทำให้ศีลต่างพร้อย

การฆ่า

การฆ่า หมายถึง การทำให้ชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป ได้แก่ การทำให้ตาย

วัตถุ คือ ผู้ถูกฆ่า มี ๒ อย่าง คือ มนุษย์ และสัตว์เดียรัจฉาน โดยที่สุทธหมายถึง มนุษย์และสัตว์เดียรัจฉานทั้งที่อยู่ในครรภ์และนอกรครรภ์

เจตนาของผู้ฆ่า มี ๒ อย่าง คือ จงใจฆ่าและไม่จงใจฆ่า

การฆ่าสำเร็จด้วยความพยายาม เรียกว่า บโยค มี ๒ อย่าง คือ ฆ่าเองและใช้ให้ผู้อื่นฆ่า การใช้ให้ผู้อื่นฆ่า ทั้งผู้ใช้และผู้ถูกใช้ มีโทษและความผิดฐานฆ่า

การทำร้ายร่างกาย

การทำร้ายร่างกาย หมายถึง การทำร้ายผู้อื่น โดยการทำให้พิการ เสียโฉม หรือเจ็บลำบาก แต่ไม่ถึงกับเสียชีวิต มีลักษณะดังนี้

การทำให้พิการ คือ การทำให้เสียอวัยวะ เช่น ทำให้เสียนัยน์ตา เสียแขน เสียขา เป็นต้น

การทำให้เสียโฉม คือ การทำร้ายร่างกายให้เสียความสวยงาม แต่ไม่ถึงพิการ เช่น ใช้มีดกรีด หรือใช้ไม้ทุบตีให้เป็นแผลเป็น เป็นต้น

การทำให้เจ็บลำบาก คือ การทำร้ายร่างกายให้เจ็บปวด เกิดความทุกข์ทรมาน

การทำร้ายร่างกายทั้งหมดนี้ เป็นอนุโลมปาณาติบาต ถูกห้ามด้วยสิกขาบทนี้

การทรมาน

การทรมานนี้ มุ่งเฉพาะการทรมานสัตว์เดียรัจฉาน เพราะมนุษย์ไม่เป็นวัตถุอันใครๆ จะพึงทรมานได้ การทรมาน คือการทำให้สัตว์ได้รับความลำบาก ประพฤติเหี้ยมโหดแก่สัตว์ โดยขาดความเมตตากรุณา มีลักษณะดังนี้

ใช้การ หมายถึง การใช้สัตว์ไม่มีความเมตตาปราณี ปล่อยให้หอดอยากซุบผอมไม่ให้กิน ไม่ให้นอน ไม่ให้หยุดพักผ่อนตามกาล ขณะใช้งานก็เขียนตีทำร้ายร่างกาย โดยไม่มีเมตตาจิต หรือใช้การเกินกำลังของสัตว์ เช่น ให้เข็นภาระหนักเกินกำลัง เป็นต้น

กักขัง หมายถึง การกักขังสัตว์ให้หอดอยาก อิดโรย หรือผูกมัดไว้จนไม่สามารถจะผลัดเปลี่ยนอิริยาบถได้

นำไป หมายถึง การผูกมัดสัตว์แล้วนำไปโดยวิธีทรมาน เช่น ลาก หรือหิวเปิด ไก่สุกร เอาหัวลงและเอาเท้าขึ้น ทำให้สัตว์ได้รับความทุกข์ทรมานอย่างยิ่ง

เล่นสนุก หมายถึง การทรมานสัตว์ด้วยความสนุกสนาน เช่น ใช้ประทัดผูกหางสุนัขแล้วจุดไฟ เพื่อให้สุนัขตกใจและวิ่งสุดชีวิต หรือการใช้ก้อนหินก้อนดินขว้างปาสัตว์เพื่อความสนุกของตน

ผจญสัตว์ หมายถึง การนำสัตว์มาต่อสู้กัน ทำให้สัตว์เหน็ดเหนื่อยและได้รับทุกข์ทรมาน เช่น ชนโค ชนกระปือ ชนแพะ ชนแกะ ตีไก่ กัดปลา กัดจิ้งหรีด เป็นต้น

๔. หลักวินิจจัย

การล่วงละเมิดสิกขาบทที่ ๑ ที่ทำให้ศีลขาด ประกอบด้วยองค์ ๕ คือ

๔.๑ สัตว์มีชีวิต

๔.๒ รู้ว่าสัตว์มีชีวิต

๔.๓ จิตคิดจะฆ่า

๔.๔ พยายามฆ่า

๔.๕ สัตว์ตายด้วยความพยายามนั้น

การฆ่าสัตว์นี้ ทางพระพุทธศาสนารวมถึง การฆ่าตัวเองด้วย การฆ่าตัวเองนั้น เป็น ปาณาติบาต เนื่องจากมีองค์ประกอบของปาณาติบาตครบทั้ง ๕ ข้อ เช่นเดียวกัน

๕. โทษของการล่วงละเมิด

อรรถกถาได้วางหลักวินิจฉัยโทษของการฆ่าสัตว์ ว่าจะมีโทษมากหรือน้อยไว้ ๔ ประการ คือ

๕.๑ คุณ ฆ่าสัตว์มีคุณมากก็มีโทษมาก ฆ่าสัตว์มีคุณน้อยหรือไม่มีคุณ ก็มีโทษน้อย เช่น ฆ่าพระอรหันต์ มีโทษมากกว่าฆ่าปุถุชน ฆ่าสัตว์ช่วยงาน มีโทษมากกว่าฆ่าสัตว์ดุร้าย เป็นต้น

การฆ่าบิดามารดา การฆ่าพระอรหันต์ มีบาปหนัก เป็นอนันตริยกรรม ห้ามสวรรค์ ห้ามนิพพาน

การฆ่าคนที่มีคุณ เช่น พระอริยบุคคลที่ต่ำกว่าพระอรหันต์ หรือกัลยาณชน ผู้รักษาศีลปฏิบัติธรรม หรือคนที่ประกอบคุณงามความดีต่อสังคม มีบาปมาก แต่น้อยกว่าการทำอนันตริยกรรม

การฆ่าคนทั่วไป ก็มีบาปเช่นเดียวกัน แต่น้อยกว่าการฆ่าคนที่มีคุณ

การฆ่าคนที่ไร้ศีลธรรมและเป็นภัยแก่คนอื่น ก็จัดว่าเป็นบาป แต่น้อยกว่าการฆ่าคนทั่วไป

กล่าวโดยสรุปแล้วการฆ่าคนล้วนเป็นบาปทั้งสิ้น

๕.๒ ขนาดกาย สำหรับสัตว์จำพวกเดียวกันที่ไม่มีคุณเหมือนกัน ฆ่าสัตว์ใหญ่มีโทษมาก ฆ่าสัตว์เล็กมีโทษน้อย เพราะการฆ่าสัตว์ที่มีขนาดร่างกายใหญ่กว่าต้องใช้ความพยายามในการฆ่ามากกว่า

๕.๓ ความพยายาม มีความพยายามมากในการฆ่า ก็มีโทษมาก มีความพยายามน้อยก็มีโทษน้อย

ความพยายามในการฆ่า ความพยายามมากย่อมมีบาปมาก ความพยายามน้อยย่อมมีบาปน้อย ความพยายามในการฆ่านั้นๆ เกิดความสูญเสียต่อชีวิตมากย่อมมีบาปมาก เช่น การฆ่าด้วยวิธีการที่ทรมาณ คือทำให้ตายอย่างลำบาก หวาดเสียว ให้เกิดความเข้าใจ ฆ่าด้วยวิธีพิสดาร หรือการฆ่าด้วยการใช้เทคโนโลยี ตัวอย่างการใช้ระเบิด อาวุธชีวเคมี ถ้ามีความพยายามมาก ย่อมมีบาปมาก ถ้ามีความพยายามน้อย ก็มีบาปน้อย

๕.๔ กิเลสหรือเจตนา มีกิเลสหรือเจตนาแรงก็มีโทษมาก มีกิเลสหรือเจตนาอ่อนก็มีโทษน้อย เช่น ฆ่าด้วยโทษะ หรือจงใจเกลียดชัง มีโทษมากกว่าฆ่าเพื่อป้องกันตัว เป็นต้น

เจตนาในการฆ่าด้วยอำนาจ โลกะ โทสะ โมหะ หากมีเจตนาแรงกล้าย่อมมีบาปมาก หากเจตนาอ่อนย่อมมีบาปน้อย เช่น การฆ่าด้วยการเห็นแก่อำภิสสินจ้างรางวัล การฆ่าด้วยความอำมหิต โหดเหี้ยม เคียดแค้น พยาบาท การฆ่าด้วยความเป็นมิจฉาภิฐิ การฆ่าโดยไม่มีเหตุผล หรือการฆ่าเพื่อความสนุกสนาน ย่อมมีบาปมากน้อยลดหลั่นกันไป ในกรณีที่ไม่เจตนาและไม่บาป ดังเรื่องพระจักขุบาลเถระซึ่งมีจักขุบอดทั้งสองข้าง เติงจกรรมเหยียบแมลงเม่าตายเป็นจำนวนมาก แต่ไม่มีเจตนาที่จะฆ่า พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่าเจตนาเป็นเหตุให้ตาย ของพระชินาสพทั้งหลายคือบุคคลผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว มิได้มี” การห้ามฆ่าสัตว์นี้ ทางพระพุทธศาสนายังรวมถึงการห้ามฆ่าตัวเองด้วยการฆ่าตัวเองนั้นเป็นปาณาติบาต เพราะมีองค์ประกอบของปาณาติบาตครบทั้ง ๕ ข้อ เช่นเดียวกัน

ผู้ที่ล่วงละเมิดสิกขาบทที่ ๑ คือประพฤติปาณาติบาต ย่อมได้รับกรรมวิบาก ๕ สถาน ได้แก่

๑. ย่อมเกิดในนรก
๒. ย่อมเกิดในกำเนิดสัตว์เดียรัจฉาน
๓. ย่อมเกิดในกำเนิดเปรตวิสัย
๔. ย่อมเป็นผู้มีอวัยวะพิการ
๕. โทษเบาที่สุด หากเกิดเป็นมนุษย์ ย่อมเป็นผู้มีอายุสั้น

ตัวอย่างโทษของการล่วงละเมิดเบญจศีลสิกขาบทที่ ๑

เรื่อง นายจุนทสุกริก

นายจุนทสุกริก อาศัยอยู่ในเมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ ประกอบอาชีพฆ่าหมู เลี้ยงชีพ เขาเลี้ยงหมูไว้เป็นจำนวนมาก เมื่อหมูที่เลี้ยงไว้เติบโตแล้ว เขาต้องการฆ่าหมูตัวใด ก็มัดหมูตัวนั้นให้แน่นนำไปสู่ที่ฆ่าแล้ว ทูบหมูทั้งที่ยังเป็นๆ ด้วยก้อน ๔ เหลี่ยม เพื่อให้เนื้อพองหนาขึ้น แล้วง้างปากสอดไม้เข้าไปในระหว่างฟัน กรอกน้ำร้อนที่เดือดพล่านเข้าไปในปากด้วยทะนาลโลหะ น้ำร้อนนั้นเข้าไปเดือดพล่านในท้องหมู ขับขี้หมูออกมาทางทวารหนัก เมื่อท้องสะอาดดีแล้ว จึงราดน้ำร้อนบนหลังหมู น้ำร้อนนั้นลอกเอาหนังดำออกไป แล้วลนขนหมูด้วยคอบหญ้าแล้วจึงตัดหัวหมูด้วยดาบอันคม รongเลือดที่ไหลออก

มาด้วยภาชนะ เคล้าเนื้อเข้ากับเลือดแล้วปิ้ง นึ่งรับประทานพร้อมกับบุตรและภรรยา ส่วนที่เหลือก็ขายเลี้ยงชีพ เขาดำรงชีพอยู่อย่างนี้เป็นเวลาถึง ๕๕ ปี และไม่เคยทำบุญใดๆ เลย

ต่อมานายจุนทสุกริกได้ล้มป่วยลง ความร่ำร้อนในอเวจีมหานรกปรากฏขึ้นแก่เขา ทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่ ความร่ำร้อนของไฟในอเวจีมหานรกร้อนยิ่งกว่าไฟธรรมดา สามารถที่จะทำลายนัยน์ตาของผู้ที่ยืนดูอยู่ในที่ประมาณ ๑๐๐ โยชน์ได้

พระนาคเสนเถระได้กล่าวอุปมาเปรียบเทียบความร่ำร้อนของไฟในอเวจีมหานรกไว้ว่า “มหาบพิตร แม้หินประมาณเท่าเรือนยอด อันบุคคลทุ่มไปในไฟนรก ย่อมถึงความย่อยยับได้โดยขณะเดียว ฉนใด ส่วนสัตว์ที่เกิดในนรกนั้นเป็นประหนึ่งอยู่ในครรภ์มารดา จะย่อยยับไปเพราะกำลังแห่งกรรม ฉนนั้น หามิได้”

ความร่ำร้อนของอเวจีมหานรกนั้นปรากฏแก่นายจุนทสุกริก เพราะกรรมที่เขาได้ทำแล้ว เขาร้องเสียงเหมือนหมู คลานไปรอบๆ ภายในเรือนนั่นเอง

พวกคนในเรือนจึงจับเขาปิดปากไว้ แต่เพราะผลแห่งกรรมใดๆ ก็ห้ามไม่ได้ เขาร้องและคลานไปรอบๆ บ้าน คนบ้านใกล้เคียงกัน ๗ หลังคาเรือนโดยรอบ ไม่ได้หลับนอน เพราะเสียงร่ำร้อนนั้น พวกคนในบ้านเมื่อไม่สามารถจะห้ามเขาไม่ให้ออกไปข้างนอกได้ จึงปิดประตูบ้านเพื่อกันไม่ให้เขาออกไปนอกบ้าน

นายจุนทสุกริกเที่ยวคลานและร้องไปรอบๆ ภายในบ้านนั่นเอง เป็นเวลา ๗ วัน ด้วยความร่ำร้อนในนรก ในวันที่ ๘ ตายแล้ว ไปเกิดในอเวจีมหานรก

๖. อานิสงส์ของการรักษา

ผู้รักษาสิกขาบทที่ ๑ ย่อมได้รับอานิสงส์ ดังนี้

๖.๑ มีร่างกายสมส่วน ไม่พิการ

๖.๒ เป็นคนแก่ล้ากล่าวว่องไว มีกำลังมาก

๖.๓ ผิวพรรณเปล่งปลั่งสดใส ไม่เศร้าหมอง

๖.๔ เป็นคนอ่อนโยน มีวาจาไพเราะ เป็นที่ชอบใจแก่คนทั้งหลาย

๖.๕ ศัตรูทำร้ายไม่ได้ ไม่ถูกฆ่าตาย

๖.๖ มีโรคภัยเบียดเบียนน้อย

๖.๗ ย่อมเป็นผู้มีอายุยืน

ตัวอย่างานิสงส์ของการรักษาเบญจศีล ลิกขาบทที่ ๑

เรื่อง นางสุชาดา

ในอดีตกาล มาณพชื่อว่ามฆะ อาศัยอยู่ในอจลคามในแคว้นมคธ ได้บำเพ็ญประโยชน์และบำเพ็ญบุญเป็นอันมาก ถึงแก่กรรมแล้วได้ไปเกิดเป็นท้าวสักกเทวราช ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มฆมานพนั้น มีภรรยา ๔ คน คือ นางสุนันทา นางสุจิตรา นางสุธรรมา และนางสุชาดา ภรรยา ๓ คนแรก ได้บำเพ็ญบุญต่างๆ แล้วได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ นั้นเหมือนกัน

ส่วนนางสุชาดา ประพฤติตนเป็นผู้ประมาท รักสวยรักงาม ไม่ได้บำเพ็ญบุญที่เหมาะสมกับสุคติภพ ถึงแก่กรรมแล้ว ได้ไปเกิดเป็นนางนกยางในชอกเขาแห่งหนึ่ง

ท้าวสักกเทวราช ทรงตรวจดูบริวาริกาของพระองค์ ทรงทราบว่า นางสุชาดาไปเกิดเป็นนางนกยาง จึงทรงจำแลงอัฐภาพเสด็จไปยังสำนักของนาง ทรงให้นางสมาทานเบญจศีล

จำเดิมแต่นั้นมา นางนกยาง เทียวหากินแต่ปลาที่ตายเองเท่านั้น นางได้ปลาที่ตายเองบ้าง ไม่ได้บ้าง เมื่อไม่ได้ผ่านไป ๒ - ๓ วันเท่านั้นก็ซุบผอม ตายแล้วไปเกิดเป็นธิดาของช่างหม้อในเมืองพาราณสี ด้วยผลแห่งศีลนั้น และได้สมาทานรักษาเบญจศีลอย่างสม่ำเสมอได้ขาด เมื่อจุติจากอัฐภาพนั้นแล้ว ได้ไปเกิดเป็นธิดาของอสุรผู้เป็นหัวหน้าในภพอสุร

ท้าวสักกเทวราชทรงทราบแล้ว ได้นำนางสุชาดาจากภพอสุรไปเทพนครแล้ว ทรงสถาปนาไว้ในตำแหน่งหัวหน้านางอัปสร ๒ โภภิกัง นางทูลขอพรกะท้าวสักกะว่า “ขอเดชะพระมหाराชเจ้า มารดาบิดาหรือพี่ชายที่หญิงของหม่อมฉันในเทวโลกนี้ ไม่มี พระองค์จะเสด็จไปในที่ใดๆ ขอให้ทรงพาหม่อมฉันไปในที่นั้นๆ ด้วย” ท้าวสักกเทวราชได้ประทานพรแก่นางตามประสงค์

ลิกขาบทที่ ๑ นี้ เป็นหลักประกันชีวิต ต้องการให้เว้นจากการฆ่า การทำร้ายผู้อื่น หรือทำให้ผู้อื่นได้รับทุกข์ทรมาน โดยเปรียบเทียบชีวิตของผู้อื่นกับชีวิตตนเองว่าเรารักชีวิตของเราอย่างไร ผู้อื่นก็รักชีวิตของตนอย่างนั้น เรารู้สึกเจ็บปวดทรมานอย่างไร ผู้อื่นก็รู้สึกเจ็บปวดทรมานอย่างนั้น เป็นการปลุกจิตให้มีเมตตากรุณาต่อกัน ทำให้สังคมประเทศชาติมีความสุขสงบสุข

เบญจศีล สิกขาบทที่ ๒
อทินนาทานา เวรมณี
เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์

๑. ความมุ่งหมาย

สิกขาบทนี้ มีความมุ่งหมายเพื่อให้ทุกคนประกอบอาชีพในทางสุจริต เว้นจากการประกอบอาชีพในทางทุจริต อันจะเป็นเหตุเบียดเบียนและทำลายกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น

๒. เหตุผลของการรักษา

มนุษย์ทุกคนย่อมมีศักยภาพ มีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ และมีภาระในการประกอบอาชีพการงานเพื่อเลี้ยงชีพของตนเองและครอบครัวให้มีความสุขตามอัตภาพ ย่อมมีความภาคภูมิใจ ความรัก และหวงแหนทรัพย์สินสมบัติที่ตนเองพยายามหามาได้โดยชอบธรรม ไม่ต้องการให้ใครมาล่วงละเมิดในกรรมสิทธิ์ของตนเอง ในทางตรงกันข้ามทรัพย์สินสมบัติที่ได้มาโดยทุจริต ย่อมก่อให้เกิดความเดือดร้อนในภายหลัง เป็นการทำลายศักยภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของตนเอง การลักขโมยฉ้อโกง แม้จะได้ทรัพย์สินของผู้อื่นมา แต่ก็เป็นการสูญเสียอริยทรัพย์ภายในคือศีลธรรม ซึ่งเทียบค่ากันไม่ได้ นับได้ว่าเป็นการกระทำที่น่าละอาย และบัณฑิตติเตียน

๓. ข้อห้าม

ในสิกขาบทนี้ ห้ามการกระทำโจรกรรมโดยตรง คือการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ทั้งที่เป็นสวัสดุธัญญาณทรัพย์ หมายถึง ทรัพย์ที่มีวิญญาณ เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย เป็นต้น และอวิญญาณทรัพย์ หมายถึง ทรัพย์ที่ไม่มีวิญญาณ เช่น แก้ว แหวน เงิน ทอง เป็นต้น สิ่งของที่มีเจ้าของใครแต่มีผู้รักษาหวงแหน ได้แก่ สิ่งของที่อุทิศบูชาปูชนียวัตถุ สิ่งของที่เป็นสมบัติของส่วนรวม ด้วยอาการเป็นโจร นอกจากนี้ยังห้ามการเลี้ยงชีพด้วยอนุโลมโจรกรรมและกิริยาที่เป็นฉวยโจรกรรมด้วย

ลักษณะแห่งอทินนาทาน

๓.๑ โจรกรรม

๓.๒ อนุโลมโจรกรรม

๓.๓ ฉวยโจรกรรม

เฉพาะอนุโลมโจรกรรมกับฉวยโจรกรรมนั้น ต้องพิจารณาถึงเจตนาของผู้กระทำด้วย ถ้าเจตนากระทำให้เขาเสียกรรมสิทธิ์ ศีลก็ขาด ถ้าไม่มีเจตนาที่จะทำเช่นนั้นศีลก็เพียงต่างพริ้ว

โจรกรรม หมายถึง การลัก การขโมย การปล้น หรือกิริยาที่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยอาการเป็นโจร มีหลายประเภท จะพรรณนาพอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

๑. **ลัก** ได้แก่ ถือเอาสิ่งของที่เขาไม่ได้ให้ไปด้วยอาการซ่อนเร้น คือกิริยาที่ถือเอาสิ่งของผู้อื่นด้วยอาการเป็นโจร

๒. **ฉก** ได้แก่ ฉวยหรือชิงเอาโดยเร็ว คือกิริยาที่ถือเอาสิ่งของในเวลาที่เขาของเปลวหรือชิงเอาทรัพย์ต่อหน้าเจ้าของ

๓. **กรรโชก** ได้แก่ ชูเอาด้วยกิริยาหรือวาทะให้กลัว คือกิริยาที่แสดงอำนาจให้เจ้าของตกใจกลัวแล้วยอมให้สิ่งของของตน หรือใช้อาชญาเร่งรัดเอา

๔. **ปล้น** ได้แก่ ใช้กำลังลอบมาหักโหมแย่งชิงเอาโดยไม่รู้ตัว คือกิริยาที่ยกพวกไปถือเอาสิ่งของของคนอื่นด้วยการใช้อาวุธ

๕. **ตุ้** ได้แก่ กล่าวอ้างหรือทักท้วงเอาของผู้อื่นว่าเป็นของตัวเอง คือกิริยาที่ร้องเอาของผู้อื่นซึ่งมิได้ตกอยู่ในมือตนคือมิได้ครอบครองดูแลอยู่ หรืออ้างหลักฐานพยานเท็จ ทักล้างกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น

๖. **ฉ้อ** ได้แก่ โกง คือกิริยาที่ถือเอาสิ่งของของผู้อื่นอันตกอยู่ในมือตนคือตนครอบครองดูแลอยู่ หรือโกงเอาทรัพย์ของผู้อื่น

๗. **หลอก** ได้แก่ ทำให้เข้าใจผิดสำคัญผิด คือกิริยาพูดปดเพื่อถือเอาของผู้อื่น หรือปั้นเรื่องให้เขาเชื่อเพื่อจะให้เขามอบทรัพย์ให้แก่ตน

๘. **ลวง** ได้แก่ ทำให้หลงผิด คือกิริยาที่ถือเอาสิ่งของของผู้อื่น ด้วยแสดงของอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้เข้าใจผิด หรือใช้เล่ห์เอาทรัพย์ด้วยเครื่องมือลวงให้เขาเชื่อ เช่น การใช้ตราซึ่งไม่ได้มาตรฐาน เป็นต้น

๙. **ปลอม** ได้แก่ ทำให้เหมือนคนอื่นหรือสิ่งอื่น เพื่อให้เข้าใจผิดว่าเป็นคนนั้นหรือสิ่งนั้น คือกิริยาที่ทำของไม่แท้ให้เห็นว่าเป็นของแท้

๑๐. **ตระบัด** ได้แก่ ฉ้อโกง คือกิริยาที่ยืมของเขาไปแล้วถือเอาเสีย

๑๑. **เบียดบัง** ได้แก่ ยักเอาไว้เป็นประโยชน์ของตัวเอง คือกิริยาพิเศษพิเศษ

๑๒. **สับเปลี่ยน** ได้แก่ เปลี่ยนแทนที่กัน คือกิริยาที่ถือเอาสิ่งของของตนที่เลวเข้าไว้แทนแล้วถือเอาสิ่งของของผู้อื่นที่ดีกว่า หรือแอบสลับถือเอาของของผู้อื่นซึ่งมีค่ามากกว่า

๑๓. **ลักลอบ** ได้แก่ ลอบกระทำการบางอย่าง คือกิริยาที่เอาของซึ่งจะต้องเสียภาษีซ่อนเข้ามาโดยไม่เสียภาษี หรือหลบหนีภาษีของหลวง

๑๔. **ยักยอก** ได้แก่ เอาทรัพย์สินของผู้อื่นหรือทรัพย์สินของตนซึ่งผู้อื่นเป็นเจ้าของรวมอยู่ด้วยที่อยู่ในความดูแลรักษาของตนไปโดยทุจริต คือใช้อำนาจหน้าที่ที่มีอยู่ถือเอาทรัพย์สินโดยไม่สุจริต หรือกิริยาที่ยักยอกทรัพย์สินของตนที่จะต้องถูกยึดเอาไปไว้เสียที่อื่น

อนุโลมโจรกรรม หมายถึง กิริยาที่แสวงหาทรัพย์สินในทางไม่บริสุทธิ์ ยังไม่ถึงขั้นเป็นโจรกรรม มีประเภทจะพรรณนาพอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

๑. **สมโจร** ได้แก่ กิริยาที่อุดหนุนโจรกรรม เช่น การรับซื้อของโจร

๒. **ปกอลอก** ได้แก่ ทำให้เขาหลงเชื่อแล้วล่อวงเอาทรัพย์สินเขาไป หรือกิริยาที่คบคนด้วยอาการไม่ซื่อสัตย์ มุ่งหมายจะเอาแต่ทรัพย์สินสมบัติของเขาถ่ายเดียว เมื่อเขาสิ้นเนื้อประดาตัวก็ละทิ้งเขาเสีย

๓. **รับสินบน** ได้แก่ รับสินจ้างเพื่อกระทำผิดหน้าที่ คือการถือเอาทรัพย์สินที่เขาให้เพื่อช่วยทำธุระให้ในทางที่ผิด การรับสินบนนี้ หากผู้รับมีเจตนาร่วมกับผู้ให้ในการทำลายกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น ก็ถือว่าเป็นการทำโจรกรรมร่วมกันโดยตรง ทำให้ศีลข้อนี้ขาด

ฉวยโจรกรรม หมายถึง กิริยาที่ทำคล้ายคลึงกับโจรกรรม หรือกิริยาที่ทำทรัพย์สินของผู้อื่นให้สูญเสียและเป็นสินใช้ตกอยู่แก่ตน ประกอบด้วยลักษณะ ๒ อย่าง คือ

๑. **ผลาญ** ได้แก่ ทำลายให้หมดสิ้นไป คือกิริยาที่ทำความเสียหายแก่ทรัพย์สินของผู้อื่น

๒. **หยาบฉวย** ได้แก่ กิริยาที่ถือเอาทรัพย์สินของผู้อื่นด้วยความมั่งง่าย โดยมีได้บอกให้เจ้าของรู้ คือการถือเอาด้วยวิสาสะเกินขอบเขต

ทั้งนี้ ฉวยโจรกรรมนั้น ถ้ามีเจตนาในทางทำลายกรรมสิทธิ์ของผู้อื่นรวมอยู่ด้วย ก็ถือว่าเป็นการทำโจรกรรมโดยตรง ทำให้ศีลข้อนี้ขาด

๔. หลักวินิจฉัย

การล่วงละเมิดสิกขาบทที่ ๒ ที่ทำให้ศีลขาด ประกอบด้วยองค์ ๕ คือ

๔.๑ ของนั้นมีเจ้าของ

๔.๒ รู้ว่าของนั้นมีเจ้าของ

๔.๓ จิตคิดจะลัก

๔.๔ พยายามลัก

๔.๕ ได้ของมาด้วยความพยายามนั้น

๕. โทษของการล่วงละเมิด

ผู้ที่ล่วงละเมิดสิกขาบทที่ ๒ คือ ประพฤติทินนาทาน ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมยหรือลักทรัพย์ จะมีโทษมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับคุณค่าของสิ่งของ คุณความดีของเจ้าของ และความพยายามในการลักขโมย นอกจากนี้ ผู้ที่ล่วงละเมิดย่อมได้รับกรรมวิบาก ดังนี้

๕.๑ ย่อมเกิดในนรก

๕.๒ ย่อมเกิดในกำเนิดสัตว์เดียรัจฉาน

๕.๓ ย่อมเกิดในกำเนิดเปรตวิสัย

๕.๔ ย่อมเป็นผู้ยากจนเจ็บไข้ไร้ที่พึ่ง

๕.๕ โทษเบาที่สุด หากเกิดเป็นมนุษย์ ทรัพย์ย่อมฉิบหาย

ตัวอย่างโทษของการล่วงละเมิดเบญจศีลสิกขาบทที่ ๒

เรื่อง สีสวิมังสนะ

ครั้งพุทธกาล ในพระนครสาวัตถี มีพราหมณ์คนหนึ่งชื่อ สีสวิมังสนะ ถึงสรณะ ๓ และ รักษาศีล ๕ รับราชการอยู่กับพระเจ้าโกศล พระราชาพร้อมด้วยข้าราชการใหญ่น้อยต่างให้ความนับถือพราหมณ์นั้น

เขาคิดว่า ที่คนเขานับถือเรานี้ เขานับถืออะไร ชาติ โคตร สกุล ความรู้ หรือศีลกันแน่ ต้องการจะทดลอง วันหนึ่ง เมื่อกลับจากที่ทำงาน ได้แอบหยิบเอาเงินของหลวงไปจำนวนหนึ่ง เจ้าหน้าที่การเงินไม่ว่าอะไร วันที่ ๒ ได้ทำอย่างนั้นอีก ก็ไม่มีใครว่าอะไร วันที่ ๓ จึงหยิบเอาเงินไปกำมือหนึ่ง เจ้าหน้าที่การเงินโกรธ ร้องตะโกนให้คนช่วยกันจับตัว เมื่อจับตัวได้แล้ว ก็ทุบตีคนละสองสามที แล้วพันธนาการไปกราบทูลให้พระราชารับสั่งลงอาญาหลวงแก่เขา

พราหมณ์ทราบชดว่า ที่คนเขานับถือตนนั้น เพราะการรักษาศีล จึงได้กล่าวว่า เรื่องชาติและชนชั้น เป็นเรื่องไร้สาระ ศีลนี้แหละสูงที่สุด บุคคลชาติศีลเสียแล้ว วิชาความรู้ก็ไม่มีประโยชน์อะไรเลย

เรื่อง ดาบสโกหก

ในอดีตกาล ในกรุงพาราณสี มีดาบสโกหกคนหนึ่ง อาศัยอยู่ในหมู่บ้านตำบลหนึ่ง พักอยู่ในบรรณศาลาที่กุฎุมพีคนหนึ่งสร้างถวายในป่า มาฉันอาหารในเรือนของกุฎุมพีนั้นเป็นประจำ

กุกุมพีเชื่อว่า “ดาบสนี้มีศีล” เพราะกลัวโจรจะมาลักทรัพย์ไป จึงนำทองคำ ๑๐๐ นิกกะไปยังบรรณศาลาของดาบสนั้น แล้วฝังไว้ ขอให้ดาบสช่วยดูแลทรัพย์นั้น ดาบสแสดงอาการให้กุกุมพีทราบว่าไม่มีความโลภในทรัพย์สินเงินทองใดๆ ตอรับแล้วคิดว่าสามารถจะเลี้ยงชีวิตด้วยทองคำนั้นได้ เมื่อเวลาผ่านไป ๒ - ๓ วัน จึงลักเอาทองคำนั้นไปเก็บไว้ในที่แห่งหนึ่งในระหว่างทาง ในวันรุ่งขึ้นฉันอาหารในเรือนของกุกุมพีแล้วบอกลา กุกุมพี แล้วออกเดินทาง ไปได้หน่อยหนึ่งแล้ววางหญ้าไว้ในระหว่างชะงากลับไปหา กุกุมพี บอกว่านำหญ้ามาคืนเพราะกลัวโทษของอทินนาทาน กุกุมพีมีความเลื่อมใสในดาบสยิ่งขึ้น

คราวนั้น พระโพธิสัตว์ไปปัจฉนตชนบทเพื่อต้องการสินค้า ซื้อของกินในเรือนนั้น ฟังคำของดาบสแล้ว คิดว่า ดาบสนี้คงจะลักเอาทรัพย์บางอย่างของกุกุมพีนี้ไปแน่ จึงถาม กุกุมพีทราบเรื่องทองที่ฝากดาบสไว้แล้ว จึงบอกให้กุกุมพีไปตรวจดูทองคำที่ฝังไว้ กุกุมพีไปที่บรรณศาลาไม่เห็นทองคำที่ฝังไว้ จึงติดตามดาบสนั้นไป ทั้งตะขงต๋อยดาบสแล้วให้นำทองคำมาคืน พร้อมกับกล่าวสำคัญว่า “ท่านข้งใจว่าจะเป็นอทินนาทานด้วยหญ้าเพียงเส้นเดียว แต่ทองคำ ๑๐๐ นิกกะ ท่านลักเอาไปได้ ไม่ข้งใจเลย”

๖. อานิสงส์ของการรักษา

ผู้รักษาสิกขาบทที่ ๒ ย่อมได้รับอานิสงส์ ดังนี้

๖.๑ ย่อมมีทรัพย์สมบัติมาก

๖.๒ แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรมได้โดยง่าย

๖.๓ โภคทรัพย์ที่หามาได้แล้วย่อมมั่นคงถาวร

๖.๔ สมบัติไม่ฉิบหายเพราะโจรภัย อัคคีภัย และอุทกภัย เป็นต้น

๖.๕ ย่อมได้รับอริยทรัพย์

๖.๖ ย่อมไม่ได้ยินและไม่รู้จักคำว่า “ไม่มี”

๖.๗ อยู่ที่ไหนก็เป็นสุข เพราะไม่มีใครเบียดเบียน

สิกขาบทที่ ๒ นี้ เป็นหลักประกันทรัพย์สิน ต้องการให้เว้นจากการประกอบมิจฉาชีพทุกชนิด ให้ประกอบสัมมาชีพ เลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ ขยันทำมาหากินหนักเอาเบาสู้อใจภูมิใจที่จะสร้างตัวสร้างฐานะด้วยความพากเพียรพยายามของตนเอง ให้รักศักดิ์ศรีตนเองยิ่งกว่าสิ่งใด

เบญจศีล สิกขาบทที่ ๓
กาเมสุมิฉฉาจารา เวรมณี
เจตนางดเว้นจากการประพฤติดัดในกาม

๑. ความมุ่งหมาย

สิกขาบทนี้ คำว่า **กาม** ได้แก่ กิริยาที่รักใคร่กันในทางประเวณี ความไม่ประพฤติดัดในกาม คือการไม่ล่วงละเมิดทางเพศ เคารพกรรมสิทธิ์ในบุคคลที่หวนแหวนหรือคุ้มครองของผู้อื่น ไม่ตักอยู่ในอำนาจความกำหนดยินดีในทางเพศ ในเชิงสร้างสรรค์มุ่งความเป็นปึกแผ่นของสถาบันครอบครัว ปลูกความรักความสามัคคี ป้องกันความแตกร้างในหมู่คณะ และทำให้ไว้วางใจซึ่งกันและกัน ในทางตรงกันข้าม การประพฤติดัดในกามเท่ากับ เป็นการทำร้ายจิตใจของผู้อื่น ส่งผลกระทบต่อความเสียหาย เช่น การประหัตประหารกัน เป็นต้น

๒. เหตุผลของการรักษา

ธรรมตามนุษย์ปุถุชน คือผู้ที่ยังข้องเกี่ยวกับเรื่องกามารมณ์ ย่อมมีความปฎิพัทธ์รักใคร่ฉันทามีภรรยาตามธรรมเนียมประเพณี เพื่อสืบสายเผ่าพันธุ์มนุษย์ ซึ่งนับว่าเป็นการประพฤติดัดต้องในเรื่องกาม จัดเป็นกายสุจริต แต่การล่วงละเมิดทางเพศในบุคคลที่ต้องห้าม ถือว่าเป็นการประพฤติดัดในกาม จัดเป็นกายทุจจริต ในความเป็นจริงคนเราอาจให้หรือให้หยาบยืมข้าวของเงินทองแก่กันและกันได้ หรือจะถือเอาโดยวิสาสะในฐานะคนคุ้นเคยกันก็ ยังได้ แต่เรื่องการล่วงละเมิดในสามีภรรยาและบุคคลอันเป็นที่รักที่หวนแหวนของกันและกัน จะกระทำไม่ได้ เพราะจะทำให้ขาดความเป็นเพื่อน ขาดความเคารพนับถือ ถึงขั้นเป็นศัตรูประหัตประหารซึ่งกันและกันได้

๓. ข้อห้าม

ในสิกขาบทนี้ ห้ามการประพฤติดัดในกาม คือการล่วงละเมิดทางเพศในบุคคลต้องห้าม ทั้งเพศชายและเพศหญิง

บุคคลต้องห้าม

บุคคลต้องห้าม หมายถึง บุคคลที่ผู้ใดจะประพฤติดัดหรือล่วงละเมิดทางเพศไม่ได้ มีอยู่ ๒ ประเภท คือ หญิงต้องห้าม และชายต้องห้าม หากผู้ใดประพฤติดัดกับหญิงหรือชายต้องห้าม ผู้นั้นผิดศีล ถ้าทั้งสองฝ่ายเป็นผู้ต้องห้ามด้วยกัน ประพฤติดัดร่วมกัน ก็ผิดศีลทั้งสองฝ่าย บุคคลที่เป็นหญิงแต่มีจิตใจเป็นชาย และบุคคลที่เป็นชายแต่มีจิตใจเป็นหญิง ก็อนุโลมในบุคคลต้องห้ามตามสิกขาบทนี้ด้วย

หญิงต้องห้าม

หญิงต้องห้าม หมายถึงบุคคลต้องห้ามสำหรับชาย มี ๓ ประเภทใหญ่ๆ คือ

๑. สัสสามิกา หญิงมีสามี หมายถึง หญิงที่อยู่กินกับฝ่ายชายฉันทรรยาสามี ทั้งที่แต่งงานหรือไม่ได้แต่งงาน รวมถึงหญิงที่รับสิ่งของมีทรัพย์เป็นต้นของฝ่ายชายแล้วยอมอยู่กับฝ่ายชายนั้น ตลอดถึงหญิงที่ฝ่ายชายรับเลี้ยงดูเป็นภรรยา จะได้จดทะเบียนสมรสกันตามกฎหมายหรือไม่ก็ตาม

หญิงประเภทนี้ จะหมดภาวะที่เป็นหญิงต้องห้ามก็ต่อเมื่อหย่าขาดจากสามีหรือสามีตายแล้ว แม้หญิงที่สามีถูกกักขัง เช่น ถูกจำคุก หากยังไม่ได้หย่าขาดจากกัน ก็ถือว่าเป็นหญิงต้องห้าม หรือสามีต้องโทษจำคุกตลอดชีวิต หญิงนั้นก็ยังคงอยู่ในฐานะต้องห้าม ตราบเท่าที่สามียังมีชีวิตอยู่ ชายใดประพฤติผิดต่อหญิงมีสามี ถือว่าผิดศีล

๒. ญาติรัถขิตา หญิงที่ญาติรักษา หมายถึง หญิงที่มีญาติเป็นผู้ปกครอง ไม่เป็นอิสระแก่ตน เพราะอยู่ในการปกครองดูแลพิทักษ์รักษาของบิดามารดา ญาติพี่น้อง หรือวงศ์ตระกูล ชายใดประพฤติผิดต่อหญิงที่ญาติรักษา ถือว่าผิดศีล

หญิงที่ญาติรักษานั้น เมื่อรับของหมั้นจากฝ่ายชายและตกลงจะแต่งงานกัน นับแต่รับของหมั้นแล้ว หญิงนั้นชื่อว่าอยู่ในการรักษาทั้งของญาติและของคู่หมั้น จะพ้นจากการรักษาของคู่หมั้นก็ต่อเมื่อได้คืนของหมั้นหรือบอกเลิกการหมั้นนั้นแล้ว

๓. ัมมรัถขิตา หญิงที่ธรรมรักษา หมายถึง หญิงที่มีศีลธรรม กฎหมาย หรือจารีตคัมภีร์รักษา มี ๒ ประเภท คือ หญิงผู้เป็นเทือกเถาเหล่ากอของตน และหญิงมีข้อห้าม

หญิงต้องห้ามโดยพิสดาร มี ๒๐ ประเภท คือ

๑. มาตุรัถขิตา	หญิงที่มารดารักษา
๒. ปิตุรัถขิตา	หญิงที่บิดารักษา
๓. มาตูปิตุรัถขิตา	หญิงที่มารดาบิดารักษา
๔. ภาตุรัถขิตา	หญิงที่พี่ชายน้องชายรักษา
๕. ภคินีรัถขิตา	หญิงที่พี่สาวน้องสาวรักษา
๖. ญาติรัถขิตา	หญิงที่ญาติรักษา
๗. โคตตรรัถขิตา	หญิงที่ชนที่มีสกุลหรือแซ่รักษา
๘. ัมมรัถขิตา	หญิงที่ธรรมรักษา
๙. สารักษา	หญิงที่มีผู้หมั้นไว้ตั้งแต่อยู่ในครรภ์ หรือหญิงที่มีคู่หมั้น
๑๐. สปริทัณฑา	หญิงที่กฎหมายคุ้มครอง

๑๑. ธนกีตา หญิงที่ขายชื่อมาเป็นภรรยา
๑๒. ฉันทวาสินี หญิงที่อยู่กับชายด้วยความรักใคร่กันเอง
๑๓. โภควาสินี หญิงที่อยู่เป็นภรรยาชายด้วยโภคสมบัติ
๑๔. ปฏวาสินี หญิงซึ่งใจได้ผ้านุ่งผ้าห่มแล้วอยู่เป็นภรรยา
๑๕. โอทปัตตกินี หญิงที่ชายขอเป็นภรรยาด้วยพิธีแต่งงาน
๑๖. โอกตจุมพตา หญิงที่ชายช่วยปลงภาระอันหนักลงจากศีรษะแล้วอยู่เป็นภรรยา
๑๗. ทาสีภริยา หญิงคนใช้ที่เป็นภริยา
๑๘. กัมมการี ภริยา หญิงรับจ้างทำการทำงานที่เป็นภริยา
๑๙. ธชาหญา หญิงเซलयที่เป็นภริยา
๒๐. มุหุตติกา หญิงที่ชายอยู่ด้วยชั่วคราว

ถ้าชายล่วงในหญิง ๒๐ จำพวกนี้ แม้จำพวกใดจำพวกหนึ่งพร้อมด้วยองค์ตามที่กล่าวในข้อ ๔ ก็ขาดจากสิกขาบทที่ ๓ คือ กามะสุมิจฉาจาร

หญิงผู้เป็นเทือกเถาเหล่ากอของตน เทือกเถา หมายถึง หญิงซึ่งเป็นญาติผู้ใหญ่ นับย้อนขึ้นไปทางบรรพบุรุษ ๓ ชั้น คือ ย่าทวดยายทวด ย่ายาย และมารดาของตนเอง เหล่ากอ หมายถึง หญิงผู้สืบสันดานจากตน นับลงไปสามชั้น คือ ลูก หลาน และเหลน ชายใดประพฤติดิตต่อหญิงผู้เป็นเทือกเถาเหล่ากอของตน ถือว่าผิดศีล

หญิงมีข้อห้าม มี ๒ ประเภท คือ

๑. **หญิงประพฤติพรหมจรรย์** ได้แก่ ภิกษุณี สามเณรี สิกขมานา แม่ชี และอุบาสิกาผู้รักษาศีล ๘ หรืออุโบสถศีล

๒. **หญิงที่กฎหมายจารีตประเพณีรักษา** ได้แก่ หญิงที่กฎหมายจารีตประเพณีห้ามมิให้ล่วงละเมิด เช่น หญิงที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะ หญิงพิการทุพพลภาพ เป็นต้น

ชายต้องห้าม

ชายต้องห้าม หมายถึงบุคคลต้องห้ามสำหรับหญิง มี ๒ ประเภท คือ ชายอื่นนอกจากสามีของตนสำหรับหญิงที่มีสามี และชายที่จารีตห้ามสำหรับหญิงทั่วไป

๑. ชายอื่นนอกจากสามีตน เป็นบุคคลต้องห้ามสำหรับหญิงที่มีสามี

๒. ชายที่จารีตห้าม ได้แก่ นักบวชในศาสนาที่ห้ามเสพเมถุน เช่น ภิกษุ สามเณร เป็นต้น เป็นบุคคลต้องห้ามสำหรับหญิงทั่วไป ทั้งที่มีสามีและไม่มีสามี หญิงใดประพฤติดิตต่อชายต้องห้าม ถือว่าผิดศีล หากมีความยินดียพร้อมใจกันในการล่วงประเวณี ก็ผิดศีลทั้งสองฝ่าย

ศีลสิกขาบทที่ ๓ นี้ ผู้ใดประพฤติดิตต่อบุคคลต้องห้ามดังกล่าวมาทั้งหมด ถือว่า ผิดศีล หากทั้งสองฝ่ายมีความยินดีพร้อมใจในการล่วงประเวณี ก็ผิดศีลทั้งสองฝ่าย นอกจากการห้ามประพฤติดิตประเวณีแล้ว ยังห้ามการกระทำปเวณีในสถานที่อันไม่สมควร เช่น โบสถ์ วิหาร ลานพระเจดีย์ เป็นต้น ผู้รักษาศีลตามสิกขาบทนี้พึงเว้นแม้การผูกสมัค รักใคร่ฉันทซู้สาว การเกี่ยวพาราสี การพูดแคะ การเล่นหูเล่นตา หรือแม้แต่การใช้สื่อ อิเลคทรอนิกส์กับบุคคลต้องห้ามในเชิงซู้สาว เพราะเป็นเหตุให้ล่วงละเมิดศีลข้อนี้ได้ง่าย

๔. หลักวินิจจัย

การล่วงละเมิดสิกขาบทที่ ๓ ที่ทำให้ศีลขาด ประกอบด้วยองค์ ๔ คือ

๔.๑ หญิงหรือชายนั้น เป็นบุคคลต้องห้าม

๔.๒ จิตคิดจะเสพ

๔.๓ พยายามเสพ

๔.๔ อวัยวะเครื่องเสพจดถึงกัน

๕. โทษของการล่วงละเมิด

ผู้ที่ล่วงละเมิดสิกขาบทที่ ๓ คือ ประพฤติดิตในกาม จะมีโทษมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับคุณความดีของคนที่ถูกล่วงละเมิด ความแรงของกิเลส และความพยายาม นอกจากนั้น ผู้ที่ล่วงละเมิดย่อมได้รับกรรมวิบาก ดังนี้

๕.๑ ย่อมเกิดในนรก

๕.๒ ย่อมเกิดในกำเนิดสัตว์เดียรัจฉาน

๕.๓ ย่อมเกิดในกำเนิดเปรตวิสัย

๕.๔ ย่อมเป็นผู้มีร่างกายทุพพลภาพ ชี้เหร่ มากไปด้วยโรค

๕.๕ โทษเบาที่สุด หากเกิดเป็นมนุษย์ ย่อมเป็นผู้มีศัตรูรอบด้าน

ตัวอย่างโทษของการล่วงละเมิดเบญจศีลสิกขาบทที่ ๓

เรื่อง จูฬรณคคหบัณฑิต

ครั้งดึกดำบรรพ์ ได้มีชายหนุ่มชาวพาราณสีคนหนึ่ง นามว่าจูฬรณคคหบัณฑิต เรียนวิชาที่บอจารย์ทิตาปาโมกข์ที่เมืองตักกสิลา เขาเป็นชายหนุ่มหน้าตาดี มีความประพฤติเรียบร้อย เรียนเก่ง เป็นที่รักใคร่ของอาจารย์ เมื่อเรียนศิลปวิทยาจบแล้ว จึงลาอาจารย์กลับบ้าน อาจารย์ได้ยกลูกสาวคนหนึ่งให้เป็นภรรยา ในระหว่างทางได้เกิดการต่อสู้กับพวกโจรที่มาคอยดักปล้น ได้ฆ่าโจรตายไปหลายคน เมื่อลูกศรในมือหมด จึงต่อสู้กับหัวหน้าโจรด้วยมือเปล่า บอกให้ภรรยานำดาบมาให้ แต่ภรรยากลับเกิดความรักในตัวหัวหน้าโจรที่ตนเพิ่งจะพบเห็นเดี๋ยวนี้เอง จึงส่งดาบให้โจรฆ่าชายหนุ่มตาย

โจรพานางไปถึงแม่น้ำสายหนึ่ง คิดว่า หญิงคนนี้พบชายอื่นเข้า คงจะให้ข้าเรา เหมือนกับให้เราฆ่าสามีเธอ เราไม่ต้องการผู้หญิงคนนี้ จึงออกอุบายหลอกลวงเอาทรัพย์สินเงินทองของเธอจนหมดสิ้นแล้วก็จากไป โดยที่ทั้งคำพูดไว้กับเธอว่า แม่คนงามเธอเอาสามีที่เคยเคยชิตกันมานานแลกกับฉันซึ่งมิใช่สามีที่ไม่เคยเคยชิต วันหลังเธอคงจะเอาฉัน แลกกับชายอื่นอีก ฉันจะหนีเธอไปให้ไกลที่สุดเท่าที่จะไกลได้ หญิงสาวคนนั้นไม่มีใคร คบหาสมาคมด้วย เพราะประพตติผิดศีลข้อที่ ๓ นั้นนั่นเอง

๖. อานิสงส์ของการรักษา

ผู้รักษาสิกขาบทที่ ๓ ย่อมได้รับอานิสงส์ ดังนี้

- ๖.๑ ไม่มีศัตรูเบียดเบียน
- ๖.๒ เป็นที่รักของคนทั้งหลาย
- ๖.๓ มีทรัพย์สมบัติบริบูรณ์
- ๖.๔ ไม่เกิดเป็นหญิงหรือเป็นกระเทย
- ๖.๕ เป็นผู้สง่า มีอำนาจมาก
- ๖.๖ มีอินทรี ๕ บริบูรณ์
- ๖.๗ มีความสุข ไม่ต้องทำงานหนัก

สิกขาบทที่ ๓ นี้ เป็นหลักประกันครอบครัว ต้องการให้เว้นจากการประพตติผิด ในกาม ควบคุมตนเองได้ มีความสำรวมระวังในกาม ยินดีพอใจเฉพาะคู่ครองของตน รักษาเกียรติของตนและผู้อื่น ทำให้อยู่ร่วมกันอย่างไว้วางใจกัน

เบญจศีล สิกขาบทที่ ๔ มุสาวาทา เวมณี เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ

๑. ความมุ่งหมาย

สิกขาบทนี้ มีความมุ่งหมายเพื่อห้ามการตัดประโยชน์ทางวาจา ป้องกันการทำลายทั้งประโยชน์ตนคือคุณธรรมที่มีในตนและประโยชน์ผู้อื่นที่จะพึงได้รับด้วยการพูดเท็จ หรือด้วยการให้ข้อมูลข่าวสารที่ไม่เป็นจริง คนทั้งหลายย่อมชอบและเชื่อถือความจริงด้วยกันทุกคน จะถามหรือฟังข้อความอะไรกับใคร ก็ต้องการความจริง แม้จะให้ใครเชื่อถือคำของตน ก็ต้องอ้างความจริงขึ้นมาพูด เมื่อความจริงเป็นเช่นนี้ ผู้ใดพูดมุสาก็ชื่อว่า เป็นการตัดประโยชน์ทั้งของตนและคนอื่น สิกขาบทนี้มุ่งส่งเสริมให้รักษาความซื่อสัตย์ สุจริต ความซื่อตรงต่อกัน อันเป็นเหตุนำมาซึ่งความรักความสามัคคีของหมู่คณะ

๒. เหตุผลของการรักษา

ในพุทธศาสนสุภาษิต ได้กล่าวถึงลักษณะของคนชอบพูดเท็จไว้ว่า “นตถิ อการิโย ปาปํ มุสาวาทิสส ชนตฺตโน แปลว่า ไม่มีคนชั่วอะไรที่คนชอบพูดเท็จจะทำได้” เพราะคนชอบพูดเท็จ พูดโกหกหลอกลวงหรือพูดมีเลศนัยในแง่มุมต่างๆ นั้น ได้ชื่อว่าทำลายคุณธรรมในจิตใจของตนเอง และทำลายประโยชน์ของผู้อื่น ในการพูดเท็จนั้น คนโกหกจะได้รับผลเสียหายร้ายแรง คือจะกลายเป็นคนเหลวไหล ขาดความน่าเชื่อถือ ดังนั้น ท่านจึงห้ามไม่ให้ล่วงละเมิดศีลข้อนี้

๓. ข้อห้าม

สิกขาบทนี้ ห้ามการพูดเท็จ เมื่อมุ่งความจริงเป็นหลัก จึงกำหนดข้อห้ามไว้ ๓ อย่าง คือ มุสา อนุโลมมุสา และปฏิสสวะ

การพูดมุสาทำให้ศีลขาด ส่วนอนุโลมมุสาและปฏิสสวะ ทำให้ศีลต่างพร้อย

มุสา

มุสา แปลว่า เท็จ ได้แก่ โกหก หมายถึง การทำเท็จทุกอย่าง การแสดงความจริง เพื่อให้ผู้อื่นเข้าใจผิดนั้น ทำได้ทั้งทางวาจาและทางกาย ดังนี้

ทางวาจา คือ พูดออกมาเป็นคำเท็จ ตรงกับคำว่าโกหก ซึ่งเป็นที่เข้าใจกันอยู่แล้ว

ทางกาย คือ การแสดงกิริยาอาการที่เป็นเท็จ เช่น การเขียนจดหมายโกหก การเขียนรายงานเท็จ การทำหลักฐานปลอม การตีพิมพ์ข่าวสารอันเป็นเท็จ การเผยแพร่ข่าวสารอันเป็นเท็จทางสื่ออิเล็กทรอนิกส์ การทำเครื่องหมายให้คนอื่นหลงเชื่อและเข้าใจผิด รวมถึงการใช้ใบ้ให้คนอื่นเข้าใจผิด เช่น สันตึระะในเรื่องควรรับ หรือพยักหน้าในเรื่องที่ควรปฏิเสธ

มุสา มีประเภทที่จะพึงพรรณนาเป็นตัวอย่าง ดังนี้

ปด ได้แก่ มุสาตรงๆโดยไม่อาศัยมูลเลย เช่น ไม่เห็นว่าเห็น ไม่รู้ว่ารู้ ไม่มีว่ามี เป็นต้น

ส่อเสียด คือ พุดยุแยะเพื่อให้เขาแตกกันและพุดให้ตนเองเป็นที่รัก

หลอก คือ พุดเพื่อจะโกงเขา พุดให้เขาเชื่อ พุดให้เขาเสียของให้ตน

ยอ คือ พุดเพื่อจะยกย่องเขา พุดให้เขาลืมหิวและหลงตัวผิด

กลับคำ คือ พุดไว้แล้วแต่ตอนหลังไม่ยอมรับ ปฏิเสธว่าไม่ได้พุด

ทนสาบาน ได้แก่ กิริยาที่เสียงสัจจะว่าจะพุดความจริง หรือจะทำตามคำสาบาน แต่ไม่ได้พุดหรือทำตามนั้น เช่น พยานทนสาบานแล้วเบิกคำเท็จ เป็นต้น

ทำเล่ห์กระเท่ห์ ได้แก่ กิริยาที่อวดอ้างความศักดิ์สิทธิ์อันไม่เป็นจริง เพื่อให้คนหลงเชื่อนิยมยกย่อง และเป็นอุบายหลอกลวงแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตน เช่น อวดรู้วิชาคงกระพันว่าฟันไม่เข้ายิงไม่ออก เป็นต้น

มารยา ได้แก่ กิริยาที่แสดงอาการให้เขาเห็นผิดจากที่เป็นจริง เช่น เป็นคนมุสิล ทำท่าทางเคร่งครัดให้เขาเห็นว่า เป็นคนมีศีล

ทำเลศ ได้แก่ พุดมุสาเล่นสำนวน พุดคลุมเครือให้ผู้ฟังเข้าใจผิด เช่น เห็นคนวิ่งหนีเขามา เมื่อผู้ไล่ติดตามมาถาม จึงย้ายไปยืนที่อื่นแล้วพุดว่า ตั้งแต่มายืนที่นี่ ไม่เห็นใครเลย

เสริมความ ได้แก่ พุดมุสาอาศัยมูลเดิม แต่เสริมความให้มากกว่าที่เป็นจริง เช่น โฆษณาสรรพคุณสินค้าเกินความเป็นจริง เป็นต้น

อำความ ได้แก่ พุดมุสาอาศัยมูลเดิม โดยตัดข้อความที่ไม่ประสงค์จะให้รู้ออกเสีย เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจเป็นอย่างอื่น เช่น เรื่องมากพุดให้เหลือน้อยเพื่อปิดความบกพร่อง

บุคคลพุดด้วยวาจาหรือทำกิริยาแสดงท่าทางอย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้อื่นรู้แล้วเขาจะเชื่อหรือไม่เชื่อไม่เป็นประมาณ บุคคลผู้พุดหรือแสดงอาการนั้นได้ชื่อว่า พุดมุสาในสิกขาบทนี้

อนุโลมมุตสา

อนุโลมมุตสา คือการพูดเรื่องไม่เป็นจริง แต่มีได้มีเจตนาจะทำให้ผู้ฟังเข้าใจผิดหรือหลงเชื่อเพียงแต่พูดเพื่อให้เจ็บใจ มีประเภทที่จะพึงพรรณนาเป็นตัวอย่าง ดังนี้

เสียดแทง ได้แก่ กิริยาที่พูดให้ผู้อื่นเจ็บใจ ด้วยอ้างเรื่องที่ไม่เป็นจริง เช่น ประชดคือการกล่าวแค้นตนยกให้สูงกว่าพื้นเพเดิมของเขา หรือ ด่า คือการกล่าวถ้อยคำหยาบช้าเลวทรามกดให้ต่ำกว่าพื้นเพเดิมของเขา

สับปลับ ได้แก่ พูดกลับกรอกเชื่อไม่ได้ พูดด้วยความคะนองปาก แต่ผู้พูดไม่ตั้งใจจะให้คนอื่นเข้าใจผิด เช่น รับปากแล้วไม่ทำตามที่ได้รับนั้น

อนุโลมมุตสา นี้ แม้จะมีได้เป็นมุตสาคือคำเท็จโดยตรง แต่ก็นับเข้าในมุตสา ไม่ควรพูดพูดแล้วมีโทษ ผู้นิยมความสุภาพแม้จะว่ากล่าวลูกหลาน ก็ไม่ควรใช้คำด่าหรือคำเสียดแทง ควรใช้คำสุภาพ แสดงโทษผิดให้รู้สึกตัวแล้วห้ามปรามมิให้กระทำต่อไป

ปฏิสสวะ

ปฏิสสวะ ได้แก่ การรับคำของคนอื่นด้วยความตั้งใจจะทำตามที่ได้รับคำนั้นไว้จริง แต่ภายหลังเกิดกลับใจไม่ทำตามที่ได้รับคำนั้น ทั้งที่ตนพอจะทำตามที่ได้รับคำนั้นได้ มีประเภทที่จะพึงพรรณนาเป็นตัวอย่าง ดังนี้

ผิดสัญญา หมายถึง การไม่ทำตามที่ตกลงกันไว้ เช่น ตกลงกันว่าจะเลิกค้าสิ่งเสพติด แต่พอได้โอกาสก็กลับมาค้าอีก

คืนคำ หมายถึง การไม่ทำตามที่ได้รับปากไว้ เช่น รับปากจะให้สิ่งของแล้วไม่ได้ให้ตามที่ได้รับปากไว้

ถ้อยคำที่ไม่จัดเป็นมุตสาบาท

ผู้พูดถ้อยคำที่พูดตามความสำคัญของตน เรียกว่า ยถาสัญญา หรือตามวรรณกรรม ซึ่งเป็นคำพูดไม่จริง แต่ไม่มีความประสงค์จะให้ผู้ฟังเชื่อ ไม่เข้าข่ายผิดศีลตามสิกขาบทที่ ๔ นี้ มีประเภทที่จะพึงพรรณนาเป็นตัวอย่าง ดังนี้

โวหาร ได้แก่ ถ้อยคำที่ใช้เป็นธรรมเนียม เพื่อความไพเราะของภาษา เช่น การเขียนจดหมายที่ลงท้ายว่า ด้วยความนับถือหรือด้วยความเคารพอย่างสูง เป็นโวหารการเขียนตามแบบธรรมเนียมสารบรรณ ซึ่งในความเป็นจริง ผู้เขียนอาจไม่ได้นับถือหรือไม่ได้เคารพอย่างสูงเช่นนั้นก็ได้

นิยาย ได้แก่ เรื่องที่แต่งขึ้น เรื่องที่เล่ากันมา เรื่องที่นำมาอ้างเพื่อเปรียบเทียบให้ได้ใจความเป็นหลัก เช่น นิทาน ละคร ลิเก ซึ่งในท้องเรื่องนั้นอาจมีเนื้อหาที่ไม่เป็นความจริง แต่ผู้แต่งไม่ได้ตั้งใจให้คนหลงเชื่อ เพียงแต่แต่งแสดงเนื้อหาไปตามท้องเรื่อง

สำคัญผิด ได้แก่ คำพูดที่ผู้พูดสำคัญผิดว่าเป็นอย่างนั้น ทั้งที่ความจริงมิได้เป็นเช่นนั้น คือผู้พูดพูดไปตามความเข้าใจของตน เช่น ผู้พูดจำวันผิด จึงบอกผู้ถามไปตามวันที่จำผิดนั้น เป็นต้น

พลั้ง ได้แก่ คำพูดที่พลาดไปโดยที่ไม่ได้ตั้งใจหรือไม่ทันคิด เช่น ผู้พูดตั้งใจจะพูดอย่างหนึ่ง แต่กลับพลาดไปพูดเสียอีกอย่างหนึ่ง

๔. หลักวินิจจัย

การล่องละเมิดสิกขาบทที่ ๔ ที่ทำให้ศีลขาด ประกอบด้วยองค์ ๔ คือ

๔.๑ เรื่องไม่จริง

๔.๒ จิตคิดจะพูดให้ผิด

๔.๓ พยายามพูดออกไป

๔.๔ ผู้ฟังเข้าใจเนื้อความนั้น

คำอธิบายองค์ ๔ ของศีลข้อนี้ มีดังนี้

องค์ที่ ๑ เรื่องไม่จริง คือ เรื่องที่พูดนั้นไม่มีความจริง ไม่เป็นจริง เช่น ฝนไม่ตก แต่กลับพูดว่าฝนตก

องค์ที่ ๒ จิตคิดจะพูดให้ผิด คือ ผู้พูดจงใจจะพูดให้ผิดจากความเป็นจริง

องค์ที่ ๓ พยายามพูดออกไป คือ ผู้พูดได้พูดคำไม่จริงนั้นๆ ออกไป หรือได้กระทำเท็จด้วยความจงใจ ซึ่งมีใจเป็นเพียงความคิดที่อยู่ในใจ

องค์ที่ ๔ ผู้ฟังเข้าใจเนื้อความนั้น คือผู้ฟังเข้าใจความหมายเหมือนอย่างกับผู้พูดพูดออกไป ส่วนผู้ฟังจะเชื่อหรือไม่นั้นไม่สำคัญ

๕. โทษของการล่องละเมิด

ผู้ที่ล่องละเมิดสิกขาบทที่ ๔ คือประพตมุสาวาท จะมีโทษมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับประโยชน์ที่จะถูกตัดรอน หมายความว่า ถ้าการพูดเท็จนั้นทำให้เสียประโยชน์มาก ก็มีโทษมาก เช่นบุคคลที่ไม่ต้องการให้ของๆ ตน พูดออกไปว่า ไม่มี ก็ยังมีโทษน้อย แต่ถ้าเป็นพยานเท็จ ก่อให้เกิดความเสียหายมาก ก็มีโทษมากเป็นต้น นอกจากนั้น ผู้ที่ล่องละเมิดย่อมได้รับกรรมวิบาก ดังนี้

๕.๑ ย่อมเกิดในนรก

๕.๒ ย่อมเกิดในกำเนิดสัตว์เดียรัจฉาน

๕.๓ ย่อมเกิดในกำเนิดเปรตวิสัย

๕.๔ ย่อมเป็นผู้มีวาจาไม่เป็นที่เชื่อถือ มีกลิ่นปากเหม็นจัด

๕.๕ โทษเบาที่สุด หากเกิดเป็นมนุษย์ จะถูกกล่าวต่ออยู่เสมอ

ตัวอย่างโทษของการล่วงละเมิดเบญจศีลสิกขาบทที่ ๔

เรื่องหมอลดา

ในอดีตกาล ในพระนครพาราณสี ได้มีจักษุแพทย์คนหนึ่ง เทียวรักษาคนตามหมู่บ้าน ตำบลต่างๆ ต่อมาได้พบกับหญิงคนหนึ่ง กำลังทุกข์ทรมานด้วยโรคตาเกือบจะมองไม่เห็น หมอลดาตรวจดูอาการแล้วบอกว่าพอจะรักษาให้หายเป็นปกติได้ นางจึงตอบว่า ถ้าคุณหมอรักษาตาดีฉันให้หายเป็นปกติได้ ดีฉันกับลูกชาย ลูกสาว จะยอมเป็นทาสรับใช้ไปตลอดชีวิต หมอลดาจึงตกลงรักษาให้ ต่อมาไม่นาน ดวงตาของเธอก็หายเป็นปกติ

เธอกลัวว่าจะต้องเป็นทาสของหมอลดาตามที่ให้สัญญาไว้ เมื่อหมอลดาถามอาการจึงแก้งพูดโกหกว่า ก่อนนี้ ดวงตาของดิฉันเจ็บปวดเพียงเล็กน้อย แต่พอหยอดยาของท่านแล้ว กลับเจ็บปวดมากกว่าเดิม หมอลดาเห็นว่า ผู้หญิงคนนี้หลอกลวงเรา เพราะต้องการจะไม่ให้ค่ารักษา โกรธมาก จึงปรุขยาขนานใหม่ให้ เมื่อนางใช้ยานั้นหยอดตาแล้ว ตาทั้ง ๒ ข้างได้บอดสนิท สตรีนั้น ตาบอด เพราะการกล่าวเท็จ

๖. อานิสงส์ของการรักษา

ผู้รักษาสิกขาบทที่ ๔ ย่อมได้รับอานิสงส์ ดังนี้

๖.๑ มีอินทรีย์ ๕ ผ่องใส

๖.๒ มีวาจาไพเราะ มีไรฟันสม่ำเสมอเป็นระเบียบดี

๖.๓ มีร่างกายสมส่วนบริบูรณ์ ผิวพรรณเปล่งปลั่ง

๖.๔ มีกลิ่นปากหอมเหมือนกลิ่นดอกบัว

๖.๕ มีวาจาศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่เชื่อถือของคนทั่วไป

๖.๖ ไม่พูดติดอ่าง ไม่เป็นใบ้

๖.๗ มีริมฝีปากแดงระเรื่อและบาง

สิกขาบทที่ ๔ นี้ เป็นหลักประกันความเชื่อถือ ต้องการให้เว้นจากการพูดเท็จ ซึ่งเป็นการทำลายประโยชน์ของผู้อื่น ให้มีความเชื่อตรงซื่อสัตย์และจริงใจต่อกัน ทำให้เชื่อถือไว้วางใจกัน ก่อให้เกิดมิตรภาพที่ถาวร และอยู่ร่วมกันด้วยความรักความสามัคคี

เบญจศีล สิกขาบทที่ ๕
สุราเมรยมชชปมาทภูจณา เวมณิ
เจตนางดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

๑. ความมุ่งหมาย

สิกขาบทนี้ มีความมุ่งหมายเพื่อให้บุคคลในสังคมรู้จักรักษาสติสัมปชัญญะของตน ให้สมบูรณ์ ไม่กระทำการอันเป็นโทษแก่ตน ครอบครัว และสังคม ส่งเสริมการรักษา สุขภาพร่างกายให้แข็งแรง ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน และป้องกันปัญหาสิ่งเสพติดของ สังคมประเทศชาติ

๒. เหตุผลของการรักษา

สุราและสิ่งเสพติดทุกชนิด เป็นสาเหตุสำคัญในการทำลายสติสัมปชัญญะของคน เรายิ่งกว่าสิ่งใด คนที่ขาดสติสัมปชัญญะย่อมตั้งอยู่ในความประมาทเลินเล่อ สร้างความเสียหายทั้งแก่ตนเอง สังคมและประเทศชาติ สามารถกระทำผิดศีลข้ออื่นๆ ได้โดยง่าย ปิด โอกาสในการกระทำคุณงามความดีทั้งหลาย เป็นบ่อเกิดแห่งโรคภัยไข้เจ็บ การทะเลาะวิวาท และอาชญากรรมต่างๆ ยิ่งไปกว่านั้น ผู้ที่ตกเป็นทาสสิ่งเสพติด แม้มีชีวิตอยู่ก็เสมือน ตายทั้งเป็น ดังนั้น ท่านจึงห้ามไม่ให้ล่วงละเมิดสิกขาบทนี้

๓. ข้อห้าม

สิกขาบทนี้ ห้ามดื่มน้ำเมา ห้ามเสพสิ่งเสพติดให้โทษ อันเป็นสาเหตุแห่งความประมาท คือทำให้สติฟั่นเฟือน

น้ำเมามี ๒ ชนิด คือ สุรา และเมรัย

สุรา หมายถึง น้ำเมาที่ได้จากการกลั่น เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เหล้า ซึ่งกลั่นสกัดให้มี รสเมาแรงยิ่งขึ้น ในคัมภีร์วินัยปิฎก จำแนกสุราเป็น ๕ ชนิด คือ สุราทำด้วยแป้ง สุราทำ ด้วยขนม สุราทำด้วยข้าวสุก สุราที่ใส่เชื้อ สุราที่ใส่เครื่องปรุงต่างๆ

เมรัย หมายถึง น้ำเมาที่ยังไม่ได้กลั่น เป็นแต่เพียงของดอง เช่น สาโท เหล้าดิบ กระแช่ น้ำตาลเมา เครื่องดื่มที่มีสารแอลกอฮอล์ผสมทุกชนิด ในคัมภีร์วินัยปิฎก จำแนก เมรัยเป็น ๕ ชนิด คือ เมรัยทำด้วยดอกไม้ เมรัยทำด้วยผลไม้ เมรัยทำด้วยน้ำผึ้ง เมรัย ทำด้วยน้ำอ้อย เมรัยที่ใส่เครื่องปรุงต่างๆ

สิ่งเสพติดอื่นๆ เช่น ฝิ่น กัญชา มอร์ฟีน เฮโรอีน ยาบ้า ยาไอซ์ เป็นต้น ก็ห้าม ตามสิกขาบทนี้

๔. หลักวินิจจัย

การล่วงละเมิดสิกขาบทที่ ๕ ที่ทำให้ศีลขาด ประกอบด้วยองค์ ๔ คือ

๔.๑ น้ำนั้นเป็นน้ำเมา

๔.๒ จิตคิดจะดื่ม

๔.๓ พยายามดื่ม

๔.๔ ดื่มให้ล่วงลำคองไป

หลักวินิจจัยการล่วงละเมิดสิกขาบทที่ ๕ นี้ นอกเหนือจากวิธีการดื่มแล้ว สิ่งเสพติดอื่นๆ ที่เสพด้วยวิธีการดื่บ สูบ รมควัน หรือวิธีอื่นใดที่ทำให้สิ่งเสพติดเข้าสู่ร่างกาย ก็อนุโลมตามหลักวินิจจัยนี้

๕. โทษของการล่วงละเมิด

การล่วงละเมิดสิกขาบทที่ ๕ คือ การดื่มสุราเมรัย เสพสิ่งเสพติด จะมีโทษมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับอกุศลจิตหรือกิเลสของผู้ดื่มหรือเสพ ปริมาณที่ดื่มหรือเสพ และผลที่จะก่อให้เกิดการกระทำผิดพลาดชั่วร้าย นอกจากนั้น ผู้ที่ล่วงละเมิดย่อมได้รับกรรมวิบากดังนี้

๕.๑ ย่อมเกิดในนรก

๕.๒ ย่อมเกิดในกำเนิดสัตว์เดี๋ยวจนนาน

๕.๓ ย่อมเกิดในเปรตวิสัย

๕.๔ ย่อมเป็นผู้มีสติไม่สมประกอบ

๕.๕ โทษเบาที่สุด หากเกิดเป็นมนุษย์ ย่อมเป็นบ้า

โทษของการดื่มน้ำเมาและเสพสิ่งเสพติด มี ๖ ประการ คือ

๑. เป็นเหตุทำให้เสียทรัพย์ เมื่อบุคคลดื่มสุราและเสพสิ่งเสพติดเนืองๆ ย่อมจะเลิกยาก เป็นเหตุให้ติดสุราและเป็นทาสสิ่งเสพติด ทั้งเป็นเหตุทำให้มัวเมาในอบายมุขอื่น ๆ ตามมา เช่น เทียวผู้หญิง เทียวกลางคืน เล่นการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตร จึงเป็นเหตุทำให้เสียทรัพย์ พอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

๑.๑ เสียทรัพย์เพราะซื้อมาดื่มหรือเสพเองและเลี้ยงคนอื่น

๑.๒ เสียทรัพย์เพราะสิ่งเสพติดมีราคาแพง

๑.๓ เสียทรัพย์เพราะเพิ่มปริมาณการดื่มการเสพ

๑.๔ เสียทรัพย์เพราะรักษาโรคที่เกิดจากสิ่งเสพติด

๒. เป็นเหตุก่อการทะเลาะวิวาท คนที่ขาดสติเพราะดื่มสุราหรือเป็นทาสสิ่งเสพติด ไม่สามารถควบคุมอารมณ์ตนเองได้ มีจิตใจแปรปรวนผิดปกติ มีความกล้า บ้าบิ่น บันดาลโทษะ หงุดหงิด ฉุนเฉียว มุทะลุ วู่วาม ไม่เกรงกลัวใคร ชอบพูดพาล่ามยั่วโทษะ ลวนลามคน

อื่น เกิดการทะเลาะวิวาทหรือทำร้ายคนใกล้ชิดและคนอื่นได้โดยง่าย โดยที่สุดถึงกับฆ่ากันตายก็มี

๓. เป็นเหตุเกิดโรค

สิ่งเสพติดเมื่อเสพเข้าไปแล้วมีผลทำให้บั่นทอนสุขภาพ เกิดโรคในร่างกายหลายชนิดได้ง่าย ในวงการแพทย์ยืนยันตรงกันว่า สุราเป็นวัตถุที่เป็นอันตรายต่ออวัยวะทางเดินอาหาร ระบบประสาท ทางเดินของโลหิต ต่อมไร้ท่อ และระบบการหายใจ จึงเป็นเหตุทำให้เกิดโรคต่างๆ ดังนี้

๓.๑ โรคทางระบบประสาท เช่น นอนไม่หลับ จิตหลอน ประสาทหลอน พร่าเพ้อ กล้ามเนื้อส่วนปลายแขนขาอ่อนแรง ซึมเศร้า ลมชัก ระวัง

๓.๒ โรคมะเร็ง เช่น มะเร็งในปากและช่องปาก มะเร็งหลอดอาหาร มะเร็งลำไส้ใหญ่ มะเร็งกระเพาะอาหาร มะเร็งตับ มะเร็งเต้านมในผู้หญิง มะเร็งรังไข่

๓.๓ โรคเรื้อรัง เช่น ตับอ่อนอักเสบเฉียบพลัน เบาหวาน ตับอักเสบ กระเพาะอาหารอักเสบ โรคต่อมหมวกไต ภาวะถุงพรุณ โรคเก๊าต์ พิษสุราเรื้อรัง

๓.๔ โรคทางระบบหลอดเลือดและหัวใจ เช่น เส้นเลือดที่เลี้ยงหัวใจตีบ กล้ามเนื้อหัวใจเสื่อม ความดันโลหิตสูง เสื่อมสมรรถภาพทางเพศ สมองส่วนนอกสืบฝ่อ หัวใจเต้นผิดจังหวะ หัวใจล้มเหลว

๔. เป็นเหตุเสียชื่อเสียง คนที่ติดสุราหรือเป็นทาสสิ่งเสพติด มีสติพินเพื่อน ย่อมกระทำความผิด ทำลายชื่อเสียงทุกอย่างที่ตนได้สั่งสมมา จึงเป็นเหตุเสียชื่อเสียง พอละพรณนาเป็นตัวอย่างดังนี้

๔.๑ เสียความนิยมเคารพนับถือ

๔.๒ เสียความเป็นแบบอย่างที่ดีของครอบครัว ลูกหลาน และคนทั่วไป

๔.๓ เสียสถานภาพที่ดีทางสังคม เช่น เป็นผู้ใหญ่อำนาจ เปี้ยกำนัน ก็ไม่ได้ได้รับความเชื่อถือเป็นต้น

๔.๔ ถูกตีเตียน

๕. เป็นเหตุให้ไม่รู้จักรละอาย วิญญูชนยอมสงวนศักดิ์ศรีเกียรติของตนเอง จึงไม่ทำสิ่งที่น่าอดสูให้คนทั้งหลายดูหมิ่น แต่สุราและสิ่งเสพติดทำให้คนที่เสพแล้ว ลืมเกียรติยศศักดิ์ศรีของตนเอง แสดงกิริยาจาอันน่าอดสูได้ทุกโอกาส มีนอนกลางถนน ถ่ายอุจจาระปัสสาวะต่อหน้าสาธารณชน เปิดเผยอวัยวะอันพึงปกปิด พุดจาหยาบคาย พุดเพื่อเจ้า พุดเรื่องที่ไม่ควรเปิดเผย เป็นต้น

๖. **บั้นทอนกำลังปัญญา** สุราและสิ่งเสพติดทำลายระบบประสาท ทำลายสติ และทำลายสุขภาพดังกล่าวแล้ว ทำให้คนติดสุราและสิ่งเสพติดมีสมองมีนขา มีปัญญาทึบ ขาดไหวพริบปฏิภาณ ขาดเขว้าปัญญา คิดเชื่องช้า ความจำเสื่อม หลงลืมง่าย

ตัวอย่างโทษของการล่วงละเมิดเบญจศีลสิกขาบทที่ ๕ เรื่อง พระราชาผู้ดื่มน้ำเมา

ในอดีตกาล ในกรุงพาราณสี พระราชาพระองค์หนึ่ง ทรงดื่มสุราเป็นประจำ เว้นจากการดื่มน้ำมาแล้วไม่สามารถจะทรงปฏิบัติราชกิจได้ เว้นจากเนื้อแล้วจะไม่เสวยพระกระยาหาร

ตามปกติ ในวันอุโบสถจะไม่มีการฆ่าสัตว์ คนทำครัวจะต้องซื้อเนื้อก่อนวันอุโบสถแล้วเก็บไว้ วันหนึ่ง คนทำครัวเก็บเนื้อไว้ไม่ดี สุนัขทั้งหลายคาบไปกินเสีย คนทำครัวหาเนื้อใหม่มาทำอาหารไม่ได้ จึงไม่กล้านำพระกระยาหารเข้าไปถวายพระราชา จึงกราบทูลเรื่องนั้นแต่พระเทวี

พระนางดำรัสว่า “พ่อ บุตรของเราเป็นที่รัก เป็นที่พอพระทัยของพระราชา เมื่อพระองค์ ทอดพระเนตรเธอแล้ว ทรงจุมพิตคลอเคลียเธออยู่ จะไม่ทรงทราบว่าจะพระกระยาหารของพระองค์มีเนื้อหรือไม่มี เราจะให้บุตรนั้นนั่งที่พระอรุขของพระองค์ เจ้าควรนำพระกระยาหารเข้าไปในเวลาที่ยังห่างจากพระโอรส” แล้วได้ทรงทำอย่างนั้น

คนทำครัวน้อมพระกระยาหารเข้าไปในเวลานั้น พระราชาทรงเมาน้ำจันทน์ ไม่เห็นเนื้อในถาดจึงตรัสถามว่า “เนื้ออยู่ไหน” คนทำครัวกราบทูลว่า “ข้าแต่สมมติเทพ วันนี้เป็นวันอุโบสถ ข้าพระพุทธเจ้าหาเนื้อมาทำพระกระยาหารไม่ได้” พระราชาตรัสว่า “เนื้อสำหรับเราหาได้ยากนักหรือ” ดังนี้แล้ว ทรงรัดพระศอพระโอรสจนถึงซีพิटकษัยแล้วโยนไปข้างหน้าคนทำครัวให้นำไปทำอาหารแล้วนำมาโดยเร็ว

คนทำครัวได้ทำอย่างนั้น ไม่มีแม่แต่คนเดียวที่จะร้องไห้ หรือจะกราบทูล เพราะกลัวพระราชอำนาจ พระราชาเสวยพระกระยาหารด้วยเนื้อพระโอรส บรรเทาความหิวแล้วในเวลาใกล้รุ่งทรงตื่น สร้างเมาแล้ว รับสั่งให้นำพระโอรสมา ขณะนั้นพระเทวีทรงคร่ำครวญพลางทูลว่า “ข้าแต่สมมติเทพ วานนี้ ฝ่าพระบาททรงฆ่าพระโอรสแล้ว เสวยพระกระยาหารด้วยเนื้อของพระโอรส”

พระราชาทรงกันแสงเพราะความโศกในพระโอรส เห็นโทษในการดื่มน้ำเมาว่า “ทุกข์นี้เกิดขึ้นแก่เรา เพราะการดื่มสุรา” ทรงหยิบฝุ่นเช็ดพระพักตร์ อธิษฐานว่า “ตั้งแต่นี้ไป เรายังไม่บรรลुพระอรหัตเพียงใด จักไม่ดื่มสุราอันเป็นเหตุแห่งความพินาศเห็นปานนี้เพียงนั้น” ตั้งแต่นั้นมา ท้าวเธอก็ไม่ทรงดื่มสุราอีก

เรื่อง นักเลงสุรา

ในอดีตกาล ในกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์เป็นเศรษฐีมีทรัพย์ประมาณ ๔๐ โภกวิ ทำบุญทั้งหลายมีทานเป็นต้น สิ้นชีพแล้วได้ไปเกิดเป็นท้าวสักกเทวราช พระโพธิสัตว์นั้นมี บุตรคนเดียวเท่านั้นเมื่อบิดาสิ้นชีพแล้ว เขาให้ปลูกปะรำ ห้อมล้อมด้วยมหาชน ตี๋มสุรา เขาให้ทรัพย์ครั้งละพันๆ แก่นักเต็นระบำ ฟ้อนรำและขับร้องเป็นต้น ได้เป็นนักเลงหญิง นักเลงสุราและนักเลงกินเนื้อเป็นต้น หมกมุ่นอยู่ในเรื่องมหรสพ มีการฟ้อนรำ การขับร้อง และการประโคม เป็นต้น เป็นผู้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความประมาท ทำทรัพย์ประมาณ ๔๐ โภกวิ พร้อมทั้งวัสดุอันเป็นอุปกรณ์แก่เครื่องอุปโภคและบริโภคให้ฉิบหายแล้ว ชั่วระยะเวลาไม่นาน ได้กลายเป็นคนยากจน กำพรว้า เหลือแต่ผ้าถุงเก่าๆ คลุมกาย

ท้าวสักกเทวราชทราบว่าเขาเป็นคนยากจน จึงเสด็จมา เพราะความรักในบุตร พระราชทานหม้อดินที่ให้สมบัติที่ต้องการได้ทุกอย่างแล้วตรัสว่า “จงรักษาหม้อนี้ไว้ให้ดี อย่าให้แตก เพราะเมื่อหม้อยังอยู่ทรัพย์สมบัติที่กำหนดนับไม่ได้ก็ยังคงมีอยู่ เจ้าจงอย่า ประมาท” ดังนี้แล้ว เสด็จไปสู่สถานที่ของพระองค์ตามเดิม ตั้งแต่นั้นมา เขาก็หันกลับไป ตี๋มสุราเหมือนเดิม ต่อมาวันหนึ่ง เขาเมาแล้ว โยนหม้อขึ้นไปในอากาศแล้วรับครั้งแล้ว ครั้งเล่า แต่เกิดรับพลาดไปครั้งหนึ่ง หม้อได้ตกลงมาบนพื้นแตกกระจาย ตั้งแต่นั้นมาเขาก็ กลับเป็นคนเข็ญใจอีก ต้องนุ่งผ้าเก่า ถือกะเบื่องขอทาน อาศัยฝาระือนคนอื่นอยู่ไป ตลอดชีวิต

๖. อานิสงส์ของการรักษา

ผู้รักษาสิกขาบทที่ ๕ ย่อมได้รับอานิสงส์ ดังนี้

- ๖.๑ ระลึกถึงอดีต อนาคต ปัจจุบันได้รวดเร็ว
- ๖.๒ มีสติตั้งมั่นทุกเมื่อ
- ๖.๓ มีความรู้มาก มีปัญญามาก
- ๖.๔ ไม่บ้า ไม่ใ้ ไม่มัวเมาหลงไหล
- ๖.๕ มีวาจาไพเราะ มีถ้อยคำเป็นที่น่าเชื่อถือ
- ๖.๖ มีความซื่อสัตย์ สุจริตทั้งกาย วาจา ใจ

สิกขาบทที่ ๕ นี้ เป็นหลักประกันสุขภาพ ต้องการให้เว้นจากการตี๋มน้ำเมา และ เสพสิ่งเสพติดทุกชนิด ซึ่งเป็นการบั่นทอนสุขภาพ หรือทำลายชีวิตของตน ตลอดทั้ง ป้องกันความเสื่อมเสียในชีวิตและทรัพย์สินของตนเองและผู้อื่น เป็นการรักษา สติสัมปชัญญะของตนให้สมบูรณ์

เบญจธรรม

เบญจธรรม แปลว่า คุณธรรม ๕ ประการ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เบญจกัลยาณธรรม แปลว่า ธรรมอันดีงาม ๕ ประการ เกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีล เป็นข้อปฏิบัติที่ยิ่งขึ้นไปกว่าศีล เป็นหลักปฏิบัติเบื้องต้นของมนุษย์ที่ทำให้เป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ ทำให้ผู้ปฏิบัติมีจิตใจสงบสุข ไม่มีเวรภัย ปราศจากศัตรูคู่อาฆาต ผู้รักษาเบญจศีลจึงควรมีเบญจธรรมไว้ประจำใจ

ในพระบาลีได้แสดงคุณของกัลยาณชนไว้ว่า บุคคลผู้มีศีล ควรมีกัลยาณธรรมควบคู่กันไป ข้อนี้พึงเห็นว่า ผู้เว้นจากข้อห้ามทั้ง ๕ ประการ ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีศีล และผู้มีศีลนั้นจะได้ชื่อว่ามีกัลยาณธรรมด้วยกันทุกคนก็หาไม่ เช่น คนมีศีลผู้หนึ่งเดินทางไปทางเรือ พบคนกำลังจะจมน้ำ ถ้าคนนั้นไม่ได้รับการช่วยเหลือก็จะจมน้ำตาย คนมีศีลควรจะหยุดเรือช่วยเหลือให้เขาพ้นจากอันตราย แต่ก็หาได้มีจิตกรุณาที่จะทำอย่างนั้นไม่ กรณีเช่นนี้ศีลของเขาไม่ขาด แต่เขาขาดกัลยาณธรรมข้อกรุณา ย่อมเป็นที่ติเตียนของบัณฑิตทั้งหลาย กรณีเดียวกันนี้หากเขามีความกรุณาช่วยคนนั้นให้พ้นอันตรายจากการจมน้ำ เขาจึงจะได้ชื่อว่ามีทั้งศีล มีทั้งกัลยาณธรรม อาจกล่าวได้ว่า “การเว้นจากการฆ่า เป็นการรักษาศีล การช่วยชีวิต เป็นการปฏิบัติธรรม”

กัลยาณธรรมนั้นมี ๕ ประการ คือ เมตตากรุณา สัมมาอาชีวะ กามสังวร สัจจะ และสติสัมปชัญญะ โดยผู้รักษาศีล พึงประพฤติปฏิบัติตามกัลยาณธรรมควบคู่กันไป ดังนี้

เบญจศีล คู่กับ เบญจธรรม

เว้นจากการฆ่าสัตว์	คู่กับ	เมตตากรุณา
เว้นจากการลักทรัพย์	คู่กับ	สัมมาอาชีวะ
เว้นจากการประพฤตินิดในกาม	คู่กับ	กามสังวร
เว้นจากการกล่าวคำเท็จ	คู่กับ	สัจจะ
เว้นจากการดื่มสุรา	คู่กับ	สติสัมปชัญญะ

เบญจธรรม ข้อที่ ๑

เมตตาการุณา

ความรักใคร่ปรารถนาให้เป็นสุข และความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์

เมตตาการุณา เป็นกัลยาณธรรม ธรรมที่ดีงามหรือธรรมที่ทำให้เป็นกัลยาณชน เมตตาการุณานี้เป็นคุณธรรมที่เกื้อกูลต่อการรักษาศีลข้อที่ ๑ ทำให้มีจิตใจงดงาม เช่น คนที่มีความรักความสงสารสัตว์ ย่อมมีจิตใจอ่อนโยนคิดเกื้อกูล ไม่คิดทำร้ายหรือทำลายชีวิตสัตว์ ฉะนั้น จึงควรปลูกเมตตาการุณาให้เกิดขึ้นควบคู่ไปกับศีล เพราะเมตตาการุณาเป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ คือ มนุษย์รู้สึกรัก รู้จักสงสาร ความรักทั้งปวงเกิดจากความเมตตาการุณานี้ หากคนเราทำลายคุณธรรมพื้นฐานนี้แล้ว ความรักทั้งปวงก็เกิดมีไม่ได้

ชีวิตของทุกคนดำรงอยู่ได้ก็ด้วยอาศัยความเมตตาการุณาของผู้คนมาตั้งแต่เบื้องต้น เช่น บุตรธิดา ได้รับการเลี้ยงดู การเอาใจใส่จากบิดามารดา ได้รับการอนุเคราะห์เกื้อกูลจากญาติพี่น้อง ได้รับวิชาความรู้ วิธีการเลี้ยงชีพจากครูอาจารย์ เป็นต้นมาตามลำดับ หากไม่ได้รับความเมตตาการุณาจากผู้อื่น ไหนเลยจะสามารถดำรงตนอยู่ได้ และเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่แล้วก็ถึงเวลาอันสมควรที่จะแสดงเมตตาต่อผู้อื่นบ้าง โลกจึงจะตั้งอยู่ได้ หากบุคคลปราศจากเมตตาการุณาแล้ว ย่อมได้ชื่อว่า เป็นคนใจจิต เห็นแก่ประโยชน์ตนฝ่ายเดียว ฉะนั้น เมื่อทุกคนมีชีวิตเจริญมาด้วยความเมตตาการุณาของผู้อื่น ก็สมควรปลูกเมตตาการุณาสืบต่อไป

เมตตา คือ ความรักใคร่ปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข ตรงกับคำว่า ไมตรีจิต คือจิตใจที่ประกอบด้วยเมตตา เมื่อมีเมตตาต่อกันแล้วย่อมคิดเกื้อกูลกันให้มีความสุข ถึงแม้จะประพฤติผิดพลั้งพลาดต่อกันบ้างก็ให้อภัยกันและไม่ถือโทษโกรธกัน เหมือนอย่างมารดา บิดาผู้เปี่ยมด้วยเมตตาย่อมไม่ถือโทษต่อบุตรธิดา หรือครูอาจารย์ไม่ถือโทษต่อศิษย์ ในทางตรงกันข้าม ถ้าขาดเมตตาต่อกันแล้ว แม้ประพฤติผิดต่อกันเพียงเล็กน้อยก็ให้อภัยกันไม่ได้ ปัญหาเล็กน้อยก็กลายเป็นปัญหาใหญ่

กรุณา คือความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์ ผู้ที่มีจิตใจประกอบด้วยกรุณาเห็นความทุกข์ยากของคนอื่นก็พลอยหวั่นใจสงสารคิดจะช่วยเหลือให้พ้นทุกข์ ทนไม่ได้เมื่อเห็นผู้อื่นได้รับความทุกข์ยากลำบาก อันเป็นแรงผลักดันให้ยื่นมือเข้าช่วยเหลือทางใดทางหนึ่งเพื่อให้เขาพ้นจากความทุกข์นั้น กรุณา เป็นเหตุให้มนุษย์และสัตว์คิดช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เปลื้องทุกข์ภัยของกันและกัน การแสดงความกรุณานี้เป็นคุณธรรมที่มนุษย์

ทุกคนควรปฏิบัติ เมื่อเป็นเด็กเราเคยได้รับความกรุณาจากผู้อื่นมาแล้วและยังหวังความกรุณาต่อไปอีก เมื่อถึงเวลาที่จะต้องแสดงความกรุณาแก่ผู้อื่นเช่นนั้นบ้างก็ควรทำ

ลักษณะของผู้มีความกรุณา คือเป็นคนเสียสละไม่เห็นแก่ตัว ไม่เห็นแก่ได้ จิตใจกว้างขวางเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ บำเพ็ญประโยชน์และสร้างสรรค์สิ่งดีงามแก่คนอื่นและสังคมบุคคลใดเมื่อสามารถจะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ยากได้ แต่ก็ไม่แสดงความช่วยเหลือ ผู้นั้นได้ชื่อว่า คนใจดำ มีแต่เอาเปรียบโลก หวังแต่เพียงว่าผู้อื่นจะให้อะไรเราบ้าง ไม่เคยคิดว่าเราจะให้ผู้อื่นได้อย่างไร การช่วยชีวิตคนและสัตว์เดียรัจฉาน เป็นพื้นฐานสำคัญแห่งการแสดงความกรุณา เป็นกิจอันผู้ปกครองหรือผู้นำไม่ควรละเลย

การช่วยชีวิตคน เป็นเบื้องต้นแห่งการแสดงความกรุณา ธรรมเนียมของนานาอารยประเทศ เช่น เรื่องการเดินเรือทะเล หากพบเรือที่เกิดอันตรายต้องหยุดช่วยคนให้รอดปลอดภัยก่อนจึงจะเดินเรือต่อไปได้ แม้ในเรื่องการสงคราม เมื่อจับเชลยที่ยอมแพ้วางอาวุธแล้วก็ไม่ทำร้าย ให้การดูแลความเป็นอยู่ตามอัธยาศัย เมื่อสิ้นศึกสงครามก็ส่งตัวกลับประเทศ ไม่ยึดไว้เป็นเชลยต่อไป

ธรรมเนียมนี้ยังแผ่ไปถึงสัตว์เดียรัจฉาน ผู้ที่มีจิตใจอ่อนโยน เมื่อเห็นสัตว์เดียรัจฉานที่จะถูกฆ่า มักมีใจกรุณา และซื้อไถ่ชีวิต แม้ในการทำบุญเพื่อความดีศรีมงคลแห่งชีวิต ก็นิยมแจกทานแก่คนยากจนและปล่อยสัตว์ให้เป็นอิสระ เช่น ปล่อยนก ปล่อยปลา เป็นต้น แม้ในครั้งโบราณกาล พระเจ้าแผ่นดินบางพระองค์ ก็ประกาศห้ามมิให้ฆ่าสัตว์บางชนิด เรียกว่า พระราชทานอภัยแก่สัตว์เหล่านั้น ธรรมเนียมนี้มีปรากฏมาถึงปัจจุบัน เช่น ห้ามฆ่าสัตว์ป่าสงวน ห้ามจับปลาในฤดูวางไข่ เป็นต้น

วิธีปลูกเมตตากรุณา

เมตตา คือ ความรักใคร่ปรารถนาให้เป็นสุข **กรุณา** คือ ความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์นั้น ลำดับแรกให้ปลูกเมตตาในตนเองก่อนแล้วจึงแผ่เจาะจงไปในคนที่รักใคร่นับถือ ซึ่งเป็นบุคคลใกล้ชิด วิธีเช่นนี้ ทำให้เกิดเมตตาได้ง่าย ต่อจากนั้นให้แผ่ไปในบุคคลที่ห่างไกลออกไป แผ่ไปถึงบุคคลที่ไม่ชอบพอกันตามลำดับ เมื่อแผ่เมตตาโดยเจาะจงได้สะดวกแล้ว ก็แผ่โดยไม่เจาะจงไปในสรรพสัตว์ไม่มีประมาณทุกถ้วนหน้า การฝึกหัดแผ่เมตตาเช่นนี้บ่อยๆ เมตตากรุณาก็จะเกิดขึ้นในจิตใจ บุคคลที่มีเมตตากรุณาออกงามในจิตใจแล้ว ย่อมคิดสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น สร้างวัด สร้างโรงเรียน สร้างโรงพยาบาล สถานสงเคราะห์คนชรา เป็นต้น เหมือนการหว่านพืชแล้วหมั่นรดน้ำพรวนดินเนืองๆ พืชก็จะงอกงามขึ้นฉนั้น

นอกจากนั้น ในการแสดงออกซึ่งเมตตากรุณานี้ ควรคิดช่วยเหลือด้วยวิธีการที่ยั่งยืน เช่น การสงเคราะห์คนยากจนด้วยการให้วัสดุสิ่งของ อาจเป็นเพียงการช่วยเหลือเฉพาะหน้าชั่วคราว แต่ถ้าช่วยเหลือด้วยการให้วิชาความรู้ในการหาเลี้ยงชีพ ก็จะเป็นการช่วยเหลือที่ยั่งยืน เช่นนี้นับว่าเป็นการแสดงออกซึ่งเมตตากรุณาที่ฉลาดยิ่งขึ้น

ความมีเมตตากรุณาแก่กันและกัน เป็นคุณธรรมที่งดงามก็จริง ถึงอย่างนั้นผู้ตั้งอยู่ในเมตตากรุณาพึงเป็นคนฉลาดในการแสดงออก จึงจะสำเร็จประโยชน์ได้ ถ้าไม่ฉลาดมุ่งแต่จะเมตตากรุณาอย่างเดียว บางครั้งก็อาจจะเกิดโทษแก่ตนได้ เช่น พบคนตกน้ำ ถ้าตนเองว่ายน้ำไม่เป็น ก็พึงหาวัสดุช่วยเหลือชีวิตแทน หรือเห็นบุตรของตนกระทำผิดกฎหมาย เช่น เสพสิ่งเสพติด ถูกเจ้าหน้าที่จับกุม คิดแต่จะช่วยเหลือ จึงวิ่งเต้นใช้เงินทองปิดคดี ลบล้างความผิด เช่นนี้ ถือว่าเป็นการแสดงออกซึ่งเมตตากรุณาที่ไม่ถูกต้อง ทั้งเป็นการกระทำผิดกฎหมายบ้านเมืองอีกด้วย ในเรื่องนี้ บิฑามารดาพึงตั้งอยู่ในอุเบกขา โดยถือว่าเมื่อกระทำผิดแล้วก็สมควรได้รับโทษ และการถูกลงโทษตามกฎหมายนั้น อาจส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้เป็นที่ไปในแนวทางที่ดีขึ้นได้

อานิสงส์ของการเจริญเมตตา

พระพุทธองค์ทรงแสดงอานิสงส์ หรือประโยชน์ที่จะพึงได้รับจากการเจริญเมตตาไว้ในเมตตาสูตร อัฐกนิบาต อังคุตตรนิกาย ๑๑ ประการ ดังนี้

๑. หลับเป็นสุข
๒. ตื่นเป็นสุข
๓. ไม่ฝันร้าย
๔. เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย
๕. เป็นที่รักของอมมนุษย์ทั้งหลาย
๖. เทวดารักษา
๗. ไฟ ยาพิษ หรือศัสตรา ย่อมไม่กล้ากรายทำร้ายได้
๘. สีสหน้าผ่องใส
๙. จิตตั้งมั่นเป็นสมาธิได้เร็ว
๑๐. ขณะจะสิ้นชีวิต มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์
๑๑. เมื่อยังไม่บรรลुकุณธรรมสูงสุดคืออรหัตตผล ย่อมเกิดในพรหมโลก

ตัวอย่างานิสงส์ของการประพฤติเบญจธรรม ข้อเมตตากรุณา

เรื่อง สุวรรณสาม

ในอดีตกาล ครอบครั้ว ๒ ครอบครั้ว เป็นสหายนัน ครอบครั้วหนึ่งมีบุตรชาย นามว่า ทุกุลกุมาร อีกครอบครั้วหนึ่งมีบุตรสาว นามว่า ปาริกากุมารี ทุกุลกุมารและปาริกากุมารี มีความปรารถนาตรงกันคือประสงค์จะออกบวช ไม่อยากดำเนินชีวิตแบบชาวบ้าน แต่บิดามารดาจับให้ทั้งสองแต่งงานกัน แม้จะแต่งงานกันแล้ว ทั้งสองก็ยังคงประพฤติต่อกันเหมือนเพื่อน ไม่เคยประพฤติต่อกันฉันสามีภรรยา และได้เพียรอ้อนวอนบิดามารดาขอออกบวช จนกระทั่งได้รับอนุญาต จึงเดินทางเข้าป่าใหญ่ อธิษฐานออกบวชอย่างدابส บำเพ็ญธรรมอยู่ ณ ศาลาในป่านั้น เป็นผู้เจริญเมตตาอย่างมั่นคงต่อสัตว์ทั้งหลาย ทำให้บรรดาสัตว์ทั้งหลายในบริเวณนั้น ต่างก็มีเมตตาต่อกัน ไม่ทำร้ายซึ่งกันและกัน

วันหนึ่ง พระอินทร์เล็งเห็นอันตรายซึ่งจะบังเกิดแก่ทุกุลดาบสและปาริกาดาบสินี จึงตรัสบอกแก่ดาบส และขอให้มิบุตร เพื่อเป็นผู้ช่วยเหลือปรนนิบัติในยามยากลำบาก แต่ดาบสไม่ประสงค์จะมีบุตร เพราะเป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ พระอินทร์จึงบอกวิธีมิบุตรที่ไม่ต้องใช้การร่วมประเวณี แต่ปฏิบัติโดยใช้มือลูบท้องนางปาริกาดาบสินี ทุกุลดาบสจึงได้ทำตาม

ต่อมา นางปาริกาดาบสินีก็ตั้งครรภ์ ครั้นครบกำหนดก็คลอดบุตร มีผิวพรรณงดงามราวทองคำบริสุทธิ์ จึงได้ชื่อว่า “สุวรรณสาม” ปาริกาดาบสินี เลี้ยงดูสุวรรณสามจนเติบโตใหญ่อยู่ในป่านั้น มีบรรดาสัตว์น้อยใหญ่นานาชนิดแวดล้อมเป็นเพื่อนเล่น ตั้งแต่ยังเป็นเด็กอยู่ สุวรรณสามหมั่นสังเกตจดจำสิ่งที่พ่อและแม่ได้ปฏิบัติ เช่น การไปตักน้ำ ไปหาผลไม้เป็นอาหาร เส้นทางที่ไปหาน้ำและอาหาร สุวรรณสามพยายามช่วยเหลือพ่อและแม่กระทำกิจกรรมต่างๆ เท่าที่จะทำได้ เพื่อให้พ่อแม่ได้มีเวลาบำเพ็ญธรรมตามทีประสงค์

วันหนึ่ง เมื่อทุกุลดาบสและนางปาริกาดาบสินีออกไปหาผลไม้ในป่า เผลอฝนตกหนัก ทั้งสองจึงหลบฝนอยู่ที่ต้นไม้ใหญ่ใกล้จอมปลวกโดยไม่รู้ว่่าที่จอมปลวกนั้นมีงูพิษอาศัยอยู่ น้ำฝนที่ชุ่มเสื้อผ้าและมุ่นผมของทั้งสองไหลหยดลงไปในรูงู ทำให้งูตกใจจึงพ่นพิษออกมาป้องกันตัว พิษร้ายของงูเข้าตาทั้งสองคน ความร้ายกาจของพิษทำให้ดวงตาบอดมืดมิดไปทันที ทุกุลดาบสและนางปาริกาดาบสินี จึงไม่สามารถจะกลับไปถึงศาลาที่พักได้ เพราะมองไม่เห็นทาง ต้องวนเวียนคลำทางอยู่ที่นั่นเอง

ฝ่ายสุวรรณสาม คอยพ่อแม่อยู่ที่ศาลา ไม่เห็นกลับมาตามเวลา จึงออกเดินตามหา ในที่สุดก็พบพ่อแม่ วนเวียนอยู่ข้างจอมปลวก ได้ทราบว่่าพ่อแม่ตาบอดก็ร้องไห้ แล้วก็

หัวเราะ พ่อแม่ถามว่าเหตุใดจึงร้องไห้แล้วก็หัวเราะ สุวรรณสามตอบว่า ที่ร้องไห้เพราะเสียใจที่พ่อแม่ไม่นับดาบอด แต่ที่หัวเราะ เพราะดีใจที่ลูกจะได้ปรนนิบัติดูแล ตอบแทนพระคุณพ่อแม่ จากนั้นก็พาพ่อแม่กลับไปยังศาลาที่พัก จัดหาเชือก มาผูกโยงไว้โดยรอบสำหรับพ่อแม่จะได้ใช้จับเป็นราวเดินไปทำกิจได้สะดวกในบริเวณศาลานั้น ทุกวันสุวรรณสาม จะไปตักน้ำเพื่อให้พ่อแม่ได้ดื่มได้ใช้ และไปหาผลไม้ในป่ามาเป็นอาหารแก่พ่อแม่และตนเอง

เวลาที่สุวรรณสามออกป่าหาผลไม้ บรรดาสัตว์ทั้งหลาย จะพากันมาแวดล้อมด้วยความไว้วางใจ เพราะสุวรรณสามเป็นผู้มีเมตตาจิต ไม่เคยทำอันตรายแก่ฝูงสัตว์ สุวรรณสามจึงมีเพื่อนแวดล้อมเป็นบรรดาสัตว์นานาชนิด พ่อแม่ลูกทั้งสามจึงมีแต่ความสุขสงบ ปราศจากความทุกข์ร้อนวุ่นวายทั้งปวง อยู่มาวันหนึ่ง พระราชาแห่งเมืองพาราณสีพระนามว่า “กบิลยกษราช” ทรงโปรดการออกป่าล่าสัตว์ พระองค์เสด็จออกล่าสัตว์ มาถึงท่าน้ำที่สุวรรณสามมาตักน้ำไปให้พ่อแม่ พระราชาสังเกตเห็น รอยเท้าสัตว์ชุกชุมในบริเวณนั้น จึงข่มคอยจะยิงสัตว์ที่ผ่านมากินน้ำ ขณะนั้น สุวรรณสามนำหม้อน้ำมาตักน้ำไปใช้ที่ศาลาดังเช่นเคย มีฝูงสัตว์เดินตามมาด้วยมากมาย พระราชาทอดพระเนตรเห็น ก็ทรงแปลกพระทัยว่า สุวรรณสามเป็นมนุษย์หรือเทวดา เหตุใดจึงเดินมากับฝูงสัตว์ ครั้นจะเข้าไปถามก็เกรงว่าสุวรรณสามจะตกใจหนีไป ก็จะได้ตัวจึงคิดจะยิงด้วยธนูให้หมดกำลังก่อนแล้วค่อยจับตัวไว้ซักถาม เมื่อสุวรรณสามลงไปตักน้ำแล้วกำลังจะเดินกลับไปศาลา พระราชากบิลยกษราชก็เล็งยิงด้วยธนูอาบยาพิษ ถูกสุวรรณสามที่ลำตัวทะลุจากขวาไปซ้าย

สุวรรณสามล้มลงกับพื้น แต่ยังไม่ถึงตาย จึงเอ่ยขึ้นว่า “เนื้อของเรากินไม่ได้ หนังของเราเอาไปทำอะไรก็ไม่ได้ จะยิงเราทำไม คนที่ยิงเราเป็นใคร ยิ่งแล้วจะซ่อนตัวอยู่ทำไม” กบิลยกษราชได้ยินวาจาอ่อนหวานเช่นนั้นก็ยิ่งแปลกพระทัย ทรงคิดว่า “หนุ่มน้อยนี้เป็นใครหนอ ถูกเรายิงล้มลงแล้ว ยังไม่โกรธเคือง กลับใช้ถ้อยคำอ่อนอ่อนหวาน แทนที่จะด่าว่าด้วยความโกรธแค้น เราจะต้องแสดงตัวให้เขาเห็น” คิดดังนั้นแล้ว พระราชาจึงออกจากที่ข่มไปประทับอยู่ข้างๆ สุวรรณสาม พลังตรัสว่า “เราชื่อกบิลยกษราช เป็นพระราชา แห่งเมืองพาราณสี เจ้าเป็นใคร มาทำอะไรอยู่ในป่านี้” สุวรรณสามตอบไปตามความจริงว่า “ข้าพเจ้าเป็นบุตรดาบส ชื่อว่าสุวรรณสาม พระองค์ยิงข้าพเจ้าด้วยธนูพิษ ได้รับความเจ็บปวดสาหัส พระองค์ประสงค์อะไรจึงยิงข้าพเจ้า” พระราชาไม่กล้าตอบความจริง จึงแสร้งตรัสเท็จว่า “เราตั้งใจจะยิงเนื้อเป็นอาหาร แต่พอเจ้ามาเนื้อก็เตลิดหนีไปหมด เราโกรธจึงยิงเจ้า” สุวรรณสามแย้งว่า “เหตุใดพระองค์จึงตรัสอย่างนั้น บรรดาสัตว์ทั้งหลายในป่านี้

ไม่เคยกลัวข้าพเจ้า ไม่เคยเกลียดหนีข้าพเจ้าเลย สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนของข้าพเจ้า”

พระราชาทรงละอายพระทัยที่ตรัสความเท็จแก่สุวรรณสาม ผู้ถูกยิงโดยปราศจากความผิด จึงตรัสตามความจริงว่า “เป็นความจริงตามที่เจ้าว่า สัตว์ทั้งหลายมิได้กลัวภัยจากเจ้าเลย เรายังเจ้าก็เพราะความโง่เขลาของเราเอง เจ้าอยู่กับใครในป่านี้ ตักน้ำไปให้ใคร” สุวรรณสามบ้วนโลหิตออกจากปาก ตอบพระราชาวา “ข้าพเจ้าอยู่กับพ่อแม่ ซึ่งตาบอดทั้งสองคน อยู่ในศาลา ในป่านี้ ข้าพเจ้าทำหน้าที่ปรนนิบัติพ่อแม่ ดูแลหาน้ำและอาหารสำหรับท่านทั้งสอง เมื่อข้าพเจ้า มาถูกยิงเช่นนี้ พ่อแม่ก็จะไม่มีใครดูแลปรนนิบัติอีกต่อไป อาหารที่ศาลายังพอสำหรับ ๖ วัน แต่ไม่มีน้ำ พ่อแม่ของข้าพเจ้าจะต้องอดน้ำและอาหารเมื่อปราศจากข้าพเจ้า โอ พระราชา ความทุกข์ ความเจ็บปวดที่เกิดจากถูกยิงด้วยธนูของท่านนั้น ยังไม่เท่าความทุกข์ ความเจ็บปวดที่เป็นห่วงพ่อแม่ของข้าพเจ้า จะต้องได้รับความเดือดร้อนเพราะขาดข้าพเจ้าผู้ปรนนิบัติ ต่อไปนี้ พ่อแม่คงไม่ได้เห็นหน้าข้าพเจ้าอีกแล้ว” สุวรรณสามรำพันแล้วร้องไห้ด้วยความทุกข์ใจอย่างยิ่ง

พระราชาทรงได้ยินดังนั้นก็เสียพระทัยยิ่งนัก ที่ได้ทำร้ายสุวรรณสามผู้มีความกตัญญูสูงสุด ผู้ไม่เคยทำอันตรายต่อสิ่งใดเลย จึงตรัสกับสุวรรณสามว่า “ท่านอย่ากังวลไปเลย สุวรรณสาม เราจะรับดูแลปรนนิบัติพ่อแม่ของท่านให้เหมือนกับที่ท่านได้เคยทำมา จงบอกเราเถิดว่าพ่อแม่ของท่านอยู่ที่ไหน” สุวรรณสามได้ยินพระราชตรัสให้สัญญาที่ดีใจ กราบทูลว่า “พ่อแม่ของข้าพเจ้าอยู่ไม่ไกลจากที่นี่มากนัก ขอเชิญเสด็จไปเถิด” พระราชาตรัสถามว่า สุวรรณสามจะส่งความไปถึงพ่อแม่บ้างหรือไม่ สุวรรณสามจึงขอให้พระราชาทรงบอกพ่อแม่ว่า ตนฝากกราบไหว้ลาพ่อแม่มากับพระราชาทรง เมื่อสุวรรณสาม ประนมมือกราบลงแล้ว ก็สลับไป ด้วยธนูพิษ ลมหายใจหยุด มือเท้าและร่างกายแข็งเกร็งด้วยพิษยา

พระราชาทรงเศร้าเสียพระทัยยิ่งนัก รำลึกถึงกรรมอันหนักที่ได้ก่อขึ้นในครั้งนี้ แล้วก็ทรงระลึกได้ว่า ทางเดียวที่จะช่วยผ่อนบาปอันหนักของพระองค์ได้ก็คือ ปฏิบัติตามวาจาที่สัญญาไว้กับสุวรรณสาม คือไปปรนนิบัติดูแลพ่อแม่สุวรรณสาม เหมือนที่สุวรรณสามได้เคยกระทำมา พระราชาทาบิลยักขราชจึงนำหมอน้ำที่สุวรรณสามตักไว้นั้น ออกเดินทางไปศาลาที่สุวรรณสามบอกไว้ ครั้นไปถึง ทูกลดาบสได้ยินเสียงฝีเท้าพระราชาทรง ก็ร้องถามขึ้นว่า “นั่นใครขึ้นมา ไม่ใช่สุวรรณสามลูกเราแน่ ลูกเรา เดินฝีเท้าเบา ไม่ก้าวหนักอย่างนี้” พระราชาไม่กล้าบอกไปในทันทีว่าพระองค์ยิงสุวรรณสามตายแล้ว จึงบอกแต่เพียงว่า “ข้าพเจ้าเป็นพระราชาทรงแห่งเมืองพาราณสี มาเที่ยวยิงเนื้อในป่านี้” ดาบสจึงเชิญให้พระราชาทรงเสวยผลไม้ และเล่าว่าบุตรชายชื่อสุวรรณสาม เป็นผู้ดูแลจัดหาอาหารไว้ให้ ขณะนี้สุวรรณสาม ออกไปตักน้ำ อีกสักครู่ก็คงจะกลับมา

พระราชาราชจึงตรัสด้วยความเศร้าเสียพระทัยว่า “สุวรรณสาม ไม่กลับมาแล้ว บัดนี้สุวรรณสามลูกธนูของข้าพเจ้าถึงแก่ความตายแล้ว” ดาบสทั้งสองได้ยินดังนั้นก็เสียใจยิ่งนักนางปาริชาติาบสินีนั่นแต่แรกโกรธแค้นที่พระราชาราชสุวรรณสามตาย แต่ทุกุลดาบสได้ปลอบประโลมว่า “จงนึกว่าเป็นเวรกรรมของสุวรรณสามและของเราทั้งสองเกิด จงสำรวมจิตอย่าโกรธเคืองเลย พระราชาก็ได้ยอมรับผิดแล้ว” พระราชาตรัสปลอบว่า “ท่านทั้งสองอย่ากังวลไปเลย ข้าพเจ้าได้สัญญาอยู่กับสุวรรณสามแล้วว่า จะปรนนิบัติท่านทั้งสองให้เหมือนกับที่สุวรรณสามเคยทำมาทุกประการ”

ดาบสทั้งสองอ้อนวอนพระราชาราชให้พาไปที่สุวรรณสามนอนตายอยู่ เพื่อจะได้สัมผัสสลับคลำลูกเป็นครั้งสุดท้าย พระราชาก็ทรงพาไป ครั้นถึงที่สุวรรณสามนอนอยู่ปาริชาติาบสินีนี่ก็ซ่อนเท้าลูกขึ้นวางบนตัก ทุกุลดาบสก็ซ่อนศีรษะสุวรรณสามประคองไว้บนตัก ต่างพากันร่ำพันถึงสุวรรณสามด้วยความเศกเศร้า บังเอิญปาริชาติาบสินีลูบลำบริเวณหน้าอกสุวรรณสาม รู้สึกว่ายังอบอุ่นอยู่ จึงคิดว่าลูกอาจจะเพียงแต่สลบไปไม่ถึงตาย นางจึงตั้งสัตยาธิษฐานว่า “สุวรรณสามลูกเราเป็นผู้ประพฤติดีตลอดมา มีความกตัญญูทวดเวที่ต่อพ่อแม่อย่างยิ่ง เรายังรักสุวรรณสามยิ่งกว่าชีวิตของเราเอง ด้วยสัจจวาจาของเรา นี้ ขอให้พิษงูจงคลายไปเถิด ด้วยบุญกุศลที่สุวรรณสามได้เลี้ยงดูพ่อแม่ตลอดมา ขออำนาจแห่งบุญจงดลบันดาลให้สุวรรณสามฟื้นขึ้นมาเถิด” เมื่อนางตั้งสัตยาธิษฐานจบสุวรรณสามก็พลิกกายไปข้างหนึ่งแต่ยังนอนอยู่ ทุกุลดาบสจึงตั้งสัตยาธิษฐาน เช่นเดียวกันสุวรรณสามก็พลิกกายกลับไปอีกข้างหนึ่ง ฝ่ายนางเทพธิดาวสุนธรี ผู้ดูแลรักษาอยู่ ณ บริเวณเขาคันธมาทน์ ก็ได้ตั้งสัตยาธิษฐานว่า “เราทำหน้าที่รักษาเขาคันธมาทน์มาเป็นเวลานาน เรายังรักสุวรรณสาม ผู้มีเมตตาจิต และมีความกตัญญูยิ่งกว่าใคร ด้วยสัจจวาจา นี้ ขอให้พิษงูจงหายไปเถิด” ทันใดนั้น สุวรรณสามก็พลิกกายฟื้นตื่นขึ้น หายจากพิษงูโดยสิ้นเชิง ยิ่งกว่านั้นดวงตาของพ่อและแม่ของสุวรรณสามก็กลับแลเห็นเหมือนเดิม

พระราชาราชทรงพิศวงยิ่งนัก จึงตรัสถามว่าสุวรรณสามฟื้นขึ้นมาได้อย่างไร สุวรรณสามตอบพระราชาราชว่า “บุคคลใดเลี้ยงดูปรนนิบัติบิดามารดาด้วยความรักใคร่เอาใจใส่เทวดาและมนุษย์ย่อมช่วยคุ้มครองบุคคลนั้น นักปราชญ์ย่อมสรรเสริญ แม้เมื่อตายไปแล้วบุคคลนั้นก็จะได้ไปบังเกิดในสวรรค์ เสวยผลบุญแห่งความกตัญญูทวดเวที่ของตน” พระราชาราชกบิลยักขราชได้ยินดังนั้นก็ชื่นชมโสมนัส ตรัสกับสุวรรณสามว่า “ท่านทำให้จิตใจและดวงตาของข้าพเจ้าสว่างไสว มองเห็นธรรม ตอนนี้ไป ข้าพเจ้าจะรักษาศีล จะบำเพ็ญกุศลกิจ จะไม่เบียดเบียนชีวิตสัตว์อีกแล้ว” ตรัสปฏิญาณแล้วพระราชาราชก็ทรงขอขมาโทษที่ได้กระทำให้สุวรรณสามเดือดร้อน แล้วพระองค์ก็เสด็จกลับพาราณสี ทรงปฏิบัติตามที่ได้อรรถไว้ทุกประการจนตลอดพระชนม์ชีพ

ฝ่ายสุวรรณสามก็เลี้ยงดูปรนนิบัติบิดามารดา บำเพ็ญเพียรในทางธรรม เมื่อสิ้นชีพ ก็ได้ไปเกิดในพรหมโลก ร่วมกับบิดามารดา ด้วยกุศลกรรมที่กระทำมาคือ ความเมตตา กรุณาต่อมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย และความกตัญญูตเวทีต่อบิดามารดา อันเป็นกุศลกรรมสูงสุดที่บุตรพึงกระทำต่อบิดามารดา

เรื่อง ลิงใหญ่

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติในพระนครพาราณสี ในหมู่บ้าน กาสิกคาม พราหมณ์ชาวนาผู้หนึ่งไถนาเสร็จแล้วปล่อยโคไป เริ่มทำการงานขุดหญ้าพรวน ดินด้วยจอบ ผุ่งโคเคี้ยวกินใบไม้ที่พุ่มไม้แห่งหนึ่งพลางพากันหนีเข้าไปสู่ตงโดยลำดับ พราหมณ์นั้นคะเนว่าถึงเวลาแล้ว ก็วางจอบเหลิยหาผุ่งโคไม่พบ เกิดความโหม่นส จึงเที่ยวค้นหาหลงทางเข้าไปในป่าทึบ เข้าไปจนถึงป่าหิมพานต์ อันแสนจะกันดาร เจียบสังัด อันหมู่กัญชชาติทองเที่ยวไปมา ต้องทนหิวกระหาย เที่ยวไปในป่านั้นตลอด ๗ วัน

ในป่านั้น เขาได้เห็นต้นมะพลับต้นหนึ่ง ตั้งอยู่หมิ่นเหม่ เอนไปทางปากเหว มีผล ตกต้นที่แรกเก็บผลที่ลมพัดหล่นมากินก่อน รู้สึกพอใจ ยังไม่อิ่ม จึงปีนขึ้นไปบนต้น ด้วยหวังใจว่าจะกินให้สบายบนต้นนั้น เขาเหยียดมือคว้าเอาผลที่ต้องการไปเรื่อยๆ ทันใดนั้นก็ไม้ที่ขึ้นเหยียบอยู่นั้นก็หักขาดลง ตกถูกตัดด้วยขวานฉะนั้น เขาพร้อมด้วยกิ่งไม้ร่วงตกลงไปในห้วงเหวภูเขาอันขรุขระ ซึ่งไม่มีที่ยึดที่เหนี่ยวเลย แต่ตกลงไปบนน้ำในเหวที่ยังไม่ถึงเพราะน้ำลึก ต้องไปนอนไร้ความเพลิดเพลิน ไร้ที่พึ่งอยู่ในเหวนั้น ๑๐ ราตรีเต็มๆ

ภายหลังมีลิงตัวหนึ่งมีหางดั่งหางโค เที่ยวไปตามซอกเขา เที่ยวได้ไปตามกิ่งไม้หา ผลไม้กิน ได้มาถึงที่นั่น และได้กระทำความเอ็นดูกรุณาในพราหมณ์นั้น เที่ยวไปหาก่อน หินก้อนใหญ่ในภูเขา มา แล้วผูกเชือกไว้ที่ก้อนหิน ให้พราหมณ์เกาะหลัง เอามือทั้งสอง กอดคอไว้ แล้วกระโดดขึ้นจากเหวด้วยความยากลำบาก

ครั้งขึ้นมาได้แล้ว พญาวานรเหนื่อยอ่อนขอพักหลับสักครู่หนึ่ง ขอให้พราหมณ์ ช่วยระวังป้องกันภัยให้

พราหมณ์เกิดความเห็นอันลามกว่า ลิงนี่ก็เป็นอาหารของมนุษย์ทั้งหลาย เท่ากับ มฤคอื่นๆ ในป่านี้เหมือนกัน อย่างไรก็ตามเลย เราควรฆ่าวานรนี้กินแก้หิวเถิด อนึ่ง อิ่มแล้ว จักถือเอาเนื้อไปเป็นเสบียงเดินทางเราจักต้องผ่านทางกันดาร เนื้อก็จักได้เป็นเสบียงของเรา

ทันใดนั้น พราหมณ์จึงได้หยิบเอาหินมาทุบศีรษะลิง แต่เนื่องจากมีกำลังน้อย เพราะอดอาหาร ลิงจึงไม่ตาย ลิงนั้นผลุดลุกขึ้นทั้งๆ ที่ตัวอาบไปด้วยเลือด ร้าให้มองดู พราหมณ์ด้วยนัยน์ตาอันเต็มไปด้วยน้ำตา พลางกล่าวว่า ท่านรอดตายมีอายุยืนมาได้ สมควร จะห้ามปรามคนอื่น แต่กลับทำร้ายข้าพเจ้าเสียเอง ท่านกระทำความอันยากที่บุคคลจะทำ

ลงได้ น่าอดสูใจจริงๆ ข้าพเจ้าช่วยให้ท่านขึ้นจากเหวลึก ซึ่งยากที่จะขึ้นได้เช่นนี้ ท่านเป็นดุจข้าพเจ้านำมาจากปรโลก ยังสำคัญตัวข้าพเจ้าว่า ควรจะฆ่าเสียด้วยจิตอันเป็นบาปกรรมซึ่งเป็นเหตุให้ท่านคิดชั่ว ถึงท่านจะไร้ธรรม เวทนาอันเผ็ดร้อนก็อย่าได้ถูกต้องท่านเลย และบาปกรรมก็อย่าได้ตามฆ่าท่านอย่างขุ่ยไผ่ฆ่าไม้ไผ่เลย แนะนำท่านผู้มีธรรมอันเลว หาความสำรวมมิได้ ความคุ้นเคยของข้าพเจ้าจะไม่มีอยู่ในท่านเลย มาเถิดท่านจงเดินไปต่างๆ เราพอมองเห็นหลังกันเท่านั้น ท่านพ้นจากเงื้อมมือแห่งสัตว์ร้าย ถึงทางเดินของมนุษย์แล้ว ท่านผู้ไร้ธรรม นี่หนทาง ท่านจงไปตามสบายโดยทางนั้นเถิด

วานรนั้น ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ก็ล้างเลือดที่ศีรษะ เช็ดน้ำตาเสร็จแล้วก็กระโดดขึ้นภูเขาไป

ฝ่ายพราหมณ์เกิดความเร่าร้อนเพราะบาปกรรม ร้อนเนื้อตัว ได้ลงไปยังห้วงน้ำแห่งหนึ่งเพื่อจะดื่มกินน้ำ ห้วงน้ำก็เดือดพล่าน เหมือนถูกต้มด้วยไฟ นองไปด้วยเลือดคล้ายกับน้ำเลือดน้ำหนองฉะนั้น ทุกสิ่งทุกอย่างปรากฏเห็นชัด

หยาดน้ำตกต้องกายของพราหมณ์ที่ใด ฝีกก็ผุดขึ้นเท่านั้น มีกลิ่นเหม็นเหมือนมะตูมครึ่งลูก ฝีกก็แตกในวันนั้นเอง น้ำเลือดน้ำหนองก็ไหลออกมา มีกลิ่นเหม็นดุจซากศพ อนึ่งพราหมณ์นั้นจะเดินไปทางไหน ในบ้านและนิคมทั้งหลาย พวกมนุษย์ทั้งหญิงแลชายพากันถือท่อนไม้ห้ามกันพราหมณ์นั้นผู้ฟุ้งไปด้วยกลิ่นเหม็นว่าอย่าเข้ามาข้างนี้ละ พราหมณ์นั้นได้เสวยทุกขเวทนาอยู่ ๗ ปี ซึ่งเป็นผลแห่งกรรมชั่วของตน

ในเรื่องนี้ วานรเป็นสัตว์ที่เปี่ยมด้วยเมตตากรุณา ได้ช่วยพราหมณ์ขึ้นจากเหวดด้วยความยากลำบากจนหมดกำลังต้องนอนพักผ่อน แต่พราหมณ์เป็นคนอกตัญญูคิดฆ่าวานรผู้มีพระคุณเพื่อเอาเนื้อเป็นอาหาร ได้ทำร้ายวานรให้บาดเจ็บได้รับทุกข์ทรมานแสนสาหัส ถึงกระนั้นวานรก็ยังมีเมตตากรุณาต่อพราหมณ์ได้บอกทางให้ไปถึงถิ่นมนุษย์โดยปลอดภัย และพราหมณ์ก็ได้รับผลแห่งกรรมชั่วของตนได้รับทุกขเวทนาอย่างแรงกล้าอยู่เป็นเวลาถึง ๗ ปี

เมตตากรุณา เป็น กัลยาณธรรม ธรรมที่ดีงามหรือธรรมที่ทำให้เป็นกัลยาณชน เมตตากรุณานี้เป็นคุณธรรมที่เกื้อกูลต่อการรักษาศีลข้อที่ ๑ ทำให้มีจิตใจงดงาม เช่น คนที่มีความรักความสงสารสัตว์ ย่อมมีจิตใจอ่อนโยนคิดเกื้อกูล ไม่คิดทำร้ายหรือทำลายชีวิตสัตว์ ฉะนั้น จึงควรปลูกเมตตากรุณาให้เกิดขึ้นควบคู่ไปกับศีล เพราะเมตตากรุณาเป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ คือมนุษย์รู้สึก รัก รู้สึกสงสาร ความรักความสงสารทั้งปวงเกิดจากความเมตตากรุณานี้ หากคนเราทำลายคุณธรรมพื้นฐานนี้แล้ว ความรักความสงสารทั้งปวงก็เกิดขึ้นไม่ได้

เบญจธรรม ข้อที่ ๒ สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ

สัมมาอาชีวะ ได้แก่ การเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ คุณธรรมข้อนี้เกื้อกูลให้ผู้มีศีลสามารถรักษาศีลข้อที่ ๒ ให้มั่นคงขึ้น เนื่องจากคนทุกคนต้องประกอบอาชีพหาปัจจัยมาบริโภคเลี้ยงตนและบุคคลในครอบครัวมีบิดามารดา บุตรภรรยา เป็นต้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนให้ทำงานหาเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ เพื่อให้ได้ทรัพย์มาในทางที่ชอบให้พอเพียงแก่การดำรงชีวิต เมื่อตนเองยังหาเลี้ยงชีพไม่ได้ ทั้งไม่มีความเพียรประกอบหาเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ ก็จะไม่มียาใช้ได้มาใช้จ่ายดำรงชีวิต ลำพังการอาศัยทรัพย์สมบัติที่มีอยู่เดิม โดยไม่แสวงหามาเพิ่มเติม ทรัพย์สมบัตินั้นก็หมดไป เหมือนบึงที่มีน้ำไหลออกไปอย่างเดียวก็มีแต่จะแห้งไป เพราะบุคคลที่ไม่มีทรัพย์ใช้จ่ายเลี้ยงชีพ ถูกความยากจนขัดสนบีบคั้นเข้า ก็จะรักษาศีลให้บริสุทธิ์ได้ยาก หรือไม่อาจตั้งมั่นอยู่ในศีลได้ แต่ถ้าเขาหมั่นประกอบการทำงานหาเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ ก็จะมีทรัพย์มาใช้จ่ายเลี้ยงชีวิต และเป็นกำลังอุดหนุนให้ตั้งมั่นอยู่ในศีลได้

กัลยาณธรรมข้อนี้มุ่งให้ผู้ปฏิบัติเว้นจากมิถฉาชีพ และประกอบสัมมาชีพ ด้วยการประพฤติเป็นธรรมในกิจการ ในบุคคล และในวัตถุ ดังนี้

๑. การประพฤติเป็นธรรมในกิจการ หมายถึง ความซื่อตรงในหน้าที่การงานที่รับผิดชอบ หรือการทำกิจการโดยสุจริต ไม่บิดพลิ้วหลีกเลี่ยงงานที่ทำนั้น เพื่อให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เช่น ลูกจ้างผู้ทำหน้าที่ของตนด้วยความขยัน ตั้งใจทำงาน ทำงานได้เรียบร้อย ทำงานเต็มเวลา ไม่บิดพลิ้วหลีกเลี่ยงการงานที่รับผิดชอบของตน

๒. การประพฤติเป็นธรรมในบุคคล หมายถึง ความซื่อตรงในบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพอย่างยุติธรรมปราศจากอคติ เช่น นายจ้าง จ่ายค่าจ้างตามสัญญา ตามแรงงาน ตามความสามารถ ไม่กักขังหน่วงเหนี่ยว ไม่ใช่แรงงานเด็ก หรือพ่อค้าไม่ประพฤติเป็นคนเห็นแก่ได้ ขยายสินค้าแก่ทุกคนตามราคาที่กำหนดอย่างเสมอภาคกัน

๓. การประพฤติเป็นธรรมในวัตถุ หมายถึง ความซื่อตรงในวัตถุสิ่งของหรือสินค้าสำหรับประกอบอาชีพ โดยการแสดงคุณสมบัติและคุณภาพของวัตถุตามความเป็นจริง ผู้มีอาชีพค้าขาย ไม่ขายของเทียมอย่างของแท้ เช่น ไม่ขายน้ำผึ้งปลอมปนแก่ผู้ต้องการน้ำผึ้งแท้ ไม่นำอาหารค้ำคืนที่บูดแล้วมาอุ่นขายใหม่ ไม่ใช่วัสดุก่อสร้างที่มีคุณภาพต่ำกว่าสัญญาจ้าง เป็นต้น

อาชีพการงานอาชีพชีวิตโดยเหตุ ๒ ประการ คือ โดยเนื้องาน และโดยการกระทำ ดังนี้
 ๑. โดยเนื้องาน คืองานอาชีพบางชนิดนั้นเป็นงานวิบัติอยู่ในตัวแล้ว เช่น การขโมย การปล้น การรับจ้างฆ่าคน การค้าของเถื่อน เป็นต้น ใครทำก็วิบัติ

๒. โดยการกระทำ คืองานอาชีพบางชนิดเป็นงานดี แต่ผู้ประกอบอาชีพนั้นทำงานให้เสียหาย เช่น อาชีพรับราชการเป็นอาชีพที่ดี แต่ผู้ปฏิบัติทุจริตต่อหน้าที่ ฉ้อราษฎร์บังหลวง การกระทำอย่างนี้ทำให้อาชีพรับราชการนั้นเกิดความวิบัติเสียหาย

ผู้จะเลือกอาชีพการงาน ควรเว้นจากการงานที่มีโทษเสีย แม้จะเป็นอุบายทำให้ได้ทรัพย์มาก แต่ทรัพย์ที่เกิดจากการงานที่เสียหายนั้น ไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ อีกอย่างหนึ่ง การงานที่ต้องเสี่ยง เช่น การพนัน ก็ไม่ควรเลือกมาเป็นอาชีพ เพราะเหตุว่าเมื่อพลาดพลั้งแล้วทรัพย์นั้นก็เสียหายหมดสิ้นไปโดยง่าย ถึงได้ทรัพย์นั้นมาก็รักษาไว้ได้ไม่นาน ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ

๑. ทำให้ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย โดยไม่เห็นคุณค่าของทรัพย์ เพราะเป็นของที่ได้มาง่าย

๒. ทำให้ติดการพนัน ซึ่งเป็นเหตุทำให้ทรัพย์พินาศ

ดังนั้น ควรเลือกทำการทำงานที่สุจริตด้วยการใช้กำลังกาย กำลังความคิด และสติปัญญาของตนเอง การได้ทรัพย์มาในลักษณะเช่นนี้จะได้เห็นคุณค่าของทรัพย์นั้นๆ ไม่ใช่สอยสุร่ยสุร่ายฟุ่มเฟือย จะทำให้รักษาทรัพย์นั้นอยู่ได้อย่างถาวร

ตัวอย่างอันสงส์ของการประพฤติเบญจธรรม ข้อสัมมาอาชีพะ

เรื่อง จุฬกเศรษฐี

ในอดีตกาล พระราชาพระนามว่าพรหมทัต ครองราชสมบัติในกรุงพาราณสี สมัยนั้นบัณฑิตชื่อจุฬกเศรษฐีเป็นคนฉลาดรู้นิมิตทั้งปวง วันหนึ่งกำลังเดินไปเฝ้าพระราชา เห็นหนูตายตัวหนึ่ง ในระหว่างทาง จึงกำหนดนักษัตรในขณะนั้นแล้วกล่าวคำนี้ว่า กุลบุตรผู้มีดวงตามีปัญญา สามารถนำหนูนี้ไปเลี้ยงภรรยาและจัดการงานได้ กุลบุตรเห็นใจคนหนึ่งฟังคำเศรษฐีนั้นแล้วคิดว่า ผู้นี้ไม่รู้คงไม่พูด ดังนี้ จึงเอาหนูไปให้ที่ร้านตลาดแห่งหนึ่ง เพื่อเลี้ยงแมว ได้ทรัพย์กากกณิกหนึ่ง แล้วซื้อน้ำอ้อยด้วยทรัพย์กากกณิกหนึ่งนั้น เอาหม้อใบหนึ่งใส่น้ำดื่มไป เห็นช่างจัดดอกไม้เดินมาแต่ปากก็ให้ช้อนน้ำอ้อยน้อยหนึ่งแล้วเอากะบวยตักน้ำดื่มให้ ช่างดอกไม้เหล่านั้นให้ดอกไม้แก่บุรุษนั้นคนละกำ แม้ในวันรุ่งขึ้นเขาเอาดอกไม้เหล่านั้นไปซื้อน้ำอ้อยและหม้อน้ำดื่มแล้วไปยังสวนดอกไม้ที่นั่นแหละ วันนั้น ช่างดอกไม้ก็ให้ดอกไม้ที่ตนเก็บไปครึ่งหนึ่งแล้วแก่เขาแล้วก็ไป ล่วงไปไม่นานนักเขาได้ทรัพย์นับได้ถึง ๘ กหาปณะโดยอุบายนี้ ในวันที่มีลมและฝนตกหนัก วันหนึ่ง เขากระทำไม้ที่ล้มแล้วให้เป็น

กอง จึงได้ทรัพย์อีก ๑๖ กหาปณะจากนายช่างหม้อหลวง เขาเมื่อได้ทรัพย์เกิดขึ้นถึง ๒๔ กหาปณะแล้วคิดว่า อุบายนี้มีประโยชน์แก่เรา จึงตั้งหม้อน้ำต้มไว้หม้อหนึ่งในที่ที่ไม่ไกลแต่ประตูเมือง เอาน้ำต้มเลี้ยงคนตัดหญ้า ๕๐๐ คน คนตัดหญ้าเหล่านั้นพูดกันว่า สหายท่านมีอุปการะมาก แก่พวกเรา พวกเราจะทำอะไรแก่ท่านได้บ้าง บุรุษนั้นตอบว่า เมื่อมีกิจเกิดขึ้นจึงกระทำแก่ข้าพเจ้าเถิด เทียวไปทางโน้นทางนี้ กระทำการผูกมิตรกับคนทำงานทางบกและคนทำงานทางน้ำ คนทำงานทางบกบอกแก่เขาว่า ฟรุ้งนี้พ่อค้าม้าจะนำม้า ๕๐๐ ตัว มายังเมืองนี้ เขาได้ฟังคำนั้นแล้วให้สัญญาแก่คนตัดหญ้าให้กระทำฟอนหญ้าแต่ละฟอนๆ ให้เป็น ๒ เท้าแล้วนำมา ครั้นเวลาม้าทั้งหลายมาพักในเมืองแล้ว เขา ก็มานั่งทำฟอนหญ้า ๑,๐๐๐ ฟอนกองไว้ใกล้ประตูด้านใน พ่อค้าม้าหาหญ้าสดให้ม้าทั่วเมืองไม่ได้ ต้องให้ทรัพย์พันหนึ่งแก่บุรุษนั้นซื้อหญ้านั้นไป

จากนั้นล่วงไป ๒ - ๓ วัน สหายที่ทำงานทางทะเลมาบอกว่าจะมีเรือใหญ่เข้าจอดท่า บุรุษนั้นคิดว่า อุบายนี้ดี จึงเอาทรัพย์ ๘ กหาปณะเช่ารถที่พร้อมด้วยเครื่องใช้ทุกชนิด ไปยังท่าจอดเรือ ทำสัญญากับนายท่า ประทับนิ้วมือไว้ที่เรือแล้วให้กันมานไว้ในที่ที่ไม่ไกลนั่งอยู่ในภายในมานั้น สั่งบุรุษคนใช้ไว้ว่า เมื่อพ่อค้ามาถึงจงมาบอกเราทางประตูด้านที่ ๓ ครั้นคนใช้เหล่านั้นทราบ ว่า เรือมาถึงแล้วจึงบอกว่า มีพ่อค้าประมาณ ๑๐๐ คน จากกรุงพาราณสีจะมาซื้อสินค้า นายประตูที่ ๓ กล่าวว่า พวกท่านจะไม่ได้สินค้า เพราะนายพานิชใหญ่ในที่นั้นท่านทำสัญญาไว้แล้ว พ่อค้าเหล่านั้นฟังคำของบุรุษเหล่านั้นแล้ว จึงพากันไปยังสำนักของพ่อค้าใหญ่ นั้น ฝ่ายบุรุษคนสนิทแจ้งข่าวว่า พ่อค้าเหล่านั้นมาทางประตูด้านที่ ๓ ตามสัญญาฉบับก่อน พ่อค้าทั้งร้อยคนนั้น ต้องให้ทรัพย์คนละพันแล้วจึงเดินทางไปเรือกับบุรุษนั้นแล้วจ่ายทรัพย์อีกคนละพันๆ แล้วให้สละมัดจำแล้วจึงจะทำสินค้าให้เป็นของๆ ตนได้ บุรุษนั้นถือเอาทรัพย์ ๒ แสนกลับมายังกรุงพาราณสี คิดว่า เราควรจะเป็นคนกตัญญู จึงถือเอาทรัพย์แสนหนึ่งไปยังสำนักแห่งจุกเศรษฐี

ครั้งนั้น เศรษฐีถามบุรุษนั้นว่า พ่อทำอย่างไรจึงได้ทรัพย์นี้มา บุรุษนั้นกล่าวว่า ข้าพเจ้าตั้งอยู่ในอุบายที่ท่านกล่าวแล้วจึงได้ทรัพย์มาภายใน ๔ เดือนเท่านั้น เศรษฐีได้ฟังคำของบุรุษนั้นจึงมาคิดว่า บัดนี้ เราไม่ควรทำเด็กเห็นปานนี้ให้เป็นสมบัติของคนอื่น จึงยกธิดาที่เจริญวัยทำให้เป็นเจ้าของทรัพย์สมบัติทั้งสิ้น กุลบุตรเมื่อนั้น เมื่อเศรษฐีล่วงไปแล้วจึงรับตำแหน่งเศรษฐีแทนในพระนครนั้น ดำรงอยู่จนตลอดอายุแล้วไปตามยถากรรม

ในเรื่องนี้ แสดงให้เห็นว่า ผู้มีปัญญาประกอบสัมมาชีพ สามารถตั้งตนได้ด้วยทรัพย์ต้นทุนเพียงเล็กน้อย ด้วยความวิริยะอุตสาหะของตน ได้รับความเจริญรุ่งเรือง และดำรงชีวิตอย่างมีความสุขตลอดชีวิต

เบญจธรรม ข้อที่ ๓ กามสังวร ความสำรวมในกาม

ความสำรวมในกาม ได้แก่ กิริยาที่ระมัดระวังไม่ประพฤตินักมากในกาม ความรู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์หรือเรื่องรักใคร่ไม่ให้ผิดศีลธรรม กามสังวรนี้ เป็นคุณธรรมที่เกื้อกูลต่อการรักษาศีลข้อที่ ๓ ทำให้มีจิตใจตั้งมั่นซื่อสัตย์ในคู่ครองของตนเอง เป็นการแสดงให้เห็นถึงความบริสุทธิ์ผ่องใสของชายและหญิง ส่งผลให้สถาบันครอบครัวมีความอบอุ่นและมั่นคง

กัลยาณธรรมข้อนี้จำแนกตามเพศของบุคคลเป็น ๒ อย่าง คือ

๑. **สทาร์สันโดษ** คือ ความยินดีในภรรยาของตน เป็นคุณธรรมสำหรับระดับชายชายที่มีภรรยาแล้ว ก็พอใจในภรรยาของตน ช่วยกันทำมาหาเลี้ยงชีวิต ไม่ทอดทิ้งกัน ไม่ผูกพันรักใคร่กับหญิงอื่นอีกต่อไป ดังนี้ ได้ชื่อว่าสันโดษด้วยภรรยาของตน ชายผู้ไม่สันโดษด้วยภรรยาของตน เทียบชุกชนคบหญิงแพศยา เป็นเหตุแห่งความเสื่อมเสียหลายประการ คือ เสียทรัพย์เป็นค่าตัว ค่าเลี้ยงดู เป็นสาเหตุแห่งการเกิดโรคภัยไข้เจ็บ และก่อให้เกิดการทะเลาะวิวาทได้โดยง่าย

๒. **ปติวัตร** คือ การประพฤติกฎีในสามี หมายถึง ความจงรักในสามี ความซื่อสัตย์ต่อสามี เป็นคุณธรรมสำหรับระดับหญิง หญิงใดเมื่อมีสามีแล้ว ตั้งใจปรนนิบัติสามีของตนตามหน้าที่ให้ดีที่สุด ผูกสมัครักใคร่เฉพาะสามีของตน แม้สามีตายจากไปแล้ว แต่ก็ยังครองตัวเป็นหม้ายอยู่คนเดียว ทั้งที่มีโอกาสและไม่มีข้อห้ามในการมีสามีใหม่ แต่ด้วยอำนาจความจงรักในสามี หญิงผู้นี้ได้ชื่อว่ามีคุณธรรมข้อปติวัตร หญิงหม้ายผู้ตั้งอยู่ในปติวัตรนี้ บางคนมีฐานะพอกินพออยู่ มีอายุยังไม่มาก แต่ก็สามารถดำรงตนมั่นคงอยู่ในคุณธรรมข้อนี้ อุทิศหาหาเลี้ยงตัวเองและลูกอย่างไม่ย่อท้อ ตั้งใจรักษาชื่อเสียงไม่ให้มีราศีสมควรเป็นที่ยกย่องของลูกและคนทั่วไป แม้หญิงหม้ายผู้มั่งคั่งบริบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติ หากประพฤตินั้น ก็สมควรได้รับการยกย่องเช่นเดียวกัน ทั้งสามารถเป็นแบบอย่างให้กับหญิงทั้งหลาย

พระพุทธศาสนาส่งเสริมความซื่อสัตย์ซึ่งจะนำไปสู่ความไว้วางใจกัน ดังชีวิตของคู่ อริยสาวก นกุลบิดา และ นกุลมารดา ซึ่งเป็นอริยบุคคลชั้นโสดาบัน และเป็นเอตทัคคะในทางสนิทสนมกับพระพุทธเจ้า ทั้งสองคนมีความสอดคล้องประสานกันโดยความรักภักดี

และความซื่อสัตย์ ซึ่งนำไปสู่ความไว้วางใจ เชื่อใจกันถึงขั้นปรารถนาจะพบกันทั้งชาตินี้ และชาติหน้า ดังความที่นกุลบิดาได้กราบทูลพระพุทธเจ้าว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นับแต่เวลาที่ตระกูลน่านกุลมารดาซึ่งยังเป็นสาวมาเพื่อข้าพระองค์ผู้ยังเป็นหนุ่ม ข้าพระองค์มิได้รู้สึกจะประพัตินอกใจนกุลมารดาเลยแม้ด้วยใจที่เहन จะประพัตินอกใจด้วยกาย ข้าพระองค์ทั้งสองปรารถนาพบกันทั้งในปัจจุบัน และในสัมปรายภพ”

แม้นกุลมารดาได้กราบทูลความอย่างเดียวกัน

ยิ่งไปกว่านั้น สหการสันโดษนี้ จัดเป็นพรหมจรรย์อย่างหนึ่ง เป็นความประพัตินและการดำเนินชีวิตที่ได้รับยกย่องอย่างสูงในพระพุทธศาสนา มีอานิสงส์ทำให้มีอายุยืน ไม่เสียชีวิตในวัยหนุ่มสาว เพราะไม่มีการผูกเวรกันระหว่างชายหญิงที่หมายปองคนเดียวกัน ดังข้อความกล่าวไว้ในพระไตรปิฎกว่า

“พวกเราไม่ประพัตินอกใจภรรยา และภรรยาก็ไม่ประพัตินอกใจพวกเรา พวกเราประพัตินพรหมจรรย์ในหญิงอื่น นอกจากภรรยาของเรา ฉะนั้น พวกเราจึงไม่มีใครตายตั้งแต่ยังหนุ่มสาว”

กามสังวรนี้ ไม่ได้หมายถึงเฉพาะความยินดีพอใจในคู่ครองของตนเองเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการไม่หมกมุ่นหรือมกมากในกามคุณ ซึ่งจะเป้นสาเหตุให้ลวงละเมิดศีลข้อที่ ๓ ได้โดยง่าย ผู้ปกครองหรือผู้นำในสังคม ควรระวังและป้องกันสาเหตุที่จะทำให้บุคคลหมกมุ่นในเรื่องกามารมณ เช่น สื่อสิ่งยั่วยู่ทางเพศ เป็นต้น เพื่อลดปัญหาอาชญากรรมทางเพศ รักษาศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ส่งเสริมความประพัตินเรียบร้อยดีงามของคนในสังคม และรักษาชื่อเสียงของประเทศชาติ

เบญจธรรม ข้อที่ ๔

สัจจะ

ความมีสัตย์

สัจจะ คือ ความมีสัตย์ ได้แก่ กิริยาที่ประพฤติตนเป็นคนตรง ไม่บิดพลิ้ว ไม่บ่ายเบี่ยง ไม่เหลวไหล การพูดความจริง การรักษาคำพูดที่จริง การยกย่องเชิดชูคำพูดที่จริง การสื่อสารข้อมูลข่าวสารที่เป็นจริง สัจจะนี้เป็นคุณธรรมที่เกื้อกูลต่อการรักษาศีลข้อที่ ๔ ทำให้มีจิตใจซื่อตรง มีความเที่ยงธรรม ไม่คิดคดหลอกลวงใคร ความมีสัตย์นี้ จำเป็นแก่สังคมมนุษย์ทุกสังคม ทั้งในระดับเพื่อน สามิภรรยา ครอบครัว และระดับประเทศ เมื่อทั้งสองฝ่ายมีสัจจะต่อกัน จึงจะอยู่ร่วมกันเป็นปกติสุข เชื่อถือและไว้วางใจกัน ผู้นำประเทศที่มีสัจจะย่อมเป็นที่เชื่อถือทั้งในและต่างประเทศ คือภายในประเทศก็ไม่พูดหลอกลวงประชาชน รักษาสัตย์ และทำตามคำมั่นสัญญาที่ให้ไว้กับประชาชน สำหรับในต่างประเทศก็รักษาสัญญาที่ทำไว้ต่อกัน ในเรื่องนี้จะเห็นได้จากพระมหากษัตริย์ตั้งแต่โบราณกาล ก็ได้ทรงรักษาวาจาสัตย์อย่างมั่นคง แม้บางครั้งจะรับสั่งปลั่งพระโอษฐ์ออกไปก็ไม่ทรงคืนคำ โดยทรงถือเป็นพระราชธรรมว่า เป็นกษัตริย์ตรัสแล้วไม่คืนคำ

ความมีสัตย์ มีการกระทำที่แสดงออกให้เห็นได้ด้วยความซื่อตรง ความเที่ยงธรรม ความสวามิภักดิ์ และความกตัญญู ดังนี้

๑. **ความซื่อตรง** คือ ความตรงไปตรงมา ความซื่อสัตย์ใฝ่มารยา ปฏิบัติภารกิจหน้าที่โดยสุจริต มีความจริงใจไม่หลอกลวงผู้อื่น ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ยึดหลักการเหตุผล ความถูกต้อง ไม่เห็นแก่ได้ รักษาความสัตย์ด้วยชีวิต

๒. **ความเที่ยงธรรม** คือ ความยุติธรรม ความประพฤติเป็นธรรมในกิจอันเป็นหน้าที่ของตน โดยไม่ตกอยู่ในอำนาจอคติ ๔ ประการ คือ ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะความรักใคร่ชอบพอกัน โทสาคติ ลำเอียงเพราะความเกลียดชัง โมหาคติ ลำเอียงเพราะความหลง ความเขลาไม่รู้เท่าทันตามความเป็นจริง ไม่รู้ถ่วงแต่ทำอะไรอย่างไรถูก อย่างไรผิด อย่างไรควร อย่างไรไม่ควร ภยาคติ ความลำเอียงเพราะความกลัว ความเกรงใจ ข้อนี้พึงเห็นได้ชัดจากผู้พิพากษาวินิจฉัยอรรถคดี ถ้ามีความเที่ยงธรรม ก็จะไม่เห็นแก่หน้าทั้งฝ่ายโจทก์หรือฝ่ายจำเลย ไม่มีอคติต่อทั้งสองฝ่าย พิจารณาไปตามเหตุผล ตรงไปตรงมา ไม่ตกอยู่ในอำนาจความรัก ความชัง ความหลง หรือความกลัว ซึ่งจะมาหักล้างความยุติธรรม ผู้ที่มีความเที่ยงธรรมเช่นนี้ ย่อมมีเกียรติ มีชื่อเสียงเป็นที่สรรเสริญของคนทั้งหลาย ย่อมเจริญด้วยลาภ ยศ และความสุขที่ปราศจากโทษ

๓. **ความสวามิภักดิ์** คือความจงรักภักดีต่อบุคคลหรือสถาบันที่เกี่ยวข้องกับตน มีความซื่อสัตย์ ไม่คิดคดทรยศ ตั้งใจทำงานสนองคุณท่านอย่างเต็มความสามารถ เช่น ข้าราชการผู้ถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อพระเจ้าแผ่นดินแล้ว มีความซื่อสัตย์ตามคำปฏิญาณนั้น ดังนั้น ความสวามิภักดิ์ จึงถือว่าเป็นความมีสัตย์ประการหนึ่ง

๔. **กตัญญู** คือ ผู้รู้บุญคุณของผู้มีพระคุณ คู่กับกตเวทิตี คือผู้ตอบแทนบุญคุณท่าน รวมเรียกว่า กตัญญูกตเวทิตี แปลว่า ผู้รู้อุปการคุณที่ผู้อื่นทำแล้วและตอบแทนคุณท่าน ซึ่งคู่กับบุพการี แปลว่าผู้กระทำอุปการคุณไว้ก่อน ในทางพระพุทธศาสนาจัดเป็นคู่ไว้ดังนี้ คือ บิดามารดาเป็นบุพการีของบุตรธิดา ครูอาจารย์เป็นบุพการีของศิษย์ พระมหากษัตริย์เป็นบุพการีของพสกนิกร พระพุทธเจ้าเป็นบุพการีของพุทธศาสนิกชน

ผู้ได้อยู่ในฐานะใดก็ทำหน้าที่ในฐานะนั้นให้สมบูรณ์ เช่น บุตรธิดาได้รับอุปการคุณจากบิดามารดาแล้ว พึงตอบแทนคุณท่านด้วยความจริงใจซื่อสัตย์สุจริต หรือพระมหากษัตริย์ถือว่าเป็นบุพการีที่ทำอุปการะดูแลทุกข์สุขของพสกนิกรให้ได้รับความสุขความสบายปลอดภัย ในส่วนของพสกนิกรก็ต้องแสดงความกตัญญูกตเวทิตีต่อพระองค์ ด้วยความจริงใจ ความซื่อสัตย์ และความจงรักภักดี ดังนั้น ความกตัญญูกตเวทิตีจึงถือว่าเป็นความมีสัตย์ประการหนึ่ง

ตัวอย่างอันสงส์ของการประพฤติเบญจธรรม ข้อสี่จะ

เรื่อง มหิตสาสกุมาร

พระราชอาพระองค์หนึ่งมีพระราชโอรสประสูติแต่พระอัครมเหสี ๒ พระองค์ มีพระนามว่า มหิตสาสกุมารองค์หนึ่ง จันทกุมารองค์หนึ่ง พระอัครมเหสีสิ้นพระชนม์ พระราชาทรงตั้งพระอัครมเหสีขึ้นใหม่ พระนางประสูติพระราชโอรสองค์หนึ่งพระนามว่า สุริยกุมาร พระราชาทอดพระเนตรเห็นสุริยกุมารซึ่งประสูติใหม่ ทรงมีพระราชหฤทัยโสมนัสยินดี ตรัสแก่พระอัครมเหสีองค์ใหม่ว่า พระองค์พระราชทานพรแก่พระราชโอรสที่ประสูติแต่พระนาง คือพระราชทานให้พระนางทูลขออะไรให้แก่พระราชโอรสของพระนางได้ตามปรารถนา พระนางจึงทูลขอราชสมบัติให้แก่พระราชโอรสของพระนาง ในเวลาเมื่อพระราชโอรสคือสุริยกุมารนั้นทรงเจริญวัยขึ้นแล้ว พระราชาไม่อาจทรงปฏิเสธเพราะได้ตรัสพระราชทานพรไว้แล้ว จึงทรงส่งมหิตสาสกุมารและจันทกุมาร ซึ่งประสูติแต่พระอัครมเหสีองค์แรกให้ออกไปประทับอยู่ในป่า ทรงรับสั่งให้กลับมาถือเอาราชสมบัติต่อเมื่อพระองค์ทรงล่วงกลับไปแล้ว พระกุมารทั้งสองกราบถวายบังคมลาพระราชบิดาลงจากปราสาท เสด็จดำเนินออกไป สุริยกุมารซึ่งพระราชมารดาทูลขอราชสมบัติได้ทรงเห็น ทรง

ทราบเรื่องนั้นแล้ว เสด็จออกไปกับพระเชษฐาทั้งสอง พระกุมารทั้งสามได้เสด็จเข้าป่าหิมพานต์ ได้หยุดพักในที่ไมไกลจากสระบัวแห่งหนึ่ง มหิสสาสกุมารสั่งสุริยกุมารให้ไปที่สระ อาบ ต้ม แล้วให้ใช้ใบบัวทำกรวยใส่น้ำมา

สระนั้นมีผีเสื้อน้ำตนหนึ่งรักษาอยู่ ผีเสื้อน้ำนั้นได้รับอนุญาตจากท้าวเวสวัตน์ให้จับคนที่ลงไปในสระกินได้ เว้นแต่คนที่รู้เทวธรรม ฝ่ายสุริยกุมาร ไม่ทันพิจารณาลงไป ในสระนั้น ผีเสื้อน้ำจับพระกุมารแล้วถามถึงเทวธรรม พระกุมารตอบว่า “พระจันทร์และพระอาทิตย์ ชื่อว่าเทวธรรม” ผีเสื้อน้ำกล่าวว่า ท่านไม่รู้เทวธรรมแล้วจับพระกุมารไปขังไว้ในภพของตน มหิสสาสกุมารเห็นสุริยกุมารชักช้า ก็ส่งจันทกุมารไปอีก จันทกุมารได้ถูกจับถามเช่นเดียวกัน ตอบว่าทิศทั้ง ๔ ชื่อว่าเทวธรรม จึงถูกจับขังไว้อีก ฝ่ายมหิสสาสกุมารเห็นจันทกุมารยังชักช้าอยู่อีก ก็คิดว่าน่าจะมีอันตราย จึงไปยังสระนั้นเอง ทรงตรวจดูเห็นแต่รอยเท้าลงไป ไม่เห็นรอยเท้าขึ้น ก็ทรงทราบว่ามีผีเสื้อน้ำรักษา จึงทรงผูกสอดพระขรรค์ถือนูยีนระวางอยู่ ผีเสื้อน้ำเห็นมหิสสาสกุมารไม่ลงสระ จึงจำแลงเพศเป็นคนทำงานปามาชักชวนให้ลง มหิสสาสกุมารเห็นแล้วก็รู้ว่าเป็นยักษ์ จึงถามว่าท่านจับน้องชายของเราไปหรือจับไปเพราะเหตุใด จับทั้งหมดหรือเว้นใครบ้าง ยักษ์ก็ทุลรับว่าได้จับกุมารทั้งสองไป เพราะได้รับอนุญาตให้จับคนที่ลงสระนี้ทุกคน เว้นไว้แต่ผู้รู้เทวธรรม และตนต้องการเทวธรรม มหิสสาสกุมารบอกว่าตนรู้เทวธรรม และจะกล่าวเทวธรรมให้ฟัง แต่จะต้องชำระกายให้สะอาดก่อน ยักษ์จึงให้พระกุมารอาบน้ำ ให้ต้มน้ำ ให้แต่งกายเรียบร้อยแล้ว เชิญขึ้นสู่บัลลังก์ ตัวเองหมอบอยู่แทบเท้าของพระกุมาร เพื่อจะรับฟังเทวธรรม

มหิสสาสกุมารตรัสเตือนให้ฟังโดยเคารพแล้ว จึงกล่าวเทวธรรมว่า “คนดีทั้งหลาย ถึงพร้อมด้วยหิริ ความละอายใจต่อความชั่ว และโอตตปปะ ความเกรงกลัวต่อความชั่ว ตั้งอยู่ที่ดีในธรรมอันขาว สงบแล้ว เรียกว่า “ผู้มีเทวธรรมในโลก” ยักษ์ได้สดับแล้วเลื่อมใส จึงกล่าวว่าจะคืนอนุชาให้องค์หนึ่ง จะให้นำองค์ไหนมา มหิสสาสกุมารตรัสให้นำองค์เล็กมา ยักษ์จึงกล่าวดีเตือนว่าพระกุมารรู้แต่เทวธรรมเท่านั้น แต่ไม่ประพฤติในเทวธรรม เพราะควรที่จะให้นำอนุชาองค์ใหญ่มาจึงจะชื่อว่าทำความนับถือคนที่เจริญ มหิสสาสกุมารตรัสว่า ทรงรู้เทวธรรมและประพฤติเทวธรรมด้วย แล้วก็ตรัสเล่าเรื่องให้ยักษ์ฟังว่า พระองค์และจันทกุมาร ต้องเข้าป่าก็เพราะสุริยกุมารซึ่งเป็นอนุชาองค์เล็ก พระราชาบิดาประทานพรแก่อนุชาองค์เล็ก แต่มิได้ประทานพรแก่พระองค์และจันทกุมาร

เมื่อพระมารดาเลี้ยงทูลขอราชสมบัติให้แก่อนุชาองค์เล็กซึ่งเป็นพระโอรสของพระนาง พระราชาบิดาก็จำต้องทรงอนุญาต เพราะได้ทรงลั่นพระวาจาไว้แล้ว และทรงอนุญาตให้พระองค์และจันทกุมารไปอยู่ป่า ฝ่ายอนุชาองค์เล็กขอมาด้วย ฉะนั้น เมื่อ

พระองค์กล่าวว่า อนุชาองค์เล็กถูกยักษ์ตนหนึ่งกินเสียในป่าแล้วใครเล่าจักเชื่อถือ ฉะนั้น พระองค์จึงให้นำอนุชาองค์เล็กมาเพื่อมิให้ใครตำหนิได้ ยักษ์ได้ฟังเหตุผลแล้วเกิดความ เลื่อมใส จึงคืนอนุชาให้ทั้งสองพระองค์ ต่อมาเมื่อพระราชบิดาสวรรคตแล้ว มหิสาส กุมารจึงกลับมาทรงครอบครองราชสมบัติในกรุงพาราณสี ประทานตำแหน่งอุปราชแก่ จันทกุมาร ประทานตำแหน่งเสนาบดีแก่สุริยกุมาร และได้ทรงนำยักษ์ซึ่งได้กลับตัวเป็น ผู้มีศีล ไม่ดุร้ายเยี่ยงยักษ์ทั้งหลายแล้วมาบำรุงไว้ในบ้านเมืองให้เป็นสุขสืบไป

ในเรื่องนี้ พระราชาทรงรักษาสัจจะที่ให้ไว้แก่พระอัครมเหสี ทรงยกราชสมบัติให้ แก่สุริยกุมาร มหิสาสกุมารทรงรักษาสัจจะที่ให้ไว้ต่อพระราชบิดาทรงกลับไปครอบครอง ราชสมบัติเมื่อพระราชบิดาสวรรคตแล้ว และมีเสือน้ำก็รักษาสัจจะจับเฉพาะคนที่ลงไป ใน สระเป็นอาหาร และเว้นคนที่รู้เทวธรรม อานิสงส์ของการรักษาสัจจะ จึงทำให้มหิสาส กุมารได้ครอบครองราชสมบัติ และยักษ์ก็ได้รับการดูแลเป็นอย่างดีให้อยู่อย่างมีความสุขตลอดชีวิต

เบญจธรรม ข้อที่ ๕
สติสัมปชัญญะ
ความระลึกได้และความรู้ตัว

สติสัมปชัญญะ แยกเป็น ๒ ศัพท์ คือ สติ และ สัมปชัญญะ สติ หมายถึง ความระลึกได้ สัมปชัญญะ หมายถึง ความรู้ตัว ธรรม ๒ ประการนี้ เป็นธรรมที่มีอุปการะมาก จำเป็นต้องใช้ในกิจทุกอย่าง เพราะเป็นเหตุให้บุคคลสามารถควบคุมการกระทำ การพูด การคิดให้อยู่ในกรอบของศีลธรรม ช่วยให้มีการยับยั้งชั่งใจ ให้มีการพิจารณา ไตร่ตรอง อย่างรอบคอบ ก่อนจะทำ จะพูด จะคิด และในขณะที่กำลังทำ กำลังพูด และกำลังคิด สติสัมปชัญญะนี้เป็นธรรมเกื้อกูลต่อการรักษาศีลทุกข้อ โดยเฉพาะศีลข้อที่ ๕ เมื่อบุคคลมีสติสัมปชัญญะ ย่อมทำให้มีจิตใจมั่นคง ไม่ถลาลงไปในทางที่เสื่อม และไม่พลาดโอกาสในการทำความดี

สติสัมปชัญญะ เป็นอัปมาทธรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตในด้านต่าง ๆ เช่น

๑. ทำให้เกิดความระมัดระวังตัว
 ๒. เป็นเครื่องยับยั้ง เตือนไม่ให้ตกไปในทางเสื่อม ไม่ให้มัวเมาลุ่มหลง ไม่ให้เพลิดเพลिनไปในสิ่งที่เป็นทุกข์เป็นโทษต่อตนเอง
 ๓. เป็นเครื่องกระตุ้นเตือนให้ชวนชวายเป็นการสร้างความดียิ่งๆ ขึ้นไป ไม่หยุดอยู่กับที่ ไม่ทอดธุระ ไม่เกียจคร้าน ทั้งยังช่วยป้องกันไม่ให้เกิดโรคภัย
 ๔. เป็นเครื่องเร่งเร้าให้มีความขะมักเขม้น
 ๕. เป็นเครื่องทำให้เกิดความสำนึกในหน้าที่อยู่เสมอ
 ๖. เป็นเครื่องทำให้เกิดความละเอียดรอบคอบในการทำงาน
- พฤติกรรมของคนที่มีสติสัมปชัญญะ พึงเห็นได้ด้วยความไม่ประมาท ในเรื่องดังต่อไปนี้

๑. ความไม่ประมาทในเวลา คือ ไม่ปล่อยให้เวลาล่วงเลยไปโดยเปล่าประโยชน์ หรือไม่ผัดวันประกันพรุ่ง กระตือรือร้นในการกระทำกิจที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองและสังคมส่วนรวม

๒. ความไม่ประมาทในวัย คือ บริหารชีวิตให้เหมาะสม ไม่คิดว่าตนเองอายุยังน้อย ควรเร่งประกอบคุณงามความดี ทำหน้าที่ของตนให้เหมาะสมกับวัย

๓. ความไม่ประมาทในความไม่มีโรค คือ ไม่ควรคิดว่าตัวเองไม่มีโรคร้ายไข้เจ็บ เบียดเบียน ยังมีสุขภาพแข็งแรงดีอยู่ ตามความเป็นจริงร่างกายของคนเรานั้นเป็นรังหรือเป็นที่อยู่ของโรค

๔. ความไม่ประมาทในชีวิต คือ ความไม่วางใจในชีวิต อย่าคิดว่าเรายังมีชีวิต อยู่สุขสบายดีและยังอยู่อีกยาวนาน เพราะจริงๆ แล้ว ชีวิตนี้น้อยนัก อาจตายเมื่อไรก็ได้ เพราะความตายไม่มีเครื่องหมายให้รู้ล่วงหน้าว่าเราจะตายเมื่อไร จึงควรเร่งขวนขวาย ในการละความชั่ว สร้างความดี และทำจิตใจให้ผ่องใส

๕. ความไม่ประมาทในการงาน คือ ความไม่ปล่อยปละละเลยในการงาน ทำงานทุกอย่างตามหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด มีความขยันขันแข็ง ทำอย่างทุ่มเทเต็มความสามารถ ไม่ผัดวันประกันพรุ่ง ไม่ปล่อยการงานให้คั่งค้างเป็นดินพอกหางหมู

๖. ความไม่ประมาทในการศึกษา คือ ความเอาใจใส่ในการศึกษาเล่าเรียน ขวนขวายหาความรู้อย่างเต็มกำลังความสามารถ ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของการศึกษาหาความรู้ ซึ่งเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต

๗. ความไม่ประมาทในการปฏิบัติธรรม คือ ความไม่ละเลยในการปฏิบัติธรรม มีความเพียรใส่ใจในการปฏิบัติธรรมอย่างสม่ำเสมอ

ตัวอย่างอันสงส์ของการประพฤติเบญจธรรม ข้อสติสัมปชัญญะ

เรื่อง รัมมิกอุบาสก

ได้ยินว่า ในเมืองสาวัตถี มีอุบาสกผู้ปฏิบัติธรรมประมาณ ๕๐๐ คน และอุบาสกคนหนึ่งๆ ก็มีอุบาสกเป็นบริวารคนละ ๕๐๐ อุบาสกที่เป็นหัวหน้าอุบาสกเหล่านั้น มีบุตร ๗ คน และธิดา ๗ คน อุบาสกนั้น ได้ถวายสลากยาคู สลากภัตร ปักชิกภัตร สังฆภัตร อุโปสถิกภัตร อาคันตุกภัตร วัสสาวาสิกภัตร อย่างละที่ แก่ภิกษุสงฆ์เป็นประจำ ภรรยา และบุตรทั้ง ๑๔ คน ก็ได้ถวายภัตรอย่างนั้นคนละที่ บุตรทุกคนของอุบาสกนั้น ได้ชื่อว่า อนุชาตบุตร บุตรที่เกิดมาเสมอกับบิดามารดาด้วยคุณธรรม เป็นต้น เขาพร้อมทั้งบุตรและภรรยา ได้เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม มีความยินดีในอันจำแนกทาน

ต่อมาเมื่ออุบาสกมีอายุสูงวัยมากแล้ว เกิดป่วยหนักเพราะชรา เขาต้องการจะฟังธรรม จึงส่งคนไปกราบทูลพระพุทธเจ้าขอให้ทรงส่งภิกษุมาสาธยายธรรม พระศาสดาทรงส่งภิกษุทั้งหลายไปตามความประสงค์ ภิกษุเหล่านั้นไปนั่งบนอาสนะที่ปูไว้รอบเตียงของเขา เขาขอให้พระภิกษุทั้งหลายสาธยาย “สติปัฏฐานสูตร” ภิกษุทั้งหลายจึงเริ่มสวดพระสูตรว่า “เอกายโน อัย ภิกขเว มคฺโค สตฺตานํ วิสุทฺธิยา” เป็นต้น แปลว่า

ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางสายเอกเพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย

ขณะนั้น เทวดาทั้งหลายได้นำรถ ๖ คัน ประดับตกแต่งอย่างสวยงาม เเทียมด้วยม้าสินธพพันตัว มาจากเทวโลกทั้ง ๖ ชั้น ต่างเชื้อเชิญว่า “ข้าพเจ้า จักนำไปยังเทวโลกของข้าพเจ้า ข้าพเจ้า จักนำไปยังเทวโลกของข้าพเจ้า ขอท่านจงเกิดในที่นี้ เพื่อความยินดีในเทวโลกของข้าพเจ้า เหมือนคนทำลาภยถาจนแล้วถือเอาลาภยถาของคำ”

อุบาสก ไม่ปรารถนาจะให้เป็นอย่างอันตรายแก่การฟังธรรม จึงกล่าวว่า “ท่านทั้งหลาย จงรอก่อน ท่านทั้งหลายจงรอก่อน” ภิกษุต่างหยุดนิ่ง ด้วยสำคัญว่า “อุบาสกพูดกับพวกเรา” ฝ่ายบุตรและธิดาของเขา คิดว่า “เมื่อก่อนบิดาของพวกเรา ไม่เคยอึดด้วยการฟังธรรม แต่บัดนี้ ให้นิมนต์ภิกษุมาสาธยายพระสูตรแล้ว กลับห้ามเสียเอง ขึ้นชื่อว่าสัตว์ผู้ไม่กลัวต่อความตายไม่มี” แล้วพากันร้องไห้ ภิกษุทั้งหลายปรึกษากันเห็นว่าไม่ใช่เวลาเหมาะสมที่จะสาธยายพระสูตรต่อไป จึงลุกจากอาสนะแล้วกลับวัด

เวลาล่วงไปเล็กน้อย อุบาสกก็กลับได้สติ ถามลูกๆ ว่า “พวกเจ้าร้องไห้กันทำไม” ทราบความแล้ว จึงถามถึงพระภิกษุว่าไปไหนเสีย ทราบว่าพระภิกษุกลับวัดแล้ว จึงพูดว่า พ่อไม่ได้พบกับพระภิกษุแต่พบกับเทวดาที่นำรถ ๖ คันมาจากเทวโลกทั้ง ๖ ชั้น บุตรทั้งหลายจึงถามว่า รถอยู่ที่ไหน พวกผมมองไม่เห็นรถ

อุบาสกจึงให้นำพวงดอกไม้มาแล้วบอกบุตรทั้งหลายว่า พวกเจ้าจงอธิษฐานว่า ขอให้พวงดอกไม้ จงคล่องที่แอกรถที่มาจากสวรรค์ชั้นดุสิต แล้วโยนพวงดอกไม้ขึ้นไปเกิดบุตรทั้งหลายได้ทำอย่างนั้นพวงดอกไม้มันได้ไปคล่องที่แอกรถที่มาจากสวรรค์ชั้นดุสิต ห้อยอยู่ในอากาศ มหาชนเห็นแต่พวงดอกไม้ แต่ไม่เห็นรถ

อุบาสกพูดว่า “เราจะไปสวรรค์ชั้นดุสิต พวกเจ้าอย่าคิดไปเลย ถ้าพวกเจ้าปรารถนาจะเกิดในสำนักเรา ก็จงทำบุญทั้งหลายตามแบบที่เราทำมาแล้วนั้นเถิด” สิ้นชีวิตแล้ว ก็ปรากฏอยู่บนรถที่มาจากสวรรค์ชั้นดุสิตในทันทีนั่นเอง

เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้ที่เว้นขาดจากการดื่มสุราและเสพสิ่งเสพติด ปฏิบัติธรรม เป็นปกติย่อมเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะ ไม่หลงลืมแม้ในเวลาใกล้จะสิ้นชีพ ดำรงชีวิตอย่างมีความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

เบญจศีล เบญจธรรม เป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ หากบุคคลใดมีคุณธรรมที่เป็นพื้นฐานที่ดีและมั่นคง จะกระทำอะไรก็มีแต่ความเจริญก้าวหน้า ในทางตรงกันข้าม หากบุคคลใดไม่มีคุณธรรมที่เป็นพื้นฐาน จะกระทำอะไรก็ไม่เจริญก้าวหน้า การศึกษาพระพุทธศาสนาตามหลักไตรสิกขานั้น ศีลเป็นฐานให้เกิดสมาธิ และสมาธิก่อให้เกิดปัญญา สมาธิที่ศีลบ่มแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ดังความในทีฆนิกาย มหาวรรค ที่

แสดงความต่อเนื่องกันของไตรสิกขา ซึ่งเป็นกระบวนการฝึกอบรมจิตตามลำดับว่า “ศีลเป็นอย่างนี้ สมาธิเป็นอย่างนี้ ปัญญาเป็นอย่างนี้ สมาธิที่ศีลบ่มแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ปัญญาที่สมาธิบ่มแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก จิตที่ปัญญาบ่มแล้ว ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะโดยสิ้นเชิง คือ กามาสวะ ภูวาสวะ และอวิชชาสวะ”

ความสัมพันธ์แบบต่อเนื่องกันของคุณธรรมในชีวิตประจำวันจะเห็นได้ว่า เมื่อบุคคลมีความประพฤติบริสุทธิ์ เชื่อมั่นในความบริสุทธิ์ของตน ไม่หวาดกลัวต่อการลงโทษ ไม่สะดุ้งระแวงต่อการประทุษร้ายของคู่เวร ไม่หวั่นใจต่อคำตำหนิหรือความรู้สึกที่ไม่ดีของสังคม ไม่มีความฟุ้งซ่านวุ่นวายใจ เพราะความรู้สึกเดือดร้อนรังเกียจในความผิดของตน จิตใจจึงปลอดโปร่ง สงบแน่นอน มุ่งมั่นอยู่กับสิ่งที่คิด คำที่พูด และกิจที่กระทำ การรับรู้สิ่งต่างๆ ย่อมชัดเจน คล่องตัว เป็นผลดีในทางปัญญามากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

วิชาธรรม

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระวชิรญาณวโรรส. “ปฐมโพธิกาล” ใน พุทธประวัติเล่ม ๑.

พิมพ์ครั้งที่ ๕๕/๒๕๕๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระวชิรญาณวโรรส. “มัชฌิมโพธิกาล” ใน พุทธประวัติ

เล่ม ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑๘/๒๕๕๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย,

๒๕๕๒.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระวชิรญาณวโรรส. ปฐมสมโพธิกาล. พิมพ์ครั้งที่ ๒๖/๒๕๕๔.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

สมเด็จพระสังฆราช (สา). “ปัจฉิมโพธิกาล” ใน พุทธประวัติเล่ม ๓. พิมพ์ครั้งที่ ๔๖/๒๕๕๒.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

วิชาพุทธประวัติ

แก้ว ขิดตะขบ. ธรรมศึกษาชั้นตรี ฉบับเตรียมสอบสนามหลวง. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์สำนักงาน พระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔.

คณะกรรมการชำระพจนานุกรม. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐.

คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลี้ยงเชียง. คู่มือ - คูใจ วิชาธรรมวิภาค. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๓๙.

คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลี้ยงเชียง. ธรรมศึกษาตรี. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง,

๒๕๔๔.

ชมรมพุทธศาสตร์ กลุ่มผู้รักธรรม. ธรรมาธิบาย เล่ม ๑. สมุทรปราการ : พิมพ์ที่วัดบางยาง,

๒๕๔๒.

ธรรมปิฎก, พระ (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พุทธโฆษาจารย์, พระ. ธมมปทภูฎกถา ตติโย ภาค. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

พุทธโฆษาจารย์, พระ. วิสุทฺธิมคฺคสฺส นาม ปกรณวิเสสสฺส ปฐฺโม ภาโก. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. นวโกวาท. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

สิริมงคลอาจารย์, พระ. มงคลตถทีปนี ปฐฺโม ภาโก. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

สุทัศน์ วรทสสี, พระมหา. ธรรมศึกษาชั้นตรี ฉบับปรับปรุงตามหลักสูตรใหม่.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

วิชาเบญจศีลเบญจธรรม

กรรมบถ หลักสูตรวิชาวินัย ธรรมศึกษาชั้นเอก สำนักแม่กองธรรมสนามหลวง, ๒๕๔๖.

คู่มือธรรมศึกษาชั้นเอก. จัดพิมพ์และเผยแพร่โดยกองพุทธศาสนศึกษา สำนักงาน
พระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๗.

คู่มือการศึกษา. ธรรมศึกษาชั้นตรี กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา.

จัดพิมพ์เผยแพร่ปีพัฒนาการศึกษาสงฆ์ ๒๕๓๗, ๒๕๓๙. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๗.

พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ภาค ๑ เล่ม ๑
ฉบับฉลองพระชนมายุ ๙๐ พรรษา สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒนมหาเถร)
พุทธศักราช ๒๕๔๖.

พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ภาค ๒ เล่ม ๑ - ๒
ฉบับฉลองพระชนมายุ ๙๐ พรรษา สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒนมหาเถร)
พุทธศักราช ๒๕๔๖.

พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ภาค ๓ เล่ม ๒
ฉบับฉลองพระชนมายุ ๙๐ พรรษา สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒนมหาเถร)
พุทธศักราช ๒๕๔๖.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม พิมพ์ครั้งที่ ๑๑.
กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕.

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : บริษัท
เอส อาร์ พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

พุทธธรรม ฉบับขยายความ. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พิมพ์เผยแพร่.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน.

มังคลัตถที่ปนีแปล.

มงคลัตถที่ปนี ปฐโม ภาค และ มงคลัตถที่ปนี ทุตโย ภาค

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อสนับสนุนหลักนิติธรรม.

คณะกรรมการอิสระว่าด้วยการส่งเสริมหลักนิติธรรมแห่งชาติ (คอ.นธ.)

จัดพิมพ์เผยแพร่, ๒๕๕๕.

พระไตรปิฎกและอรรถกถา

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ฉักกนิบาต (ปฐมอปริหานิยสูตร).

พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค.

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต (ธัมมัญญสูตร).

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา.

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาต.

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย มหาวรรค.

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณาสก.

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरูปณาสก.

พระอภิธรรมปิฎก วิภังค์.

อรรถกถาโมรณปุรณี อังคุตตรนิกาย ฉักกนิบาต เล่ม ๓.

อรรถกถาสุมังคลวิลาสินี ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่ม ๓.

**คณะกรรมการ
ปรับปรุงหลักสูตร ๒๕๕๗**

หลักสูตรธรรมศึกษา วิชาธรรม ธรรมศึกษาชั้นตรี-โท-เอก

๑. พระราชวรมุนี (ป.ธ.๙, พธ.บ., Ph.D)
วัดสังเวชวิศยาราม / กรุงเทพมหานคร	หัวหน้าคณะทำงาน
๒. พระราชเวที (ป.ธ.๙, พธ.บ., ศษ.บ., อ.ม.)
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม / กรุงเทพมหานคร	คณะทำงาน
๓. พระศรีวิสุทธิธารณ (ป.ธ.๙)
วัดบรมนิวาส / กรุงเทพมหานคร	คณะทำงาน
๔. พระอมรโมลี (ป.ธ.๙)
วัดปทุมวนาราม / กรุงเทพมหานคร	คณะทำงาน
๕. พระมหาเสนินุสม์ สมทสสี (ป.ธ.๙, พธ.บ., รป.ม.)
วัดสุทัศน์เทพวราราม / กรุงเทพมหานคร	คณะทำงาน
๖. พระมหาอภิสิทธิ์ วิริโย (ป.ธ.๙, พธ.ม.)
วัดสังเวชวิศยาราม / กรุงเทพมหานคร	คณะทำงานและเลขานุการ
๗. นายปัญญา สละทองตรง (ป.ธ.๙, พ.กศ.)	คณะทำงาน
๘. นายวิชัย ธรรมเจริญ (ป.ธ.๙, พ.ม.)	คณะทำงาน
๙. นายแก้ว ชิตตะขบ (ป.ธ.๙, พ.ม., ศษ.บ.)	คณะทำงาน
ผู้อำนวยการส่วนการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา
กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ	

หลักสูตรธรรมศึกษา วิชาพุทธประวัติ ธรรมศึกษาชั้นตรี-โท-เอก

๑. พระสุธีรัตนารณ (ป.ธ.๙, รป.ม.)
วัดสุทัศน์เทพวราราม / กรุงเทพมหานคร	หัวหน้าคณะทำงาน
๒. พระราชพิพัฒน์โกศล (ป.ธ.๗, พธ.บ.)
วัดเศวตฉัตร / กรุงเทพมหานคร	คณะทำงาน
๓. พระปัญญารัตนารณ (ป.ธ.๗, พธ.ม.)
วัดสังข์กระจาย / กรุงเทพมหานคร	คณะทำงาน

๔. พระภิกษุวิมลญาณ (ป.ธ.๗, ศน.บ.)
วัดศุขเกษมธรรมิการาม / จังหวัดอ่างทอง	คณะทำงาน
๕. พระอุดมธีรคุณ (ป.ธ.๕, ศนบ. M.A.)
วัดราชบพิตรสถิตมหาสีมาราม / กรุงเทพมหานคร	คณะทำงาน
๖. พระครูโสภณเมธาวัฒน์ (ป.ธ.๔)
วัดเครือวัลย์ / กรุงเทพมหานคร	คณะทำงาน
๗. พระมหาสิริชัย สุขธำณ (ป.ธ.๗)
วัดราชบพิตรสถิตมหาสีมาราม / กรุงเทพมหานคร	คณะทำงาน
๘. นายเอนก ขำทอง (ป.ธ.๙)	คณะทำงาน
๙. นายสันติ ผลิผล (ป.ธ.๙, M.A.)	คณะทำงาน
๑๐. พล.ร.ต.ดร. สุรจิต สงสกุล (ป.ธ.๘, ph.D.)	คณะทำงาน
๑๑. นายวิชัย ธรรมเจริญ (ป.ธ.๙, พ.บ.)	คณะทำงาน

หลักสูตรธรรมศึกษา วิชาวินัย ธรรมศึกษาชั้นตรี-โท-เอก

๑. พระราชปัญญาภรณ์ (ป.ธ.๙,พ.ม.,ศษ.บ.,พธ.ม.,พธ.ด.) หัวหน้าคณะทำงาน
วัดนางชี / กรุงเทพมหานคร	
๒. พระวิสุทธิธีรพงศ์ (ป.ธ.๗, พธ.บ., พธ.ม.)
วัดนางชี / กรุงเทพมหานคร	คณะทำงานและเลขานุการ
๓. ดร. พิสิฐ เจริญสุข (ป.ธ.๙, อ.ม. (จุฬาฯ, Ph.D.)	คณะทำงาน
๔. พ.อ. ต่อพรต เจนการ (ป.ธ.๙)	คณะทำงาน
๕. พ.อ. วิสิทธิ์ วิไลวงศ์ (ป.ธ.๘,พ.บ.,พธ.บ.,อม.(จุฬา).)
หัวหน้าแผนกอบรม กองอนุศาสนาจารย์กรมยุทธศึกษาทหารบก	คณะทำงาน
๖. พ.อ. เสน่ห์ เขียวมณี (ป.ธ.๙, พธ.บ.)
ประจำกรมยุทธศึกษาทหารบก ช่วยราชการกองอนุศาสนาจารย์กรมยุทธศึกษา
ทหารบก	คณะทำงาน

ภาพจินตนาการปก

สื่อถึง “ หลักธรรมการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ” ระหว่างโลกียธรรมกับโลกุตตรธรรม แสดงให้เห็นการหมกมุ่นอยู่กับกามสุขัลลิกานุโยคและอัตตกิลมณานุโยคของฆราวาสผู้ครองเรือน ไกลออกไปเห็นปราสาทราชวังบ้านเรือน และผู้คนกำลังหมกมุ่นอยู่กับภารกิจอันเป็นส่วนของกาม อีกส่วนเป็นป่าไม้อันสงบร่มรื่นทางหลีกออกจากกามพันทุกข์จากการครองเรือน บรรลุพระนิพพาน

ภาพเผยแพร่ธรรมะอย่างง่ายระดับสมถกรรมฐาน ทำให้จิตเกิด ความสงบขั้นพื้นฐานที่จะนำไปสู่การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานระดับสูงต่อไป ภาพวาดขึ้นมาจากคอมพิวเตอร์กราฟฟิก (CG) จากครูต้นแบบอาจารย์คำนวน ชานันโท ศิลปินพุทธศิลป์ดีเด่น ผู้ล่วงลับไปแล้ว รวมอายุ ๘๒ ปี ถือเป็นครูต้นแบบผลิตสื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนา ที่งดงามยิ่ง.

ส่วนงานช่างศิลป์